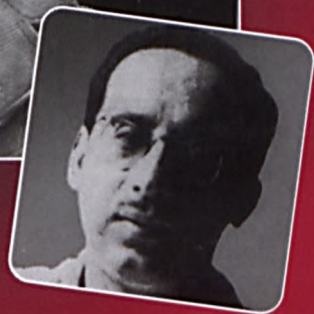
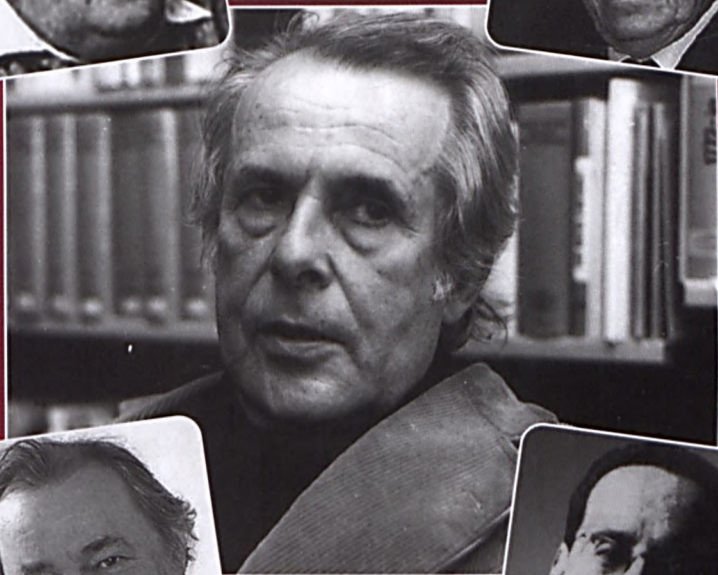

Csorba Győző és barátai

Budapesti levelek Pécsre

Csorba Győző és barátai

Budapesti levelek Pécsre

CSORBA GYŐZŐ ÉS BARÁTAI
BUDAPESTI LEVELEK PÉCSRE

A könyv megjelenését a
Nemzeti Kulturális Alap

támogatta.

Sajtó alá rendezte és az utószót írta: Pintér László

Előszó: Pomogáts Béla

Sorozatszerkesztő: Szirtes Gábor

© Csorba Győző, Galsai Pongrác, Szántó Tibor örökösei

© Kalász Márton, Lázár Ervin

© Pintér László

© Pomogáts Béla

© Pro Pannonia Kiadói Alapítvány

LEVELEK TÜKRÉBEN

„Csorba a maga kérdéseivel a létezést úgy vallatja, amiképp az a megsemmisülést foglalja magába. Kérdései attól totálisak, hogy nem a riadt kérdező hangján hangzanak. Miért nem riad meg a költő Csorba a megsemmisüléstől? Ha mint ember nyilvánvalóan fél, szorong? Mert kozmikus egészlet lát, s benne tartott szabás szerint elfogadott helyeket. Ritka költői attitűd ez, ritkább, mint első szemre hinnők. Ritka szerencsés is. Olyan hangra képesít, amely mentes a művészet bizonyos fokon túl mételyező hisztériától. Csorba mintha jóideje arra törekednék, hogy mindebből szinte kétkezi költészetet csináljon. Ez korántsem azonos az egyszerűsítéssel. Erre törekedett az érett József Attila is. Ő a zsenialitásba szorítottság terheivel, végletességével, s más lelki, pszichikai behatárolódással. Csorba költészetében mesterségbelileg sok rokon vonást fedezhetünk is föl a nagy elődével. Vázolt magatartása, erre érése szintűgy elejétől karakterizáló tulajdonság. Az üdvösség, amibe így be lehet kerülni, összetett létezés-folyamat. Összetett folyamat Csorba költői műve is. Annak, aki elmélyed benne, nagyon használható.”

Ez a rövid szöveg Kalász Márton tollából való, Csorba Győző 1978-ban közreadott *Összegyűjtött verseit* volt hivatva bemutatni az Új Tükör című hetilap olvasóinak. Nem jelent meg, a fiatal költő ezért levélben küldte meg idősebb mesterének. Most, így utólag megállapíthatjuk, hogy igen találóan jellemzi Csorba Győző költészetét és költői egyéniségét. Mint igen jól jellemzik ezt az egyéniséget azok a levelek – Galsai Pongrác, Kalász Márton, Lázár Ervin, Szántó Tibor és maga a mester levelei – is, amelyek ebben a gyűjteményben olvashatók. Egy levelezéskötet persze nem csak a levélírók és a címzettek egyénisége és munkássága tekintetében ad hasznos és időnként – irodalomtörténeti értelemben – izgalmas eligazítást, hanem a levelezést körül vevő irodalmi élet, a történelmi időszak tekintetében is.

Lássuk először a levelek címzettjének személyiségét. Csorba Győző emberi és költői sorsát sok tekintetben a magányos-

ság élménye befolyásolta, költőként sokat küzdött ezzel, különösen fiatalon. A végzetes magány csupán a költői pálya második felétől: a hatvanas évek végétől, a hetvenes évek elejétől oldódott fel. Részben bizonyára annak következtében, hogy a körötte mozgó világ: az irodalmi élet befogadta költészetét, és még inkább annak következtében, hogy szülővárosában, Pécsen értő társakra és érdeklődő, művelt kulturális közéletre talált. Pécs, mindenek előtt az ott megjelentetett Dunántúl, illetve ennek folytatója: a Jelenkor című folyóirat igényes és eredményes tevékenysége következtében a magyar irodalmi élet egyik központjává vált, és országosan elismert dunántúli származású írók, így Illyés Gyula, Németh László, Weöres Sándor, Takáts Gyula, Fodor András is jó lélekkel közölték írásaikat a pécsi folyóiratban, amelynek szellemiségét, a két egymást váltó főszerkesztő, nevezetesen Tüskés Tibor, majd Szederkényi Ervin baráti egyetértésével és biztatására jórészt Csorba Győző munkássága és főmunkatársi közreműködése alakította ki.

A pécsi folyóirat akkor: az ötvenes évek közepétől kezdve valóban a magyar irodalom országos hírű szellemi műhelye lett. Hadd idézzem fel rövid pillanatra a magam személyes emlékeit. Meglehetősen nehéz történelmi tapasztalatok után (az internálótáborból és a rendőri felügyelettől szabadulva) mint kezdő és még bizonytalankodó irodalomkritikus küldtem el első írásaimat a Jelenkort szerkesztő Szederkényi Ervinnek, és találtam nála azonnal megértő, baráti fogadtatásra. A múltó évek (vagy két évtized) során egy egész kötetre való írásom jelent meg a folyóiratban, több tanulmányom, ismertetésem Csorba Győző költészetéről is, és hamarosan éreznem kellett a pécsi költő érdeklődését, majd szeretetét. Csorba Győző mint író, mint irodalom-pedagógus tanúsított érdeklődést minden olyan írás: vers, elbeszélés, tanulmány, kritika iránt, amely véleménye szerint értéket jelentett és szolgált a magyar irodalmi kultúrát. Ezért fordult az idősebb mester szeretetével, egyszersmind pedagógiai tapintatával (amely adott esetben természetesen nem tartózkodott a bírálattól sem) a fiatal pályatársakhoz, így Fodor Andráshoz, Szántó Tiborhoz, Tüskés Tiborhoz, Szederkényi Ervinhez, Kalász Mártonhoz, Galsai

Pongráchoz, Lázár Ervinhez, Bertók Lászlóhoz és másokhoz. Közülük Galsai, Kalász, Lázár és Szántó leveleit foglalja magába a jelen kötet.

A pécsi költő és szerkesztő, valamint az ifjabb pályatársak között hamarosan meghitt baráti viszony jött létre. Erről tanúskodnak a levelek is. Kalász Márton 1958. november 5-én keltezett levele például arról a bizalomról árulkodik, amellyel a fiatalabb pályatárs kérte a mester biztató véleményét újabb verseiről. „Elküldöm Neked – olvasom a levélben – két legújabb versemet. Szeretném, ha megnéznéd, s egyszer alkalomadtán elmondanád róluk a véleményedet. Én nagyon örülök mindkettőnek; úgy érzem, meggyőztek arról, hogy mégsem szabad abbahagynom a versírást. Hamarosan leruccanak Pécsre, akkor majd elmondhatod, jó úton járok-e. Azóta sem találtam senkit, akinek szavára jobban adnék, mint a Tiedre.” A két költő között hamarosan a mester és a tanítvány (az irodalomtörténetben jól ismert) kapcsolata alakult ki, és aki ismeri Kalász Márton költészetét, az tudja, hogy a fiatal költő az idősebb mestertől milyen hasznos példát és biztatást kapott, mondhatnám poétikai értelemben is. Ez ad magyarázatot azokra a szinte lelkesült szavakra, amelyekkel Kalász Márton fordult Csorba Győzőhöz 1965. május 12-i levelében: „Az utóbbi időben megjelent verseidről már sejteni lehetett ennek a könyvnek a szintjét, de a versek így együtt még egy magamféle várakozását is felülmúlták, aki büszke vagyok arra, hogy egyik legtöretlenebb Csorba-hívő vagyok. Kérlek, ne vedd szemérmertlenségnek tőlem e sorokat, kicsit talán illetlenül magaszaladt a tollam. De így érzem igaznak. Nem véleményt akarok mondani, vagy legalábbis csak úgy, ahogy egy tanítvány teheti meg, szeretném azonban kifejezni lelkesedésemet, amit nem lehet nem érezni egy ilyen ritkamód kikristályosult, bölcs, tiszta és nagyszerű könyv forgatásakor. Ez visszaadja az ember hitét, bizalmát, hogy érdemes – és hogyan érdemes.”

A „mester-tanítvány” írói kapcsolatok természetesen nem nélkülözték az elismerés és a biztatás mellett a baráti bírálatot sem. Hadd idézzek fel egy példát. Szántó Tibornak, a kiváló és mára jóformán teljességgel elfeledett (és újólagos felfedezésre váró) írónak 1955-ben jelent meg első: *Triciklin* című novel-

láskötete, amelynek első novellái a Dunántúl című folyóiratban láttak napvilágot, néhányat közülük még a megjelenés előtt elküldött az író idősebb barátjának. Ezekre a küldeményekre válaszolt Csorba Győző egy keltezetlen (minden bizonynyal az ötvenes évek közepén írott) levele. A *Régi rét* és a *Balaton éjszakák* című elbeszélésekről írta a következőket: „A két új novella már kevésbé tetszik, mint az eddigi küldeményeid. Azt ne várd, hogy most részletes lektori véleményt írok, hiszen tudod, hogy százat csináltam már, s milyen nehezemre esik a fogalmazás. Egyébként is, úgy vélem, személyes beszélgetésekkel bizonyára többre megyünk majd. (...) A »Balaton éjszakák« lényegében jól meg van írva, úgy érzem azonban, hogy a lélektani probléma s a mese eléggé érdektelen, mert meglehetősen elcsépelet mesetípusnak és problématípusnak egy variációja csupán. A húsz oldalnyi írásból csak alig néhány oldal (a lány keresése az éjszakában) válik fűtötté, magávalragadóvá, a többi szürke. S a figurákat is alig látja az ember belülről. A lány alakja talán valószínűtlen is.” Utólag meg lehet állapítani, hogy Szántó Tibor írói fejlődése szempontjából hasznos volt a szigorú kritika.

Csorba Győző, a levelezésgyűjtemény is ezt bizonyítja, minden neki küldött írást lelkiismeretesen elolvasott és nyomban megítélt. (Melyik irodalmi szerkesztő mondhatja el ezt magáról manapság?) A levelek mindazonáltal nem csak az irodalmi barátságok termékeny következményeiről adnak képet, hanem általánosságban a magyar irodalmi életről is, amely a mögötünk maradt „szocialista” korszakban bizony mindenféle hatalmi arroganciával és hivatali (szerkesztőségi) packázással volt terhes. Így például Lázár Ervin egy 1984. február 1-jén dátumozott levele arról tudósítja mesterét, hogy fel kellett adnia a Magyar Nemzet irodalmi rovatánál betöltött szerkesztői pozícióját, és ezért nem tudja, vajon a Csorba Győző által küldött versek megjelennek-e. Aggodalma, mint a mester február 25-én keltezett leveléből kitetszik, nem volt alaptalan, az új kulturális tótumfaktum, azaz a sztálinista Jovánovics Miklós által Lázár helyére kinevezett új szerkesztő: Berkes Erzsébet bizony nem közölte Csorba költeményeit. „Megjegyzem – hangzik a keserű írói reagálás –, ez az Erzsébet még sohasem

küldött verskérő levelet nekem. Valamiért nem szível. Pedig nem emlékszem, hogy bántottam volna. Mindegy: a jelek szerint szakajtanom kell kedvenc napilapommal.”

Egy írói levelezés mindig tükre nem csak az írói kapcsolatoknak és az irodalmi életnek, hanem az országos közéletnek is. Ezt a történelmi tükröt szemlélhetjük Csorba Győző és fiatal íróbarátainak levelezésében is. Egy mögöttünk maradt világ tapasztalatai, emlékei néznek reánk, és néhány kiváló író arca, közöttük a már hosszú évek óta nélkülözött Csorba Győző baráti, egyszersmind szigorú tekintete. És még valami. Az imént arról beszéltem, hogy a pécsi irodalmi élet: a Dunántúl és a Jelenkor szerkesztése, az ott összegyűlő fiatal írókkal kialakított munkatársi és baráti kapcsolatok teremtettek értő emberi közösséget a korábban magányos pécsi költő körül. Ez az emberi közeg átalakította Csorba Győző lírai világát és világmépét is.

Fiatalkori magányossága korábban sem okozott kiábrándulást és életidegenséget, az elmúlás félelmeivel, a magány szorongásával mindig az élet örök értékeit, például az erkölcsöt és a kultúrát állította szembe. Legszebb és legigazabb költői művei mindig is az életszeretet és a haláltudat megrendítő vitái nyomán születtek. A tragikus látomások mellé felzárkóztak a megbékélés és az életöröm derűsebb képei: a családi élet, a szülővárosban és a természetben megtalált otthonosság szőtte át fénnnyel a sötétebb érzéseket. A költő mindig részvétet, együttérzést táplált az idegen emberi sorsok iránt: „A boldog különállás részvétté válik: együtt sírok és örülök” – hangzott *Idegen város* című versében. És éppen a fiatal pécsi költőkkel-írókkal kialakított barátság következtében a magány korábbi panaszai után Csorba Győző költészetében új érdeklődés, új közérzet született, amely az önemésztő töprengések ellensúlyaként őt szelíd életörömmel ajándékozta meg. Ezt a szelíd életörömet kapta azoktól az emberi-írói kapcsolatoktól, barátságoktól, amelyekről a jelen gyűjtemény tanúságot ad. És ebből az életörömből származott az otthonosság: a pécsi otthonosság békítő érzése, biztonságot kínáló tudata.

Pomogáts Béla

GALSAI PONGRÁC LEVELEI CSORBA GYŐZŐHÖZ

1.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 1.

„Kedves Győző,¹

beszéltem a Helikonnal;² a napokban küldenek neked levelet, amelyben arra fognak kérni, hogy 15-én, vagy 16-án gyere fel Pestre. A fordítást Thúróczy [sic! Turóczi] Trostler³ is átnézte, s lenne néhány – szerintük csak személyesen megbeszélhető – javítás. Ha jössz, okvetlenül keress meg.

S most én kérnék egy szívességet Tőled: kérlek, tudd meg, hogy a pécsi Munkásszínház Akadémia⁴ növendékeinek előadása – állítólag a »Cid« -et⁵ mutatná be –, mikor lesz, mert csak erre az alkalomra ismét lemennék Pécsre. Ha lehet, levélben értesíts.

Barátsággal ölellek, Feleségednek kézcsókom
Bp. 959. febr. 2. küldöm:
Pongrác”

*Kézírás. – Fejléc: „Nők Lapja SZERKESZTŐSÉGE
Budapest, VIII. Blaha Lujza tér 3. Telefon: 343-100”.*

¹ Galsai általában aláhúzta a megszólítást.

² Helikon Könyvkiadó. Itt adták ki Goethe *Faust* c. drámáját, melynek első részét Jékely Zoltán, második részét Csorba Győző fordította. – Ld. még következő leveleket!

³ Turóczi-Trostler József (1888-1962), egyetemi tanár, germanista.

⁴ Pécsi Munkásszínház Akadémia.

⁵ Cid: Corneille, Pierre (1606-1684) francia drámaíró műve.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 2.

„Menthetetlenül Vidéki Költő Barátom,

megcáfolva rémítő híremet¹, ma reggel első dolgom volt, hogy a Helikonnal beszéljek. Nohát, a helyzet a következő:

1./ Azért kértetek Pestre, hogy új szerződést kössenek Veled. A Magvető² ui. nem határozta meg a sordíjat, csak előleget folyósított Neked, amely nem haladja ugyan meg a fordítás teljes honoráriumának összegét, de az elszámolást – és a két kiadó csere-ügyét – megnehezíti.

2./ A Helikon, bár ehhez még a főkönyvelő jóváhagyása szükséges, közepes sordíjat akar fizetni Neked – 6 Ft. 50-et soronkint. A minimum: 4 Ft. 60 A maximum összegét nem tudom (majd nézz utána), de nem is érdekes, mert nagyobb honoráriumot aligha tudnának adni. Legfeljebb soronkint 10-20 fillérrel többet.³ Ez már a Te harckészségeden múlik.

3./ Jékely⁴ fordítását kontroll-szerkesztették még a Magvetőnél – a Tiedről azonban nem érkezett ilyen jelentés. Ha az ellenőrző szerkesztés nem történt meg, úgy nekik kell azt elvégezniök. Ha viszont Jékelyhez hasonlóan már átestél rajta, úgy a kéziratot késznek tekintik. Bár az irod. vezető megjegyezte, hogy helyenkint elkelne még egy-két javítás: a

¹ Ld. előző levél!

² Először a Magvető Könyvkiadó gondozta a Csorba-féle *Faust*-fordítást, végül különféle okok miatt a Helikon Kiadó adta ki. Röviddel előtte az Európa Kiadónál megjelent Kálnoky László (1912-1985) költő, műfordító fordításában is a *Faust*. A Csorba és a Kálnoky-féle *Faust*-fordítás kiadása körüli eseményekről Csorba az *A város oldalában* c. kötetben (*Beszélgetések*. A kérdező Csuha István. – Pécs : Jelenkor K., 1989.) pontos ismertetést ad (p. 199-201.).

³ A *Faust* második része 7499 sor (Csorba adatközlése). A költő végül a fordítás honoráriumából (50 ezer Ft) vette Pécssett a Damjanich utcai házát, ahol aztán haláláig élt.

⁴ Jékely Zoltán (1913-1982) költő, műfordító a *Faust* első részét fordította. A két rész egy kötetben jelent meg.

fordítás, mondta, nagyon szép, komoly, szöveghű munka, csak nem olyan emelkedett, mint a Kálnokyé volt.

4./ A kiadást sürgőssre, 1959. II. negyedévre tervezik. Csiszolási szándékokkal egyetértenek – de azzal csak a nyomdábaadás pillanatáig élhetsz. Hogy mikor adják nyomdába? – erre nem kaptam határozott választ. A kontroll-szerkesztő jelentésétől függ.

5./ Arra kérnek, hogy hívd fel őket telefonon! Egyelőre az új szerződés megkötését tartják legfontosabbnak. Ehhez viszont jó volna a Te személyes jelenléted is.

Más.

Az e heti Nők Lapjában⁵ is hozzuk egyik gyermekversedet, az »Eső után«-t⁶. Ne gondold más lapra, mert a többitől sem feledkezünk meg. Ami a szerintem is méltánytalan tiszteltdíjat illeti: sokat küzdöttem érte, de senkinek sem fizetnek többet. A gyermeklapoknál hasonló a helyzet. Költőktől tudtam meg: a Kisdobos⁷ pl. 100-150 Forintot ad versenkint. Ez a kialakult – s méltán bosszantó – szokás. A gyermekverset nem veszik olyan »komolyan«, mint a többi. Viszont örülnék, ha az irodalmi rovatba való verset is kapnék Tőled, jóval magasabb (250-300 Ft.) honorárium fejében.

A Kortárssal⁸, sajnos, még nem tudtam beszélni. Linkek, hetenkint kétszer-háromszor járnak be. S most a Helikon-ügy fontosabb, semhogy várjak a levél feladásával.

Egyebekben nem mondhatok semmi jót. A lap egészen kizsigerel, elgyötör (sokat gondolok a Te pécsi panaszaidra a boldog »maszek«-koromra): a megbízásokat egymásután kell visszaadnom, komolyabb dologra nincs időm. Most megjelenik ugyan egy Cholnoky László⁹ meg egy Cocteau-bevezetőm¹⁰ az

⁵ Galsai a *Nők Lapja* szerkesztője volt hosszú évtizedeken keresztül. Csorba több verset küldött Galsai kérésére a szerkesztőségnek.

⁶ Az *Eső után* c. Csorba vers megjelent: *Összegyűjtött versek* (Bp. Magvető, 1978.), p. 295.

⁷ A *Kisdobos* a korszak fontos gyermeklapja, a kisdobos mozgalom – az úttörőknél fiatalabb korú iskolások szervezete – „szócsöve”, de értékesebb gyermekirodalom is megjelent benne.

⁸ A *Kortárs* c. irodalmi-kritikai lapban Csorbának sok verse jelent meg.

⁹ Cholnoky László (1879-1929) író, újságíró a három Cholnoky-fivér közül a legfiatalabb.

Európánál,¹¹ de ezek régebbi munkák. Ha így megy tovább, még azt a keveset sem tudom megcsinálni, amire képes lennék. A múlt héten elmentem szabadságra – de egy nap múlva visszahívtak. A helyettesem megbetegedett. Most várhatok a gyógyulására. Lehet, hogy azért a hét végén egy-két napra lefutok Pécsre, mert Mira kisfiát¹² fel kell hoznom a tanévre. De még ez a vikend is az istenektől függ. Ha lemegyek, természetesen felkereslek.

Végül egy kérés. Kérlek, ha Kende Sanyival¹³... különben mégsem, majd írok neki. Hátha megsértődne, hogy Ő hosszú levelet küld, én meg csak üzenetek. Pécsi barátaim különben is nagyon sértődékenyek. Mintha csak rajtam, s nem a kézirat minőségén meg az ittenieken múlna, hogy mit tudunk közölni. Pákolitztól¹⁴, Páltól¹⁵ már hoztunk verset, Gyenis¹⁶ elnyúlhatetlen Juliskája is a küszöbön vár – de a többi...?! Hiszen tudhatod!...

Ölel barátod: Pongrácz

Nejednek kézcsókomat küldöm, kislányaidat üdvözlöm!"

Gépirás. – Datálás nincs, ez a tartalom szerint valószínűsíthető sorrendi hely. Fejléc: „Nők Lapja SZERKESZTŐSÉGE Budapest, VIII. Blaha Lujza tér 3. Telefon: 343-100”. –

¹⁰ Cocteau, Jean (1889-1963) francia költő, festő, színész, rendező.

¹¹ Európa Könyvkiadó.

¹² Mira: Polgár Mária, Galsai második felesége. Mira kisfia: Salamon Ferenc, Polgár Mária előző házasságában született gyereke.

¹³ Kende Sándor (1918-1992) író, könyvkereskedő. Pontozás az eredeti szövegben.

¹⁴ Pákolitz István (1919-1996) pécsi költő, a *Jelenkor* szerkesztője (1968-1980) és a Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának titkára, majd elnöke (1959-1996).

¹⁵ Pál József (1923-1997) pécsi költő, a Pécsi Tanárképző Főiskola könyvtárnak egyik vezetője, majd a Baranya Megyei Könyvtár osztályvezetője volt nyugdíjazásáig.

¹⁶ Gyenis József 1958. októbertől, indulásától, 1960. decemberig a *Jelenkor* társszerkesztője, 1962-ig szerkesztőségi tagja. Eredetei foglalkozása bognár, majd később párttitkár egy vállalatnál, végül a *Jelenkor* egyik szerkesztője lett. Csorba tehetségtelen írónak (novellákat írt), szerkesztőnek, de nagyon tisztességes, jóindulatú embernek tartotta. (Ld. az *A város oldalában* c. kötetet, p. 179-180.) Galsai itt Gyenis egyik novellájáról ír.

A dőlt betűkkel szedett rész kézírással. – Az utolsó mondat a bal margón, az írásképre merőlegesen, két sorban.

3.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 3.

„Kedves Győző,

kötetedet megkaptam, nagyon köszönöm.¹

Gratulálok. Tudod, hogy nekem minden komolykodás, még a hízelgés is rosszul áll, vedd tehát úgy, ahogy írom: a könyv kitűnő, a »Mindenes« ellenére is.² Estéről-estére, nagy élvezettel olvasom, s külön öröm, hogy a versek többségét nem ismertem. Mindenképpen írni is szeretnék róla, ha lehet, hoszszabban, csak azt nem tudom még – hova?³

Április elején, házladási ügyben Pécsre utazom. Akkor megkereslek.

Nejednek kézcsókom küldöm,

Téged sokszor ölel:

Bp. 959. márc. 16.

Pongrác”

*Kézírás. – Fejléc: „Nők Lapja SZERKESZTŐSÉGE
Budapest, VIII. Blaha Lujza tér 3. Telefon: 343-100”.*

¹ A szó ünnepe. (Bp : Magvető K., 1959.)

² *Irodalmi mindenés*: Csorba maró gúnnyal megírt epigrammája, mely a kötetben is szerepel. A vers „ihletője” Galsai volt. (Megjelent az *Összegyűjtött versek* c. Csorba kötetben is, a *Három arckép* c. kis sorozat harmadik darabjaként. p. 230-231.) Csorba így ír erről az *A város oldalában* c. kötetben: „Pongrácot nagyon szerettem, a lénye mélyén igen őszinte ember volt. A pesti írók közül még jónéhányan, például Mátyás Iván is, erősen kedvelték. Roppant őszinte volt saját magával is. Róla írtam azt az epigrammámat, ami így végződik: „Szentigaz: *oldala* van sok, de *gerince* alig.” Ő nem titkolta, hogy róla van szó, sőt itt-ott idézte is.” (p. 178.) Idézte Galsai ezt a verset a *12+1 fő* című kötetében is. (Bp. : Szépirodalmi Könyvk., 1978. p. 214-215.)

³ Az *A szó ünnepe* c. kötetéről Galsai nem írt önálló cikket, tanulmányt.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 4.

„Kedves Győző,

kutyafuttában írok, így csak a lényeket:

A Faust december elején (10-e táján) jelentik [sic!] meg, 7500 példányban. A Nő¹ szerint jár még neked valamicske pénz is, de hogy mennyi, az csak a végelszámolásból derül ki, amelyet időben meg fog küldeni.

S most – a teljes, legteljesebb diszkréció mellett – nekem is lenne egy kérésem Tőled. Úgy néz ki, hogy rövidesen a televízióhoz kerülök, egyelőre – a Nők Lapjánál maradva – csak szerződést kötök, majd januárban státuszt is kapnék. Nomármostand: pénteken Szűcs Andor, a Televízió művészeti vezetője – egyébként igen közvetlen, rendes fiú – riportügynben Pécsre utazik, s feltehetően nyomozni fog utánam. Ez a nyomozás – Mészárosék² miatt – számomra tragikus következményekkel is járhat. Mivel elsősorban írókkal, költőkkel stb. szeretne beszélni, s tőlem kért tanácsot, én első helyen a Te nevedet említettem, mint „izgalmas riportalanyét”. Tehát okvetlenül fel fog keresni. Nagyon kérlek, légy segítségemre: vedd latba minden diplomáciai zsenialitásodat, s mondj el rólam minden jót, amire képes vagy, lehetőleg olyan mellézköngékkel, hogy nyilatkozatod Mészárosék köpködéseit semlegesítse. Ez lenne a kérésem! De ugye, köztünk marad a dolog? Még a legközvetlenebb barátainknak sem kell tudni a Televízióról, sem Szűcs utazásának rejtett céljáról.

¹ Jahn Ferencnéről, a Helikon Kiadó egyik munkatársáról van szó, aki Turóczi Trosler után átvette a *Faust* második részének ügyeit. Csorba csak „a nő”-nek nevezte. Igen jó embernek tartotta, viszont irodalmi ismereteiről nem volt túlzottan jó véleménye. (*A város oldalában*, p. 202-203.)

² Mészáros Ferenc az 1958. októberben indított *Jelenkor* c. pécsi folyóirat első felelős szerkesztője, ezt a feladatát pártmegbízatásként kapta. Mint pártember természetesen nem szerette a véleményét meglehetősen szabadon hangoztató Galsait. Ld. még főképpen Szántó Tibor leveleit.

Más. December 10-e táján Pilinszky Jancsival³ együtt lemegyek Pécsre, maszek turnéra, kettesben. Akkor majd kibeszélgetjük magunkat. De azt már előlegben is sajnálattal nyugtázom, hogy »nemileg zárolva« vagy. Nahát! Úgy látszik, olyan jó kritikus vagyok, hogy cikkeim sajtóhibái is telibe találtak: mi más ez, ha nem »fiziológiai« hiba?

A visz.látásig barátsággal ölel:

Galsai Pongrác
főbérló”

*Gépirás. – Datálás nincs, sorrend a tartalom alapján.
Fejléc: „Nők Lapja SZERKESZTŐSÉGE Budapest, VIII. Blaha
Lujza tér 3. Telefon: 343-100”.*

³ Pilinszky János (1920-1981) költő.

5.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 5.

Kedves Tibor és Győző,¹

nem kellemes dolog, hogy Ti megüzenitek a véleményeket, én meg egy villanypárnával a seggemen, magamban mondom el a választ. Tibor² példájára (a ma reggeli levélre gondolok), ezért én is leveledzeni kezdek. Akár be is vezethetjük ezt a módszert, ha nem nagyon költséges.

Tehát:

1./ Ne higgyétek, hogy grafomániás lettem, s most unalmamban mindent összefírálok. Az olvasó-jegyzetek mindhárom kritikáját – igaz, külön-külön – előbb megbeszéltem

¹ A levél Tüskés Tibornak, a *Jelenkor* főszerkesztőjének és Csorba Győzőnek, a szerkesztőnek, együttesen szól.

² Tüskés Tibor (1930-) irodalomtörténész, író, a *Jelenkor* főszerkesztője 1960-1964 között. Az ő leváltása után nevezték ki Szederkényi Ervint a *Jelenkor* új főszerkesztőjévé. A költő barátja, Csorbáról szóló kötetek írója, szerkesztője, emlékének és hagyatékának elkötelezett ápolója.

Tiborral. Az Illyés-ügyről,³ ugyebár, nincs vita? Ezt Ti jobban akartátok, mint én. – Molnár Kata⁴ dunántúli író, kitűnő író, semmibevert író. Évekig nem jelent meg egy sora sem. Új kötetéről⁵ két kritikát hoztak a Művelt Népben és az Irodalmi Újságban; mindkettő elképesztően bárgyú volt. Sőt rosszindulatú. Szerintem elemi kötelességünk, hogy foglalkozzunk vele. Amikor a kötet megjelent, mondtam Tibornak, hogy írni szeretnék róla; nem is volt ellene kifogása. No és a harmadik: Balázs Anna.⁶ Itt nem az író érdekes, hanem hogy bátran megmondjuk a véleményünket egy hazug, sematikus műről. (Mint Abody tette a Csohány-kötettel; s micsoda visszhangja volt!)⁷ A kritikát eredetileg a Csillag⁸ rendelte meg, s az a szar Szabolcsi⁹ ezekkel a szavakkal küldte vissza: »Egyetértünk veled, a regény tényleg nagyon rossz, de a kritika túl erős, közlésére nem vállalkozhatunk.« – Én azt hiszem, az ilyen jellegű írások sokkal fontosabbak – még ha szubjektívek is –, mint a helyi érdekeltségű szalon-kritikák. Ami pedig a terjedelmet illeti: hát 4-5 flekken ennyi mindent nem írhattam meg. Cikkem egyébként nyugodtan jöhet a Szemle-rovatban.¹⁰ Persze, csak akkor, ha valóban megérdemli. De ezt már Ti döntsétek el. Bátran húzhattok is belőle. Főként az Illyés-cikk elejéből. A magam megítélésében nem vagyok olyan erőszakos, mint Gyenis...

2./ Apropó: Gyenis.¹¹ Végeredményben örülök, hogy tetstett a novella,¹² hiszen eleget vesződtem vele. Nekem, sajnos, még mindig nem tetszik. Nagyon nem. Ez a szeretetreméltó

³ Illyés Gyuláról (1902-1983) írt esszé.

⁴ Molnár Kata (1899-1976) író, Nagykanizsán született.

⁵ *A mandarinkalap.* – Bp. : Móra K., 1959.

⁶ Balázs Anna (1907-1998) író. Az *Éjjel* c. dokumentum-elbeszélésről lehet szó.

⁷ Ld. Szántó Tibor leveleit.

⁸ *Csillag*: a korszaknak a kommunista párt által is támogatott irodalmi lapja. 1950. szeptembertől (34. sz.) a „Magyar Írók Szövetsége folyóirata”

⁹ Szabolcsi Miklós (1921-2000) marxista irodalomtörténész, akadémikus.

¹⁰ *A Jelenkor Szemle* rovata, melyben rövid ismertetések, kritikák jelentek meg.

¹¹ Gyenis József, ld. még Szántó Tibor leveleit.

¹² Gyenisnek 1958 és 1968 között 8 novellája jelent meg a *Jelenkorban*. Irodalmilag kevésbé értékesek, azért jelenhettek meg, hogy a kor követelményeinek megfelelő „szocreal” írások „kvótáját” is kitöltsék a lapban.

Gyenis az írásaiban is bakkancsban jár. Egy finomabb megoldása sincs! – pedig ezt a ragyogó témát csak igazán finoman lehet és szabad megírni. Gondoljatok csak a hosszú és lapos elejére, a gyerekek ügyetlen beszélgetésére (»Ezt a maszatos purdét most legszívesebben megcsókolnám!« – mondja az egyik, egy kb. 10 éves gyerek a cigánytársának!), a csak társadalmi (!!)) ellentétén alapuló fordulatra, a goromba és macheálomra, a »drasztikus« befejezésre. Ezt a befejezést – a távozó kocsik képét – hülye fejjel én javasoltam Gyenisnek; de nem így, nem így!! Franciásabban, egy kicsit talán misztikusabban is. Mindegy. Belátom, amit Tibor mond: másnak is lehet ellenvéleménye.

3./ Meglepett, hogy az egész dosszié-anyagot elolvastatok. Csányit, Palotait, Csekeyt, Abodyt¹³ is, – mindketten?? Én péntekre mindenesetre tisztába teszem a számbajöhető kéziratokat. – Lakatos¹⁴, amint látom, 10 flekket írt barátja (Kiss Károly)¹⁵ könyvéről. Mi lesz most a Vörös Jóska¹⁶ megbízásával?

4./ Mielőtt Tibor¹⁷ elutazik, azért még eljöhethetne hozzám.

Öllelek Benneteket, nagyképű barátotok:

Pongrác”

Gépírás. – Datálás nincs, sorrend a tartalom alapján.

¹³ Csányi László (1922-1994) író, újságíró. Szekszárdi kötődésű, főként tolnai szerzőkről írt tanulmányokat, köteteket. (pl. Takáts Gyuláról, Babits Mihályról stb.), Palotai Boris (1904-1983) író, Csekey István (1889-1963) jogász, a Pécsi Tudományegyetem Jogtudományi Karának professzora, Abody Béla (1931-1990) író, kritikus Galsai egyik legjobb barátja.

¹⁴ Valószínű Lakatos Kálmánról van szó, aki több kritikát, recenziót írt a *Jelenkor*ba. A Kiss Károly kritikát a *Jelenkor*ban nem közölték.

¹⁵ Kiss Károly újságíró, költő, műfordító. A *Sorsunk*ba és a pécsi újságokba is írt kritikákat.

¹⁶ Vörös József a Pécsi Tanárképző Főiskola irodalomtudományi tanszékének tanára, Csorba az *A város oldalában* c. kötetben is ír róla. (p. 185. és p. 200.)

¹⁷ Tüskés Tibor.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 6.

Kedves Győzőm,

itt küldök Nektek egy Kuncz Aladár-cikket¹; ebben az évben – mint a bevezető sorokból kiderül – háromszorosan is aktuális.

Ne ijedj meg, nem akarlak elárasztani benneteket írássaimmal.² De itt egy speciális esetről van szó. A cikket a Kortárs rendelte meg, három hónapig fektették, utána elfogadták, jónak találták, majd Diószegi³ (teljesen korlátolt és link: ami így együtt elviselhetetlen) újabb két hónap múlva a felére akarta rövidíteni. Ebbe persze nem egyeztem bele, annál inkább, mert a megrendelés 8-10 flekkre szólt. Diószegivel életre-halálra összevesztem, válogatott gorombaságokat vágtam a fejéhez – s most mégsem szeretném, ha a cikk a fiókomban maradna. Hát erről van szó.

Egyébként ha a Jelenkor – amely számról-számra jobb és tartalmasabb – bármi okból nem tudná közölni, nyugodtan írd meg, bizisten nem fogok megsértődni!

Úgy-e megteszed, hogy a cikk elolvasása után írsz néhány sort? (Ez az, amit én a pécsi szerzőkkel nem szoktam megtenni – dehát köztudomású, hogy Te jobb férj, különb családapa és lelkiismeretesebb szerkesztő vagy, mint én.) Még jobban örülnék, ha a levélhez verseket is mellékelnél. (Gondolhatod, mennyire nem »kéz kezet mos« -alapon.)

Különben mi újság? Hogy élsz? Öcsibácsi⁴ haláláról a Vurstliban értesültem, Vörös Jóskától. Ha Pesten jársz, keress fel. (Igaz, hetenkint csak egy-két órát töltök a szerkesztőség-

¹ Galsai Kuncz Aladár (1886-1931) c. írása a *Jelenkor* 1961. 6. számában jelent meg, p. 659-663.

² 1958-1968-ig a fentin kívül összesen egy Galsai írás jelent meg a *Jelenkorban*, Kaján Tibor karikatúristáról (1966. 3. p. 247-252.) Galsai és Szántó nem voltak gyakori vendégek a *Jelenkornál*...

³ Diószegi András (1929-1979) irodalomtörténész.

⁴ Fábíán István, ld. 111/2.

ben, de a titkárságon hagyhatsz üzenetet.) Lehet, hogy a lodzi vendéjátéka⁵ Pécsre utazom.

Szeretettel ölel, Nejednek kézcsókját küldi:

Bp. 1961. szept. 1.

Pongrác”

*Gépirás. – Fejléc: „Nők Lapja SZERKESZTŐSÉGE
Budapest, VIII. Blaha Lujza tér 3. Telefon: 343-100”.*

⁵ A Lodzi Színház vendéjátéka.

7.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 7.

„Kedves Győző, én meg itt heverek már egy hónapja Széplakon, a Balaton másik partján. Néha bemegyek a vízbe, amit a tó mozgásából magad is észlelhetsz (dagály). Eredetileg úgy terveztem, hogy remek könyvedre¹ a Csortos-brosúra² stílusos dedikációjával felelek, de még mindig nem kaptam meg a köteles példányokat. (A Népszabadság meglepően fürge volt.) Verseidet nagyon köszönöm. (Majd beosztom őket, mint a cukrot.)³ Bizony, jó lenne már hosszabban elbeszélgetni. (Lenne miről!) Esetleg egyszer kirándulnék Hozzád. A régi szeretettel ölel: Pongrác 972. júl. 20. B-széplak, felső, MUOSZ társasház Deák F. sétány”

Képeslap, kézírás. – Balatoni üdvözlő lap. – Az író címe a képeslap feliratát fogja közre, a datálás a jobboldalon van, az írásképre merőlegesen. – Címzés: „Csorba Győző író Révfülöp Kossuth Lajos u. 12.”

¹ *Időjáték*. – Bp. : Magvető, 1972.

² *Csortos Gyula*. – Bp. : Szépirod. Kvk., 1972. (*Arcok és vallomások*). A dedikáció: „Csorba Győzőnek baráti tisztelettel 972. júl. 24. egy fővárosi népművelő: G. Pongrác”

³ A *Nők Lapjának* küldött Csorba versekről van szó.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 8.

„Bp. 1972. aug. 18.

Kedves Győző,

örömmel vettem leveledet. Külön örültem annak, hogy a Csortost¹ nem tartod alábbvalónak a Bajornál.² (Egyébként másoknak is ez a véleményük. Kivéve Rajnait,³ aki erősen fanyalgó, sőt helyenkint mérges levelet írt.) Azt hiszem, ezzel a műfajt befejeztem, már csak ismételni tudnám magam, béke színészeink haló poraira. A Hipochondert⁴ írom, amit életem »főművének« szánok, minthogy egyebek közt az élet értelmét kívánom megfejtetni benne. Szóval várj még egy csöppet, ne nyugtalanodj, hamarosan mindenre fény derül.

Az irodalomnál maradván. Illetve az irodalomra térve. Végtelenül örülök köteted országos, jó visszhangjának: a többségükben okos, elemző, sőt magasztaló kritikáknak.⁵ Én is szívesen megtoldanám a sorukat egy gyöngébb minőségűvel. De a Magyar Hírlappal rossz viszonyban vagyok (egy megrendelt írásomat elvesztették, ki sem fizették), a többi hely pedig már »be van löve«. Így egyelőre csak »szerkesztői« buzgalmat ajánlhatom fel. Egyik versed a lap⁶ e heti számában már megjelent. De a többi sem fog benn ragadni a cukroszacskóban.

Igazán sajnálom, hogy a Balatonon nem találkozhatunk. Pedig majd hat hétig döglöttem széplaki kéglimben. De amikor levlapod megérkezett, átmenetileg Pesten voltam, s mire visszatértem, már Te hagytad ott a kúriádat.⁷ Én szeptember közepéig még mindenképpen leutazom néhány napra,

¹ A Csontos Gyula c. kötet, ld. előző levél.

² Bajor Gizi játéka. – Bp. : Magvető, 1971.

³ Rajnai László.

⁴ Egy hipochonder emlékirata. Galsai két kiadást megért kitűnő kötete. (Bp. : Szépirodalmi Könyvk., 1974. és Bp. : Magvető, 1987.)

⁵ Időjáték. ld. 7/1. j.

⁶ Kőd a városban = Nők Lapja, 1972. 34. sz. p. 14.

⁷ Csorba 1969-1972 között épült nyaralója Révfülöpön.

esetleg többre is. Hát te? Hiszed vagy nem: erősen hiányolom személyedet, illetve a közös, nagy beszélgetéseket. Annál is inkább, mivel néhány év alatt egy mázsás eunuch-há képeztem ki magam, s csak most próbálok visszatérni a nekem valóbb életformába. De barátságok így sincsenek. Itt mindenki magányosan jár a saját üzletei vagy örületei után: Rákosy Gergely, Csurka és Zelk a befutókat hajszojja, Rubin a reménytelen nőügyeket, Vidor⁸ a pénzt. Még jó hogy neked van Pécssett egy Kendéd...⁹

Ezzel a poénnel búcsúzom is, szeretettel ölellek: Pongrác”

*Gépirás. – Fejléc: „Nők Lapja SZERKESZTŐSÉGE
Budapest, VIII. Blaha Lujza tér 3. Telefon: 343-100”.*

⁸ Rákosy Gergely (1924-1998) író, Csurka István (1934-) író, Zelk Zoltán (1906-1981) költő, Rubin Szilárd (1927-) író, Vidor Miklós (1923-2003) író.

⁹ Kende Sándor. Ld. 2/13 és 124/8. Csorba és Kende viszonya köztudottan rossz volt, mert Csorba erősen kétségbe vonta Kende tehetségét.

9.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 9.

Kedves Győző,

köszönöm szép könyvedet.¹ Amely előkelő külsejével s a belé-foglalt versek keletkezési évszámaival is bizonyítja (gondolom, két-három év terméséről van szó), hogy rangodhoz híven, a legmegbecsültebb költőink közé tartozol. A kötetet, persze, az utolsó betűig elolvastam. S nem a hipochondriámat növelte, ellenkezőleg: a bölcsesség iránti, könnyen titkolható fogékony-ságomat. De a könyvet továbbra is az ágyam közelében marasztaltam, még komolyabb barátkozásra. Hiába, különös affi-nitásom van nekem ezekhez a csorbagyőzős dolgokhoz. (Gon-

¹ *Anabázis.* – Bp. : Magvető, 1974.

doltuk volna ezt?) Már a lányokhoz is csak belső erőszakra járok...

Egyébként már hónapok óta készülök Pécsre. De annyi mindent vállaltam (Nők Lapja, ÉS², Vidám Színpad, egy tévésorozat s mindenféle színházi vicik-vacakságok), hogy nincs időm semmire. Káromkodva teljesítem mindig az utolsó pillanatra hanyagolt megbízatásaimat. Közben azért összeállítottam egy esszé-kötetet.³ Ez az egyetlen pozitívum. Meg egy lányom is született.⁴ És ez a másik?

Egyik versedet már leadtam. A párjára januárban kerül sor. Hiába, spórolni kell a jobb költőkkel.

Kellemes ünnepeket kíván Neked és népes családodnak,

a régi barátsággal:

Bp., 1974. dec. 13.

G. Pongrác

NB: Ma szólok Pándinak⁵, hogy írnék a kötetedről a Kritikába..."

Gépirás. – Fejléc: „Nők Lapja SZERKESZTŐSÉGE Budapest, VIII. Blaha Lujza tér 3. Telefon: 343-100”. – Bevezetések – az előző levelekkel ellentétben – nincsenek.

² *Élet és Irodalom.*

³ *Egy hipochonder emlékiratai.* – Bp. : Szépirod. K., 1974.

⁴ Galsai Brigitta Borbála

⁵ Pándi Pál (1926-1987) irodalomtörténész, szerkesztő. A *Kritikában* nem jelent meg Galsai írás a kötetéről.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 10.

„Bp., 1975. okt. 6.

Kedves Győző,

rólad is elkészítettem a »ligeti gyorsfényképemet« (Rákosy Gergő szavaival). Neked nem kell megmagyaráznom, hogy miről van szó. Olyan szubjektív, vallomásszerű, udvariatlan portrét szeretnék rajzolni kortársaimról, amilyent élőkről talán nem is lehet...¹

A kézirat az ÉS-nél megjelenésre vár. De őszintén szólva, már zavarban vagyok. Ezért a szöveget elküldöm Neked, hogy add rá fenntartásos áldásodat.

1./ Ha picit duzzogsz tőle, nem baj. 2./ Ha megharagzol rám, nagy baj. 3./ Ha emléktévesztést, adathibát vagy egyéb gikszert veszel észre (például a gikszert nem X-el írják?), hálas leszek érte.

Arra kérlek, hogy a kéziratot, megjegyzéseiddel, mielőbb küldd vissza a címemre: Bp., XII. Hajnalka u. 46.

mellékletben is igazolt, régi barátsággal
ölellek: Pongrác”

Gépirás. – Fejléc: „Nők Lapja SZERKESZTŐSÉGE Budapest, VIII. Blaha Lujza tér 3. Telefon: 343-100”. – A levél jobb felső sarkában Csorba Győző kézírásával: „V.: okt. 9.” [V: = Válasz. P. L.]

¹ Galsai Pongrác: *Szabálytalan arcképek. Csorba Győző. = Élet és Irodalom.* 1976. 1. p. 4. = 12 + 1 fő. *Szabálytalan arcképek.* – Bp.: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978. p. 24-37. = [Részlet *Egy régi szilveszter* címen]: *Tiszteletadás Csorba Győzőnek.* – Pécs : Pannónia Könyvek, 1986. p. 12-13.; U.a. = *Csorba Győző emléke.* – Pécs : Pro Pannonia, 2003. p. 24-25.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 11.

Kedves Győző,

valami kétségbeejtő, hogy milyen rossz az emlékezetem! Ezt ebben a korban már tudomásul kell venni. Mert nem arról van ám szó általában, hogy az eseményeket anekdotikusan kicifrázom (bár az is előfordul), hanem egyszerűen: rosszul emlékszem. Például T.E.L. színházi fellépése. Hát persze, hogy 53-ban történt! Hiszen még Sz. Tibor barátunk kék ajkú nevetését is ott látom a háttérben. És szegény Nándor gyönyörű grafológiai tévedése! Ez is csak a Te leveled olvastán jött elő bennem. A kocsonya pedig egyszerűen megsemmisült. (A szenilis pasasok legalább a múltra jól emlékeznek...) ¹

A Thalassa-lapu. Valóban nem ismertem a szó jelentését. De versed alapján valami ujjongó felkiáltásra gondoltam. Ezért azonosítottam a »Feltámadunk!« -kal. ²

A dilettáns idézetek viszont tudatosan pontatlanok. Ugyanis a szövegi egyensúly miatt nem lehet hosszabban idézni. Különböző ez a legfőbb gond ezzel a műfajjal. Az ÉS³ max. 10 flekket visel el, s az »elbeszélő« meg az esztétizáló részek közt kicentizett arányokat kell teremteni. A Te verseidről is rengeteg mondanivalóm lett volna még. Olyan jó mély dolgok. De egyszerűen nem fért bele a formába. (NB. Jékely

¹ T. E. L. = Tóth Ernő László: „... csöndes elmebeteg és süvöltő fűzfaköltő, aki a kínai anyacsászárnő és VI. Pius pápa titkos nászából származtatta magát.” (Idézet Galsai *Angelika* c. írásából = *Maradjatok reggelig.* p. 187.) Sz. Tibor = Szántó Tibor; Nándor = Várkonyi Nándor.

² Thalassa: Csorba *Anabázis* c. verse így fejeződik be: „Várjatok / nem várok sokáig / csak várjatok és gondosan füleljetek / mikor csap ki szájamból és szívemből / a pusztító anabázis után / a győzelmes / *thalassa!*” A thalassa görög szó, jelentése tenger, de használják őstenger, forrás, anyaméh, kezdet jelölésére is, Csorba a versben természetesen ebben az értelemben alkalmazta. Anabázis: a hadsereg, hadak felvonulása. A „kocsonya”, ill. a „kocsonyás lány” mulatságos történetét ld. Galsai visszaemlékezésében: *Miért nem szeretem Zircsanyinóvot?* = *Hulló karácsonyfák.* – Bp. : Szépirod. Könyvk., 1984. – p. 53-76.

³ *Élet és Irodalom.*

Zsolival⁴ egy álló hónapig küszködtem, négyszer írtam át, s még mindig csupa zűrzavar.)

Nagyon köszönöm kedves és alapos leveledet. Természetesen minden kívánságodat teljesítettem! Remélem, a kézirat 1-2 héten belül megjelenik. (Jován⁵, érthetően, nem közöl két Galsai-cikket egy számban, s valami aktuális filmkritikával mindig »ki kell lőnom« magam...⁶)

Hogy mikor megyek Pécsre? Nem tudom. 4500 forint a havi fixem, ez startpénznek se elég, Abody színháza⁷ megszűnt, Nejem nem dolgozik, két (illetve három) neveletlen gyermekem van, a lakás kicsi, szenvedély-rezsim óriási, a pré-rin lakunk, magas a taxi-költség, éppen most érkezett meg a havi telefonszámla (872 Forint!) – s legkevesebb 6-7000 Forintot firkákból kell előteremtenem... Ez nagyon nehéz. S bizonyára nem is előnyös. Ennyit a magánéletemről.

A régi barátsággal öllelek.

Bp., 1975. okt. 15.

Pongrác”

Gépirás. – Fejléc: „Nők Lapja SZERKESZTŐSÉGE Budapest, VIII. Blaha Lujza tér 3. Telefon: 343-100”.

⁴ Jékely Zoltán (1913-1982) költő.

⁵ Jovánovics Miklós (1932-2002) kritikus, szerkesztő – ebben az időben az *Élet és Irodalom*nál.

⁶ Galsai kitűnő filmkritikákat írt az *Élet és Irodalom* c. lap számára. Nagy részük megjelent kötetben is: *Este hét után : Kérdező kritikák és mulatságos bírálatok.* – Bp. : Magvető, 1985.

⁷ Abody Béla, Vidám Színpad. (Abody 1971-1975 között a Vidám Színpad igazgatója volt.)

12.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 12.

„Kedves Győző,

írógéppel írom ezt a levelet, mert tollamból kifogyott a festék...

Köszönöm furcsán szép és becses versfüzetedet. Konsolidált állapotainkra vall, hogy ilyen rokonszenves »amatőr« dolgokat is kiadnak.¹ (Csak az irodalmi élet ne lenne egyébként ekkora nagy lábvíz...)

Bizonyára érdekel a Rólad készült dolgozat sorsa. Nos, Jovánovics hétről-hétre halogatja a megjelenését. Valami furcsa, kibogozhatatlan, nem szeretem-de kiállok kapcsolat van köztünk. Az Új Írás szerkesztőjeként a nevemet se hagyta nyomtatni. (Azt sem engedte, hogy Abody recenziót írjon a Hipoconderről...) Majd, amikor az ÉS-hez került, megüzen-tem neki: szívesen lemondok a filmkritikai rovatról, már unom is kicsit, vannak szerkesztői »szempontok«, megértem... Akkor kétszer is felhívott telefonon: hová gondolok? éppen ellenkezőleg! nélkülem el se tudja képzelni, stb. A portré-sorozatot is ő rendelte meg. A Rákosy G²-ről szólót pillanatokon belül közölte. Aztán befagyasztotta a szériát. Pedig ezek az írások a »szellemi életrajzomban« (?) valamiképp ki is egészítik egymást, érdekességük ilyen nagy szünetekkel a felére csökken... Helyzetemet megnehezíti, hogy a Rólad és a Mándyról szóló cikket 2-2000 forinttal, gavallérosan előre kifizették. Így egyelőre meg van kötve a kezem.

A legújabb hír: a Csorba-porté az első januári számban »becsszóra« megjelenik. Hát majd meglátjuk...³

A filmszemlén minden valószínűség szerint találkozunk.⁴

¹ Március. Tizenhárom vers. Ill. Martyn Ferenc. – Békéscsaba, 1975, Megyei Könyvtár. – 4 lev. – Bibliofil kiadvány, könyvesbolti forgalomba nem került.

² Rákosy Gergely.

³ Megjelent az *Élet és Irodalom* 1976. január 1-i számában, ld. 10/1. j.

⁴ A Magyar Filmszemlét ebben az időben – elsősorban Aczél György pécsi kötődésének köszönhetően – Budapesten és Pécsen felváltva rendezték. 1975-ben itt mutatták be a Bertha Bulcsu *Kenguru* c. regényéből készült hasonló című filmet, mely szinte a kor egyik kultfilmjévé vált. Csorba Győző az egyik Pécsi Magyar Filmszemle zsűrijének is tagja volt.

Neked és kedves csalárodnak nagyon jó ünnepeket kívánok,

régi barátsággal:

Bp., 975. dec. 22.

Pongrác”

Gépirás.

13.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 13.

Kedves Győző,

leveled nagyon megörvendeztetett. Annál is inkább, mivel nem számítottam rá. Ezek azok a ritka levelek, amelyeket – hogy is mondjam? – az ember este bevisz az ágyába is.

Habár mostanában még a hivatalos felszólítások, OTP-levelek is az éjjeliszekrényemre kerülnek. Már két hónapja izületi gyulladásal (részben) fekszem.

Fektemben olvasom nagy műfordítás-gyűjteményedet is, kis világirodalmi műveltségem pótlására. (Csak a borítólap: csak azt tudnám feledni! Vagy Neked tetszik?)¹

Hidd el, Pécsen Te vagy az egyetlen, akihez nosztalgiák fűznek. Jelenléted naponta hiányzik. Már csak önzésből is: hiszen olyan ritka az okos ember. Most például egy cifra családi (együttlakási) ügyben hallgatnám meg a véleményedet. Én a »komolytalannak« látszó, fidélis alaptermészetemmel és időnkénti hypertóniás őrzöngéseimmal képtelen vagyok bármilyen hatásos fellépésre...

Hogy miért hagytalak ki a Szántó-tanulmányból? Nem is tudom. Egyszerűen lecsapódott a villanyóra...²

¹ *Kettőshangzat. Válogatott versfordítások.* – Bp.: Európa, 1976.

² *A leejtett telefonkagyló* = Galsai Pongrác: *A besurranó szerkesztő.* – Bp.: Szépirod. K., 1976. p. 141-145. Galsai nem említette meg Szántóról írt tanulmányában Csorbát, a költőnél ez csapta le a villanyórát...

De a »szabálytalan arcképek« kötete már a Kiadónál van, a Rólad szóló dolgozattal együtt.³

Leveled X-edik elolvasása után ismét eszembe jutott a pécsi szilveszter, a régi Széchenyi-tér, a régi Nádor, a Pongi-lelkem, a fru-frus Zsuzsa, Csorba Győző a fogorvosi székben, a kaposvári lány az elvesztett napszemüveggel, aztán szegény Várkonyi Nándor, Lovász Pali⁴, Öcsi bácsi⁵... Hát tényleg bőgni kell.

Ha Pesten jársz, most már igazán hívj fel telefonon (663-080)

Köszönöm a könyvet, a levelet és öllelek:

Pongrác

976. szept. 16.”

*Kézírás. – Fejléc: „Nők Lapja SZERKESZTŐSÉGE
Budapest, VIII. Blaha Lujza tér 3. Telefon: 343-100”.*

³ 12+1 fő. Szabálytalan arcképek. Ld. 10/1.

⁴ Lovász Pál.

⁵ Fábíán István, ld. 111/2.

14.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 14.

„Kedves Győző,

előszöris: pukkadj meg! Úgy füstesz a borítólapon,¹ mint egy Ramon Novarro,² egy Mastroianni,³ egy Latinovits,⁴ egy Somlyó György⁵... legjobb korában. Te hindu herceg, Te Nótás kapitány!⁶... Tíz évvel ezelőtt már elégedetten tapasztal-

¹ Észrevételek. – Bp.: Magvető, 1976.

² Novarro, Ramon (1899-1968) mexikói származású amerikai színész, a korabeli mozifilmek férfiideálja.

³ Mastroianni, Marcello (1924-1996) olasz színész.

⁴ Latinovits Zoltán (1931-1976) magyar színész.

⁵ Somlyó György (1920-2006) költő, műfordító.

⁶ Két lehetséges magyarázat van a „Nótás kapitány” emlegetésére: esetleg Fráter Lórándról, a „Nótás Kapitány”-ról (1872–1930, zeneszerző) van szó,

tam, hogy hízásnak indulsz, voltak ilyen hónapjaid, de aztán visszacsaptál a természetre, mint egy fekete ostor... Ezt irigylem a legjobban. S hogy még ilyen bőven termő korszakodban is vagy?! Tehát együtt a külcsíny és a belbecs...

Az új kötet egyébként méltó folytatása, kiteljesedése az »Anabázis« -nak.⁷ Még a kevésbé »nagy« versek is, amelyek a lapokban olvasva nem leptek meg különösebben, itt szervesen és előrevivően illeszkednek a sorba.

Most felsorolom, mely költők verseit szoktam okvetlenül, még a továbblapozás előtt elolvasni? Vas Istvánt⁸ (akit kitűnő művésznek s még a barátomnak is tarthatok, ezért állandóan várom, hogy egyszer igazán magával ragadjon), Pilinszkyt⁹ (de ő túl gyakran ismétli önmagát), Jékelyt¹⁰ (sajnos mostanában elég fáradt), Nemes Nagy Ágnes¹¹ (évenként egyszer-kétszer), némely ifjabb költőnőket (egyéb, költészeten kívüli okból), Hidas Antalt¹² (egy szenzáció minden sora!) és Téged... Így Te nyújtod számomra az állandó és zavartalan költői táplálékot...

Pécsre egyébként haragszom. De erről majd személyesen. Úgy hallom, idén az irodalmi tisztviselők, Szederkényi is József Attila-díjat kap. Mire?¹³

Köszönöm a könyvet, és szeretettel, régi barátsággal öllelek:

Bp., 977. febr. 1.

G. Pongrác”

akit Nyíró József a magyar műdalok apostolának nevezett, ő szerezte pl. a *Tele van a város akácfa virággal* c. Szabolcska Mihály „vers” zenéjét is, vagy Farakas Imre (1897-1976) zeneszerző *Nótás kapitány* c. színművének nyalka címszereplőjére való utalás történt itt. Akármelyik legyen is, Galsai csipkelődő, groteszk humora már a levelezésben is sokadszor villan meg.

⁷ Az *Anabázis* Csorba előző, 1974-ben megjelent kötete.

⁸ Vas István (1910-1991) költő, író, műfordító.

⁹ Pilinszky János.

¹⁰ Jékely Zoltán.

¹¹ Nemes Nagy Ágnes (1922-1991) költő, műfordító, esszéíró.

¹² Hidas Antal (1889-1980) költő, műfordító.

¹³ Szederkényi Ervin viszonylag kevés kritikát, esszét írt, szépirodalmi művei nem voltak, nyilván erre utal Galsai kérdése.

Gépirás. – *Expressz levél.* – Fejléc: „Nők Lapja SZERKESZTŐSÉGE Budapest, VIII. Blaha Lujza tér 3. Telefon: 343-100”.

15.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 15.

„Győző, te öreg, virulens Mimóza, mecsekalji Költőfejelelem, nyilvános leégetőm,¹

most »összесednek«² olvasása közben megint szégyenbe hoztál, rádöbбentettél, hogy a Rólad szóló portrém túl haloványra sikerült,

tudniillik:

a 20. század magyar költőinek kronológiai értékrendje számomra máttól kezdve a következő:

Ady – Babits – Kosztolányi – József Attila – Weöres – Csorba – Pilinszky.

Én legalábbis ezt a listát »keverném meg« a halhatatlanság lóversenyén.

(Tehát mögötted Tóth Á., Juhász, Radnóti, Szabó Lőrinc, Illyés, Jékely, a többiekről nem is beszélve...)

Milyen csoda például a Fábían Pista-Öcsibácsiról³ írott icipici vers is! (Békét terít a kertre a tücsökhangú est...) ⁴ Mitől?

És »Felhő« minden darabja!⁵

És a többi!

Hol itt, hol amott bukkan ki a kötetből egy-egy remekmű.

¹ Ld. Galsai *Angelika* c. írását (11/1. j.), amelyben az író elmeséli, hogyan „fizetett” meg neki egy 1953-as csínyjéért Csorba Budapesten egy nyilvános beszélgetésen, az *Angelika* presszóban.

² *Összegyűjtött versek.* – Bp.: Magvető, 1978.

³ Fábían István, ld. 111/2. j.

⁴ A *Felhő* c. vers, *F. I. emlékének* alcímmel.

⁵ *Felhő* a címe a *Séta és meditáció* c. kötetben egy ciklusnak is, melyben halott rokonait, barátait idézi Csorba.

Arról a mellékes és igazán keveseket érintő témáról mint a halál, magyar költő még ennyit, ilyen sokat, mélyet és érvényeset nem mondott.

Szóval köszönöm és ölellek -----

Bp., 978. máj. 26.

G. Pongrác”

Gépirás. – Fejléc: „Nők Lapja SZERKESZTŐSÉGE Budapest, VIII. Blaha Lujza tér 3. Telefon: 343-100”.

16.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 16.

Kedves Győző,

a jövő héten (csütörtökön vagy pénteken) Mándy Ivánnal¹ le szeretnék utazni Pécsre. Egyrészt afféle »emlékmelengetés« céljából, s másrészt, hogy egy személyes – irodalmi ügyben konzultáljak Veled. Kérlek, értesíts, alkalmas-e ez az időpont egy Nádor-beli² eszmecserére?

Margitkának kézcsók, Téged szeretettel

ölellek: Galsai Pongrác

Cím: Bp. XII. Hajnalka u. 46. 1121”

Kézírás. – Dátum a postai bélyegzőn: „1978. sep. 27.”. – Expressz levél. – Fejléc: „Nők Lapja SZERKESZTŐSÉGE Budapest, VIII. Blaha Lujza tér 3. Telefon: 343-100”. – A dőlthetűs utolsó bekezdés az írásképre merőlegesen két sorban – A címzés: „Csorba Győző író Pécs Damjanich u. 17.” – A borítékon

¹ Mándy Iván (1918-1995) író.

² A Nádor legendás pécsi szálloda és kávéház volt, 1990 után bezárták, azóta is megnyitásra vár, csak a régi pécsiek emlegetik szeretettel, nosztalgiával. A pécsi művészek kedvelt találkozóhelye volt. Csorba több visszaemlékezésében ír-beszél róla, hangfelvétel is készült ott Csorbával és barátaival, neves előadóművészekkel a Magyar Rádió részére.

Csorba Győző kézírásával: „Csütörtökre. Hozzánk. Ha lehet közelebbi időpontot 78. IX. 28.”

17.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 17.

„csorba gyoezoe
damjanich utca 17
peecs

csuetoertoekoen oet ora utaan eerkezuenk termeeszeten
naalatok vacsoraazunk is stop nagyszabaasu taajjellegue
eelmeenyszerue estebeedre szaamitunk
pongraac”

Távirat. – Datálás a postai bélyegzőről: „78. X. 2.” – A távirat „magyar szövege”: „Csütörtökön öt óra után érkezünk, természetesen nálatok vacsorázunk is. Nagyszabású, tájjellegű, élményszerű estebédre számítunk. Pongrác”

18.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 18.

Kedves Győző,

kitűnően éreztem magam nyájas körötökben, köszönöm a remek vacsorát, s Margitkának, megkésve, ezt a szál virágot küldöm:

[A levélben erre a helyre egy margarétát rajzolt Galsai, mellé került az aláírása. P. L.]

Pongrác

A Doktornőnek¹ meg ezt a kisebbet...

Hej, ha 10-15 évvel és 70-80 kilóval fiatalabb lennék! RESZKETHETNÉL!”

[A jobboldal alsó sarkába egy másik, kisebb, margarétát rajzolt Galsai és mellé írta a fenti szöveget. P. L.]

Kézírás. – Datálás a postai bélyegzőn: „1978. okt. 10.”.
– Fejléc: „Nők Lapja SZERKESZTŐSÉGE Budapest, VIII. Blaha Lujza tér 3. Telefon: 343-100”.

¹ Csorba Zsófia, a költő harmadik leánya, akinek szépsége a költőhöz látogató művészek „fantáziáját” erősen megmozgatta. A Pécsi Orvostudományi Egyetemen végzett fogorvosi szakon, jelenleg is fogorvos Németországban.

19.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 19.

„Kedves Győző,

mivel köztudomású, hogy a kellemetlen ígéreteket rendszerint be is váltják – itt küldöm az úgynevezett »kisregényt«, saját ... [Olvashatatlan szó. P. L.]

Tehát: csak igen, vagy nem! (Vállaljam a szégyent, vagy dobjam a fenébe?)

Egyébként a szöveg olvasása és a válasz nem sürgős.

Előre is köszöni és ölel:

979. aug. 24.

G. Pongrác”

Kézírás. – Fejléc: „Nők Lapja SZERKESZTŐSÉGE Budapest, VIII. Blaha Lujza tér 3. Telefon: 343-100”. – Az írólap hátoldalán Csorba Győző kézírásával: „Válasz: 79. aug. 29. Nem! Toronyóra láncsal.”

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 20.

„Kedves Győzőm,

mindenesetre, szokásomhoz híven, elküldöm Neked új könyvemet. Az »ehetit«.¹ Nem hiszem, hogy el kellene olvasni... Különösen annak, aki balkézrel írt kisregényemet baráti szívességből végigkínlódta. A »Toronyóra«² terjedelmes unalmából egyébként 4 flekket átmentettem egy novellába. Meg is jelent a Népszabadságban.³ De még ez a manőver sem vált nagy hasznomra. Azon a kétes örömmön kívül, hogy Vidor⁴ másodszor is megsértődött...

Szederkényit, ahogy kívántad, kétszer is kerestem telefonon, hiába. Így aztán Pestről hívtam fel. Ószintén szólva, nem igen értem, mit akar? »Recenziót« az ember ebben a korban, megrendelésre, már ritkán írogat. Ez a buzgó bölcsész-hallgatók műfaja. Egyéb műfajokban pedig... Mindenesetre hamarosan küldök a Jelenkornak egy elbeszélést, pécsi emlékekből írtam, s úgy hiszem, elég jó dolog...⁵

A jövő évi J.A.-díjat most már hivatalosan is ígérgetik.⁶ Én ugyan egy lyukas garassal se fogadnék rá. De mit mondjak: nem utasítanám vissza... Aczél⁷ után most Tóth Dezső⁸ és Garai⁹ pedzette az »ügyet« Németi Irénnek¹⁰ egy parlamenti fogadáson. Csakhogy engem úgy kezelnek, mint a drága jó

¹ Valószínű, a *Nézzük a tévét!* c. kötetet, amelyik kicsit később jelent meg 1979-ben, mint az *Antanténusz* c. Galsai kötet. A Csorba hagyatékban nem találtam.

² Ld. előző levél megjegyzését!

³ A *búcsúlevél vége* = *Népszabadság*, 1979. okt. 28. p. 14.

⁴ Vidor Miklós.

⁵ Galsainak az 1979-1983 közötti öt évben nem jelent meg írása a *Jelenkorban*. Nem tartozott Szederkényi Ervin főszerkesztő kedvencei közé...

⁶ Galsai végül 1983-ban kapott József Attila-díjat.

⁷ Aczél György.

⁸ Tóth Dezső (1925-1985) kulturpolitikus, irodalomtörténész, 1977-től haláláig művelődésügyi miniszterhelyettes.

⁹ Garai Gábor (1929-1987) költő, szerkesztő.

¹⁰ Németi Irén a *Nők Lapja* főszerkesztője volt, így Galsai „főnöke” a lapnál.

Nikelszky Géza¹¹ bácsit, aki festőnek költő volt, költőnek festő... Állítólag arra lenne szükség, hogy a Választmány egyik tagja pársoros levélben javasolja a nevemet Garai Gábornak. (T.képpen nem tartozván egyetlen szakosztályhoz sem.) Gondolhatod, kedves Győző, mennyire rühellem ezt a félig-meddig kérést. De egy 2-3 soros levél megírása talán nem esnék nehezedre. S ki máshoz fordulhatnék, még nagyobb szégyenkezés nélkül?¹² (Mándy¹³ állítólag személyesen beszélt Garaival...)

Egyébként köszönet Margitkának is, Neked is, hogy múltkori »nagymonológomat« oly résztvevően végighallgattátok. S még indulatba is jöttél. Láttam. Köszönöm. Kár, hogy a két »kulturjampec« miatt, akik az egész pécsi kirándulásomat tönkretették, csak rövid ideig beszélhattunk (beszélhettem?) Itthon különben változatlan a helyzet. Fuldoklom, dühöngök, nyelem a mérgemet, epizódokat gyűjtök egy soha meg nem írható regényhez, és minden marad a régiben...

Ebben a pillanatban zendült fel a Szovjet Himnusz a televízióban, a november 7-i moszkvai ünnepségen. Ez kizökkent e levél hangulatából. Nem is folytatom tovább. Átcsaptam lelkesedésbe...¹⁴

¹¹ Nikelszky Géza (1877-1966) iparművész, festő, híres pécsi alak, a Zsolnay Gyár kerámiáinak tervezője, az *A Zsolnay gyár története* (Pécs, 1959) c. könyv írója.

¹² Csorba többször is ajánlotta Galsait József Attila-díjra.

¹³ Mándy Iván.

¹⁴ November 7-én volt a Szovjetunió – ilyenformán a „szocialista” országok – egyik legnagyobb ünnepe, az ún. Nagy Októberi Szocialista Forradalom (1917) évfordulója.

Margitkának kézcsókomat küldöm, Téged a régi barátsággal öllelek:

Bp., 979. nov. 7.

Pongrác”

*Gépirás. – Fejléc: „Nők Lapja SZERKESZTŐSÉGE
Budapest, VIII. Blaha Lujza tér 3. Telefon: 343-100”.*

21.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 21.

„Kedves Győző,

ne haragudj rám, hogy folyton a kéréseimmel nyaggatlak. Egyszer majd minden hálámat a nyakadba zúdítom.

Ezt az ifjú hölgyet Örkény¹ fedezte fel, első írását az Új Írásban publikálta én is többször közöltem, második novelláskönyve most van sajtó alatt a Szépirodalminál.² Mivel én már nem szerkesztgetek, arra kért, a mellékelt elbeszélést juttassam el Hozzád. (Ő bátortalan, s mitagadás, kicsit bolond is.*) Szerintem a kéziratot nem kell elolvasnod, elég, ha belenézel, s alkalomadtán továbbítod Szederkényinek.³

Köszönöm.

Hogy a pécsi Filmszemlén találkozunk-e? – még nem tudom.⁴

Magamról annyit, hogy november elején »világgá mentem«, csak karácsony este kullogtam haza, s azóta továbbra is itt élek farkasréti, félkomfortos jégbarlangomban.

Margitkának kézcsók, Téged öllelek:

G. Pongrác

980. jan. 23.

¹ Örkény István (1912-1979) író.

² Szépirodalmi Könyvkiadó.

³ Szederkényi Ervin.

⁴ Pécsi Filmszemle, ld. 12/4.

**bizony Isten tehetséges!"*

*Kézírás. – Expressz levél. – Fejléc: „Nők Lapja SZERKESZTŐSÉGE Budapest, VIII. Blaha Lujza tér 3. Telefon: 343-100”. – A *-gal jelzett, itt dőlt betűvel szedett betoldás a levélben az első oldal alján, közvetlenül a csillaggal jelölt hely alatt olvasható. – A borítékon ismeretlen kézírással ez olvasható: „(Sajnos, kézirat!)”, majd pedig Szederkényi Ervin kézírásával a következő: „Írtam neki 1980. jan. 31-én. Visszaküldtem a kéziratot. Sz.”*

21/1.

Galsai Pongrác levele Csorba Győzőhöz 22.

Kedves Győző,

itt küldöm a jelentkezési papírt.

Magas támogatásodhoz kb. 10-15 gépelt sor elég lesz. (Ha Margitka¹ 6 példányban, széles margóval le is gépelné – nagyon hálás lennék.)

Ne haragudj ezért az undok kérésért.

Átmeneti lakáscímem: Érd, Fürdő u. 3. (Új Tükör Alkotóház) 2030

Köszönet, kézcsók, baráti ölelés:

Gráci”

Kézírás. – Nem került a Petőfi Irodalmi Múzeumba, Csorba hagyatékában találtam a szerkesztés lezárása és a mutató elkészítése után. – Külföldi utazáshoz, ösztöndíj elnyeréséhez kérhetett ajánlást Csorbától az író.

¹ Csorba Győzőné.

KALÁSZ MÁRTON LEVELEI CSORBA GYŐZŐHÖZ

22.

Kalász Márton levelei Csorba Győzőhöz 1.

„A »költők városából« szeretettel üdvözöl

Kalász Márton.”

Képeslap, kézírás. – Datálás nincs. – A képeslap: Weimar – Belvedere, Orangerie. – A postai bélyegzőn csak a Weimar felirat olvasható. – A címzés: „Csorba Győző Ungarn Pécs ~~Kulich Gy. u. 18.~~ Damjanich u. 13/3” (Csorba 59-ben kötöttött családjával a Kulich Gyula utcából a Damjanich utcába. A levél címzésének javítása erre a dátumra utal.). – Kalász Márton első leveleiben pontot tett az aláírás után.

23.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 2.

„Szeretettel üdvözöl, magányérzetében sokat gondol haza:

Kalász Marci.”

Képeslap, kézírás. – Datálás nincs. – A képeslap: Berlin Deutsche Staatsoper. – A bélyegzőn csak a Berlin felirat olvasható. – A címzés: „Csorba Győző író Pécs Megyei Könyvtár Ungarn”. – A címzés és a képeslap is az előzőhöz közeli feladási időpontra utal.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 3.

„Kedves Bátyám!

Elküldöm Neked két legújabb versemet. Szeretném, ha megnéznéd, s egyszer alkalomadtán elmondanád róluk a véleményedet. Én nagyon örülök mindkettőnek; úgy érzem, meggyőztek arról, hogy mégsem szabad abbahagynom a versírást. Hamarosan leruccanok Pécsre, akkor majd elmondhatod, jó úton járok-e. Azóta sem találtam senkit, akinek szavára jobban adnék, mint a Tiedre.¹

Benn jártam a Kortárs-nál, úgy láttam, szerepelsz a decemberi szám tartalomjegyzékében.² Bizonyosat nem tudok, mivel a Simon Pista beteg, s egyelőre nem lesz benn.

Végezetül engeddd meg, hogy komoly újságot közöljek Veled. Még ebben a hónapban megházasodom. Lehet, hogy korai, de én igen boldog vagyok, s úgy érzem, jól járok.

Nagy-nagy szeretettel üdvözöllek.

Budapest, 1958. november 5.

Kalász Marci.”

Gépírás.

¹ Pécssett Csorba volt Kalász költői indulásának egyik egyengetője, segítője a „második” *Dunántúl* korszakában. Erre az időszakra céloz Kalász az „Azóta” szóval.

² A *Kortárs* 1958. decemberi számában nem, de az 1959/1. számában valóban megjelent két Csorba vers, a *Változás* és a *Nosztalgia* (p. 52.).

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 4.

„Kedves Győző

küldök Nektek egy verset őszinte sorok kíséretében. Már hónapok óta küszködöm a töredékeivel – rossznak tartottam és idegesített, de megfeledkezni róla se tudtam; így hát befejeztem tegnap délután. S az őszinteség csak most kezdődik – rossznak tartottam. Vagyis egyáltalán nem tudom, hogy nézek rá. Sokat beleálmodtam kezdetben, kínlódást, sírást, szerelmet; lehet, mögötte meg is húzódik mindez, s megérezni rajta – én mindenesetre semmit sem érzek. Talán egy kis hegedűszólót: »ha lenyesne opál kés a töről«. Persze olyan friss minden a hosszú fektetések ellenére is, hogy talán meg sem ítélném. Ebben a tajgai magányban az őrjítő, hogy az ember senkit nem hívhat segítségül. A felségem sokat segít, ért is a vershez – de hát ebben az esetben ő is csak lehatja a fejét és hallgat. Legszívesebben meg se mutattam volna neki. Azt hiszem, meg is kell érteni őt.

Valami mégis ösztönöz, hogy adjam ki kézből. [sic'!] Elküldöm Neked. Ne vállalj semmiféle kötelezettséget, ha rossz, dobd el. Ha úgy látnád, hogy egész munkásságomra esetleg vészt kiált, arról okvetlenül értesíts. Ne érts félre, ne tarts pojácának – valóban kétségbe estem. Titkon szeretném hinni, hogy egészen jó vers, de nem merem, nem merem. Valószínűleg nem is az.

Sok szeretettel üdvözlök mindenkit. Jó volna egyszer már eljutni Pécsre, iszonyú honvágyam támad néha. De egyelőre semmi kilátásom. Nagyon, nagyon messze estem.

Nem mondom, hogy nincs haszna ennek a magányosságnak. Sokat dolgozom. Ha ezután nem ér valami, teljesíteni tudom a szerződésemet, s leadhatom júniusban az új kötetem kéziratát.¹ A terv szerint karácsonykor jelenne meg. Persze, olyan akadályokra is számíthatok, melyek nem tőlem származnak

¹ *Rapszódiaink évada.* – Bp. : Magvető, 1963

majd. Új verseimet nézegetve sok rá a valószínűség. De előre nem ijesztem magam.

Küldök Neked egy kis könyvet, talán már láttad is a könyvtárban. Nem százszázalékban a sajátom, de rengeteg erőm van benne – Te, aki sokat fordítasz, igen jól tudod. Szeretettel csináltam, s örülök is neki, a szerző nevén kívül mégiscsak egyedül az enyém van benne.²

Sok szeretettel üdvözöllek, add át kézcsókom a feleségednek, üdvözlöm a kislányaidat, bizonyára sokat nőttek, mióta én eljöttem. Idestova már az én fiam is hároméves lesz.

Ölel

Ramocsaháza, 1962. február 8.

Kalász Marci.”

Gépirás. – A második oldal alján, jobboldalt, Csorba kézírásával, két sorban: „Ramocsaháza Szabolcs m.”

² Cavcavadze, Il'a Grigorevic (1837-1907) grúz költő az *Éji lovas* c. könyve, melynek Kalász Márton volt a fordítója. (Bp. : Európa K., 1961.)

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 5.

„Kedves Győző,

leveled örömet is szerzett, nemcsak megnyugtatót. Bár azóta már csitultam valamelyest. Töprengtem az észrevételeiden, sejtem is, hogy mit hibáztatsz, a javításához azonban sebtében nem tudnék hozzáfogni. Lehet, egyáltalán nem is sikerül. A vitás sort kijavítottam. Itt valahogy a törekenységet, finomságot akartam kifejezni, s a kínai rajzok jártak folyton az eszemben. A feleségem is vitatkozott velem ezen, de akkor még védekeztem. Igaz, hogy nem valami magabiztosan.

Én kicsit furcsán vagyok itt. Több ok készített – lakásprobléma, és más is –, hogy egy évre elhúzódjam valahova. Ez olyan várakozási idő lett volna. Kértem szabadságot a kiadómtól,¹ és persze fordítást is, hogy ne legyek teljesen pénz nélkül; feleségem viszont vállalta, hogy tanít, s megkeresi a biztos pénzt. Darvas² aztán, mikor megtudta, elegánsan ösztöndíjat ajánlott fel, havi kétezer forintot. Amiért lényegében semmiféle kötelességet nem kellett vállalnom. Ez a »küldetésem« szeptember 1-én jár le, s megyek vissza az Európához. S úgy látszik, megoldódik közben a lakásnehézségem is.

Hogy Pécsre mikor jutok el? Fogalmam sincs. Pedig iszonyú honvágyam van. Lehet, hogy előző levelemben már meg is írtam. Most is el vagyok kicsit keseredve, mert újra visszalökték a verseimet. Ezúttal a Kortárs kedveskedett. Az a szerencsém, hogy szinte teljesen a kötetre koncentrálok, nem az egyes közlésekre. De hát lassan a kötet-kudarc gondolatával is barátkoznom kell majd, hogy adott esetben jobban viseljem. Pedig verseket írok, mondják – még a Kortárs is, azokra, ami-

¹ Európa Könyvkiadó, ahol Kalász Márton kisebb-nagyobb megszakításokkal szerkesztő volt.

² Darvas József (1912-1973) író, politikus, 1951-től, alakulásától a Magyar Írók Szövetsége elnöke, majd 1954-től népművelési miniszter. 1959-től megint az újjáalakuló Írószövetség elnöke lett. Elkötelezett kommunista, a Magyar Szocialista Munkáspárt „irányvonalát” védte és erőltette a Szövetségben/re is.

ket visszadobott. Csakhát!... A címük pl. ez: A kártevők, Rendet!, stb... S tartalmuk állítólag nem tűntetne fel engem kedvező színben; ők nem vállalhatják a felelősséget. Hogy én vállalom-e az még csak eszébe senkinek [sic!] – pedig hát néha már azt is meg lehetne kérdezni a szerencsétlen szerzőktől.

Nem untatlak tovább! Üdvözlök mindenkit szeretettel; kedves családot köszöntöm.

Ölel

Rháza, 1962. febr. 22.

Kalász Marci.”

Kézírás.

27.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 6.

„Kedves Győző,

küldök két¹ verset. Nagyon tetszett a lapotok.² Azt hiszem, hamarosan egyik-másik pesti szerkesztő irigyetek lesz, s el-mehet Hozzátok egy kis átképzésre. Éppen indulóban vagyok Pestre, szerettem volna Pécsig eljutni, ám megint nem lesz belőle semmi. Majd a közgyűlésen³ találkozunk.

Ölel

1962. május 2.

Kalász Marci.”

Kézírás. – A lap alján Csorba kézírásával: „Válasz: 1962. V. 4. A két vers: Rapszodiáink évada és Hazám elfogad-va.”⁴

¹ A szó fölött kérdőjel, a megszólítás fölött pedig Csorba kézírása, vastag ceruzával, nagy betűkkel: „Hol a másik?”

² *Jelenkor*.

³ Magyar Írók Szövetsége Közgyűlése.

⁴ A *Hazám* és a *Rapszodiáink évada* c. versek megjelentek a *Jelenkor* 1962. 5. számában (p. 595.)

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 7.

„Kedves Győző,

ne haragudj, hogy csak ennyi idő eltelte után jelentkezem, és köszönöm meg nagyon szép könyvedet.¹ Tudod, ez az új környezet eleinte nem valami lélekemelő, elég megszokni hetek után is.² De most nem magamról akarok fecsegni, hanem arról, hogy mennyire örültem a kötetednek, félek a nagy szavaktól, de azért kimondom, mennyire szükségem volt rá. Az utóbbi időben megjelent verseidről már sejteni lehetett ennek a könyvnek a szintjét, de a versek így együtt még egy magamféle várakozását is felülmúlták, aki büszke vagyok arra, hogy egyik legtöretlenebb Csorba-hívő vagyok.

Kérlek, ne vedd szemérmertlenségnek tőlem e sorokat, kicsit talán illetlenül megszaladt a tollam. De így érzem igaznak. Nem véleményt akarok mondani, vagy legalábbis csak úgy, ahogy egy tanítvány teheti meg, szeretném azonban kifejezni lelkesedésemet, amit nem lehet nem érezni egy ilyen ritkamód kikristályosult, bölcs, tiszta és nagyszerű könyv forgatásakor. Ez visszaadja az ember hitét, bizalmát, hogy érdemes – és hogyan érdemes.

Ne haragudj ezért a kusza levelemért, ágyban ülve írom. Már jobban érzem magam, összeszedtem valahogy az erőmet – dolgozni sajnos még nem tudok.

Még egyszer: nagyon köszönöm Neked a könyvet – az ajánlás külön örömet okozott és meghatott.

Sok szeretettel üdvözlöl és ölel

1965. május 12.

Marci”

Kézírás.

¹ *Séta és meditáció.* – Bp. : Magvető, 1965.

² Kalász ekkor Kelet-Berlinben volt ösztöndíjas.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 8.

„1967. jún. 24.

Kedves Győző,

gondolom, előző levelemet megkaptad közben. A következőt szeretném most kérdezni Tőled:

Elvállalnád-e, hogy augusztus 5-e utáni héten egy délelőtt vagy délután (ahogyan Neked kellemesebb) szerepelj Balatonedericsen egy ifjúsági olvasótáborban. Zala megyei munkásfiatalok lesznek ott, akiknek azonban valami köze van az irodalomhoz – úgy, hogy társadalmi munkában könyvtárosok stb.

Mi Új Írásosok¹ kicsit patronáljuk őket, s úgy gondoltuk, jó volna, ha Téged megnyerhetnénk erre a misszióra. Én el tudnák vinni kocsival, pár szóval be is vezetném a beszélgetést, ha egyáltalán kell. Vissza is vinnélek aztán. A rendezőség 500. –Ft-ot tudna fizetni.

Ha el tudnád vállalni, a pontos időt még megírnánk. Szerepel még Bihari, Kormos, Módos Péter, Csukás Pista,² én. Legalábbis ők (mi) vállaltuk eddig. Meg egy-két fiatal filmrendező.

Kérlek, írd meg egy-két sorban, volna-e rá időd s kedved. A zalaiak nagyon sokat várnak ettől, s amikor a Te nevedet említettük, nagyon örültek.

Barátsággal ölel

Marci”

Kézírás. – A boríték hátoldalán Csorba kézírása: „Vállalom. Közelebbi dátumot kérek. 67. VI. 25.”

¹ Az Új Írás c. lap munkatársai. Kalász 1970-1985-ig az Új Írás szerkesztője.

² Bihari Sándor (1932-) költő; Kormos István (1923-1977) költő; Módos Péter (1943-) író; Csukás István (1936-) költő, meseíró.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 9.

„Kedves Győző!

Már csupa röstellkedés vagyok, hogy e levél megírása eddig halasztódott. A legnagyobb, ami közben történt velem (s ezt nem kifogásként, inkább örömhírként írom ide), az, hogy nemrég Székesfehérvárra költöztünk, nagyon szép, új lakásba, s egyelőre nagyon boldogok vagyunk emiatt. Itt lakik közvetlenül mellettem Takács Imre¹ is, csupán egy lépcsőház választja el a két lakást.

A röstellkedés, hogy még mindig nem köszöntem meg gyönyörű könyvedet.² Mert valóban ez a jelző jutott először eszembe, gyönyörű. Én – ha megengedsz nekem, fiatalnak, éretlennek ilyen megjegyzést – az Ocsúdó évek-től kezdve mindig lázban voltam, ha Tőled olvastam; ez a könyv azonban valamennyi kötetedet, a Séta és meditációt is fölülmúlja. Nem akarok most másokkal tenni összehasonlítást – magad nálam jobb tudod [sic!], hol a helyed a rangsorolásban. Egyébként akikkel eddig beszéltem erről – elsősorban fiatalok –, egyértelműen lelkesedtek.

Elsőnek mindenki a Rousseau-verset említi.³ Nekem is ez tetszik legjobban. Újra meg újra olvasom. De sorolhatnám szinte valamennyit. És a bölcsesség, ami ezekben a versekben van. Olyanféle gondolati költészet, ami nem hivalkodó, se nem erőszakos, se nem száraz-unalmas, hisz pontos képekkel, épp visszafogottságukban nagyszerű színekkel van körülvéve. S ami külön tetszett, s legjobban ebben az új kötetben tűnik szembe: a remek, pontosan kiszámított pongyolaságok. (Azt hiszem, nem kell magyaráznom, mit értek alatta!) Ezek nélkül, vagyis ilyenfajta nélkül, úgy érzem, a modern költészet nem volna az, ami. Persze, nálunk is, másutt is, néhányan összekeverik aztán a dolgokat, s valóban hajmeresztő pongyo-

¹ Takács Imre (1926-) költő.

² *Lélek és ősz*. – Bp.: Magvető, 1968.

³ *Rousseau, a vámos* = *Lélek és ősz*, p. 41-42.

laságokat követnek el, egyszerűen nem érezve meg, miről van szó.

És, tudod, mire voltam s vagyok külön büszke? Arra, hogy ebben a lelkesedésben még rám is esett kis fény: a tanítványra. De ne haragudj, hogy nem tudtam nem leírni.

No, de nem szaporítom tovább a szót. És, kérlek, nézd el nekem, hogy eddig, ilyen hosszan hallgattam. S hogy most is, e levél megírásának lendületében, esetleg pontatlanul mondtam el, amit akartam. Vagy úgy tűnnék netalán, hogy csak fölületesen.

A meleghangú ajánlásodért külön hálás vagyok, s nagyon köszönöm.

Családodat sok szeretettel üdvözljük valamennyien.

Téged barátsággal ölel

1968. június 23-án

Marci

Új címem:
SZÉKESFEHÉRVÁR
Velinszky László telep
D/II. II. em. I.”

Gépirás.

31.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 10.

„Kedves Győző,

nem tudom, otthon talál-e levelem? Azt szeretném kérdezni Tőled, vállalnál-e fordítást? NDK-antológiát szer-

kesztek az Európa Könyvkiadónak a Modern Könyvtár sorozatában, kb. Günter Kunerttől¹ a legfiatalabbakig.

Ha tudnál vállalni, örülnék, s tudnék is jó anyagot küldeni. Arra kérlek, írd meg nekem válaszodat. Ha lehet, hamar, ugyanis sürgős.

Jól vagyunk. Elég sokat dolgozom. Új verseskötetem karácsonyra jön.²

Családodat köszöntöm, Téged sok szeretettel, barátsággal üdvözlök:

1969. szeptember 4-én

Marci”

Gépírás. – A boríték hátoldalán Csorba kézírása: „Válasz 69. IX. 9. Kb. 100 sort.”

¹ Kunert, Günter (1929-) német költő. Tőle kötetre való verset is fordított Kalász Márton, Hajnal Gáborral közösen: *Emlékezés egy planétára*. Bp. : Európa, 1969. A kötet utószavát is Kalász írta.

² *Viola d' amour*. – Bp. : Magvető, 1969.

32.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 11.

„Kedves Győző,

leveled megkaptam. Örülök, hogy résztvállalsz munkánkban, bár sajnálom, hogy többre nem szakíthatsz időt. A verseket küldeni még nem tudom, mivel a NDK-val mindig igen kényes a kiadó¹ viszonya, s előbb megkéri a jogot, csak aztán lehet nekifogni a munkának. Gondolom, novemberben már küldhetek anyagot – szépet. Idő is lesz rá, mivel az antológia csak 71-ben jelenik meg.

¹ Európa Könyvkiadó.

A hírnek, hogy válogatott verseid hamarosan megjelennek, igen örültem, és kíváncsian várom a kötetet. De azt hiszem, nemcsak én. Sokan.

Családodat szeretettel köszöntöm, Téged ölel

1969. szeptember 18.

Marci”

Gépírás.

33.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 12.

„Kedves Győző,

nagyon örültem levelednek (nagyon vártam is), nagyon örültem annak, hogy tetszik a kötetem.¹ Csakhát most ismét abban a helyzetben vagyok, hogy mit kellene ezután csinálni. Még inkább csak sejtéseim vannak.

Én is sokszor gondoltam már arra, hogy el kellene menni Hozzád, Pécsre, annyiszor vagyok úgy, hogy: ebben vagy abban a Te tanácsod volna jó – de hát az embert olyan nagyon leköti a munka, a család, az egész hétköznapi élet, hogy csak végszükségben jut el valahova. Tavasszal azonban szeretnék egyszer lejutni Hozzád, épp a múltkor beszéltünk erről Bulcsuval² is.

Az az antológia, amiről korábban írtam Neked, egyelőre áll – a jog nehezen intéződik. Prózát fordítok, nem nagy kedvvel, szeretnék inkább verset írni.

S lebeg még egy nagy terv a levegőben: Arról volna szó, hogy néhány évre a közeljövőben nyíló berlini »Magyar Kultúra Háza« munkatársa legyek. Elvileg elintézett ügy, már csak a Belügy³ hozzájárulása kell. S azok mi kifogást találnak majd

¹ *Viola d' amour*, ld. 31/ 2. j.

² Bertha Bulcsu (1935-1997) író, szerkesztő. Ld. „... élni kell, ameddig élünk.” : Csorba Győző és Bertha Bulcsu levelezése. – Pécs : Pro Pannonia K., 2004.

³ Belügyminisztérium.

ellenem, sose lehet tudni. Ha lesz belőle valami, nyár folyamán mennénk ki, családotul.

Nagyon várom már válogatott kötetedet. S azt hiszem, nem csak én, hanem sokan. Gondolom, meglesz tavaszra, a Költészet Napjára.⁴

Én is készítettem elő egy 3000 soros válogatást a Magvetőnek, s múlt héten meglepetésemre közölték, hogy még idén megjelenik.⁵

Kérlek, feleségednek add át kézcsókom, lányaidat ismeretlenül is üdvözlöm. Téged baráti szeretettel ölel

1970. január 22-én

Marci"

Géptírás.

⁴ *A lélek évszakai*, ld. következő levél 1. j.

⁵ *Éjjeli körmenet.* – Bp. : Magvető, 1970.

34.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 13.

„Kedves Győző,

megkaptam könyvedet.¹ Nagyon köszönöm. Tallóztatás nélkül olvastam el, első szavától az utolsóig. Olyan ez a kötet, mint a zenemű. Az első három ciklus (vagy kötet) fölkészíti a »hallgatót« részletek, motívumok sejtetnek, érzékeltetnek, hogy készül valami – aztán az OCSÚDÓ ÉVEK-nél egyszercsak fölzeng az egész, és ez a zengés, sodrás fogva tartja az embert az utolsó lapig. Különös érzés volt, hogy a külön-külön olvasva visszafogott vagy akár csöndes versek is mennyire segítették

¹ *A lélek évszakai : Válogatott versek.* – Bp. : Magvető, 1970.

ezt az élményemet: mondom, én úgy hallgattam az egészet, akár egy zeneművet.

Az egész könyv együtt olyan sűrű, masszív – ez érzésem szerint kikezddhetetlen.

Egyébként máris híre van kötetnek. Akikkel találkoztam az utóbbi napokban, mind emlegették. Költők, a TV folyosóján egy riporter cipelte hóna alatt és ajánlotta, hogy sürgősen olvassam el. Nagy élmény is. Újra meg újra előveszem – és ha nem levélről volna szó, most elsorolnám, külön-külön melyeket szoktam megkeresni. Egyet-kettőt azért mégis: Rousseau, a vámos, Faültető, Bolyongó, Följegyzés, az egész Ocsúdó évek, stb.

Nagyon örülök, mondom, a könyvnek. És nagyon-nagyon köszönöm, ajánlásoddal együtt.

Családodat üdvözlöm. Neked ebből az alkalomból minden jót kívánok, és nagy szeretettel öllelek

1970. május 21-én

Marci”

Gépírás.

35.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 14.

„Kedves Győző

tegnap kaptam kézhez leveledet és verseidet. Három hétig nem voltam idehaza, a knokkei költői biennálén voltam s ott még meghívtak néhány napra Párizsba. Gyönyörű szép utazás volt.

Nagyon köszönöm a verseket. Nem tudom még megmondani, persze, hány és melyik kerül be a lapba. Mihelyt többet tudok, megírom.¹

¹ Ld. 36/2. j.

Egyébként október elsejével elmegyek az Új Írás-tól. Nem valamiféle haragból, hanem mégis elmegyünk Berlinbe négy évre – vagy decemberben vagy januárban – s előtte néhány hetet a Kultúrkapcsolatok Intézetében kell töltenem. Sajnálom ott hagyni a szerkesztőséget, de mégiscsak Berlint választom. Jónéhány szempont erre készlet.

Könyvedről² most adtak le nyomdába kritikát. Kardos Tibor³ írta. Szabó⁴ előtte már kiadta valakinek, de az nem volt elég igényes írás, Kardos aztán (ugyancsak maga ajánlkozott) állítólag jobban megcsinálta. Én nem voltam itthon és nem olvastam. A jelek szerint a novemberi számban jön tehát.⁵

Én sajnos nemigen írok verset az utóbbi időben. Nem panaszként írom. Nehéz újra hangot találni, szívem szerinti verseket írni. Karácsony előtt jön ez a kis válogatott kötetem. Ebben sincsen új anyag.⁶

Ennyit szerettem volna így mindjárt írni.

Családodat sok szeretettel köszöntöm. Téged barátsággal ölel

1970. szeptember 19-én

Marci

Ui.: Nem haragszom én a Jelenkorra, de egyszer már meg kellett mondani, ami a begyemben volt.”

Gépirás. – A dőlt betűvel szedett utóirat kézírással betoldva a lap alján.

² A lélek évszakai.

³ Kardos Tibor (1908-1973) irodalomtörténész, műfordító.

⁴ Szabó Ede (1925-1985) irodalomtörténész, műfordító.

⁵ Az *A lélek évszakai* c. Csorba válogatott verseskötetről. A kritika végül az *Új Írás* 12. számában a 121-123. oldalon jelent meg, *Boldog gyötrelem: Csorba Győző: A lélek évszakai* címmel.

⁶ *Éjféli körmenet.* – Bp.: Magvető, 1970.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 15.

„Kedves Győző

épp most beszéltem Farkas Lászlóval¹ verseid ügyében. Nagyon szabadkozott, hogy lelassult minden, mivel nincsen versrovatvezető. De mostanában kapta vissza verseidet a főszerkesztőtől, hármát szeretnének közölni, nagyon röstell, hogy eddig még nem volt ideje Téged értesíteni.²

Még ma vagy holnap ír Neked levelet, s visszaküldi egyben a többi kéziratot. Arra is kért írjam meg Neked, személyi probléma ebben az ügyben nincsen.

Nagyon örültem, hogy ezt mondta, s úgy tűnt, nem is beszél mellé. Persze ezzel nem akarom őket menteni, válaszolhattak volna korábban is.

Ami engem illet, itt ülök nap nap után a Kulturális Kapcsolatok Intézetében. A mindennapi utazás kicsit fáradságos, de hát már nem soká tart. Január elején mindenképpen megyünk.

A nagyobb baj és idegesítőbb most már az, hogy nem tudok dolgozni. Nemcsak a jövés-menés a baj. Olyan emberi válságba kerültem megint, szeretnék belőle kilábalni, s ez minden erőmet igénybe veszi. Levélnek hosszú volna ez az ügy. Már azt hittem az utóbbi időben, hogy stabil bennem minden. És mégsem. Az egész sajnos elég közönyössé és rideggé, érzéketlenné tett. Most ebbe az útba kapaszkodom. Talán kilendít, megváltoztat, visszaadja a munkakedvemet és megszűnteti ezt a dekoncentrálttságot.

¹ Farkas László kritikus, szerkesztő az *Új Írás*nál.

² Körtefa; *Vadgalambok, Egy falusi állatorvos halálhírére* = *Új Írás*. 1971. 1. p. 47-48.

Még mindig bízom abban, hogy elutazásom előtt sikerül valamiképp lejutnom Hozzátok. Nagyon jó volna.
Családodat sok szeretettel köszöntöm. Téged ölel

1970. november 10-én

Marci”

Gépirás. – A levél hátoldalán Csorba kézírásával: „Válasz: 70. XI. 18.”

37.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 16.

„Kedves Győző!

Lassan egy hónapja, hogy Berlinben vagyunk. Kezdjük megszokni itteni életünket. Könnyebben, mint képzeltem. Gyerekeim¹ már iskolába járnak. Szorongással vittem el őket, de első nap olyan lelkesen jöttek haza, s azóta is szorgalmasan járnak, barátkoznak és próbálkoznak németül gagyogni, hogy egészen boldog vagyok miattuk. Feleségem idehaza van, kicsit a hazai sok tanítást is piheni, meg talál is magának szellemi elfoglaltságot mindig, nemcsak hivatásbelit.

Én elfoglaltam munkahelyemet. Egyelőre a követségen vagyunk, az intézet² év vége előtt nemigen készül el. De azért dolgozunk, munka van. Remélem, az akklimatizálódás után magamnak is dolgozhatom, időm, úgy látszik, lesz hozzá, anynyira nem foglal el hivatali munkám.

Egyszóval jól érezzük magunkat. Az otthoni hajsza után nekem is sokkal jobb a kedvem. Nagyon bizakodom, hogy szép négy esztendő lesz. Eredményes és tanulságos is.

¹ Kalász István és Kalász Orsolya.

² A Magyar Kultúra Háza Berlinben.

Haza nyár előtt nemigen mehetek. Egy hónap szabadságom lesz, azt otthon töltjük. Talán sikerül valamiképpen Hozzátok is eljutni. Jó volna, nagyon szeretném.
Családodat sok szeretettel üdvözljük. Téged baráti öleléssel köszönt:

1971. március 3-án

Marci.

Címünk: Márton Kalász
102 Berlin
Karl Liebknecht Str. 9/C/3.5.
DDR”

Gépirás.

38.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 17.

„Kedves Győző,

levelednek nagyon-nagyon megörültem. Én is még odahaza értesültem közös jelölésünkben [sic! jelölésünkről], és az osztásnál azonnal Téged kerestelek.¹ (Aznap délelőtt értem Pestre.) Nagyon jó lett volna ott kezdet szorítani egymással. Pilinszkyvel is ezt emlegettük a kissé sivár hangulatú ünnepen. Rossz volt nézni, ahogyan mindenki nyüzsgött és igyekezett a kedvező pillanatot mindjárt használni. Még olyan is, akitől nem is hittem volna.

Igaz, jól vagyunk itt, de dolgozni még nemigen sikerült. Bízom azonban, hogy megfészkelődünk és ez is rendbe jön. Szabadságra július elején megyünk és egy hónapot töltünk otthon. Szeretném úgy igazítani, hogy valóban fölkereshesselek. Olvastam a Jelenkor-ban Tüskés kritikáját (ők küldték

¹ József Attlia-díjra történt jelölés. Kalász 1971-ben kapott József Attila-díjat, Csorba pedig 1972-ben kapta 2. József Attila-díját.

meg, a szerkesztőség, a számot), nagyon jólesett.² Kicsit úgyis csüggedeztem azokban a napokban – nagyon jól jött: előbb a Te leveled, aztán pedig a Jelenkor. Ha találkoznál Tiborral,³ mondd meg neki, üdvözlöm és nagyon köszönöm neki.

Tulajdonképpen két tervem is volna egyébként a munkát illetően. »Hírek Árgyélusnak« címmel versciklust szeretnék írni,⁴ nagynehezen elkezdtem, s ha megvolna, az apróbb versekkel együtt volna egy kis kötet. Úgy képzelem ezt a ciklust, hogy Árgyélus királyfi elment, már senki nem tud hírt róla, és valaki képzelt tudósításokat írna neki. Árgyélus minden lehet: a remény, a jövő, mindent, amit akarok, elmondhatok ebben, nem volnék tematikailag kötve. Nyelvileg, formailag sem. A másik terv egy regény megírása volna. Diákkoromról, Pécsről. Annak kipróbálása inkább, tudnék-e regényt írni. Már rég foglalkozom ezzel, szinte a legapróbb részletekig végig gondoltam fejben mindent. Csak nagyon félek. Újra meg újra próbálkozom. Most az elejével. Csak volna több időm.

A család jól van, a gyerekek iskolába járnak itt, és szinte játszva tanulják a nyelvet. Nem is tudják, milyen jó nekik. Feleségem meg mostantól ugyancsak intenzív nyelvkurzust végez. De azért nagyon várják a nyarat.

Őszintén szólva én is.

Családodat sok szeretettel köszöntjük. Téged meleg barátsággal ölel

Berlin, 1971. május 11.

Marci

Kívánok jó munkát!”

Kézírás.

² Tüskés Tibor írása *Az érdes világosság költője* címen jelent meg Kalász Márton *Éjféle körmenet* c. kötetéről a *Jelenkor* 1971. 4. számában, p. 367-369.

³ Tüskés Tibor.

⁴ 1975-ben jelent meg ilyen címmel kötete Kalásznak.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 18.

„Kedves Győző

alig voltam mostanában itthon, alig volt időm bármihez, könyvedet¹ úton cipeltem mindig magammal, vonaton, szállodában olvasgattam és örültem a verseknek, mindig újra a nekem ajánlottat – őszintén szólva (és nyíltan-érzelmesen) az utóbbi időben semmi nem hatott meg ennyire, mint az üzeneted, rám is fért, igen-igen rám fért, kellett a figyelmeztetés, hogy a »kakaslépések« azért mindig ott vannak az ember életében és nyomukban ki lehet jutni bármiből.²

Ne haragudj, hogy ennyit áradoztam itt a magam bajáról – de talán nem kell legalább az összefüggést különösen magyarázni: épp könyved váltotta ki belőlem az érzelem kitörését, a nyíltságot, vagy mondjuk, éppen a panaszt.

Vállalkozzam újra a közhelyre, és mondjam, nagyon-nagyon szép a könyved? Mert bizony az! Része annak a romlatlan, tiszta ívnek, amit műveddel eddig fölrajzoltál a magyar költészet térképére. Ez a térkép elég komoly kiigazításnak lesz kitéve majd az idő folyamán; abban változatlanul bízom, hogy igazítanak is rajta: akkor a Te költészeted méginkább méltó jelölést kap majd rajta – ebben, azt hiszem, néhány barmot leszámítva, aligha kételkedik bárki is. Szerettem volna a nekem ajánlottat kivéve is versekre kitérni, de barátom, Kárpáti Pali,³ a napokban kikapta a könyvet a kezemből, és nem tudom visszakapni tőle.

¹ *Időjáték.* – Bp. : Magvető, 1972.

² *Hó alatt. Kalász Mártonnak = Időjáték.* p. 51-52. = *Összegyűjtött versek.* Bp. : Magvető, 1978. p. 441-442. = *Válogatott versek 1945-1975.* Bp. : Magvető : Szépirod. Kiadó, 1979. p. 233-234. = *Vissza Ithakába : Vál. versek.* – Bp. : Magvető, 1986. p. 222-223. A »kakaslépések« szó a prózavers 5. versszakára utal: „Ám néhány napja már rövidebbek az éjszakák. Egy-egy kakas- / lépéssel csupán. A kakaslépések azonban nyílegyenes utat jelölnek / csillagaikkal, s az út végről zöld és ibolyaszín sejlik a villogó fehér / fölött.”

³ Kárpáti Pál (1933-) műfordító, szerkesztő.

József Attila-díjadhoz gratulálok, gondolhatod, mennyire örültem neki.⁴ Olvastam, hogy a Janus Pannonius pályázat első díját is Neked ítélték.⁵ Ennek is nagyon örültem. Egyáltalán annak a napsütésnek, ami – innen távolról nézve is jól láthatóan – körülvett. Bertha Bulcsu is megküldte a »Meztelen a király«-t,⁶ úgyhogy kezdek teljesen pécsi, otthoni hangulatba kerülni.

Nem tudom, nyáron hogyan van beosztva időd? Mi július 5-én megyünk haza, egy hónapra. Jól [sic!] volna megint találkozni, akár Pécssett, akár Révfülöpön, vagy bárhol másutt, jó volna beszélgetni. Kezdek elbizonytalanodni itt, jó volna hallani véleményedet. Belevágtam ebbe-abba, és félek.

Még egyszer: ne neheztelj rám, hogy csak most írok, csak most köszönöm meg a könyvet!

Családodat sok szeretettel köszöntöm. Téged igaz barátsággal ölel:

Berlin, 1972. május 5-én

Marci”

Gépirás.

⁴ Csorba második József Attila-díja. Az első 1957-ben kapta.

⁵ Janus Pannonius halálának 500. évfordulóján igen széles körben, így természetesen Pécssett is, megemlékezések, emlékülések voltak, kiadták Janus Pannonius összes műveit magyar és latin nyelven stb. Csorba a fordításban és az ünnepi gyűléseken is aktív résztvevő volt és kiemelkedő színvonalon teljesített.

⁶ Bertha Bulcsu híres interjúkötete: *Meztelen a király : Tizenöt portré.* – Bp. Szépirodalmi Könyvk., 1972.

40.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 19.

„Kedves Győző,

lapodat nagyon köszönöm. Sajnos, mire visszajöttem a Hajdúságból, s kézhez kaptam, Te újra Pécssett voltál. Most már vissza kell mennünk. Sajnálom nagyon, hogy nem sikerült

elmennem Hozzád, s ilyenformán jövő nyár előtt aligha találkozunk. Hacsak 1973 tavaszán, a tervezett Költészeti Napokra nem jöhetnek haza.

Családodat sok szeretettel köszönti, Téged
barátsággal ölel

Szfehérvár, 1972. augusztus 3-án

Marci"

Kézírás.

41.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 20.

nagyon-nagyon megörültem levelednek. Úgy elvadultam itt a sok munkában, gondban, hogy lassan gondolataim sem voltak már. Megnyitottuk végre az intézetet,¹ nagyon szép ház, lehetne is sok minden szépet csinálni. Talán sikerül is. Csak annyi dologgal jár, hogy semmire sincs időm. Ez késztet majd, hogy minél előbb hazameneküljek innen. Hacsak nem javul valamelyest a helyzet.

Így aztán az utóbbi időben azon, amit szerettem volna, alig dolgoztam. Írtam egy-két verset, néhány prózatöredék hever a fiókomban. De mikor lesz a töredékből használható egész, nem tudom.

Ilyen szemmel nézve félig-meddig mégis csapda volt ez a Berlin. Másfelől hasznos, főképpen a gyerekeimnek, akik perfekt németek lettek, s ha nem vigyáznék, elfelejtenének magyarul. De nem csak a nyelv. Más szemmel néznek sok mindent, épp attól, hogy idegenben élnek.

Sajnálom én is, hogy nyáron nem sikerült eljutnom Hozzátok. Idén bizonyára sikerül, jobban megszervezem majd otthonlétemet. Áprilisban már aligha mehetek haza. Az Írószövetség eddig mélyen hallgat, pedig próbáltam üzeni, su-

¹ A Magyar Kultúra Háza Berlinben.

galmazni több ember által is. Csodálkozni nem lehet rajtuk. Miért is hívnának engem haza Berlinből? Az ő hívásuk nélkül viszont innen nem mehetek.

Nagyon örülök, hogy Te ilyen szép időnek nézel elébe. Dolgozhatsz, rég esedékes fordításkötetedet is megcsinálhatod. Én egy NDK-antológiát készítettem elő az Európa Könyvkiadónak: Kunertől² egészen a fiatalokig. Gondozni innen sajnos nem tudom, azt Székely Magda,³ a szerkesztője kénytelen majd csinálni.

Nagyon örültem egy hazai hírnek: nővérem írta, hogy a régóta húzódó kertvétel elintéződött. Úgy emlékszem, beszéltem már Neked erről. Szeretnék valamit oda építeni és tavasztól őszig leginkább ott lenni. A család is örül az egésznek, mindnyájan nagyon szeretünk Baranyába, Somberekre járni. Csak úgy tudom elképzelni a hazamenetelem utáni időt, hogy újra szabadúszó leszek. Szeretnék könyvet írni a falumról, erről az össze-vissza népről ott – Te is tudod, mit értek alatta –, hogy talán több derüljön ki végre, mint amit az odaérkezőknek az esetlegesen elé kerülők elmondanak. Beszéltem erről Thierryvel,⁴ aki megpróbálkozott vele, ő is úgy érezte, könyvből éppen ez hiányzik. – Meg aztán mást. Ha nagyon lírai akarok lenni, ez a vidék az egyetlen hely, ahol ma is mindig könyvűnek érzem magam, ahonnan sajnállok elmenni, ahol szinte boldog vagyok. Ahol leginkább kitárulkozhatom. S ez nem egyszerűen a vidék miatt van, hanem az emberek miatt.

Lassan én is elkészülhetnék az új kötetemmel; ha kicsit volna csak időm. Még körülbelül háromszáz sor hiányzik, nem a kerek sormennyiség miatt, hanem, hogy mennyi és milyen versek hiányoznak belőle. Két ciklusra osztottam föl, az egyik vegyes, az már készen is van, ahhoz új verset nem akarok írni. Az első ciklus lenne az a bizonyos »Hírek Árgyélusnak«, amiről, azt hiszem, már beszéltem is Neked egyszer. Az egész kötetnek is ez lenne a címe. Hogy aztán milyen lesz egészben? Nem tudom.

² Kunert, Günter (1929-) német költő.

³ Székely Magda (1936-) költő, műfordító, szerkesztő.

⁴ Thirey Árpád (1928-1995) író, szociográfus, Véméndről írt szociográfiát. (*Bábel volt Véménd*, 1971)

Elkezdtem különben úgy lazán, naplószerűen, itteni életünkről is írni, állandóan keverve persze emlékekkel, hazai ügyekkel. Ez is félben van. Eszter nagyon sokat bíztat és bizkál miatta, mert szerintem jó lehetne – abból ítélve, ami már készen van.

Amint látod tehát, inkább arról írhatok ami nincs és amit szeretnék; kevesebbet arról, ami van. Voltam én itt annak idején egyszer egy évig, sok időm volt, mégis igazán akkor profitáltam az egészből, amikor már otthon voltam és nekiültem dolgozni. Ebbe a hitembe kapaszkodom most is.

Családi életetek, irod, megváltozott. Gondolom, a problémák mellett azért nagy öröm is ez a helyzet.⁵ Én még csak úgy kószolgtatom ezt a dolgot, hogy a fiam, aki olyan igazi kamasz lett, s hirtelen megnőtt, magasabb nálam, kezd tetszeni a kislányoknak, meg aztán alig akar elférni a lakásban, morog mindenért stb. – úgyhogy nem tudjuk, ne vessünk rajta, vagy dühöngjünk. Azt is nehezen szokom meg, hogy olyan nagy és másféle viszony kezd támadni köztünk, anélkül, hogy sokszor észrevennők.

A kicsi aranyos, szemtelen kis fruska, most kénytelen vagyok kutyát venni neki – egy éve párbajozunk, míg sarokba nem szorított.

Feleségem kínlódik persze többet velük. Ő általában otthon van. Szépen megtanult németül, tanítványa van, akit ő tanít magyarrá, s amilyen megszállott pedagógus, hihetetlenül jól halad vele.

Így élünk tehát. Várjuk a tavaszt most már, mert jó idő lesz, és mert akkor már hamarabb haza lehet menni. Valószínűleg úgy megyünk, hogy a család már július elején, én pedig egy hónappal később. Mivel itt mindenki a VIT-re⁶ készül, s nekünk is helyben kell lennünk az alatt az idő alatt.

⁵ Csorba Győző Noémi nevű középse lány, a három közül elsőként ment férjhez 1972-ben jelen sorok írójához, s mivel az új házasságok lakása nem volt, Csorba házának félszuterén részében rendezkedtek be, ami a zárkózott és nyugalmas szerető költőnek annak ellenére nehézségeket okozott, hogy a fiatalok igyekeztek „láthatatlanná” válni.

⁶ Világifjúsági Találkozó: „a világ szocialista ifjúságának nemzetközi sereg-szemléje”, 1990-ig mindig valamelyik szocialista ország fővárosában rendezték meg.

No, tovább nem untatlak. Nagyon köszönöm még egyszer leveledet. Tudom, hogy el vagy foglalva, de nagyon örülnék, ha máskor is megvigasztalnál így. Én is igyekszem hírt adni magamról. És örülnék, ha jó időben meg tudnók beszélni a nyári találkozást.

Családodat sok szeretettel köszöntöm. Téged igaz
barátsággal ölel

Berlin, 1973. február 23-án

Marci”

Gépirás.

42.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 21.

„Kedves Győző,

már jó ideje készülök rá, hogy írok Neked. De hazajövetelünk óta annyi minden volt; most is épp csak helyrebillentünk valahogyan. Közben sok elmaradt munkámat is be kellett fejezmem, itthon már könnyebben értek el, mint Berlinben. Örülök persze, hogy egyiken-másikon már túl vagyok. S kezdek ismét rendes kerékvágásban haladni. A család is, én magam is.

Hallottam múltkor műsorodat a Rádióban,¹ s nagyon örültem, hogy könyved már ennyire közel a megjelenéshez.² Én nagy erőfeszítés árán kint befejeztem új könyvemet, le is adtam, mostanában ment nyomdába. »Hírek Árgyélusnak« a címe, s gondolom, valamikor jövőre megjelenik. Mióta itthon vagyok, írtam vagy húsz verset, talán többet is, mert el is dobtam belőlük. Magam sem tudom, milyenek, mit gondoljak róluk. Egyelőre annak örülök, hogy egyáltalán írok. Múltkor

¹ Csorba Simon Istvánnal beszélgetett az *Írószobám* c. sorozatban, március 28-án a Kossuth Rádióban. A beszélgetés szövege megjelent a *Kortárs* 1974. 6. számában (p. 954-961.) valamint Simon István *Írószobák* c. kötetében. (Bp. : Gondolat, 1976. – p. 283-300.)

² Az *Anabázis* c. Csorba kötetéről van szó.

bent voltam a Szépirodalminál, s Illés Endre³ nagyon bíztatott, írjak prózát, szerződést is ajánlott föl. Szeretnék is belefogni, most már igazán, valamibe, mihelyt nyugvópontra jutok.

Gyerekeim elég nehezen zökkentek vissza a hazai iskolai életbe. A kicsinek, Orsolyának, újra meg kellett tanulnia magyarul írni meg sok minden mást. Fiam elsős gimnazista, neki is nehéz, de azért több emléke van a magyar tananyagból. Még én is fölcsaptam tanárnak (óraadónak), abban a gimnáziumban, ahova a fiam jár. Nem kaptak német tanárt, s engem hívtak. Kicsit sok időmet elveszi, de nagyon élvezem is. Azzal hízelgek magamnak, még jó tanár is lehettem volna.

Gondolom, Te most, kellemes helyzetekben, sokat tudsz dolgozni.⁴ Hogyan áll fordításköteted? Terveztük, hogy nyár végén még leugrunk egy-két órára Hozzátok Révfülöpre, de aztán ebből se lett semmi. Pécsre is szerettem volna eljutni még, hogy meglátogassalak, ezt változatlanul szeretném, csak nem tudom, hogyan sikerül. Ha előbb nem, tavasszal. Hoztam ugyanis kocsit Berlinből s azzal könnyebb a mozgás.

Mivelte hát minden olyan kétséges, nem akartam a levélírást tovább halasztani. Elolvastam a Mezsirov-kötetet, láttam, hallottam aztán őt magát is a tévében, s megértettem, miért fűz hozzá Téged olyan nagy rokonszenv. Nemcsak jó költő, abból amit szerényen elmondott, kiderült, milyen remek ember is.⁵

Kedves Győző, a személyes találkozásig kívánok Neked jó munkát, egészséget, családotat szívből köszöntöm, Téged barátsággal ölellek (feleségem üdvözlését is hozzátéve), örülök,

³ Illés Endre (1902-1986) író, műfordító, szerkesztő, kiadóigazgató.

⁴ 1974 nyarán elköltözhett Csorba házából Noémi lánya és veje, így a költő megint visszazökkenhetett normális életvitelébe, a Baranya Megyei Könyvtártól kapott „alkotónap” pedig „alkotói munkaidejét” növelte heti egy nappal.

⁵ Mezsirov, Alekszandr Petrovics: *Búcsú a hótól*. – Bp. : Európa, 1974. – Mezsirov orosz költő, Csorba nemzetközi írótalálkozón ismerkedett meg vele, s Mezsirov ragaszkodott hozzá, hogy Csorba fordítson tőle egy egész kötetre való verset. Csorba ritkán dolgozott nyersfordításból az eredeti szöveget szerette érteni, értelmezni, saját maga. Mivel oroszul keveset tudott, most mégis nyersfordítás használatára kényszerült. Erősen fogadkozott, hogy nem vállal többet ilyen munkát.

hogy újra közelebb leszünk egymáshoz, s hamarosan összehoz
a sors –

1974. október 17.

Marci”

Gépirás.

43.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 22.

„Kedves Győző,

nagyon köszönöm szép könyvedet.¹ S elnézést kérek, hogy csupán most teszem, de az ünnepek nálunk igen keservesen mentek végbe: valamennyien betegek voltunk (valójában még mindig azok vagyunk). Én próbáltam még magam egyideig tartani – de most én is fekszem. Influenza, mondanom se kell. Meg aztán idegileg sem vagyok valami fényesen – úgyhogy könyved a legjobbkor jött; próbáltam vigaszt meríteni a Te (tudom, milyen keservesen megszerzett) emberi s költői fölényedből és derűdből. S biztatást: talán mégsem hiábavaló a fáradság, az újra való nekirugaszkodás, ha el lehet jutni ilyen magaslatra, mint Te az ANABÁZIS-ban. Persze aki eljut.

Látom, ez a pár sor mindennek sikerült, csak nem köszönőlevélnek. Ne haragudj érte!

Kívánok nagyon boldog újesztendőt, jó munkát, Neked is, családodnak is jó egészséget s kedvet!

Barátsággal ölellek

1975. január 20-án.

Marci”

Gépirás.

¹ *Anabázis.* – Bp. : Magvető, 1974.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 23.

„Kedves Győző,

nagyon megörültem szép könyvednek. Az ember nem is hinné, hogy Magyarországon még valakinek eszébe jut ilyet csinálni – s ilyen ízlésesen, s főleg jó irodalmi ízléssel.¹ Úgy hordoztam itt tegnap a városban, mint a csodát. Mindazáltal szép ajándéknak tekintheted – ami, uram bocsá!', a pécsieknek is eszébe juthatott volna.

Az én könyvem sajnos még mindig késik. Talán csak megjelenik még az esztendő végére.

Köszönöm még egyszer hogy gondoltál rám,
s baráti szívvel üdvözöllek,
családodat szintúgy

1975. dec. 4-én

Kalász Marci”

Kézírás.

¹ *Március : Tizenhárom vers* / Ill. Martyn Ferenc. – Békéscsaba : Békés Megyei Könyvtár, 1974. – Bibliofil kiadás, könyvárusi forgalomba nem került, a számozott példányok a szerző aláírásával kerültek a címzettekhez.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 24.

„Kedves Győző,

ne haragudj, hogy nem jelentkeztem eddig – de Módos Péter nem volt idehaza, hogy pontosat mondott volna, múlt héten pedig én voltam Erdélyben. A találkozó megszűnt – a Tied keddi

napon, augusztus 10-én. Úgy hallom, Bulcsu¹ is ott lesz, sőt Módosnak azt mondta, ő visz át Téged Edericsre.² De majd ezt még tisztázom velük.

Én pénteken (6-án) megyek, majd akkor megállok Nálatok.³ Szepezdre,⁴ sajnos, nem megyünk. Kárpáti Pali⁵ sem. Neki is közbejött egyéb.

Találkozásunkig szeretettel ölellek

1976. júl. 31-én

Marci”

Gépirás.

¹ Bertha Bulcsu.

² Balatonederics.

³ Csorba révfülöpi nyaralójában.

⁴ Balatonszepezden Bertha Bulcsunak volt nyaralója.

⁵ Kárpáti Pál, ld. 39/3. j.

46.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 25.

Kedves Győző,

ne haragudj, hogy kicsit megkésve köszönöm meg a Kettőshangzat-ot.¹ Nem voltam idehaza, amikor megérkezett – azután meg sok minden volt.

Nagy élvezettel olvasgatom azóta is. Talán túlságosan szigorúan válogattad meg az anyagot. De hát Te érezhetted legjobban, hogy sok fordításod közül milyen nehéz is válogatni – ilyen feszes, s minden vonatkozásban reprezentáló, pontos, kitűnő kötetet nyomdába adni. Örülök, hogy a kiadó² külsőleg is ilyen szép könyvet csinált belőle. Igazi születésnapi ajándék.

¹ *Kettőshangzat : Válogatott versfordítások.* – Bp. : Európa, 1976.

² Európa Könyvkiadó.

Sajnos sem Somberekre, sem egyáltalán Baranyába
idáig nem jutottam el. Most Berlinbe megyek pár napra – azu-
tán föltétlenül le szeretnék menni.

Még egyszer nagyon köszönöm a kötetedet,
s barátsággal öllelek

1976. okt. 5-én

Marci”

Kézírás.

47.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 26.

„Kedves Győző,

többször elolvastam könyvedet, mióta megjött.¹ Nagyon köszö-
nöm. Rossz lelkiállapotban talált, s nem túlzásként mondom –
azóta is segít kimásznom belőle. Mint verseid nem először.
Igaz szeretettel gondolok Rád! És köszönöm Neked mindazt,
amit értem eddig tettél!

Ölel

1977. január 27-én

Marci”

Kézírás.

¹ *Észrevételek.* – Bp. : Magvető, 1976.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 27.

„1977. aug. 29.

Kedves Győző,
sajnos nem jutottam el Hozzád. Semmi sem volt úgy ezen a nyáron, mint szerettem volna. Elnézésedet kérem. Talán az ősz jobb lesz. Szeretettel ölel

Marci

Kalász Márton
8000 Szfehérvár / Rákóczi u. 33/b.”

Képeslap, kézírás. – Címzés: „Csorba Győző író 7624 Pécs Damjanich u. 17.”. – A kép: Rippl-Rónai József: Piacsek bácsi babákkal, 1905.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 28.

„Kedves Győző,

ez az a bizonyos tea; nem kell olyan sok a forró vízbe.
Majd kitapasztaljátok.

Ölel

1977. szept. 30.

Marci”

Kézírás. – 16 X 11 cm-es kemény karton lapon. – Bizonyára valamilyen gyógytea-keverékről lehet szó. – Boríték nincs, valószínű a küldött tea csomagjában lehetett a lap.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 29.

Kedves Győző, ne haragudj, hogy nem mentem el estedre¹ – itt Fehérváron aznap díjosztás volt, nekem is itt kellett lennem. Remélem, kellemes volt, s nem csalódtál. Ölel (kézcsókját küldi)

1977. nov. 5-én

Marci

Kalász Márton
8000 Székesfehérvár
Rákóczi u. 33/B”

Képeslap, kézírás. – A címzés: Csorba Győző, író 7624 Pécs Damjanich u. 17” – A kép: Rippl-Rónai József: Öregasszony ibolyával, 1895.

¹ Csorba Győző születésnapja körüli időpontban (november 21.) rendszeresen tartottak irodalmi esteket, ezzel tisztelegve a költő előtt.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 30.

„Kedves Győző,

köszönöm a gyönyörű könyvet – állandó olvasmányomat, amióta megérkezett.¹ Ámulok, azt hittem mindent ismerek, s így is van persze – de naponta fedezek fel új minőségeket, szépségeket. A versek, együtt, újra s újra átvilágítják, magyarázzák egymást, olyanná válnak egymás szomszédságában, amilyenek még nem olvastam őket. Pedig, én azzal hivalkodtam magamnak, hogy jártas vagyok ebben a nagyszerű, pontosabban:

¹ *Összegyűjtött versek.* – Bp. : Magvető, 1978.

nagy költészetben. Tudom, hebegés mindez! De adj időt nekem, s megpróbálom megírni. Boldogan vállaltam, amikor nálunk azt mondták, írjak erről a könyvről. Igaza van Weöresnek, mégiscsak: kevés szó esik erről a költészetről Magyarországon. Reméljük, sokakat rádöbbsent erre a könyved.

Öllelek, igaz szeretettel, érte

1978. május 28-án

Marci”

Kézírás.

52.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 31.

„Kedves Győző,

azt hiszem, múltkori levelem kicsit kapkodott és zavaros volt. Ne haragudj érte.

Elküldöm Neked ezt a kis másolatot. Az Új Tükör kért, hogy írjak Rólad.¹ Persze e meghatározott terjedelemben. Talán elővázlat a nagyobbhoz, nálunk.² Nagyon örülnénk mindnyájan, ha küldenél nekünk verset.

Barátsággal ölel

1978. jún. 6.

Marci

Az írás a jövő heti lapban jelenik meg!”³

Kézírás. – A boríték hátoldalán Csorba kézírásával: „V. (képeslapon): 78. VI: 10.” [V = Válasz. P. L.]

¹ Bertók László Csorba bibliográfiájába nincs fölvéve, a hagyatékban nem találtam nyomát. Megjelent viszont az *Új Tükör*ben a kötetről Sík Csaba írása = *Új Tükör*. 1978. 30. 2.

² *Új Írás*.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 31/melléklet

„CSORBA GYŐZŐ ÖSSZEGYŰJTÖTT VERSEI

»Az üdvösségbe régen bekerültem, az üdvösségből nem vagyok kiűzhető« – mondja Csorba Győző Összegyűjtött versei utolsó darabjában. Olyan állítás, amely serkent, elkezdjük a kötetet visszafelé olvasni. Hámozzuk a művet, akár egy teremtményt (Csorba a növényt is teremtményként kezeli, tehát, akár egy sok rétegű növényt). A végső kérdések felől pl., amik így-úgy föltehetőek, s amiket Roland Barthes totális kérdéseknek nevez, mivel rájuk a kérdező valójában nem vár feleletet. Csorba a maga kérdéseivel a létezést úgy vallatja, amiképp az a megsemmisülést foglalja magába. Kérdései attól totálisak, hogy nem a riadt kérdező hangján hangzanak. Miért nem riad meg a költő Csorba a megsemmisüléstől? Ha mint ember nyilvánvalóan fél, szorong? Mert kozmikus egésznek lát, s benne tartott szabás szerint elfogadott helyeket. Ritka költői attitűd ez, ritkább, mint első szemre hinnők. Ritka szerencsés is. Olyan hangra képesít, amely mentes a művészetet bizonyos fokon túl mételyező hisztériától. Csorba mintha jóideje arra törekednék, hogy mindebből szinte kétkezi költészetet csináljon. Ez korántsem azonos az egyszerűsítéssel. Erre törekedett az érett József Attila is. Ő a zsenialitásba szorítottság terheivel, végletességével, s más lelki, pszichikai behatárolódással. Csorba költészetében mesterségbelileg sok rokon vonást fedezhetünk is föl a nagy elődével. Vázolt magatartása, erre érése szintúgy elejétől karakterizáló tulajdonság. Az üdvösség, ami-be így be lehet kerülni, összetett létezés-folyamat. Összetett folyamat Csorba költői műve is. Annak, aki elmélyed benne, nagyon használható. (Magvető)

Kalász Márton”

Gépirás, az Új Tükörbe szánt recenzió szövege.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 32.

„Szfvár, 1979. jan. 9.

Kedves Győző,

nagyon köszönöm meleg hangú leveledet.

Sajnos múltkor pillanatok alatt rosszra fordult az idő, az út jégpálya lett; alig értem ki a faluba,¹ visszajönni már nem lehetett. Talán megtudtátok az újságból, a rádióból.

Január végére készülök le Pécsre a fiammal (lehet, hogy odamegy dolgozni segédoperatőrnek a televízióhoz), akkor bizonyosan találkozunk. Februárra meg Új Írás-estet tervez az Ifjúsági Ház,² Pálinkás Gyuri.³

Most már befejezem a kritikát verseidről. Sajnos, megakadtam vele, s nehéz volt előről kezdeni. Az áprilisi, költészeti számba tervezzük.⁴

Megvagyunk, megvagyok különben. Verset írni nem nagyon tudtam mostanában. Én is inkább fordítok. Jövő héten Münchenbe megyek három napra, magyar estet kell ott bevezetnem. Tőled is mondunk egy németre fordított verset.

Valóban jó volna személyesen beszélni már. A találkozásig igaz szeretettel ölel, Nejednek, lányaitoknak kézcsókját küldi

Marci”

Kézírás. – A boríték címezése: „Csorba Győző író Pécs Damjanich u. 17. 7623”. Feladó: „Kalász Márton Székesfehérvár Rákóczi u. 33/B 8000”.

¹ Somberek.

² Pécsi Ifjúsági Ház, a művészeknek, különösképpen a fiatal pécsi alkotóknak, szívesen adott helyet rendezvények, kiállítások megtartásához.

³ Pálinkás György (1946-) pécsi származású költő.

⁴ Ld. 56/2. j.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 33.

„Kedves Győző,

nagyon köszönöm könyvedet.¹ Szégyellem, hogy olyan soká hallgattam, de annyi bajom van, hogy legszebb szándékaim is mindig csak szándékok maradnak. Néha azt hiszem, a teljes széthullás küszöbén vagyok. De nem szeretnék ezzel terhelni. Minden jót kíván, szeretettel ölel, s mindent köszön:

Marci

1979. május 1-én”

Kézírás.

¹ *Válogatott versek, 1945-1975.* – Bp. : Magvető : Szépirodalmi Könyvk., 1979. – (30 év)

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 34.

„Kedves Győző

megkaptam értesítéset, ill. a telefonszámokat. Köszönöm kedvességedet. Hallom Zsófia ma odakint van.¹

Sajnos eléggé »semmilyen« nyarunk volt, s kedvem is többé-kevésbé semmilyen.

Most lányunk is visszament Pécsre, s újra magunk leszünk. Fiam Pesten dolgozik, segédoperatőr a TV-nél, sokat dolgozik, alig látom.

¹ Csorba Zsófia, Stuttgartban.

Leadtam egy verseskönyvet,² s nagyon sok dolgom van; olyan, amihez nem sok kedvem.

Feleségednek kézcsókomat küldöm,

Téged szeretettel ölel

1979. szept. 6-án

Kalász Marci”

Kézírás.

² *Imádkozó sáska.* – Bp. : Magvető, 1980.

56.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 35.

„1979. december 9-én

Kedves Győző,

örülök, hogy tetszett a film. Valóban úgy volt, hogy hosszú beszélgetésből kellett a negyven percet megcsinálniuk, s úgy látszik, nem volt könnyű nekik folyamatos beszélgetést csinálni belőle. Lelkes, tehetséges, tisztességes fiúk ezek.

A kritika miatt engem hibáztass. Én lelkességemben valami szépet s nagyot akartam; annyira, hogy végül csak a gátlásaim maradtak s a töredékek. Szakolczay¹ így adta Baránszky Laci bácsinak a könyvet, aki nekünk már sok jó írást adott, szeret is Téged – de hát most ez lett az eredmény.² Ágh Pistáról recenziót kért a lap, Fülöp ennyit írt, így került át a Körkép-be. Máig szégyellem, hogy ilyen helyzetbe hozta-

¹ Szakolczay Lajos (1941-) irodalomtörténész, kritikus. Pl. a *Vigiliában* is köszöntötte a hetvenéves Kalász Mártont. (*Érdes világosság. Kalász Márton hetven éve* = *Vigilia*. 2004. 9. = <http://www.vigilia.hu/2004/9/kalasz.htm>)

² Baránszky Jób László kritikája *Az időtlen idő lírája: Csorba Győző: Összegyűjtött versek* címmel jelent meg. = *Új Írás*, 1979. 12. p. 108-110. = *Teremtő értékelés.* – Bp. : Magvető, 1984. p. 76-81.

lak.³ Tüskéstől kértem én hosszabb tanulmányt, most adtuk nyomdába.⁴ Föltételezem, mondta Neked. Ezzel is szerettem volna valamelyest jóvátenni vétkemet.

Egészség nálunk nem nagyon van, feleségem többször volt kórházban, most esett át elég nehéz műtéten.

Kívánok én is Neked s a Tieidnek boldog ünnepet, szép új esztendő, egészséget, kedvet a munkához!

Szeretettel
Marci"

Kézírás.

³ A *Körkép* és a *Szemle* az *Új Írás* rovatai voltak a 70-es, 80-as években. A *Körkép*ben a nagyobb, tanulmányszerű írások, esszék jelentek meg, a *Szemle*-ben a kisebb recenziók. Szakoczay Lajos Fülöp Lászlótól recenziót kért Ágh István *Boldog véreim* c. válogatott kötetéről, Fülöp „tanulmányt” írt, így az a *Körkép* rovatban jelent meg. Csorba *Összegyűjtött versek* c. kötetéről viszont Baránszky Jób rövid, recenziószerű írást adott a szerkesztőségnek, így az a *Szemle* rovatba került. Ezt nehezményezte Csorba, ezért érezte felelősnek magát Kalász. Ráadásul Baránszky Jób „recenziója” meglehetősen gyengére sikerült, nem tetszett Csorbának, már csak azért sem, mert rögtön az első versidézet hibásan jelent meg, a „megmeredt” szó helyett kétszer is „megdermedt” szerepelt benne. Csorba a tiszteletpéldányban javította a hibát, de az ilyen elírások erősen bosszantották, felületességet látott azokban, s természetesen a lap összes példányát nem tudta javítani...

⁴ Tüskés Tibor: *A növekedés évtizede : Csorba Győző lírája a hatvanas években = Új Írás*. 1980. 2. p. 59-60.

57.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 36.

„Kedves Győző,

köszönöm leveledet, hogy megnyugtattál. Valóban sokat töprengtem ezeken a verseken, s elég bizonytalan voltam, kritika-e még, amit írok.¹

¹ Kalász Mártonnak *A világ küszöbei* c. Csorba verseskötetről (Budapest : Magvető, 1981.) az *Új Írás*ban megjelent kritikája. (1982. 4. sz. p. 101-102.)

Hogy mi van velem, velünk? Én a »regényemmel« küszködöm; elég keserves, de azért haladok is. Igaz, lassabban, mint kezdetben gondoltam.

Közben izgulunk lányom érettségije miatt – hogy sikerüljön, s hogy fölvegyék; német-magyar szakra jelentkezett. Fiúnk sokat dolgozik, alig látjuk. Eszter meg, szegény, néha nehezen viseli az iskolát – nem a gyerekeket persze.

Még nem tudjuk, nyarunk hogyan lesz. De hátha keríthetünk alkalmat, hogy Révfülöpre egyszer benézzünk. Félek, végig kell dolgozni ezt a nyarat is.

Sok szeretettel gondolunk Rátok. Barátsággal, igaz szeretettel

ölel
Marci

1982. május 29-én”

Kézírás.

58.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 37.

„Kedves Győző,

nagyon-nagyon köszönöm könyvedet¹ – éppen gyötrelmes, kételkedő gondolatok közepette ért. Segítettek, segítenek (hisz naponta forгатom) valamiképp jobban látni. A Te verseidben mindig meglegelhető erőt a fölülkerekedésre most is ámulva tapasztalom. Esztétikai minőségükre ki sem akarok külön térni – hisz ez régi evidencia. Hízeleghetünk talán néhányan magunknak, hogy ezen nevelkedtünk.

¹ *Simeon tűnődése.* – Bp. : Magvető, 1983.

Próbálom majd az Új Tükör elején megírni – amennyit ilyen rövid terjedelemben persze lehet.²

Igaz barátsággal, hálával ölel

1983. okt. 25-én.

Marci

Jól vagyunk itt, bár ez se könnyű!”

Kézírás. – Feladó és feladási hely a borítékon: „Kalász Márton Budapest Rudas László u. 79. 1064.”

² Bertók László Csorba bibliográfiájába nincs fölvéve. A *Simeon tünődése* c. kötetéről a bibliográfia szerint sehol nem jelent meg Kalász írás. A hagyatékban sem találtam meg a kritikát. (Csorba pontos, precíz ember volt, igyekezett minden róla és tőle megjelent írást összegyűjteni könyvtárában.)

59.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 38.

Kedves Győző,
közben talán már megkaptad az Új Írást¹. Köszönöm kedves szavaid a »regényemről«. Lassan majd elkészülök vele.
Barátsággal ölel

Marci

1984. ápr. 17.
Szép húsvétot!”

Képeslap, kézírás. – Címzés: „Csorba Győző író Pécs Damjanich u. 17. 7624”. – A kép: Berlin, St.-Hedwigs-Kathedrale, Stich 1883

¹ Az *Új Írás* 1984. 4. számában (p. 122-124.) jelent meg Koczkás Sándor kritikája Csorba *Simeon tünődése* c. kötetéről.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 39.

„Kedves Győző,

minap adtam Fodor Bandinak a Fészekbeli est anyagát, s közben elkészült a meghívó is. Gondolom, küldtek belőle.¹

Nagyon örülök, hogy vállalkoztál rá, s elindítsz engem ezen az esten, mint ahogyan valaha erre az egész útra elindítottál.

Nem tudom, eljutott-e Hozzád a híre, hogy otthagytam az Új Írást, s január 1-től a Vigilia főmunkatársa vagyok, ahol az a dolgom, hogy a szépirodalmi részt szerkesszem. Majd szóban is, de már ebben a levélben szeretnék megkérni, adj nekünk kéziratot, támogass Bennünket jelenléteddel. Láttam szép versedet a jubileumi számban.² Lukács Laci, a főszerkesztő szeretne is az esten megismerkedni Veled, s tegnap arra kért, ha rólam szóló bevezetődet nem szóban mondd el, hanem írásba foglalod előtte, kérdezzem meg levelemben, odaadnád-e utána a Vigiliának.³

Még egy kérést kell tolmácsolnom, erre is megkértek: a Rádió szeretne a Gondolatban⁴ beszélgetni Veled, s ehhez járulna, hogy megkérnének, olvass föl újabb verseidből. Lesz-e erre időd, amíg fönt vagy? Ezt Bán Magda⁵ kérdezi, ő majd jelentkezik Nálad.⁶ Mondja Bandi,⁷ hogy feleségeddel jössz – nagyon

¹ Kalász Márton szerzői estje, 50. születésnapja alkalmából a budapesti Fészek Művészklubban. Csorba mondta a köszöntőt. Ld. a meghívót és a 3. jegyzetet.

² *Dialógus. Az ötvenéves Vigiliának = Vigilia.* 1985. 2. sz. p. 122.

³ Csorba „írásba foglalta” bevezetőjét, s az meg is jelent a *Vigiliában* (1985. 5. sz. p. 404-407.) A *hazavágyódás és töprengés költője* címmel. Csorba kitűnő beszélgető és adomázó volt, élőszóban is mindig precízen és pontosan fogalmazott, de a „fellépések” szövegét mindig előre megfogalmazta, nem szeretett rögtönözni, csakis abszolút felkészülten ment olyan nyilvános szereplésre, mint a Kalász-est is volt.

⁴ *Gondolat*: a Kossuth Rádió irodalmi-művészeti műsora.

⁵ Bán Magda a Magyar Rádió szerkesztője.

⁶ Csorba 1985. november 30-án szerepelt a Petőfi Rádióban, Rádai Eszter és Németh Tibor beszélgető-partnereként, a *Városok a Mecsek alján : Interjú Csorba Győzővel* c. műsorban.

⁷ Fodor András.

örülnénk, ha hozzánk is eljöhetnétek. Úgy gondoltam, kimen-
nénk Elétek a Délibe⁸ (gondolom, a Mecsek expressz hoz Ben-
neteket), s ott megbeszélhetnénk. Nem tudom, Bandi⁹ is nem
megy-e ki Elébetek?

Még egyszer nagyon köszönöm, hogy elvállaltad az estet, Ne-
jednek add át kézcsoókomat, Téged igaz szeretettel ölel

1985. január 12.

Marci.”

Gépirás.

⁸ Budapest. Déli Pályaudvar.

⁹ Fodor András.

60/M.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 39/melléklet

„FÉSZEK ESTEK«

KALÁSZ MÁRTON

szerzői estje

50. születésnapja alkalmából

Köszöntőt mond: **Csorba Győző**

Közreműködnek:

GYŐRY FRANCISKA

KÉZDY GYÖRGY

KERTÉSZ PÉTER

MOÓR MARIANN

színművészek

JANDÓ JENŐ zongoraművész

A Magyar Írók Szövetsége Költői Szakosztályával
közös rendezésben.

Tisztelettel meghívja Önt és családját a Fészek Művészklub
igazgatósága

1985. január 25. péntek este 8 órára

– A meghívó két személyre szól –

(A klubtag vendég részére, a klubba való belépéshez
a vendégjegy megváltása kötelező)”

61.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 40.

„Bpest, 1985. március 5.

Kedves Győző,

én is épp írni akartam Neked, hogy hírt adjak. Bevezetődet már nyomdába adtuk;¹ sajnálom, én közben már gondoltam rá, hogy a húzott részeket is vegyük be – de nem tudtam, a húzásnak mi volt az oka. Sokan szóvá tették azóta az esetet. Nagyon köszönöm még egyszer utólag, hogy eljöttél, eljöttetek. Mi is úgy vagyunk, állandóan emlegetünk Benneteket. Bizony, jobb volna közelebb lennünk egymáshoz, ezt én is nagyon-nagyon érzem.

A Vadalmára tett észrevételeidet köszönöm. Azt hiszem, a címváltoztatás nem volt akkor egészen önkényes, nekem másikat eredetileg adtak, mint ami a kötetben van.² A többiben bizony igazad van, jobban figyelhettem volna. De azért így is szép lett ez, ugye? Nekem nagyon fontos, fontosabb, szinte a saját verseimnél. Néha úgy érzem, öregedve lassan visszánémetesedem. Remélem, magyarul nem felejték el majd vénségemre.

A Vigiliánál változatlanul nagyon jól vagyok. Nagyon örülnék, ha kaphatnánk Tőled verset – rendszeresen.³ Tudom, hogy másfelé is el vagy kötelezve – de szeretnénk, ha úgy éreznéd,

¹ Ld. 60/3. j.

² *Vadalma, vadalma magva de keserű! : A magyarországi németek népköltése.* – Bp. : Európa, 1984. (Kétnyelvű kiadása is megjelent 1995-ben, az ELTE Germanisztikai Intézet kiadásában.)

³ 1986-1987-1988-ban is jelent meg Csorbának verse a *Vigiliában*.

mi mindig várunk kéziratot. Ezt Lukács Laci⁴ nevében írom, épp a minap kérdezte, írtam-e Neked?

Az egész család sajnos beleesett az influenzába. Most nyögjük az utóhatását – de szalad már mindenki a dolga után. Remélem, Benneteket megkímélt.

Eszter üdvözetét küldi Margitnak, Neked, igaz barátsággal gondolunk Rátok. Kézcsókom, Neked baráti, fiúi ölelésem

Ui. Írásod a májusi számban jön.⁵

Marci”

Kézírás. – A levélben helyhiány miatt az utóirat és az aláírás egy sorba került a lap alján.

⁴ Lukács László, a *Vigilia* szerkesztője.

⁵ Ld. 60/3. j.

62.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 41.

„Budapest 1985 március 21.”¹

Kedves Győző,
szeretnék a szerkesztőség nevében a következőre kérni:

Az a tervünk, hogy szeptembertől folytatásosan amolyan ankétot közöljünk az európaiságról. Ki mit ért rajta, mit idéz föl benne, mik a gondolatai vele stb. Nagyon szabadon, tágan szeretnénk fölfogni s a szerzőkre bízni. Lehetsz szkeptikus is, ha ezzel kapcsolatban az volna. Kb. 5-6 flekk volna az ideális s nyárra, mondjuk, két hónap múlva kellene.²

¹ Kalász a levelet a *Vigilia* fejléces levélpapírján írta. A datálásban a *Budapest* szó a fejléc előrenyomtatott része.

² Nem jelent meg ilyen Csorba-írás a *Vigiliában*.

Örülnek, ha igent mondanál.

Lukács Laci üdvözl, magam a régi barátság-

gal öllelek

Marci”

Kézírás. – A borítékon a címzésre merőlegesen: „+ 85. ápr. 12.”. [A + jelentése: megválaszoltam. P. L.] – A boríték hátoldalán Csorba kézírásával: „Új Tükör”. – Az írólap fejlécének szövege: VIGILIA szerkesztősége 1053 Budapest, Kossuth L. u. 1. Postacím: Budapest, Pf. III. 1364 Telefon: 173-933, 177-246”

63.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 42.

„Kedves Győző,

tiszta szívből örülünk kitüntetésednek.¹ Napok óta Rád, Rátok gondolunk és örülünk: Eszter, a gyerekek, én. Éltesse az élet.

Igaz barátsággal

Marci

1985. április 3-án”

Kézírás.

¹ Csorba 1985. április 4-én kapta meg a Kossuth-díjat, elsőként a „vidéki” (értsd nem Budapesti) költők közül.

Kalász Márton levele Csorba Győzőhöz 43.

„Kedves Győző,
szép ünnepet, gyógyulást,¹ pihenést, békés jó új esztendőt kívánunk:

Kalász Marciék”

Képeslap, kézírás. – A kép téli táj, Boldog karácsonyi ünnepeket! Felirattal. – A címzés: „Csorba Győző Pécs Damjanich u. 17.7624.” – Datálás a postai bélyegzőről: „1985. XII. 1?” (Az utolsó szám olvashatatlan.)

1985 után írt Kalász-levél nincsen sem a Petőfi Irodalmi Múzeumban lévő Csorba hagyatékban, sem az örökösök birtokában.

¹ Csorbát ekkor műtötték a Pécsi Orvostudományi Egyetem Ideggyógyászati Klinikáján érszűkülettel. A műtét közben a költő a klinikai halál állapotába került. A műtétről és betegségéről több verset is írt: *[Aludtam s késekkel kutattak...], Meleg tenyérben, [Itt voltam-e még...]* = *Hátrahagyott versek*. – Pécs : Pro Pannonia, 2000. – p. 336-338.

CSORBA GYŐZŐ ÉS LÁZÁR ERVIN LEVELEZÉSE

65.

Csorba Győző levele Lázár Ervinhez. 1.

„Pécs, 1966. okt. 15.

Kedves Ervin,

minthogy novellásköteted megköszönését Fehérváron már kiprovokáltad belőlem, most már nem is köszönöm meg, hanem áttérek a lényegre.¹

Köteted jó kötet, legfeljebb sikerületlen részek vannak benne, gyöngé írás egy sincs. Tematikád, hangod változatos, és ez nem a bizonytalanság, hanem a fejlődés és a kísérletezés változatossága. Sajnálom, hogy a Halottszállítók és az Énekszó kimaradt, ezek tovább gazdagították volna a színskálát.

Úgy vélem, legjobban sikerült írásod a kötetben a Ha okos vagy, mint a kígyó. Ebben minden benne van, amit tudsz, illetve azon a fokon tudtál: kitűnő, raffinált szerkesztés, jó atmoszféra, problémalátás, lélektan stb.

A másik legjobbnak a Sárga kapualj-at tartom.

Még mindig sajnálom (már Fehérváron is azt tettem), hogy a Hóban-hoz hasonló írás nincs több a kötetben. »A kis-fiú«-val még nem kvittelted le tartozásodat gyerekkorodnak. Erről még sokat kellene írnod. Aki így benne volt a faluban, mint Te, annak nem szabad elsikkasztania élményeit.

Kár az is, hogy csak egy humoros novella került a kötetbe, a Bartusek. Ilyesmit is bizonyára tudnál írni. Miért nem csinálod?

¹ Csonkacsütörtök : Elbeszélések. – Bp. : Szépirod. Könyvk., 1966.

Mindent összevetve, de nem mindent elmondva (annál sokkal lustább vagyok levélben), meleg öleléssel gratulálok kötetedhez, s örömmel, mert nem csalódtam Benned.

Most még csak arra szeretnék emlékeztetni, hogy Fehérváron akartál valamit mondani nekem, de nem mondtál. Írd meg, ha érdemes.

A régi barátsággal:

Csorba Győző

Szerencsés és találó a Csonkacsütörtök cím is, viszont gyalázat a 2400 példány. Az arckép beat-stílusú, kicsit pour épater... Ezt én nem szeretem. Gy.”

Kézírás. – Az utolsó bekezdés a lap alján, az írásképre merőlegesen, hat rövid sorban.

66.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 1.

„Kedves Győző! Őszintén szólva meglepett, hogy mégis írtál és nagyon örültem neki. Annak idején nem gondoltam, hogy annyira megharagszol rám.¹

Biztos igazad van.

Örülök, hogy a könyvet² jónak tartod, mindig bíztam a véleményedben, s ez most megnyugtató.

Azt akartam különben mondani., hogy egy alkalommal, mikor arról volt szó a lapnál,³ kiről írjanak »látogatóban«-t (tudod,

¹ Lázár Ervin kicsit szabadon bánt határidőkkel, levelekre, neki dedikált kötetekre küldött válaszokkal, Csorba szerette a pontosságot, s haragudott a késedelmes válaszokért, köszönőlevelekért, ügyintézésért. Ld. Lázár következő leveleit és a Csorba –Bertha levelezéskötet („... élni kell, ameddig élünk.”) 15-17. levelét.

² Ld. előző levél 1. j.

³ *Élet és Irodalom*, ahol ekkor dolgozott Lázár.

mindig az utolsó oldalon szokott lenni)⁴ szóba kerültél te is, de egyik-másik olyan vehemensen tiltakozott, hogy meglepődtem. Nem hiszem, hogy személyes elfogultság okozta volna, inkább az a hülye nézet, hogy Soroksárnál vége az országnak és per-se a magyar irodalomnak is.

Tudom, az egész nem érdekel különösebben téged – de ezt akartam elmondani Fehérváron, hát leírtam.

Mégegyszer köszönet a »kritikáért«, sok szeretettel

üdvözöllek

Ervin

Bp. 66. okt. 21.”

Kézírás.

⁴ A *Látogatóban* az *Élet és Irodalom* népszerű sorozata. Anyagából kötetet is állítottak össze, ld. 68/1. j.

67.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 2.

„Kedves Győző!

Tudom, azt gondoltad: »na, ez is egy udvariatlan fráter, küldök neki könyvet és még csak meg sem köszöni.«¹ Na, de most azért is megköszönöm, és nagyon jól esett – nem tudom, ki hogyan van vele, de én a Te barátságos gesztusaidat kitüntetésnek veszem. A könyv nagyon tetszett, és azt hiszem, az utóbbi idők egyik legszebb verse az »Amit én...« kezdetű.² Ak-

¹ *Lélek és ősz.* – Bp.: Magvető, 1968..

² A *Fordított kigyó* c. Csorba versről van szó, melyet a költő a feleségéhez írt. A vers a magyar irodalom egyik legszebb szerelmes verse, sok méltatója van a költőtársak és a kritikusok, irodalomtörténészek között is. A *Lélek és ősz* c. Csorba kötetben jelent meg először.

koriban gondoltam is rá, hogy írnom kellene róla, na de hát az én elhatározásaim! Röhej! Látod, még arra sem telt, hogy azonnyomban egy tisztességes levelet írjak. De azért ne haragudj rám, ez az egész évem (legalábbis eddig) nem valami fényesen sikerült, úgy látom, most dült össze alattam a kóceráj, amit éveken keresztül sikerrel rongáltam. Menekülésszerűen jöttem ide Varsóba, nem tudom, használ-e. Mindenestre dolgozni eddig nem tudtam itt se. Valahogy nem megy. Pedig hát ez lenne az egyetlen menedék. Na, mindegy. Fél évig leszek itt, és ha sikerül, megtanulok közben lengyelül. A lengyelek nagyon rendesek, bár sajnos a minisztériumban egy rémes hölgy intézi az ösztöndíjasok ügyeit. Két hete vagyok itt, nem sokat tudok az itteni ügyekről. Még egyszer elnézésedet kérem a kései levélért meg a panaszkodásért is.

Szeretettel üdvözlő:

Ervin

WARSZAWA 36

ul. WILLOWA 6. m. 2.”

Kézírás. – Datálás a postai bélyegzőn: „3. 10. 68.”. – Bekezdés a levelekben nincs, Lázár folyamatosan írta a szöveget.

68.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 3.

„Kedves Győző, mint a tékozló fiú úgy fordulok hozzád, elnézésedet kérve a rohadék lustaságom miatt, mert csak azon múlt, hogy ezeket a kérdéseket ilyen későn kaptad kézhez. Igaz, közben ez-az történt velem. De a lényeg az, hogy készen vannak, s remélem, nem haragszol annyira, hogy ne válaszolnál rájuk. Különben is ez most jó ürügy lesz arra, hogy újra lemenjek Pécsre. Erre okt. 6-7-8-án kerül sor, ha igaz, tehát hétfőtől-

szerdáig. Jó lenne, ha addigra megcsinálnád a válaszokat (terjedelem 10-12 gépelt oldal) és akkor már jöhetnék vissza Pestre. A kérdéseket szétszabdalthatod, úgy csoportosítod, ahogyan akarod, sőt ha a rosszul fogalmazottakat kijavítod, nagyon hálás leszek.¹

Feleségednek és eladó lányaidnak kézcsoikom, téged pedig kiapadhatatlan jóindulatod reményében

szeretettel üdvözöllek

Ervin”

Kézírás. – Datálás nincs. – A keletkezés ideje 1969 szeptembere lehet. Ld. előző és következő leveleket és a riport megjelenési idejét.

¹ Az *Élet és Irodalom* c. hetilap *Látogatóban* c. rovatába készülő Csorba riport kérdései, melyeket Lázár állított össze – a levelekből is érzékelhető „lendülettel”. = Lázár Ervin: *Az Élet és Irodalom látogatóban Csorba Győzőnél. = Élet és Irodalom*, 1969. 48. p. 12. = *Látogatóban. Kortárs magyar írók vallomásai. Új gyűjtemény.* Szerk. Lengyel Péter. Bp. 1971, Gondolat. p. 250-259.

69.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 4.

„Kedves Győző! Az interjú elfogadtatott,¹ főnökünk áldását adta rá. Sajnos, azt mondják, terjedelmi okokból húzni kell belőle. Ezt majd meglátjuk. Látod, jobb lett volna, ha rám hallgatsz és azonnal többet húzol.

Nem tudom még, mikor jelenik meg, de az mostmár tényleg mellékes, fő az, hogy minden rendben van.

Ha tudom, elküldöm a levonatot, de ha nem tudom elküldeni, akkor is nagyon vigyázok a szövegre.

Szeretettel üdvözöllek:

Ervin”

Kézírás.

¹ Ld. előző levél 1. j.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 5.

„Kedves Győző!

Mindazonáltal nagyon örülök, ugyanis úgy látom, ma betördelték az interjút. A »mindazonáltal« azért írtam, mert rémületes húzásokat kellett eszközölnöm (terjedelmi okok miatt!)

Ha téged ez vigasztal, minden sorért nagyon fájt a szívem. Tulajdonképpen úgy ahogy megírtad, kerek egész volt. De hát így alakult, mondtam Neked, hogy hosszú lesz.

Azóta voltam Takáts Gyulánál, vele is csináltam interjút. Most vajúdik, ő is négy oldallal hosszabbat írt.

Ha a húzásaim ellen kifogásod lesz, írd meg – úgy sem lehet már rajta segíteni, de legalább okulok.

Sok szeretettel:

Ervin”

Kézírás. – Datálás nincs. – Az Élet és Irodalom fejléces írólapján. – A fejléc szövege: „ÉLET ÉS IRODALOM SZERKESZTŐSÉGE Budapest, V. Alpári Gy. u. 28. Telefon: 111-424, 111-087”. – A boríték az Élet és Irodalom fejlécével, címzés: Csorba Győző PÉCS Damjanich u. 17.”

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 6.

„Kedves Győző! Nagyon szépen köszönöm a könyvet – kicsit már nehezteltem is, mert azt hittem, egyáltalán nem küldöd. A

kis verset az elején külön köszönöm, bizonyára nagyon igazad van.¹

Nagyon örültem, hogy végre elolvashattam a fiatalkori verseidet. Ha jelent ez neked valamit: nagyon tetszettek és valami olyasmit tett Hozzád, amit eddig nem tudtam.² S a Fordított kígyó továbbra is a magyar irodalom egyik legszebb szerelmes verse.³

Remélem, nemsokára majd én is tudok Neked könyvet küldeni, boldog lennék, ha fele olyan jó lenne, mint a tied.

Nagyon sok szeretettel

Bp. 70. IX. 30.

Ervin”

Kézírás. – A boríték címezése: „Csorba Győző PÉCS Damjanich u. 17.”. – Feladó: „Lázár Ervin Bp. X. Óhegy u. 42.”. – A borítékon Csorba Győzőné kézírásával: „Lázár Ervin”.

¹ Az *A lélek évszakai*, Csorba válogatott verseinek kötete, mely 1970-ben jelent meg a Magvető Kiadónál. A „kis vers” Csorba dedikációja lehetett.

² Csorba fiatalkori versei és kötetei abban az időben már szinte beszerezhetetlenek voltak, Lázárnak pedig azokból még nem adott Csorba, hiszen nem is ismerte még akkor az író. A válogatott kötetbe sok ifjúkori vers is bekerült.

³ Ld. 67/2. j.

72.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 7.

„Kedves Győző, ma reggel megkaptam a könyvedet, nagyon örültem neki, ezért azonnal írok is. Nagyon szomorú könyv. Én különben azt tartom, hogy a szomorúság a legfontosabb a világon. Minden benne van, ami lényeges. De azért néha lehetne jobb kedved. Lehetnél kicsit vidámabban szomorú. Annyi min-

dent közhírré tettek már a világon! De ezt úgyis te tudod legjobban.¹

A múltkori leveledet is nagyon köszönöm. Bulcsu² mondta, hogy azt hitted, megsértődtem, holott éppen ellenkezőleg. Örültem, hogy nem semmitmondó levelet írtál. S ráadásul a bírálatod szóról-szóra igaz. Miért sértődtem volna meg?

Én is tudom, hogy nem jó regény, ez a tigris, majd legközelebb megpróbálok jobbat írni, s szeretném, ha arról is őszintén írnál, mert ez annak a jele, hogy tartasz valamire.³ Ez pedig nekem nagyon fontos.

Sok szeretettel:
Ervin.

Kézírás. – Datálás a postai bélyegzőn: „31. 5. 72.”

¹ Az *Időjáték* (Bp. : Magvető, 1972) című Csorba kötetről és a kötetben megjelent valóban nagyon keserű hangú *Advent* c. versről ír Lázár, melynek egyik sora így szól: „A szív csődje közhírré tétetett.”

² Bertha Bulcsu (1935-1997) író, szerkesztő, Csorba barátja. Ld. „... élni kell, ameddig élünk.” : Csorba Győző és Bertha Bulcsu levelezése, 1961-1995. – Pécs : Pro Pannonia, 2004.

³ A *fehér tigris* (Bp. : Szépirodalmi Könyvk., 1971.) A kötet megjelent 1990-ben, 1998-ban és 2003-ban is.

73.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 8.

„Kedves Győző!

Nagyon köszönöm a könyvet. Igen megörültem neki, mint minden híradásnak, ami tőled jön.¹

»Ők«, reméljük, még nagyon sokára közölnek tőled. (Ez a vers különben nagyon megfogott.)² Nagy szerencse, hogy néha még jókedvű vagy. Jókedvű lesz tőle »Kedves olvasód« is.

¹ *Anabázis*. – Bp. : Magvető, 1974.

² Az *Egy régi folyóíratra* c. versben Csorba a „Túlvilági *Dunántúl*”-t idézi, azon sajnálkozva, hogy milyen sokan vannak már a „túlvilági” szerkesztőségben

Én itt pohosodom Pécelen.³ Minden reggel nagy elhatározással ébredek, de a munka sajna-bajna nem igen megy. A napokban megjelent egy könyvem, olyan ismeretterjesztő féleség madarokról – gyermekeknek. Nem egy főmű.⁴ Remélem, még ebben az évben lejutok Pécsre, akkor, ha nincs ellene kifogásod, megkereslek. (Ha van akkor is.)

Sok szeretettel
Ervin.”

Kézírás. – Datálás nincs

régi barátai közül. A vers utolsó sora egy kérdés: „Tőlem mikor közölnek?” A verset Csorba később Szántó Tibornak ajánlotta. Ld. 131/2. j.

³ Lázár 9 évig Pécelen élt, 1980-ban költözött végleg Budapestre.

⁴ *Óregapó madarai*. Ill. Balogh Péter. – Bp. : Móra K., 1974. (Második kiadása is megjelent, 1984-ben.)

74.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 9.

„Kedves Győző!

Mindenekelőtt (vagy mindenekután?) köszönöm a fordításkötetedet.¹ Magyarázat nemigen van rá, hogy miért nem írtam azonnal – jobb, ha nem is magyarázkodom. Az Észrevételeket² megvettem – miután jogos büntetésként nem kaptam belőle. Persze tudom, hogy nem haragszol, csak nehezményezel néhány dolgot – és ebben tökéletesen igazad van. Abban is, hogy nehezményezel, de abban is, hogy nem haragszol.

Állítólag nem létező mentségeimet lesz alkalmam személyesen is elhallgatni, mert a Rádió egy műsort tervez veled, amelyre, ha igaz, engem is meghívtak.³ Nem árultam el nekik, hogy a

¹ *Kettőshangzat* : Válogatott versfordítások. – Bp. : Európa, 1976.

² *Észrevételek*. – Bp. : Magvető, 1976.

³ Ld. [Wallinger Endre] W. E.: „Miben a hűség gyökere?...” *Csorba Győző-est a Kossuth Rádióban*. = *Dunántúli Napló*. 1977. jún. 11. p. 2. és Csányi László:

mikrofontól folyamatos dadogás fog el, hátha mégis elvisznek Pécsre. Ha meg találkozunk, akkor teljesen fölöslegesen [*Olvaszhatatlan szó, P. L.*] itt. Igaz?

Nagyon sok szeretettel üdvözöllek

Pécel, 77. V. 3.

Ervin”

Kézírás.

Csorba Győző vendégeként. A Kossuth Rádió Csorba Győző-estjéről. = Tolna Megyei Népújság. 1977. jún. 14. p. 4.

75.

Csorba Győző levele Lázár Ervinhez. 2.

„Pécs, 79. dec. 4.

Kedves Ervin,

miután hosszú hónapok teltek el, hogy a Berzsiánt¹ megküldted, s miután azóta teljes csönd van közöttünk, s végül, de nem utolsó sorban, miután itt jártál Pécsen, és nem akartál velem találkozni: – látom, hogy megbántott szívednek jól esik, ha jelentkezem.

Közlöm tehát Veled, hogy változatlanul szeretlek, hogy igen jólesett a nekem ajánlott Berzsián-történet², s gratulálok is a könyvhöz, boldogan olvastam, de – nem köszönöm meg. Mert ugye ez kispolgári dolog nálunk, tehetségesebb íróknál.³

¹ *Berzsián és Dideki.* – Bp. : Móra K., 1979. (Megjelent: 1993, 1997, 1999, 2002, 2003.)

² *Berzsián költő köszönti mesterét* = <http://www.szepi.hu/irodalom/lazar/berzsian/berzsi3.html>

³ Ismételt utalás arra, hogy Lázár általában elkésve, vagy csak figyelmeztetés után köszönte meg Csorba neki küldött kötetait.

Viszont ennek ellenére igen szívesen láttalak volna, s beszéltem volna meg Veled egy s mást, vagy csak öntöttem volna ki szívemet Freud, ill. a katolikus egyház tanításai szerint.

Örülök, hogy sokat és jól dolgozol.

Hogy érzed Magad általában az életben s különösen új lakásodban?

Nálunk májusban lett egy új unoka (leány, Éva)⁴, júniusban meg Zsófi⁵ kiköltözött az NSzK-ba férjéhez. Még mindig nagyon fáj.⁶

Jön a karácsony és 1980. Kívánok szép ünnepeket és egészséges, nyugalmas új évet Nektek.

Zsuzsa kezét csókolom, Fruzsínát és Téged, újra csak annak ellenére, változatlan szeretettel ölellek.

Győző

*Kézírás. – Címzés: Lázár Ervin mese- s egyéb író úrnak
BUDAPEST Veres Pálné u. 16. sz. 1053. K: Csorba Győző Pécs,
Damjanich u. 17. 7624*

⁴ Hajdinák Éva, Csorba legidősebb lányának Eszternek a második lánya.

⁵ Csorba Zsófia, Csorba legkisebb lánya, Stuttgartba ment férjhez, jelenleg is ott lakik. (Csorba teljes „leszármazotti listája”: lányai: Csorba Eszter, 1949, Csorba Noémi, 1952, Csorba Zsófia, 1954. Unokái: Csorba Eszternek két lánya van: Hajdinák Szilvia, 1976 és Hajdinák Éva, 1979; Csorba Noéminek három gyereke van: Pintér Bálint, 1974; Pintér Viola, 1976 és Pintér Ábel, 1983; Csorba Zsófiának (aki Németországban, Stuttgartban él) Prell Christian, 1982 és Prell Bianca, 1988 a gyermekei. Dédunokák: Pintér Bálint fiai: Pintér Mátyás, 1999 és Pintér Ádám, 2001; Pintér Viola (Olaszországba, Monfalconéba ment férjhez) lánya Giulia Selleri, 2002 és fia Claudio Selleri 2006; Hajdinák Szilvia két fia: Kreka László, 2000 és Kreka Miklós, 2004; Hajdinák Éva kislánya Kovács Dorka, 2006. Vagyis a költőnek 3 lánya, 7 unokája és 7 dédunokája van ebben a népes és összetartó családban. Unokái születését megérte, verseket is írt hozzájuk, dédunokáit, sajnos, már nem láthatta.)

⁶ Csorba nagyon nehezen viselte Zsófia lánya Németországba költözését. *Viszszaszámlálás* címmel 1978. X. 3-tól a költözés napjáig, 1979. VI. 10-ig szinte napi gyakorisággal verses naplót vezetett. (*A világ küszöbei*, p. 94-104.) A „napló” utolsó sora Arany Jánost idézi: „Nagyon fáj! nem megy!” *A Világ küszöbeiből* Csorba által kihagyott részek megjelentek a *Hátrahagyott versek* c. kötetben, p. 224-225.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 10.

„Kedves Győző!

Remélem, győzzük a karácsonyi ünnepeket is, meg az újesztendőt is.

Szokásos és szokatlan jókat kívánok neked és csalárodnak is
Ervin”

Képeslap, kézírás. – Datálás nincs. – A címzésre merőlegesen Csorba kézírásával: „79. XII. 27.”. – A kép: Rembrandt: Az angyal megjelenik az alvó Szt. Józsefnek. A Budapesti Szépművészeti Múzeum gyűjteményéből. – A címzés: „Csorba Győző PÉCS Damjanich u. 17. 7624”.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 11.

*

Kedves Győző

Kellemes karácsonyt

L

és nagyon á boldog

z

új évet á kíván

r

E r v i n

Képeslap, kézírás. – Datálás nincs, a dátum a postai bélyegzőn: „1980 XII 17”. – Az íráskép karácsonyfát utánoz, a „kíván” szó utolsó betűje alá egy apró kéményseprő-fejet rajzolt Lázár E. – A kép: Albrecht Dürer: A négy apostol, 1526. Az Alte Pinakothek (München) képtárból. – A képeslap címzése: „Csorba Győző mord mesternek PÉCS Damjanich u. 17 7624”

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 12.

nivrE razaL”

könyved a csaj, a krapek és
 próbálkozgatok. Még egyszer: nagyon köszönöm
 azértis, csakazértis fölfelé próbálkozom,
 láthatod, hathatósan küzdök ellene,
 dagad a süllyedő égbolt alatt, de
 s szorulnak össze s légszomjam vészesen
 hogy bőröm betonfalai közbe vastagszanak
 oda ne rohanjak!) Magamról csak annyit,
 Ez egy berzsiáni bölcs mondás (hogy
 egy lépcső egyaránt vezet lefelé és fölfelé.
 tem a válaszba. Amelyből kiderül, hogy

11.

V.

sam 81 -én, íme, már bele is kezd-
 világ egyensúlyát (ami nincs) helyreállít-
 81. -án dedikáltál nekem.¹ Hogy a

V.

3.

Nagyon köszönöm a könyvet, amelyet

„Kedves Győző!

*Kézírás. – A levelet alulról felfelé kell olvasni. – A levél
 legfelső sorában levő „aláírást” Lázár tükörírással „készítette”!*

¹ A levélben Lázár az 1981-ben megjelent Csorba-kötetet (*A világ küszöbei.* – Bp. : Magvető K., 1981) és a benne megjelent, neki ajánlott Csorba verset – *Vigalom 78'* (p. 147-148.) – köszöni meg. Ebben a versben van az alá(fölé)írást magyarázó sor is: „Vérük hogy túl-túl fölszaladt, / a csaj s krapek / nyugodtan ülve nem maradt”

Csorba Győző levele Lázár Ervinhez. 3.

„Pécs, 81. szept. 7.

Kedves Ervin,

Ervinemet írtam volna szívem szerint, de egy ilyen beteg keresztnévvel még ezt se lehet csinálni. Mert mihelyt az ember bensőséges akar lenni vele, azonnal tagadóvá válik.

De bensőség nélkül is nagyon köszönöm kötetedet, s ha hiszed, ha nem: elolvastam az utolsó betűig.¹ Amit pedig válogatott köteteknél nem szoktam. Elolvastam és boldogan élveztem. Jó író vagy Te, Fiú, mi tagadás benne! Úgy mozogsz az anyagban, mint a hal a vízben. Akármilyen vízben méghozzá. Az olyan meleg-rózsaszínben esetleg, mint a »Hóban« vagy a »Veréb a Jézus Szívében«, vagy ama deremsztő-vörösben, mint az »Egy lapát szén Nellikének« vagy »A kuka«, bölcs-barnában mint »A bűvész«, »A retemetesz«, szivárvány-tarkában mint a »Simf, a füst«, »A százpettyes katica« (11 = undecim; 353. l. utolsó sor; 24 = viginti quattuor; 354. l. 10.sor [egyébként lényegtelen hibák.]

Egy szó mint száz: igen-igen melegen, sőt forrón gratulálok. Bár buta közhely az ilyesmi, mert gratulálok vagy nem: Te már megcsináltad a kötetet, s történjék akármi, a kötet megvan. Ha gratulálok, ha nem, ha sikere lesz, ha nem. Heleesebb lenne csak konstatálnom, tanúsítanom, hogy a kötet létezik, de ahhoz meg nincs rám szükség. (De mielőtt belezavarodnék, abbahagyom!)

Viszont a legfontosabbról nem feledkezem el. Tudtodra adom, hogy változatlanul nagyon szeretlek. A többit már ebből kitalálhatod.

A rádióban meghallgattam a »Capriccio«-t, nagyszerű hangjáték. Minden erényed benne van.

¹ A *Masoko Köztársaság*. – Bp.: Kozmosz K., 1981. Válogatott elbeszéléskötet.

Kár, hogy olyan rövid ideig beszélgethettünk, pedig szélesebben szalad az élet (főként az enyém).

Zsuzsának kézcsókom, a komoly és kedves kis Fruzsinnának hasonlóképpen, a két Fiút pedig szeretettel ölelem:

Győző (bácsi)”

Kézírás.

80.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 13.

„Kedves Győző! Micsoda csalás ez? Hiszen tavaly voltál 60 éves – de legföljebb 60 és 1/2, most meg már hatvanöt? Nono! De ha már így ötösével veszed az akadályokat, akkor még nagyon sok ötévet kívánunk és köszönjük a könyvet¹

Ervin”

Képeslap, kézírás. – A datálásból a postai bélyegzőn az 1982-es évszám jól látszik, s mivel Csorba születésnapja november 21-én van, a képeslapot Lázár novemberben vagy decemberben küldhette. – A kép: magyar korona, jogar, országalma. – Címzés: „Csorba Győző PÉCS Damjanich u. 17. 7624”

¹ *Ritmus, rend, zene.* – Pécs : Szikra Ny., 1981.

Csorba Győző levele Lázár Ervinhez. 4.

„Pécs, 83. szept. 29.

Kedves Ervin, Szerkesztőm, Meseíróm,

szíves agitációdnak, melyben a leghatásosabb elem a szokásosnál magasabb honorárium felelős ígérete volt, íme, nem tudtam ellenállni.

Itt küldök két nagyon szép verset, remélem, hogy hamarosan sort kerítesz rájuk.¹

Hogy Neked mennyire tetszettek, arra a tiszteletdíj lesz a bizonyság, pontosabban: a tiszteletdíj mértéke.

Arra kérlek, írd egy lapot, ha későbbre tolódnék közlésük; ha néhány héten belül megtörténik, ebből mindent tudni fogok.

Különben rám mindig számíthatsz, de jelezd, hogy kb. milyen időközökben jelentkezhetek, mert nem akarlak a részrehajlás gyanújába keverni.

A német Didekit izgatottan várom, s szeretnék + 1 példányt szerezni Zsófi lányomnak.²

Erős Zsuzsáról³ és [olvashatatlan szó, P. L.] ne feledkezzél meg, kérlek.

Zsuzsának kézcsoikom, Gyermekeidnek üdvözetem küldöm, Téged úgy szeretlek, mint régen, és ölellek:

Győző

U.i.: Lakáscímedre küldtem az anyagot, mert talán a Szerkesztőségben⁴ még nem ismernek eléggé. Gy. „

Kézírás.

¹ A kisebb út = Magyar Nemzet 1983. okt. 8. p. 12.; Villanás = Magyar Nemzet dec. 3. p. 12.

² A Berzsián és Dideki c. kötet német fordítása: Bersien und Meister Schraubchen.

³ Erős Zsuzsa a Pécsi Művészetek Háza műsorszervezője.

⁴ Magyar Nemzet szerkesztősége.

Csorba Győző levele Lázár Ervinhez. 5.

„Pécs, 83. nov. 19.

Kedves Jótevőm, Ervin,

megint küldök két verset, s meghatódva köszönöm az előbbieket közlését. Honoráriumuk érzékelhetően fölvirágoztatta népes családom életét.¹

Ennek ellenére nem hallgathatom el fejcsóválásomat, hogy szép kötetem megküldésére még a füled botját sem mozgattad.² Engesztelődni csak az előző honoráriumok megállapításánál tapasztalt viselkedésed még gálánsabb változata esetén vagyok hajlandó. Annál is inkább, mert 1 feleségem, 3 db. lányom és 6 db. unokám van. S jön a karácsony.

Dec. 5-én vagy hatodikán ezt még személyesen is megbeszéljük.

Addig is kézcsók, üdvözlét, ölelés.

Hálás védenced:

Csorba Győző

Kézírás.

¹ Ld. 81/1. j.

² *Simeon tűnődése.* – Bp. : Magvető, 1983.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 14.

„Kedves Győző! Ezer bocsánat! Már megint nem köszöntem meg a kötetedet.¹ Galád módon azt gondoltam, úgyis találko-

¹ *Simeon tűnődése.* Ld. előző levél 2. j.

zunk Péccsett és majd ott. Különben ha hallgattad volna a rádiót éppen akkor, amikor arról szónokoltam, hogy jelenleg a könyvet olvasom, sőt el is mondta a műsorban² Mádi Szabó Gábor³ a Dávid táncát,⁴ akkor talán nem neheztelnél. S ha már itt tartunk, a feleségem is nagy boldogsággal olvasta a verseidet és ugyanazt mondta, amit te 30 évvel ezelőtt (vagy csak 25?), amikor az Eltűnt idő nyomában olvastad, hogy mindennap csak egy keveset olvas belőle, nehogy hamar a végére jusson – de elárulhatom, fegyelmezetlenebb, mint te voltál annak idején, mert egy nap alatt elolvasta az egészet.

A verseket nagyon köszönöm, ha nincs ellenedre, a hosszabbikat a karácsonyi számba teszem, a másikat természetesen azonnal közöljük. (ez a jövő szombatot jelenti, mert most szombaton Babits szám lesz).⁵ De ha úgy gondolod, hogy a másik vers is jöjjön karácsony előtt; semmi akadálya, csak én mégis szeretnék egy »reprezentatív« karácsonyi számot csinálni.

De addig úgyis találkozunk. (Az ígért német-nyelvű Berzsiánt⁶ is azért nem küldtem el eddig, mert vinni könnyebb, mint csomagolni)

Szeretettel üdvözl:

Bp. 1983. XI. 23.

Ervin”

Kézírás.

² *Helyettem írták* c. rádióműsor, ld. még 92. (Csorba) levél.

³ Mádi Szabó Gábor (1922-2003) színész.

⁴ *Dávid tánca: A Simeon tűnődése* c. kötet egyik nagy verse.

⁵ Ld. 81/1. j.

⁶ Ld. következő levél 1. bek.

Csorba Győző levele Lázár Ervinhez. 6.

„Pécs, 84. jan. 29.

Kedves Ervin,

köszönöm utólag is, és írásban is a német Berzsiánt, vagyis a »Bersian und Meister Schraubchen«-t. Nem olvastam ugyan végig, de több helyen beleolvastam. Érdekes dolog az ilyesmi. Úgy láttam, hogy a fordítás szellemes könnyed, simán olvasható. Jólesik, hogy Berzsián engem is elvitt a német nyelvterületre. Talán még Zsófi lányomhoz is, illetve Krisztián unokámhoz is¹ – az NSzK-ba.²

Köszönöm továbbá eddig küldött verseim közlését és a honoráriumokat.³

Most – talán nem túl hamar – ismét küldök két rövid verset. Közzöld őket, ha megfelelnek, kérlek szépen, s légy hozzámmal a honorárium megállapításánál olyan nagyvonalú, mint eddig. – Igen sajnálom, hogy Pécsett nem tudtunk beszélgetni hosszabban. Legközelebb gondosabban csináljuk a szervezést.

Kézcsókkal, üdvözlettel, öleléssel:

Győző”

Kézírás.

¹ Utólag beszúrt szó.

² Német Szövetségi Köztársaság.

³ Lázár Ervin négy hónapig a *Magyar Nemzet* szerkesztőségében dolgozott, szépirodalmi szerkesztőként.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 15.

„Kedves Győző!

Immár, mint trónfosztott »jótevőd« írok Neked, mert január közepe óta nagy öröömre éppen olyan por és chomu szabad-úszó vagyok, mint bármely más szegénylegény. Az történt ugyanis, hogy Jovánovics¹ a Magyar Nemzethez került és rábeszélte Berkest,² hogy ne töltsé ki egyéves szabadságát, hanem jöjjön vissza és ők ketten majd megváltoztatják a lap nyikorgó és nyekergő kultur-rovatát. Egy pillanatig sem állítom, hogy mindez ellenem történt – mindenesetre Berkes visszament és ezzel az én mesebeli esztendőm négy hónap alatt kitelt. Remélem azonban, szerkesztői munkálkodásom így is emlékezetes marad – ha másnak nem is, a Lapkiadó³ pénzügyi osztályának minden bizonnyal! A karácsonyi számért utalt összegeimet úgy tudom, erősen megcsonkították, mindenesetre, hogy tudd, Neked 2000 Ft-ot utaltam. Hogy mennyit kap-tál, nem tudom.⁴

Verseidet természetesen beviszem a szerkesztőségbe, nyilván szíves örömet közlik őket, a jó verseknek ők is örülnek.

A német Berzsiánról (lányod számára)⁵ nem feledkeztem el, csak képtelen vagyok bármit rendesen becsomagolni, de ígérem, az első adandó alkalommal eljuttatom Neked.

Sok szeretettel
Ervin”

Bp. 1984. II. 1.

Kézírás.

¹ Jovánovics Miklós.

² Berkes Erzsébet (1940-2002) kritikus, a *Magyar Nemzet* irodalmi rovatát is szerkesztette.

³ Lapkiadó Vállalat: a folyóirat- és hírlapkiadás szabályozásának és központi ellenőrzésének szerve a Kádár-korszakban.

⁴ A *Magyar Nemzet* december 24-i, karácsonyi számában a *Mind többeket* c. Csorba vers jelent meg.

⁵ Ld. előző levél 1. bek.

Csorba Győző levele Lázár Ervinhez. 7.

„Pécs, 84. febr. 25.

Kedves Ervin,

elődöd-utódod Erzsébet,¹ úgy látszik, engem nem szeret.

Pedig a Magyar Nemzetnek küldtem a legjobb verseket, s Te bizonyára már átadtad neki.

Arra kérlek, ha még esetleg nem vitted volna be hozzá, vagy netán nyűgösen viselkedik, kérd, ill. küldd vissza nekem a kéziratokat, mert pl. a Népszabadság örömmel és rövid időn belül közöl.

Megjegyzem, ez az Erzsébet még sohasem küldött verskérdő levelet nekem. Valamiért nem szível. Pedig nem emlékszem, hogy bántottam volna.

Mindegy: a jelek szerint szakajtanom kell kedvenc napilapommal.²

Nagyon kérlek, válaszolj, ill. cselekedj sürgősen, mert sok helyről kérnek kéziratot, s szomorú lennék, ha Erzsébetnél sokáig hevernének.

Mert olyan jó verseket talán én is tudok írni, mint Ladányi³ vagy Urr Ida.⁴

Köszönöm, hogy a német Berzsián kapcsán gondoltál Zsófia lányomra. Majd csak egyszer eljut belőle egy példány hozzám, ill. hozzá.

Zsuzsának kézcsókom, Gyermekeidnek és Neked ölelésem küldöm. Írj!

Győző

Kézírás.

¹ Berkes Erzsébet.

² *Magyar Nemzet*.

³ Ladányi Mihály (1934-1986) költő.

⁴ Urr Ida (1904-1989) költő.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 16.

„Drága Győző! Ezer bocsánat, mindennek én, a kiebrudalt szerkesztő, a lecsúszott irodalmár, a megbízhatatlan link vagyok az oka. Mert mindezideig nem vittem be Berkesnek¹ a verseidet, mert valahogy egyetlen egyszer sem jártam néhai munkahelyem² környékén. De ma, ha a fene fenét eszik is beviszem és előadom bűnös könnyelműségem történetét. Ha egy mód van rá, ne haragudj rám, de valahogy tényleg nem jártam arra.

Még majd szóban is bocsánatot kérek, mert olvastam az Írószövetség³ programjában, hogy márciusban Pestre jössz. Addig is csak kicsit haragudj!

Futván futok és sok szeretettel
üdvözöllek

Bp. 1984. II. 29. Ervin”

Kézírás.

¹ Berkes Erzsébet.

² Magyar Nemzet szerkesztősége.

³ A Magyar Írók Szövetsége a korszak egyik legfontosabb, szocialista mintára létrehozott, alkotói közössége volt. 1989-ben a közgyűlés Magyar Írószövetségre változtatta a nevét.

Csorba Győző levele Lázár Ervinhez. 8.

„Pécs, 84. május 9.

Kedves Ervin,

köszönöm szépen a német Berzsián-t. Jókor jött, Zsófi lányom éppen itt van Krisztián nevű kisfiával, aki ugyan még nem tud olvasni, de majd csak...

Az viszont elszomorított, hogy nem találkoztunk, pedig a dísznövények is vártak, én meg a gránátalmát.

Már éppen haragudni kezdtem Rád, amikor Hallama Erzs¹ fölhívott a könyv ügyében, s elmondta azt is, hogy nem vagy jól. Akkor hirtelen abbahagytam a haragot, és megijedtem. Remélem, nincs semmi komoly bajod.

Szigorú tanácsaim:

1. Sürgősen menj orvoshoz! Van köztük, aki ért hozzá.
2. Addig is térj rá a búza-korpa-kúrára. Naponta 2-3 alkalommal 1 (egy) kissé púpozott evőkanállal. Rendszerben tartja a gyomrot, székletet, epét stb. Régóta csinálom, tapasztalatból beszélek.
3. Az epe a jobb oldalon, a legalsó borda alatt fáj. Ha nem vad görcs, akkor ne szedjél erős görcsoldókat, csinálj inkább kamillateát, s kortyolgasd langyosan, s 1-2 napig egyél gríz-papit vagy parizert.
4. A szeszes italoktól (főleg a töményektől) tartózkodjál!

Sok szépet kell még Neked megírnod. Sajnos, a lélek test nélkül nem tud írni.

S ha most közeledben lennék, úgy tennék, mint amaz úriember Augustza főhercegasszonnyal, s kiáltanám: „Aztán nem elfelejteni!”²

Addig is Zsuzsának kézsókom, Gyermekeidnek üdvözlétemet küldöm, Téged gyors gyógyulást kívánva szeretettel öllelek.

Győző”

Kézírás.

¹ Hallama Erzsébet (1937-1991) pécsi író, szerkesztő.

² Utalás Pécs közismert „fűzfa-poétájának” az írók-művészek közt legendássá vált mondatára.

Csorba Győző levele Lázár Ervinhez. 9.

„Pécs, 85. ápr. 6.

Kedves Zsuzsa és Ervin,

meleg szívvel olvastam, és hálásan köszönöm a Kossuth-díj-köszöntőt.¹

Zsuzsa a Kalász Marci-est² után olyan mély meggyőződéssel róttá az illetékeseket mulasztásukért, hogy valósággal meghatott.

Az ebben és még nyilván több hasonlóban megnyilvánuló szeretet bizonyára hozzájárult, hogy javamra döntsenek a döntők.

Kívánok szép húsvétot is, de attól félek, hogy elkésem vele. De talán így is használ. Tehát: kívánok.

Zsuzsának kézcsókom küldöm, Ervin, Téged szeretettel ölellek, Fruzsínát és Zsigmondot pedig üdvözlöm melegen.

Győző (bácsi)”

Kézírás. – Címzés: „Vathy Zsuzsa és Lázár Ervin írók részére BUDAPEST Veres Pálné u. 16. sz. 1053 K.: Csorba Győző Pécs, Damjanich u. 17. sz. 7624”

¹ Csorba 1985. április 4-én kapott Kossuth-díjat. Ld. még 63/1. j.

² Ld. 60/1. j.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 17.

„Kedves Győző! Nagyon köszönöm a könyvet, azonnal ahogy megkaptam végigolvastam,¹ nagyon tetszett, különösen az Istennel való társalkodásod maradt számomra emlékezetes (s

¹ *Görbül az idő.* – Bp. : Magvető, 1985.

ahogy a könyvről beszélgetve hallottam, másoknak is.)² Sok erőt és még sok beszélgetést, ha egy mód van rá, Istennél kisebb formátumú személyekkel is! A gránátalmaféad lassan kinövi a tejfölsőspoharat, ha jól számolom, már harmadik éves, nem tudom, egy jórávaló gránátalmafa mikor kezd virágozni, mert én úgy szeretném odaadni, ha virágbaborul (szökken?), mert, ugye Ön, Uram, mostmár csakis virágbaborult (szökken?) gránátalmaféákat fogadhat el.³
Feleségednek kézcsókom, sok szeretettel

Bp. 1985. máj. 27.

Ervin”

Kézírás.

² *Istenről, öregedőben*, (p. 29.)

³ Lázár gránátalmaféát akart ajándékozni Csorbának, azt „növesztette” otthonában, tejfölsőspohárban. Ld. még következő leveleket.

91.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 18.

„Kedves
Győző!

„Mielőbbi teljes gyógyulást és nagyon boldog ünnepeket kívánunk Neked és csalárodnak!

Lázár Ervin

Vathy Zsuzsa”

Képeslap, kézírás. – Datálás nincs, dátum a postai bélyegzőn: 1985. 12. 18. – A kép: Albrecht Dürer: Die Geburt Christi, 1471. – A címzés: „Csorba Győző PÉCS Damjanich u. 17. 7624”

Csorba Győző levele Lázár Ervinhez. 10.

„Pécs, 86. máj. 12.

Kedves Ervin,

ismételt klinikai-kórházi vendégszerepléseim után végre (egyelőre?) megint otthon, nem mulaszthatom el, hogy ne írjak legalább néhány sort.¹

Okaim: 1., Zsuzsa J. A.-díja²

2., Megismételt műsorod, a Helyettem írták, melyet kényelmes kórházi ágyon ezúttal elejétől végig meghallgattam.

Zsuzsának nagyon-nagyon melegen gratulálok. Igazán megérdemelte (már régen).

Neked hálásan köszönöm, hogy olyan meleg szavakkal beszéltél rólam, s még egyik versemet is elmondattad velük.³ Fölöttébb jólesett baráti szereteted, ami a jelek szerint nem lankad irántam, ahogy az enyém sem Irántad. – Műsorod egyébként sokat megértetett velem Belőled, amit idáig legfőljebb csak sejtettem, s még melegebbé tette szívemet.

Kívánok Mindkettőtöknek további jó munkát és hozzá egészséget, s Lányotok, Fiatok szép növekedését.

Kézcsókkal és öleléssel:

Csorba Győző

Kézírás.

¹ Csorbát ekkor műtötték a Pécsi Orvostudományi Egyetem Ideggyógyászati Klinikáján. Ld. 64/1.

² Vathy Zsuzsanna (1940-) író, Lázár felesége ekkor kapott József Attila-díjat.

³ Ld. 83. levél 2. j.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 19.

„Kedves Győző!

Nagyon köszönöm a könyvet.¹ Egy ünnepi délutánt szerezteél vele, együttő (na ez túlzás, mert feküdtem, én lusta alak) helyemben végigolvastam és talán még a többi Csorba kötetnél is jobban tetszett. Gondolom, azért írsz ilyen nagyszerű verseket, mert egy gránátalmafa vet rád árnyékot (ha máshová nem tud, akkor a lábad fejére) és állítólag a gránátalmafa árnyékában írni biztos sikert jelent!

Kedves Győző, remélem, még jó pár ünnepnapot szerzel nekem – sok új kötetet kívánok. Hamarosan megjelenik német nyelven egy meséskönyvem, majd küldök egyet a lányodnak und az unokádnak. Ebből is láthatod, német nyelvből szépen fejlődöm! És egyáltalán; fejlődés ha van...

Sok szeretettel üdvözöllek, feleségednek kézcsókom, márcsak azért is mert a Fordított kígyó mellé újabb nagy vers született, az Eljön mindenképp, és ez ugye főképp az Ő érdeme, Te csak íródeák voltál;² mégegyszer

szeretettel

Bp. 1988. május 26. Fülöp

Ervin”

Kézírás.

¹ Az *A szavak bolyhai* c. Csorba kötetet. (Bp. : Magvető, 1988.)

² Mindkét említett verset feleségéhez írta Csorba: *Fordított kígyó* ld. 67/2. jegyzet, *Eljön mindenképp* = *A szavak bolyhai*. p. 55-56.

Csorba Győző levele Lázár Ervinhez. 11.

„Pécs, 89. aug. 17.

Kedves Ervin,

nagyon köszönöm a »Bab Berci«-t.¹ Jókor jött. Mostanában mélyponton vagyok. Ebben az évben már három alkalommal feküdtem kórházban. Folyton szédülök, és szellemileg is, amúgy is teljes impotencia tört rám. Közepes erősségű agráfia² is elkapott, egy árva levelet is alig-alig bírok kézzel megírni.

Hát ilyen körülmények között jött a »Bab Berci«, és kínálta magát. Hallgattam rá, s nem csalódtam. Olyan friss, gazdag fantáziájú, igazi humorral bélelt, szikrázó nyelven megírt könyv ez is, mint eddigi meséskönyveid. Egy időre elűzte rossz közérzetemet. Ezt külön köszönöm.

Nagyon szívesen látnálak már közvetlenül is. Idézni szép ifjúságunkat, és kicsit elhinni megint, hogy érdemes volt megszületni, s gyötörni magunkat az írással.

Öllelek nagyon.

Cs. Győző”

Kézírás. – Betegségre utaló, nagyon rossz íráskép.

¹ *Bab Berci kalandjai*. Lázár kötet. <http://www.szepi.hu/irodalom/lazar/berci/index.html>. Az Osiris Kiadó 2004-ben is kiadta.

² Írásképeség elvesztése a központi idegrendszer sérülése, zavarai miatt.

Csorba Győző levele Lázár Ervinhez. 12.

„Ervin, kedves,

hálásan köszönöm A Franka Cirkuszt.¹ Még nem olvastam ugyan el, de bízom Benned, hiszen a gránátalmafa is keményen áll immár második éve – kiszáradva. De nem bánom, hiszen történnek még meg csodák, s ami most így van, lehet még úgy is.

Örülök, hogy Te jól vagy. Én, szolidárisan a gránátalmafával »száradok, öregszem«, de többé nem remélhetem, hogy megújulok.

Nagyon melegen ölellek:

Csorba Győző”

Képeslap, kézírás. – Nagyon rossz, betegségre utaló íráskép. – Datálás a postabélyegzőn: '1980. ? ? „ [A pontos dátum olvashatatlan.]. – Lengyel képeslap, virágcsokrot ábrázol. – A címezés: „Lázár Ervin úrnak író (Andersen-diplomás) Budapest Szamuely u. 18/a. 1093”

¹ A Franka Cirkusz. – Bp. : Szépirod. Könyvk., 1990.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 20.

„Kellems Karácsonyi ünnepeket és eredményekben gazdag Boldog Új Évet kívánok

Lázár Ervin

Drága Győző! Isten éltesen sokáig és küldjél a Hitelnek¹ verset vagy bármit. Most itt dolgozom. Feleségednek kézcsofom.

Sok szeretettel:
Ervin”

¹ Lázár 1992. szeptembertől volt a *Hitel* c. folyóirat olvasószerkesztője.

A Hitel folyóirat fejléces levelezőlapján. – A dőltbetűs szöveg az üdvözlőlapra nyomtatott köszöntő; a lap másik oldalán levő – itt normál betűkkel – szedett szöveg Lázár kézírásával. – Datálás a postabélyegzőn: „92. 12 ??”. – Címzés: „Csorba Győző úrnak PÉCS Damjanich u. 17. 7624” Feladó: „HITEL SZERKESZTŐSÉG Bp. Miklós tér 1. 1035” (A nagybetűs rész nyomtatott fejléc, az álló betűs címet Lázár írta a fejléc alá). – A címzésre merőlegesen Csorba kézírásával: „Küldtem L. Ervin részére 6 (hat) db prózaverset Feladva: 93. I. 19. Inkább feketék 1-6 **Megjelent: a Hitel 3. sz.-ban. 22,000.- bruttó (14,000.- nettó)**” A félkövér részt később, másik golyóstollal írta Csorba az első mondatok után.

97.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 21.

„Kedves Győző!

Nagyon köszönöm megrendítő, szép írásaidat – azon leszek, hogy mihamarabb benne legyenek a lapban. Most készül a márciusi szám, nagyon remélem, hogy már ebbe be tudjuk tenni.¹

A Hitelből már nem akarok elmenni. Ha csak el nem zavar-nak, maradok.

Már csak három évem van a nyugdíjig. Aztán nyugszom.

Sok szeretettel

Ervin

Bp. 1993. jan. 21.”

Kézírás.

¹ Ld. előző Lázár levél megjegyzéseit.

Csorba Győző levele Lázár Ervinhez. 13.

„Kedves Ervinem,

köszönöm szépen verseim gyors közlését, előkelő elhelyezésüket, s nem utolsó sorban finánciális nagyvonalúságokat, (ill. a Tiédet).¹

Ha tudok még írni, szívesen küldök máskor is valamit. Örülök, hogy a Hitelnél megtelepedtél. Jó társaságnak látszik.

Vigyázz magadra és Zsuzsára!

Én elég gyalázatosan érzem magam. Szinte mindig remeg a kezem. Csak a Te tiszteletedre mertem tollat fogni, és nagyon lassan megírni ezt a néhány sort. Különben diktálni szoktam Nejemnek gépbe.

Zsuzsának kézcsókom küldöm, Téged változatlan baráti szeretettel öllelek.

Győző

Pécs, 93. március 13.”

Kézírás. – Címzés: „Lázár Ervin író, szerkesztő úrnak kezébe a HITEL szerkesztőségében Budapest Miklós tér 1. sz. 1035”

¹ Ld. 96. levél megjegyzéseit. Az alkotó elismerését tükrözi, ha a szám első oldalain jelentetik meg írásait, az első oldalon történt megjelenés pedig a legmagasabb kitüntetésnek számít. – *Inkább feketék = Hitel*. 1993. 3. p. 20-21.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 22.

„Kedves Győző!

Elnézést, hogy némi késéssel válaszolok. Szokásos lustaságom az oka. Írásod elhelyezésének és honoráriumának nem az én jóindulatom, hanem a Csorba Győző-i színvonal az oka. Természetesen. És várjuk további írásaidat, valamint minden jót kívánunk neked is, Kedves Családodnak is.

Sok szeretettel

Ervin

Bp. 1993. márc. 29.”

Kézírás.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 23.

„Kedves Győző!

Mi itt hiába várjuk küldeményeidet. Hol vannak az újabb versek? Ha netalán azt akarod mondani, hogy nem írsz, figyelmeztetlek, egyszer azt találtad mondani, hogy majd megírod a feleséged verseit, mármint azokat a verseket, amelyeket az élet során a feleséged írt volna rólad, ha lett volna ideje zsarnoki férje mellett írással is foglalkozni. Hol vannak?

Szóval, Kedves Győző, küldjél valamit, akármit, minden írásodnak nagyon örülnénk. S akkor legalább arról is tudósítasz, hogy s mint éltek. Remélem, jól. Mi itt küzdünk a Disznófejű Nagyúrral, most úgy látszik, néhány hónapra újra van a lapnak pénze. Akár kiemelt honoráriumra is.

Nagyon sok szeretettel üdvözöllek
Kedves feleségeddel, a leendő költővel
együtt
Ervin

Bp. 1994. febr. 8.”

*Kézírás. – A lap bal alsó sarkában Csorba Győzőné
kézírásával: „(Lázár E)”*

Lázár Ervin datálás nélküli levelei

101.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 24.

„Kedves Győző, itt
Koreában 7 órával korábban van a születésnapod, mint otthon,
mely alkalomból minden jót kíván tisztelőd, kire neheztelni
szoktál, szeretettel:

Bella István Ervin”

*Képeslap, kézírás. – A képeslapot Phenjanban adták
postára. – A kép egy phenjani diadalívet ábrázol, melynek
egyik oldalán az 1925, másikon az 1945 felirat olvasható. – A
címezés: „Csorba Győző és családja PÉCS Damjanich u. 17.
Hungary H 7624”. – A postabélyegzőn csak az „oct.” szó olvas-
ható, datálás nincs.*

102.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 25.

„Kedves Győző, a kellő idő megint eltelt a születésnapod óta,
hogy én is csupa jót kívánjak. Nagyon köszönjük a könyvet is,

most igyekszünk idejében föladni ezt a lapot, hogy még karácsony előtt odaérjen.

Késedelmes Ervin

Zsuzsa”

Képeslap, kézírás. – Datálás nincs, a postabélyegző olvashatatlan. – A bélyeg 5,- Ft-os, ez az 1980-as évekre utal.

103.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz. 26.

„Tisztelt Költőtárs!

Megkaptam jobbladáinak gyűjteményét.¹ Mivel a múltkor észrevételeket tett a meg-nem-köszönésre, most itt fehéren – lilán – pirosan kijelentem:

K Ö S Z Ö N Ö M.²

Bár Ön, mint a lélek mérnöke, tudhatná, hogy van lélekben megköszönés is, ami folyamatos és többet ér, mint egy levélbeli. Egyszóval örülök. De ez a Lázár, akinek szintén dedikálni tetszett, még jobban örül. Még néhány perce aggok aggja volt. Most csecsemő. A fény újra neki mosolyog. [Az utolsó szó bizonytalan olvasat. P. L.] Már elfelejtette szegény, hogy szélektől szélekig többnyire szélen.

Amelyhez hasonló lyókat kíván és szeretettel köszönti

Berzsián költő”

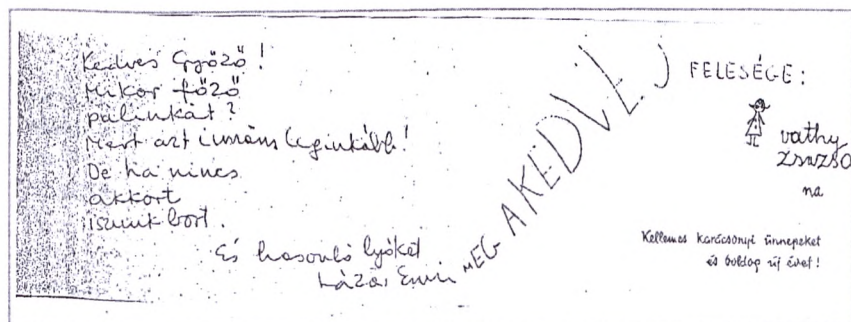
¹ Talán az 1979-ben megjelent *Válogatott versek, 1945-1975 c.* Csorba kötetéről van szó (Bp.: Magvető: Szépirodalmi könyvkiadó. – 30 év) c. sorozatában.

² Az írólap teljes szélességében, piros tollal írt szó.

Kézírás. – Bizonytalan olvasat a postai bélyegzőn: „7?. XI. 15”. – Címzés: „Csorba Győző költő úrnak PÉCS 7624 Damjanich u. 17.” – A két postai bélyeg közé egy bélyegformájú miniatűr képet ragasztottak, melyen magas fenyőfa tetején egy madár látszik, a kép alatt pedig „BERZSIAN” felirat olvasható. A boríték hátoldalát nagyalakú körcímkével ragasztották le, a körcímkére két ponttal és alatta egy mosolygós száját utánzó vonallal „szmájlit” rajzoltak.

104.

Lázár Ervin levele Csorba Győzőhöz 27.

„Kedves Győző!
Mikor főző
Pálinkát?
Mert azt innám leginkább.
De ha nincs
Akkort
Iszunk bort.

És hasonló lyókat
Lázár Ervin MEG A KEDVES FELESEGE

vathy zsuzsa
na”

Hajtogatott karácsonyi üdvözlő lap. – Datálás, boríték nincs. – A Csorba Győző Megyei Könyvtár Csorba Emlékszobájában.

CSORBA GYŐZŐ ÉS SZÁNTÓ TIBOR LEVELEZÉSE

105.

Csorba Győző levele Szántó Tiborhoz. 1.

„Kedves Tiborom

hát persze, hogy megkaptam a »Régi rét«-et.¹ El is olvastam tüstént, azt hiszem, a fölvetett problémákra így levélben nehéz lenne válaszolni, s megvallom őszintén, hirtelen nem is tudnék megoldást ajánlani. Mindenesetre az elbeszélés így ahogyan van, nekem nagyon tetszett, kivéve néhány kissé száraz, magyarázó oldalát. Viszont olyan jó oldalakat is találtam benne, amelyek, úgy érzem, eddigi életműved legsikerültebb részletei. A másik két novellát ma, hétfőn, azaz 20-án kaptam meg. Ezeket is mindjárt elolvastam. Úgy látom, erősen szívedre vetted az új követelményeket, s mindent megtettél érdekükben, ami Tőled telt. Attól félek, ha ez így megy tovább, egy esztendő nem lesz elég az antedatáláshoz, s helyesebb volna, ha az első háború előtt keresnél valamilyen tetszetős évet.

A két új novella már kevésbé tetszik, mint az eddigi küldeményeid. Azt ne várd, hogy most részletes lektori véleményt írok, hiszen tudod, hogy százat csináltam már, s milyen nehezemre esik a fogalmazás. Egyéként is, úgy vélem, személyes beszélgetésekkel bizonyára többre megyünk majd. Most csak annyit, hogy a »Triciklin«² jobban tetszett, mint a másik, ebben erős és jóízű levegőt éreztem, csak azt nem tudom, hogy a heppiendes befejezés nem rontja-e az egésznek a hatását. Talán, ha más-ként fejeződne be, (komorabban, nyomasztóbban), akkor ma-

¹ A *Régi rét* a *Triciklin* c. Szántó-kötetben (ld. következő jegyzetet!) jelent meg.

² A *Triciklin* c. novella megjelent a *Dunántúl* 12. számában (1955. IV. évf. 3. sz. p. 33-40.), s végül Szántó első novelláskötetének is a címadója lett: *Triciklin*. – Pécs : Dunántúli Magvető, 1955.

radandóbb nyomokat hagyna az olvasóban az első részek társadalomrajza is. Ez a mostani megoldás valamiféle kópés »stiklis«-jellegét ad az egész történetnek, s az olvasó inkább ezt az emléket őrzi meg magában. A »Balatoni éjszakák«³ lényegében jól meg van írva, úgy érzem azonban, hogy a lélektani probléma s a mese eléggé érdektelen, mert meglehetősen elcsépelet mesetípusnak és problématípusnak egy variációja csupán. A húsz oldalnyi írásból csak alig néhány oldal (a lány keresése az éjszakában) válik fűtötté, magával-ragadóvá, a többi szürke. S a figurákat is alig látja az ember belülről. A lány alakja talán valószínűtlen is. Hogy egy húszéves hajadon rászánja magát arra, hogy egy férfivel kettesben nyaralni megy, annak föltételezésével, hogy megőrzi ártatlanságát, az súrolja a népmese, vagy Tóth Tihamér⁴ határait. Én azt hiszem, azok az objektív körülmények, melyek a leányt végülis bűnbe sodorták, (leszállás rossz állomáson, egy szobába kényszerülés) csak a jóindulatú és ártatlan fantáziájú író nemes és lovagias gesztusai egy olyan nő iránt aki bizonyára szomszéd községből is talált volna alkalmat arra, hogy amúgy kedvére elbukjék a balatoni éjszakákon. Mit szólnál ahhoz, ha „in medias res” kezdődne a novella, a leány már meg lenne „félve [Pontozás az eredeti szövegben. P. L.], és ebből bomlana ki valamiféle lélektani szituáció és probléma. Lehet, hogy egyik esetben sincs igazam, mentségemre szolgáljon a rövid idő, ugyanis mindenképpen válaszolni akartam, holnap hajnalban pedig Pestre utazom, s jobban nem emészthettem meg véleményemet. Majd itthon meghányjuk-vetjük ezeket az írásokat is.

Tehát holnap, vagyis kedden hajnalban Pestre megyek, s a tervek szerint vagy csütörtökön este vagy péntek délben jövök vissza. Könyvtári ügyekben utazom. A Continentál szállodá-

³ A *Balatoni éjszakák* is a *Triciklin* c. kötetben jelent meg.

⁴ Tóth Tihamér (1889-1939) r. k. püspök, egyházi író, elsősorban serdülőknek és ifjaknak írt valláserkölcsei kötetei tették hírhedté a nevét.

ban lakunk (Szöllősyvel és Halfárral)⁵, úgy tudom, Szigligetről Te is Pestre mégy, jó lenne találkozunk.

Géczy⁶ elmesélte a kiadó körüli bonyodalmakat, szomorú vagyok, mert úgy látom, mégis el akarják törni derekunkat. Csak Benned bízunk, bár attól félek, hogy ezúttal olyan erőkkal állsz szemben, melyeket Neked se sikerül legyőznöd. A papírügyben ma kaptunk egy levelet a Kiadói Főigazgatóságtól. Kötetem céljaira 40 kg papírt kiutaltak, azt nem tudom, milyen minőségűt, nyilván a tervezett félfamentest. Viszont a Magvető Géczynek ígért papírt az én kötetemhez⁷ és az „Első fejezet”-hez⁸. Ha ezt megadnák, ez talán szebb papír lenne

A Dunántúl 200 példányát a könyvtárban⁹ személyesen végignézttem, egyetlenegy hibásat nem találtam közöttük. Bízom, hogy a rosszul kötött példány csak véletlen elnézés eredménye.

Írásaidat gondosan őrzöm, egyetlen betűt sem fogok elveszíteni belőlük, s ha csak ezen múlik, hogy kiadjuk a kötetedet, akkor nem lesz semmi baj.¹⁰

⁵ Szöllősy Kálmán (1916-1987) könyvtáros, tárcaíró, szerkesztő. A Pécsi Városi Könyvtár igazgatója 1960-1975-ig. A folyóirat korai időszakában a *Jelenkor* egyik szerkesztője volt, később humoros szövegeket írt a *Dunántúli Naplóban* a *Komolytalan rovat* című sorozatban. Csorba megharagudott rá, mivel Tüskés Tibor akkori *Jelenkor*-szerkesztő ellen szervezkedett. (Ld. Csorba: *A város oldalában*, p. 180.) Halfár Rudolf könyvtáros, a Baranya Megyei Könyvtár igazgatója is volt. Csorba róla is ír az *A város oldalában* c. kötetben. Nem éppen hízelgő szavakat. (p. 170-171.)

⁶ Géczy József, kritikus, több cikket, kritikát jelentetett meg a *Dunántúlban* és helyi lapokban.

⁷ *Ocsúdó évek : Önéletrajzi költemény.* (Pécs : Dunántúl, 1955)

⁸ *Első fejezet:* a *Triciklin* c. Szántó kötet egyik novellája. (Ez volt korábban a kötet „munkacíme” is!)

⁹ Baranya Megyei Könyvtár, Csorba munkahelye nyugdíjazásáig, 1976-ig.

¹⁰ Ld. 2. sz. jegyzet. Csorba aktív szerepet vállalt a *Triciklin* c. Szántó elbeszélőskötet lektorálásában. Az *A város oldalában* így vall erről: „Amikor aztán első könyve, egy novelláskötet megjelent, akkor én annak nemcsak hogy minden mondatát elolvastam, és elmondtam a véleményemet róla, de mivel neki a szeme meglehetősen rossz volt, segítettem neki a kötet korrektúrájában is. Ez azzal járt, hogy fél évig vagy egy évig avval dicsekedtem, hogy mondjanak

Minden ottani barátomat, ismerősömet szeretettel üdvözlöm és ölelem, Sarkadi Imrét¹¹ különösképpen. Sajnálom, hogy nem tudtam arról, hogy Ferenczy Bénék is ott voltak, különben őket külön üdvözöltem volna, hiszen nagyon szerettem őket és sok időt együtt töltöttünk Rómában.¹²

A Dunántúlról a tegnapi Naplóban¹³ megjelent egy kritika, Mészáros Ferenc¹⁴ írta. Nekem valahogyan olyan érzésem volt, mintha egy fakereskedőt hallanék beszélni a májusi erdő szépeiről.

S mert mindennek vége lesz egyszer, ennek a levelemnek is a végére értem. A viszontlátásig nagy szeretettel ölelek.

Győző

Szántó Tibor Szigliget (Alkotóház)"

Gépirás. – Az utolsó sor Csorba kézírásával, az aláírás után. – Datálás nincs, sorrend a tartalom alapján. – A levélben nincsenek bekezdések, helyette sorközoket alkalmaz a gépiró, aki akkor biztosan szerkesztőági titkárnő lehetett, mert Csorba felesége soha nem így gépelte a leveleket.

egyetlen mondatot, és akkor én megmondom, hogy Tibor melyik novellájából való. Úgy ismertem azt a könyvet akkor.” (p. 162.)

¹¹ Sarkadi Imre (1921-1961) drámaíró.

¹² Ferenczy Béné (1890-1967) szobrászművész, grafikus. Csorba római útjairól ld. pl. *A város oldalában*, p.119-146.

¹³ *Dunántúli Napló*, a Pécssett kiadott napilap.

¹⁴ Mészáros Ferenc az 1958-ban indított *Jelenkor* c. pécsi irodalmi-művészeti folyóirat első, pártmegbízottként működő, szerkesztője. Ld. *A város oldalában* p. 179. és Csorba Győzőné megjegyzését a 132. levél végén.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 1.

„Kedves Győzőkém!

Befejezéséhez közeledik a levéláradatom. Elolvastam a korrektúrát, a hibákat nyilván észrevetted, nincs szükség a felsorolásukra. A vers nagyon szép, de bizony szomorú lettem tőle, ami egyáltalán nem hiba, csak nem az a „hurra optimista” írás.

Mellékelten megküldöm a Szabad Ifjúság¹ ránk vágó cikkét, előreláthatólag illetnek a közeljövőben bennünket több hasonlóval is, Abodyt beperelte a Csohány és megindultak ellenünk az istenkék malmai.²

A magam részéről, – Rólad ezt úgyis tudom – igen következetes kívánok lenni, amíg lehet addig becsületesen megcsináljuk a folyóiratot, ha már nem lehet, akkor nem csinálom sehogy. Maximum egy-két számot tételezek fel, amit még lehet.

Küldök itt két novellát, az egyik a Tirbukból készült, a másik a Fülöp című riportból. Gondjaidra bízom őket.

¹ *Szabad Ifjúság*, a DISZ lapja. (A Dolgozó Ifjúság Szövetsége, a kommunisták ifjúsági szervezete, 1950-1956-ig. 1957. március 21-én Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség – KISZ – néven alakult meg a párt vezetése alatt az új kommunista, ifjúsági tömegszervezet.) A *Szabad Ifjúság*nak irodalmi rovata is volt, melynek egy időben Eörsi István író is a szerkesztői közé tartozott. A *Dunántúlt* Szántó Tibor túlságosan „szabadelvű” szerkesztői elvei, a benne megjelent „politikailag kifogásolható” hangvételű írások miatt támadták a központi pártszervek és lapjaik. Ebben az esetben a *Szabad Ifjúság*, Abody Béla egy cikke miatt. Ld. következő jegyzet.

² Abody Béla (1931-1990) író, kritikus, tkp. a *Dunántúl* „házi kritikusa” volt, szinte minden második számban jelent meg valamilyen írása. (Gyakori megjelenését írásainak színvonala mellett az is magyarázza, hogy Galsai Pongrác és Szántó Tibor barátja volt.) Abody a *Dunántúl* 10. számában (1955. IV. évf. 1. sz.) Csohány Gabriella költő *Dal az emberekről* c. sematikus, rossz, a „kor kívánalmainak megfelelő” verseskötetéről ír, Csohány személyén messze túlmutató, a sematikus műveket gúnyoló kritikát. A kritikában – más sematikus jegyek között – az „álhevültségét” ostromozza Abody, vagy pl. azt írja „Könyneinek legkisebb úrmértéke: tengernyi”. Ezért és hasonló mondataiért jelentette föl a „költőnő”.

Galsainak³ üzenem, hogy a Kodolányi⁴ ügyében ismételtén megpróbálok eljárni, Haraszti Sándornak⁵ küldjön a Dunántúl három legutóbbi számából tiszteletpéldányt.

Még két fontos üzenet átadására kérek meg:

Galsai küldjön már, de expressz, szerdán már késő, két lebélyegzett rendelvényt. (Ezt február 4-e óta nem tudom megkapni, egyszer már itt volt, de lebélyegzetlenül.)

Rajczy elvtársnak, a Széchenyi téri könyvesbolt vezetőjének, légy szíves, szólj oda telefonon, hogy a nevére a nevemben csomagokat, vagy csomagot küldök innét, kérem, hogy felbontatlanul őrizze meg, míg hazaérek. Az a holmi lesz benne, amit nem akarok cipelni.

Ezzel mintegy véget ért szigligeti partizánkodásom⁶, lehet, hogy még egyszer tudok majd kéziratokat küldeni, tervemet nem valósítottam meg, a legrosszabb bel és külpolitikai fejleményekkel magyarázom a lemaradást. Kell valamilyen magyarázat.

Galsai valami olyasmit közölt, hogy pozitív levél jött a Kiadói Főigazgatóságtól⁷. Na végre.

A fiúkat üdvözlöm, s mint fiút Téged is.

1955.febr.21. [sic!]

Szeretettel ölel
Tibor”

Gépírás.

³ Galsai Pongrác Csorbával szerkesztette a *Dunántúlt* Szántó Tibor távolléte alatt.

⁴ Kodolányi János (1899-1969) a *Dunántúl*hoz (elsősorban Várkonyi Nándorral való barátsága okán) erősen kötődő író.

⁵ Haraszti Sándor (1899-1969) publicista, kritikus, politikus. A *Béke és Szabadság* és a *Szabadság* c. lapoknak is volt szerkesztője Budapesten. Pécssett járt főreáliskolába, Szántó a *Szabadság* c. lap szerkesztőségéből ismerte. A párt többször megvádolta klf. „bűnökkel”, 1950-ben halálra ítélték, 1954-ben rehabilitálták.

⁶ 1953 óta Szigligeten a XIX. század elején klasszicista stílusban épült Eszterházy kastély „Írók Alkotóháza” néven ad otthont a nyugalomban alkotni, pihenni vágyó magyar íróknak, költőknek. Itt volt hosszabb ideig Szántó, innen szerkesztette a *Dunántúlt* „levelező” úton.

⁷ A Kiadói Főigazgatóság a Kiadói Tanács után, 1954-től, lett könyvkiadást szervező intézmény, tkp. „cenzori hivatal”: Magyarországon engedélye nélkül nem jelenhetett meg könyv. Csorba *Ocsúdó évek* c. kötetének kiadásához szükséges papírról van szó.

Csorba Győző levele Szántó Tiborhoz. 2.

„Kedves Tiborom,

Pongrác¹ levele, melyet nagy aggodalmaidra megnyugtatóként írt, bizonyára kissé visszaadta munkakedvedet. Én is vigasztalással kezdem: ne félj, semmi baj nem történik. Én ebben a levélben nem akarok mindenre kitérni, mert Pongrác csatoltan szintén ír neked, csak a kötetem állásáról és kéziratidról szeretnék beszélni.²

Nos hát: holnapra, azaz 15-re ígérték nekem korrektúrárt. A papírral azonban baj van.

1./ Nem kaptak még egyáltalában keretmegjelölést kiadványaikra.

2./ Kötetem engedélyezése félfamentes papírra szól.

Leikauffal³ tárgyaltunk (Melles⁴ ugyanis nem volt bent), Leikauf azt magyarázta, hogy addig, amíg nincs papírkeret, ők nem tudnak semmit csinálni, ő ezt Neked többször megmondta, stb, stb. De ha még meglesz is a papírkeret, famentes papírt akkor sem garantálnak, mert azt nagyon nehéz beszerezni, mindenestre megpróbálják.

Tudod, hogy én meg sem közelítem képességeidet sem ilyen, sem AMOLYAN téren,⁵ s ezért semmi eredményre nem jutottam Leikauffal. Egyébként is nehéz így tárgyalni, hogy mindig olyasvalamire hivatkoznak, amit nem lehet ellenőrizni. A tárgyalásunk végén tehát halovány reménység lett csupán az eredmény. Szerencse, hogy még messze van a március 10-i

¹ Galsai Pongrác.

² A *Triciklin* c. kötet. Ld. pl. 105/1; 105/2, 105/3.

³ Leikauf ??? a Pécsi Szikra Nyomda egyik vezetője.

⁴ Melles Rezső a Pécsi Szikra Nyomda igazgatója.

⁵ Csorba a szervezésre, ügyintézésre, különféle kapcsolatok „mozgatására” gondol. Többször emlegette nagyon elismerően Szántó ebbéli tehetségét.

dátum, addig még történhetik egy s más. Vagy ha nem történik, akkor kicsit később jelenek meg. Majd meglátjuk!

»Az első fejezet«-et⁶ Heteyné⁷ két példányban legépelte, itt küldöm mindkettőt. Nejemmel összeolvastuk, bízom benne, hogy minden gépelési hibát kijavítottam. Az eredeti példányt átadtam Galsai Pongrácnak.

Az első változatot sikerrel dolgoztad át, s mostani formájában én is sokkal jobbnak, sőt jónak tartom. Semmi lényeges kifogásom nincs ellene. Néhány egészen apró stiláris javítást még lehetne csinálni benne, de hozzájárulásod nélkül nem akartam belefirkálni. Egyetlen mondatra azonban főlhívom figyelmedet: a 25. oldalon a lap szélén ceruzával megjegyeztem: »A csökönységében és gyakoriságában igazzá igazodott valótlant.« Ez bűnösen körmönfont, ne hagyd így semmi esetre sem.

Ami a két másik novellát illeti, az a véleményem, hogy »Az elsötétítő« új változata szintén jobb. Gazdagabban kibontottad a figurát, és ezzel élesebbé, igazabbá tetted.

A »Lisztporban« új változata viszont mintha gyengébb lenne az eredetinel. Az első változat némi sutasága ellenére erősebb volt. Erről még majd beszélünk személyesen, most csak annyit jegyzek meg, hogy elmélkedjél azon nem kellene-e ezt az írást inkább kihagyni a kötetből. Ezzel ugyan a kötet irodalomtörténeti jellege vesztene valamit, de esztétikai értéke növekednék. Ha majd itthon leszel és megmutatod a régi változatot is, akkor talán azt is meg tudom mondani, miért érzem az első változatot jobbnak, s esetleg tudunk találni valamilyen mentő megoldást is.⁸

Nem írtál arról, kikkel vagy együtt, s az íráson kívül mivel töltöd napjaidat. Attól félek, hogy Szigliget környékén is lejáratos a férfiak tekintélyét és az ottani hajadonok hosszú hóna-

⁶ Az *Első fejezet* a *Triciklin* c. kötet egyik novellája. Ld. 105/8.

⁷ Heteyné Ottóné, Márta, a Baranya Megyei Könyvtár könyvtárosa volt.

⁸ A *Lisztporban* c. elbeszélés végül a *Triciklin* c. kötet első novellája lett.

pokig nem néznek egyetlen legényre sem, inkább népmesék születnek ajkukon egy idegenről, aki megtanította őket a »Legfőbb Tudományra«, de aki elment messze a négytornyú templom tövébe és nem tér vissza addig, ameddig megint nem jelenik meg egy novelláskötete.

Tudod, hogy nem vagyok jó levélíró, s a diktáláshoz nincs is gyakorlatom, ezért be is fejezem színtelen és szagatlan levelemet.

Sarkadi Imrét, Fábíán Zoltánt⁹ és a többi ismerőst üdvözlöm, Téged pedig további jó munkát és nyugalmat kívánva szeretettel ölellek:

Győző”

Gépírás.

⁹ Fábíán Zoltán író, szerkesztő.

108.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 2.

„Kedves Győzőm!

Már nem várok tovább a jó hírrel. A Faustra napokon belül szerződést lehet kötni és pénzt felvenni rá.¹

Álszerénység lenne tagadni azt, hogy ez nagy munka volt, most már Rád csak a könnyebb vár, a fordítás.

¹ Csorba ebben az időben alig jelentetett meg saját verset, Goethe [Johann Wolfgang, 1749-1832] *Faust*-jának 2. részét fordította. A költőt nyomasztotta a teher, hogy Goethét megfelelő művészi fokon tudja fordítani. Ld. pl.: *A város oldalában*, p. 200-206. A levél végén, az utolsó sor alatt Csorba Győzőné kézírásával: „Kálnoky Lászlót választották ki a Faust II lefordítására a Szépirod. Kiadóban. Ott dolgozott. Cs. Gy. fordítását Szántó Tibor segítségével a Helikon adta ki.”

Majd előszóban elmesélem a csiklandós részleteket Hencidától-Boncidáig, a pártközponttól² a kiadói főigazgatóságig, ezt a diplomáciai tevékenységet nagyon büszkén tartom számon. Röviden csak annyit, hogy a tervlapot egyszer már visszaadták, aláírás nélkül, hivatkozva, hogy az Új Magyar³ ki akarja adni a Kálnokyt.⁴ A vége az volt, hogy másfél óra különböző fokú eszmecsere után, szegény Judit⁵ az előszobában már a székhez kötött, a Köpeczi⁶ – nagyon rendes ember!, komolyan mondom! – egészen elérzékenyült, én is elérzékenyültem, amikor mondta, hogy hozzuk vissza a tervlapot, aláírja. Olyan jó kedvem volt utána, hogy madarat lehetett volna velem kergettetni. Ha valaha is elveszem a Juditot, akkor azt csak ennek, én meg neked köszönhetem.

Csukás⁷ címét nem tudjuk, hiába hagyta itt a levelet. Pákolitznak⁸ állítólag van cséplési verse, azt le kellene hozni, elkérem tőle a másolatot és ha Te nem írsz tiltakozó levelet, meg a vers is megüti a Káldit⁹, akkor lehozzuk.

Nyaralj jól, pihenj, remélem ez a levél is megnyugtat a jövő felől, legalább annak egy része felől.

² Magyar Szocialista Munkáspárt budapesti központja.

³ Az Új Magyar Könyvkiadó az 1948-ban kialakult öt nagy állami kiadó egyike.

⁴ Kálnoky László (1912-1985) költő, műfordító. Kálnoky is fordította a *Faust* 2. részét. Ld. *A város oldalában*, p. 205-206. és Csorba Győzőné megjegyzését, 1. j.

⁵ Szántó Tibor második felesége – 1956-tól – Szántó Judit színházi dramaturg.

⁶ Köpeczi Béla (1921-) oktatásügyi miniszter, akadémikus, történész, hosszú évekig a szocialista kultúrpolitika egyik fontos alakja. A Magyar Írók Szövetségével és magyar írókkal-költőkkel miniszterként is „kapcsolata” volt.

⁷ Csukás István.

⁸ Pákolitz István (1919-1996) költő, sokáig a Magyar Írók Szövetsége Déldunántúli Csoportjának vezetője és a *Jelenkor* szerkesztőségének tagja volt. „Cséplési verse” nem jelent meg a *Dunántúln*ban. (A hasonló verseknek a „hivatalos irány” – szocialista realizmus – képviselőjében kellett volna megjelenni a lapban.) Az 1955. évi 3. számban Pákolitznak és Káldi Jánosnak is olvasható verse.

⁹ Káldi János (1922-1991) költő. Több verse megjelent a *Dunántúln*ban (ld. előző jegyzetet), a *Jelenkor* Kiadó kötetet is adott ki tőle.

A Peti¹⁰ kis megmentőit szeretettel csókolgatom, feleségednek kézcsókom, Téged pedig ölel

1955, aug. 4. [sic!]

Tibor.

Gépírás. – Csorba Győzőnének a levél alá írt megjegyzését ld. 1. j.

¹⁰ Szántó Péter 1952-ben született az író első házasságából. (Szántó első felesége Varga Irén bolti eladó volt.) Szántó munkásságára és életére vonatkozóan ld. Tüskés Tibor: *Szántó Tibor és a Dunántúl. Emlékezések és repertórium.* – Pécs : Baranya Megyei Könyvtár, 1988. – (Pannónia könyvek)

109.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 3.

„Kedves Győzőkém,

bár a véleményem változatlanul az, hogy az én dolgom csak függvénye a csoport fellépésének, vagy fel nem lépésének, mégsem állom meg, hogy néhány „szemponttal” meg ne keserítsem a Földes (Szar)¹ dolgát.

Ugyanis, ha itt lennék, akkor én böllenkednék vele. Először is tudnod kell, a Galsai² majd elmondja, hogy délelőtt, este és másnap miként égettem le, olvastam be neki.

Aztán jöhetnek olyasmivel, hogy túl sok funkcióm van – ami igaz is –. Annak idején éppen ő javasolta, hogy a folyóirat szerkesztője legyek, – többek között ő javasolta – mert így két fél-függetlenítésből van egy egész.

Mint titkár csak a hivatalos órákon vagyok köteles itt lenni, mint szerkesztő csak szerkesztőségi órákon, ehelyett, azt hiszem, kidolgozom a 48 órás munkahetet.

Amikor a Magvető megbízottság, de még előbb az önálló kiadó vezetése volt a napirenden, éppen ő szóta a nyakam-

¹ Nem sikerült kiderítenem, ki volt az így aposztrofált „illetékes”.

² Galsai Pongrác.

ba, hogy én csináljam.³ A lerakottak közül előkereshető öt levél, amelyben tiltakoztam ellene, mondván, hogy nem vagyok én mindenese, vers, regény, novella, stb szakértő.

De, de, de, de csak csináljam, – bízott, és még ő is verekedett érte, hogy válasszák külön a megbízotti fizetést a szerkesztéstől. De ezt nem tették meg, mondván, hogy nekik névre kell küldeni és hogy mi mit csinálunk vele az a mi dolgunk, ha tudunk, akkor szerzünk még a szerkesztésekhez tanácsai támogatást, ha nem, akkor nem.

Hogy még mit süthettek ki azt nem tudom, de ezekről ennyi a megjegyzésem.

1955,dec.14. [sic!]

Kellemes ünnepeket kíván és szeretettel
ölel:

Tibor

Galsai:

Te tetted el az Abody táviratát.

Feltétlenül írj néki. Légy oly ... [Olvashatatlan szó! P. L.]⁴

Ölel

Kalász portrét 1-re"

*Gépírás. – A fejléc: „MAGYAR ÍRÓK SZÖVETSÉGE
PÉCSI CSOPORTJA PÉCS, SZÉCHENYI TÉR 16. Telefon:
25-06. Postafiók: 24.” A dőlt betűkkel szedett záradék Szántó T.
kézírásával; az „Ölel” szó után egy nyíl mutat vissza az aláírás-
ra. – A lap alján, jobb oldalon, Csorba Győző kézírásos jegyzete
olvasható [„Kalász⁵ portét 1-re”]*

³ A Magvető Kiadó „fiókkiadója”-ként működött Pécsen a Dunántúli Magvető. Szántó annak is a szerkesztője volt, sőt, megalapítása is jórészt az ő érdeme. Sok értékes, jó könyvet adott ki ez a műhely.

⁴ Galsai Pongrácz, Abody Béla.

⁵ Kalász Márton.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 4.

„Pécs, 1956. május 22.

Kedves Győzőkém!

Már Pestről postára akartam adni a versanyagot, de aztán mégis hazahoztam magammal.

Azért küldöm borítékban és postással, mert napközben nem akartalak feltartóztatni, viszont most este már haza kíváncszom, még a csomagom is itt áll a hátam mögött.

Nos, ez a versanyag, tisztesség ne essék szólván, (szar).¹ Ezt Te nálam jobban szagolod, de Galsai – aki elolvasta – egészen rosszul lett tőle és fájó fejjel kiült az ablakba.

Még az a szerencse, hogy ez csak egy csepp tengernyi versünkből.

Majd egyes anyagokról, ha kedved tartja pénteken beszélhetünk külön-külön is, most csak a jelekkel közöljük véleményünket.²

Mellékelek – tisztelettel – egy novellát és egy elbeszélést is. Mondanom sem kell, hogy mennyire érdekel a véleményed.

Feleségednek kézcsókom, gyerekeket pedig üdvözlí

Tibi bácsi”

Gépirás. – A fejléc: „MAGYAR ÍRÓK SZÖVETSÉGE PÉCSI CSOPORTJA PÉCS, SZÉCHENYI TÉR 16. Telefon: 25-06. Postafiók: 24.” – Az aláírás után Csorba Győzőné kézírásával: „Galsai Pongrác író, szerkesztő Szántó Tibor író, szerk.”

¹ Tollal utólag zárójelbe tett szó.

² A kéziratok borítékaira elolvasás után a szerkesztők különféle – csak általuk ismert – jeleket rajzoltak, vagy egy-két szavas véleményüket (megjelenhet, nem jelenhet meg, kéziratot visszaküldeni stb.) közölték egymással vagy a főszerkesztővel.

Csorba Győző levele Szántó Tiborhoz. 3.

„Berlin, 1956. okt. 5.

Kedves Tiborkám,

írok végre. Eddig főként azért nem tettem, mert alig volt még mondanivalóm az itteni életről általában, s a magam itteni életéről. Most már egy kissé sikerült kiemelnem a fejem a rámmúduló benyomások, élmények halmazából.

Nos, először magamról. Bizony, kutyanéhez volt az első hét, s elég nehéz még most is. Főleg a nyelv miatt, de egyébként is a más szokások, más életstílus miatt. Olyanok ezek a németek, hogyha az ember néhány tőmondatot kimond a nyelvükön, akkor már azt hiszik, hogy mindent lehet, s gátlástalanul csevegnek mindenről, gyakorlati és elvont kérdésekről egyaránt. S ezt először éppen nem könnyű követni. Aztán a másik dolog maga a beszéd, az aktív nyelvhasználat. Az embernek sokszor – kellő gyakorlat híján – olyan szavak sem jutnak eszébe, melyeket egyébként régóta és jól ismer. S mindez együttvéve meglehetősen kimerítő. Nekem tolmácsom eddig még nem volt. Képzeld el, most jöttem meg éppen egy északi körútról (a tengernél voltam), az út egy hétig tartott, s ezen – kivéve egy helyet, ahol egy fiatal magyar mérnökkel találkoztam – egy héten át egyetlen magyar szót nem hallottam, s tárgyaltam könyvtárosokkal, írókkal stb., színházban voltam, vásároltam, utaztam s tettem mindazt, ami az élettal együttjár. Esténként olyan voltam, mint egy hulla. – Most már mintha túl lennék a nehezen. De 8-tól kezdve egy újabb komoly feladat vár: be kell járnom egy kiadóvállalathoz, s ott tevékenykednem, tapasztalatokat gyűjtenem. S ismeretlen előttem az egész könyvkiadási organizáció. Dehát majd ezt is kibírom. Egyelőre egy hétig tart, 15-én ismét útrakelek, ezúttal dél felé teszek egy körutat (Wittenberg, Halle, Lipcse, Drezda stb.) Pontos tervet készítettek számomra, s e szerint nov. 8-án utazom haza. A szervezés mindenben kitűnő, csak

némileg köt. Mert alkalmazkodást jelent. Ha pl. valahol tovább szeretnék maradni, vagy valahonnan előbb elutazni, azt nem lehet megcsinálni, mert minden fölborul. Mindenesetre már az is nagy dolog, ami velem történik, az t. i., hogy egyedül, kísérő nélkül utazom, s egy-egy városban, akikkel beszéltem, nem tudtak hova lenni a csodálkozástól, mert az utóbbi években ilyen nem fordult elő. Csak delegációk, vagy kísérővel tetézt magánszemélyek járták az országot.

Ennyit röviden magamról. Az itteni életről a benyomásaim meglehetősen vegyesek. Azt hiszem, az itteni élet maga is eléggé bizonytalan, kialakulatlan képlet. Politikai, gazdasági, kulturális és egyéb téren egyaránt. Engem nyilván főként a kulturális élet érdekel. Ami az irodalmat illeti, itt még nem játszódtott le az a tisztulási folyamat, ami nálunk. Az irodalompolitika merevebb, dogmatikusabb. Szókimondó vita általában alig-alig zajlik le. – Viszont a könyvkiadói politika – úgy látom – lépést tart a mienkkel, legalábbis ami a külföldi, nyugati művek megjelenését illeti. Ugyancsak gazdag a színházi műsorpolitika is (még pl. Wilde-darabot is játszanak). Meglepetéssel láttam egy vidéki városban (Stralsund) egy képzőművészeti kiállítást mai kelet- és nyugatnémet képzőművészek-től, melyen néhány nyugatnémet festő absztrakt képekkel szerepelt, de az itteni festők képei is igen nehezen lettek volna szocialista realistának nevezhetőek a nálunk ismert értelmezésben.

Az élet általában magasabb szinten folyik mint nálunk. Ez nem csupán annyit jelent, hogy az átlag-keresetek, az átlag életszínvonal a miénknél magasabb, hanem azt is, hogy sok minden, ami nálunk ünnep és kivétel, itt hétköznapi és természetes jelenség. Igényesebbek, civilizáltabbak az emberek. Ez persze nem hozza magával azt, hogy szimpatikusabbak is, de a futó érintkezésben mindenesetre előnyös.

Kedves Tiborkám, még sokat tudnék írni, de majd személyesen könnyebb lesz.

Hát Ti mit csináltok? Megvolt-e már a bécsi út? Sajnálom, hogy nem mehettem veletek. Hogyan áll a folyóirat legközelebbi száma? Hogyan alakul a jövőnk? Lesz-e belőlünk havi

folyóirat? Nagyon boldog lennék, ha minderről írnál.¹ – Most jut eszembe. A vidéki folyóirat-kiadással mi jobban állunk mint a németek. Itt ilyen nincs. Napilap a nagyobb városokban több is van, olyan város is akad, amelyekben 5-6 (pártok szerint), de folyóirat (irodalmi) az eddigi tudomásom szerint csak Berlinben jelenik meg.

Mit csinál a „feledés hajója”? Öcsi,² Werner Pista bácsi³, Hölderlin,⁴ Géczy Jóska, Borsos Jóska⁵, Béluci, a családirító,⁶ Kalász Marci⁷ (beteg-e még?), Nellike⁸, Cs???? és a többi? Volt-e valami érdekes az eddigi péntekeken?¹⁰ Írjál, nagyon kérlek, mert minden hazai sor vitamin számomra.

Hogyan áll novellásköteted? Elkészültél-e már vele?¹¹ Igyekezni, igyekezni Fiatal Barátom, hiszen még itt Németországban sem ismernek, nem úgy mint Aranyossi Magdát¹², Fazekas Annát¹³ vagy mondjuk Keszi Imrét¹⁴. Mert ezek bizony már németül is megjelentek.

¹ A *Dunántúl* következő, 19-20. összevont száma éppen az 1956-os forradalom és szabadságharc miatt nem jelenhetett meg időben, csak 1957-ben. Végül az lett az utolsó szám, a lapot beszüntették.

² Fábian István, középiskolai tanár, kritikus. Szántó Tibor szépen emlékezik róla *Jelenkor* indulásának ötödik évfordulójára írt cikkében: „Amelyről nem adott hírt egyetlen betű sem...” = *Jelenkor*. 1963. 10. p. 892-895.

³ Werner István kritikus, a *Jelenkorban* is közölték írásait.

⁴ Nem tudtam kideríteni, kinek a bece- (gúny?) neve volt Hölderlin.

⁵ Borsos József író, pécsi rádiós szerkesztő.

⁶ Tárja (Toszenberger) Béla ld. 114/2.

⁷ Ld. Kalász Márton leveleit.

⁸ Nellike, a *Dunántúl* szerkesztőségi titkárnője volt, pontos nevét nem tudtam kideríteni.

⁹ Nem tudtam kideríteni, kit jelölhet az olvashatatlan név.

¹⁰ Írók, költők, művészek rendszeres összejövetele a szerkesztőségi órák után a pécsi Nádor Kávéházban.

¹¹ A *Bezièresi lehetetlenségek* c. kötetről van szó, amely 1957-ben jelent meg.

¹² Aranyossi Magda (1896-1977) írónő, Aranyossi Pál baloldali újságíró felesége, Nádas Péter és testvére Nádas Pál nagynénje, majd apjuk halála után gyámjuk volt. 1919 után férjével emigrált, 1945-ig élt külföldön, ezért ismertek idegen nyelven is írásai.

¹³ Fazekas Anna (1905-1973) író, pedagógus.

¹⁴ Keszi Imre (1910-1974) író. Több más műve mellett *Elisyum* c. legismertebb könyve több nyelven és több kiadásban is megjelent.

Mindenkit nagy szeretettel üdvözlök, Juditnak kézcsókom küldöm, Téged változatlanul meleg, testvéri szeretettel öllelek:

Győző

Kézírás. – Négy sűrűn teleírt írólap. – A 4. oldal alján: bélyegző, benne leltári számmal: „Petőfi Irodalmi Múzeum V. 3818/20/1.” – Naplósám: „1971. 49./95”

112.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 5.

„DUNÁNTÚL Pécs, 1957. március 5.
IRODALMI FOLYÓIRAT KIADÓHIVATALA
PÉCS SZÉCHENYI TÉR 16.
Telefon: 25-06, Postafiók 24
Csekkszámla: OTP 280-320

Csorba Győző írónak,

Pécs.

Sajnálattal kénytelen vagyok tudomásul venni lemondásodat a Dunántúl Szerkesztőbizottsági tagságáról.¹ Tekintve, hogy ismerem munkahelyi elfoglaltságodat, valamint azt a jogos igényedet, hogy szabad idődben saját műveiden dolgozz, kénytelen vagyok vita nélkül elfogadni bejelentésedet.

Engedd meg, hogy ugyanakkor a legőszintebben megköszönjem azt a segítséget, melyet eddig a Dunántúlnak és személy szerint [sic!] nékem is adtál.

¹ Csorba lemondása formális volt, a *Dunántúl* megszűnt. 19-20. száma az 1956-os forradalom és szabadságharc miatt 1957 elején jelent meg, utána több számot nem adtak ki.

»Dunántúl«
Irodalmi folyóirat
Kiadja: A Magyar Írók Szövetsége
Pécsi Csoportja

Szántó Tibor
(Szántó Tibor)
felelős szerk.”

Gépirás. – A szedéstükör az eredeti másolata. – A dőlt-
betűs rész a „hosszú” bélyegző felirata.

113.

Csorba Győző levele Szántó Tiborhoz. 4.

„Pécs, 57. nov. 21.
(ma vagyok 41 éves)

Drága jó Tiborom,

nagyon-nagyon öllelek és csókollak, végtelenül boldog
vagyok, hogy legalább eddig eljutottunk már. Bízom szilárdan,
hogy a továbbiakban is jól alakul dolgod. S csak áldott jó szí-
vemnek köszönheted, hogy nem leszel kénytelen Magad hama-
rosan nagy adósságokba verni. Judittal ugyanis majdnem fo-
gadtam. Majd Ő elmondja, miről van szó.¹

Élvezd kies lakásod kényelmét, s csinálj egy kis ren-
detlenséget, hogyha legközelebb fölmegegyek, jobban érezhessem
magam Nálatok. Nagyobb szabású fogadásra azonban egyelőre
ne gondolj, mert igaz ugyan, hogy kb. 30-40 embert – ahogyan
Judittal és Szöllősy Kálmánnal megállapítottuk – el lehetne
helyezni saját² erkélyeteken, de az most kissé szellős. – Arra is
figyelmeztetlek, hogy a konyhába soha ne menj be más előtt,
mert nincs vészkijárata. A lakás különben szép, és jó helyen is
fekszik; mikor látogatásunk után Sz. Kálmánnal³ leereszked-
tünk az utcára, ¾8 órakor, az egész környéken egyetlen lelket

¹ Szántó Tibort 1957-ben, letartóztatták. Itt Csorba a fölmentésének örül.
Csorba Szántó ártatlanságában és felmentésében bízott, s a felmentésre akart
fogadást kötni Szántó Judittal.

² Aláhúzás az eredetiben.

³ Szöllősy Kálmán.

sem lehetett látni. Attól félek, hogy ez már korábban is így van, s főként ennyiben marad el ez a lakás az én leendő pesthidegkúti kastélyomtól.⁴ Annak a környéke ugyanis alkonyattájt népes és hangos; mint tapasztaltuk, akkor térnek meg a szarvasállatok (tehenek, kecskék) a legelőről, s bőgés, mekegés, »pattogás a hangos ostoroknak« tölti be a szövetkezeti bolt környékét. – Majd megmutatom én, hogy szintén fővárosi lesznek!! Kár, hogy ehhez még előbb némi gyakorlatot kell szereznem a kerekas kútak használatában, a rőzszeszedésben és a francia illemhely (reterát, ld.: Fogarasi-Czuczor⁵) megülésében.

Itt nálunk semmi különös újság nincs, ami van arról Judit majd tájékoztat.

Judit különben nagyszerűen viselkedett, tudom, hogy ezt felesleges Neked mondanom, de azért én mégis elmondom.⁶

Hazatérésed híre nagy örömet keltett mindenfelé. Ha keserű is a szíved, tudd meg ebből, hogy mégis sokan szerettek és szeretnek itt Pécsen.

Egyél, igyál, aludjál s tégy mindent, ami jó, de mértékel!

Én 4-re kaptam meghívót, előtte való nap azonban fölmegek már, s akkor nagyon sokat beszélgetünk.

⁴ Csorbát Budapestre hívták dolgozni, több lakást megnézett a fővárosban, többek között olyanokat is, amelyeket Szántó „szemlézett” előzetesen. Később letett a költözésről. Ld. a következő leveleket. A pesthidegkúti „kastély” is az egyik lehetséges budapesti Csorba-házként „került a költő látókörébe”. „Kies lakás”-nak Szántó új, még berendezetlen lakását nevezi Csorba. Az író és felesége oda költöztek Szántó Judit szüleinek lakásából.

⁵ Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára*. A szerzők 1862-1874 között megjelent híres hatkötetes munkája.

⁶ Ti. azalatt az idő alatt, amíg Szántó letartóztatásban volt.

Mégegyszer változatlan barátsággal, s ha lehet még a réginél is nagyobb szeretettel ölellek és csókollak, Nejemmel és a gyerekekkel együtt: Győző Juditnak, s Édesanyjának kézcsókom küldöm, Miklós Bácsit⁷ tisztelem:

Győző”.

Kézírás. – Címzés: „Szántó Miklós főorvos Budapest VIII. Rottenbiller u. 27.”

⁷ Szántó Miklós, Szántó Judit édesapja. A vizsgálati fogságból történt szabadulás után nála lakott Szántó Tibor a feleségével.

114.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 6.

„Drága Győzőkém, testvéri barátom,

második örömem volt az, amikor megtudtam, hogy Pestre költöztetek várható. Gondoltam rá odabenn is,¹ gondoltam, hogy milyen jó lenne, de nem mertem remélni, hogy rászánod Magadat. Nagyon jó lesz, hogy ha nemcsak lélekben tarthattunk majd együtt.

Tudtam, hogy a mi barátságunk nem választható el ráccsal és távolsággal, mindenesetre nagyon jó lesz, ha már nem lesz köztünk sem az egyik sem a másik.

Köszönöm, hogy Judit mellett álltatok, bár nagyon büszke vagyok arra, hogy ő (Tárja Bálával² szólva) »támaszték nélkül« is szilárd volt. Tudom, ez a szó nem megfelelő, mert

¹ A börtönben, míg vizsgálati fogságban volt.

² Tárja (Toszenbereger) Béla 1956 után a Baranya Megyei Könyvtár igazgatója volt, eredeti szakmája szerint cipész. Munkásmozgalmi múltjára tekintettel nevezték ki könyvtárigazgatónak. („Volt is valaki, aki mikor azt mondta Tárja Béla, hogy ő mozgalmi munkát végzett, akkor megjegyezte, hogy igen, mert mindig igyekezett *elmozogni* a munka elől.” *A város oldalában.* p. 174.). Csorba hallatlanul mulatságos történeteket mesél róla a kötetben, különösen „költészetről” (Merthogy „verseket, sőt „drámát” is írt!)

több volt ő számomra annál, egész idő alatt biztatást jelentett, hogy történjék bármi, a mi életünk a mi életünk marad.

Hallottam, milyen kerge hírekkel traktáltak Téged is, tudom jól, hogy ha hitelt adtál is valamelyiknek, az csak anynyiból befolyásolhatott, hogy azt hitted, nem voltam Hozzád őszinte, valamiféle szerepet játszottam.

Nem ismerem valamennyi vérvádat, de amikről hallottam, mint pl. az 1951-es kirúgatóm, párttagsági könyvem ünnepélyes megégetése, a rádió nov. 4. utáni megszállása vagy miafenéje, ezek mind ócska és otromba hazugságok. Ahhoz, hogy egyáltalán ilyesmiket fülbesúghassanak, engem ki kellett vonniuk a forgalomból.³

Természetesen nincs arra semmi biztosíték, hogy az igazság elismerést kapjon. De elég nekem annyi is, ha a azok hisznek nékem, akik a barátaim, az ellenségeim ítélete számomra közömbös.

Most félbehagyom vulgáris filozofálgatásomat, levélben úgysem mondhatok el mindent, mondanom sem kell, milyen nagy szeretettel várom decemberi találkozásunkat; ígérem, addigra telerakatom gyanúsan ögyelgő sétálókkal lakásom környékét, úgyhogy jöhetsz már nyugodtan.

Feleségednek kézcsókomat küldöm, kislányaidat szeretettel csókolom, és add át mindenkinek, aki barátunk, őszinte üdvözlétemet. Téged pedig régi szeretettel ölel öcséd és ex-főszerkesztőd,

Budapest, 1957. nov. 22.

Tibor"

Gépirás. – Az írólap fejlécén: „Dr. SZÁNTÓ MIKLÓS FŐORVOS UROLÓGUS-SEBÉSZ BUDAPEST VII. ROTTENBILLER UTCA 27. TEL.: 220-017” – A fejléc tollal átlósan áthúzva.

³ Ezeket és még más, teljesen alaptalan, vádatokat találtak ki Szántó letartóztatása indokául.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 7.

„1958. I. 7.

Drága Győzőkém!

Rossz az írógépszalag és ezért kézzel írok, de röviden.

Valóban vétkes vagyok ez ügyben. Leveled vétele után, a lakáskérdés megoldatlansága miatt, inkább eltanácsolni akartalak, az általam különben oly nagyon óhajtott lépéstől.

Azóta beszéltem Szombathelyivel¹ és most már felelősséggel merlek bíztni.

A fizetés kb. 2100. Heti három nap kell bent lenni. A kiadói főig. 24 órát ír elő, de ez inkább csak papírforma, valójában 2 ½ nap. Norma nincs. A versek egyik lektora lennél. Jól tudják, hogy nem vagy tag.² A legjobb információkat kapták Rólad. Namármost. Ha lenne is olyan rendelet, hogy a budapesti főberletet feltételekhez kötnék, ők akkor is tudnak majd segíteni. Ebben az ügyben Ervin³ majd beszél Köpeczivel⁴ és Aczél-al⁵ [sic!]. Most ő külön levelet nem ír Néked.

Bútorozott szoba terén alighanem tudunk segíteni. Ervin szeretné, ha a következő héten már tárgyalhatna Veled. Néki a hétfői nap a legalkalmasabb.

Adja Isten, hogy minden jól sikerüljön. Minden szombaton nálunk kell vacsoráznod, ígérd meg.

¹ Szombathelyi Ervin kritikus, a Magvető Kiadó szerkesztője. Ő volt az egyik budapesti, aki munkahelyet ígért Csorbának a Magvető Kiadónál.

² A Magyar Szocialista Munkáspárt tagja. A korszak jellegzetessége volt, hogy „felelős” beosztást – tetszés szerint állapították meg, melyik az, a lektorság, „természetesen” az volt! – csak párttag kaphatott.

³ Szombathelyi Ervin.

⁴ Köpeczi Béla.

⁵ Aczél György (1917-1991) a Kádár-korszak kultúrpolitikájának irányítója, a Magyar Szocialista Munkáspárt egyik vezető személyisége volt. Szoros pórázon tartotta a művészeket, a „tilt-túr-támogat”-rendszer kialakítója, alkalmazója a sajtó- és művészetpolitikában.

Nagyon-nagyon sok szeretettel gondolok Rád, Rátok,
Feleségednek kézcsókom, a kicsiket ölelem
Judittal együtt Tibi.

Leveledet 6-án délután kaptam meg.”

*Kézírás. – Hajtogatott írólap. – Az utolsó mondat az
üres negyedik oldal alján, két sorban. – A datálás alatt Csorba
Győzőné kézírásával: „Szántó T”.*

116.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 8.

„Drága Győzőm,

azért írok késedelmesen, mert érdemben nem tudtam volna írni. Szombathelyi Ervin lent volt Kodolányinál.

Ő állhatatosan és makacsul azt állítja, hogy ez nem személynek szólt.¹ A státust befagyasztották, nem is fogják betölteni, mert egy fél évre kaptak annyi papírt, mint máskor negyedre, mert a Szépirodalmitól még el is kellett bocsájtani embereket, stb. stb.

Csak egyetlen támpontra vártam volna és akkor a legmesszebb levő illetékeshez is elmentem volna, de ez a fix pont hiányzik. Nem nyugszom bele, mert az ügyön kívül még valami nem tetszik nékem, úgy érzem, hogy ez legalább »egy ismeretlenes« feladvány.

Azt talán mondanom sem kell, hogy nékem is mennyire fáj, hogy az első menet így végződött, de azért érzelmi szerelenségekre ne ragadtasd magad, hiszen mi ez – mondjuk – a Nagy Magyar Alföldhöz képest.

Ha mégsem lenne az ügynek háttere, akkor pedig a többi lehetőségeket nem tangálja.

¹ Csorba lektori állásának elvetése.

Győzőkém, ne csinálj belőle lelki problémát, mert jó-szerivel még ok sincs rá. Tudod, hogy én nem szépítgetem a helyzetet.

Amint tudunk valami újat, rögtön írjuk.

Szeretnék Veled beszélni, bizonyos, hogy akkor jobb kedvre hangolnálak, hiszen túllépünk mi ezen, meglásd.

Sok szeretettel ölel, Feleségednek kézcsókom

1958, január 21.

Tibor

Köszönöm szépen, hogy
a kért üzeneteket
átadtad.”

Gépirás.

117.

Csorba Győző levele Szántó Tiborhoz. 5.

„Pécs, 58. II. 6.

Kedves Tiborom,

ne haragudjál, hogy csak ilyen későn írok, s köszönöm meg szívességedet. Meglehetősen ütődött állapotban vagyok mostanában. Még ma sem ocsúdtam föl egészen a történetekből. Akárhogy nézem is, csúnyán, megalázóan bántak el velem. Szombathelyi Ervintől legalább annyit elvártam volna, hogy a hivatalos közlés mellett ír egy magánlevelet is és ebben kissé részletesebben megmagyarázza, miről van szó.

Helyzetem itt egyre furábbá válik. Köztudomású városszerte, hogy elköltözési szándékaim vannak, s már egy kis-sé úgy néznek rám sokan, mint aki túlélte a halálát. El kell tehát mennem mindenképpen. Viszont ez az első kudarc anyyira föl kavarta Pest elleni régi-régi undoromat, hogy lelkes-

désem eléggé lelohadt. Talán mégis legjobb volna mindent abbahagynom, s becsületes könyvtárosként végigélni életemet.

Most jut eszembe, másfél hete kaptam egy levelet az Irodalmi Tanácstól,¹ hogy áprilisban tanulmányútra szándékoznak küldeni Németországba. Válaszoltam már nekik, se hideg se meleg hangon, mert ehhez az utazáshoz sem érzek különös kedvet.

Itt Pécsen különben semmi érdekes újság nincs. Újságíró jóbarátodat is elveszítjük, február 15-i hatállyal – amint hallottam – Bp-re kerül. Megérdemli, jól dolgozott.

Anyósod – igen kedvesen – erősen ténykedik lakásügyünkben. Nagyon hálás is vagyok Neki. Remélem, előbb-utóbb majd csak sikerül valami. Elsietni nem akarjuk, mert ilyenkor télen a mozgás általában kevesebb, s mi magunk sem költöznénk szívesen.

Te hogy vagy? Írsz? Bizonyára! Hogy van Judit? Mi van a többiekkel? Valamit rebesgettek, hogy Pongrác² felesége beteg. Csak nincs vele valami komoly baj? Kalász Márton Fürnberg-fordításai³ igen szépek a Nagyvilágban.

Kedves Tiborom, ne haragudjál, ha megkérek valamire. Megnéznél-e olykor-olykor egy-egy lakást helyettünk? Csak azért, mert minden esetben, sajnos, képtelenek vagyunk Pestre utazni. S Te ismered a mi lakásunkat, tudod, hányan vagyunk, tudod, mi az én személyes igényem stb. Nem fogunk sokat zaklatni, megígérem.

Mégegyszer köszönöm sok baráti segítségedet, Juditnak kécsókom küldöm, Téged pedig

nagy-nagy melegséggel

ölellek:
Győző

Kézírás.

¹ Irodalmi Tanács: az 1956-os forradalom és szabadságharc után betiltott Magyar Írók Szövetsége „helyettesítésére” létrehozott szervezet.

² Galsai Pongrác.

³ Fürnberg, Louis (1909-1957) német költő.

Csorba Győző levele Szántó Tiborhoz. 6.

„Kedves Tiborkám,

megkaptam leveled, igyekszem rá hamar válaszolni. Igen jólegett bátorításod, s különösen megmelegítették szívemet Judit szavai. Köszönöm Mindkettőtöknek.

Most már lassan megint kezdem megszokni, hogy pécsi vagyok, s egyelőre a cserélni szándékozókkal való ritka találkozásaimon kívül nem foglalkozom az elköltözés gondolatával. Ezeken a találkozásokon is b. Nejem a tárgyaló fél, én legfeljebb jelen vagyok és a közhangulatot csinálom. Ez abból áll, hogy a beszélgetés menete szerint hümmögök, mosolygok, összeráncolom a homlokom, ejnyézek, helyeslek, meghökkenek, együtt-kacarások, megértő vagyok, stb. Persze ez is elég nehéz, de hát sok áldozatot kell hozni az embernek, ha fővárosi akar lenni.

Németországi utam lehet, hogy dugába dől. Már kereken két héttel ezelőtt írtam nekik egy cseppet sem lelkes hangú levelet s ebben különféle konkrétumokról érdeklődtem, választ azonban mindezideig nem kaptam.

Már az elején kellett volna írnom, hogy a kis Pétert, természetesen, jómagam s valamennyien a legnagyobb szeretettel várjuk. Nejem Édesanyáddal megbeszéli a részleteket. Igyekezni fogok minden atyai képességemet harcba vetni, bár azt hiszem, Péter nem olyan könnyű eset, mint az én leányaim, mert sokkal felnőttebb, tágabb látókörű, önállóbb véleményű teremtmény náluk. Tapasztalataimról, majd annakidején, beszámolok.¹

Olyasvalamit hallottam, hogy március elején egyik vásárnap filléressel² Pécsre jöttek. Örülök a hírnek, végre lesz alkalom egy kissé meghányi-vetni a világ folyását.

¹ Szántó Péter, Szántó Tibor fia, Pécsen járt középiskolába.

² Budapest Pécs között közlekedő, minden „görbe fánál” megálló, ezért rendkívül hosszú menetidejű vonat.

Itt Pécssett különös újság nincs. Az irodalmi élet komoly fejlődésnek indult, mióta hivatalos székhelye együtt van a futballistákéval.³ Elvégre nem is volt helyes az a nagyfokú elzárkózás, kóros beltenyésztés, ami régen az egylet életét jellemezte. Most már arról is lehetne szó, hogy a két szervezet egybeolvad s esetleg egy Dózsa-Petőfi-Táncsics-Tömörkényi-Kaffka Margit Egyesületté alakul. Büffé már van. Szurkolók is. Az a néhány versike, novelletta, kritikácska meg, ami még ilyenkor kell, az majd csak előbb-utóbb megszületik. S ha az ember a szurkolók számára lelkesítő rigmusokat ír, akkor pedig egészen rövid idő alatt biztosítva van a világhír a Hun utcában. S az ilyenben nekem is van némi gyakorlatom, hiszen emlékszel még, én is voltam már meccsen, igaz, hogy csak rövid ideig tartott, s elég nedves volt, de mégis.

Kedves Tiborkám, most pedig valamire ismét kérsz szeretnélek. Voltatok szívesek följánlani, hogy egy-két lakást megnéznétek. Ezúttal két címről volna szó. Mindkettő ott van a környéketekben. Az egyik: Hungária krt. 105. fdasz. 2. Bog-nár. (Ez az a cím, melyet most közöltél leveledben, s amely egy vétel lenne.) A másik: ezt Anyósod írta s közben ebben az ügyben már minket fel is kerestek. Radó György XIV., Vezér u. 24. (68-as villamos Bosnyák térig, 64-es villamos tovább.) Ez csere lenne. Az első címnél arra szeretnélek külön kérni, hogy az igényeik felől tájékozódjál, ezt összegben értem, mi ugyanis kb. 30.000 Ft-ig bírnánk elmenni, a második címnél pedig arra, hogy esetleg említsd meg Radónak, nézze meg előbb a mi lakásunkat, ő vasutas, könnyen utazik, hogy mi csak akkor menjünk föl, ha a mi lakásunk neki megfelel. Általában mindkét esetben arra kérlek, hogy rövid leírást adjál a helyzetről, kíváltképpen figyelembe véve azt, hogy a lakás beosztása, a helyiségek száma stb., lehetőséget ad-e nekem arra, hogy elbújhassak temérdek gyerekem elől, s tudjak dolgozni. Ez ugyanis számomra mindennél fontosabb. Azt meg már úgyis tudod, hogy a bérházakat általában, a moderneket pedig különösen utálom.

³ Egy ideig egy épületben volt a Pécsi Dózsa futbalcsapat és az Magyar Írók Szövetsége Déldunántúli Csoportja.

Szöllősy Kálmán⁴ kér, légy szíves válaszolj levelére, hogy tudja magát mihez tartani. Kalász Mártonnal küldött egy levelet Neked, erről a levélről van szó.

Egyelőre más írivalóm nincs. Mégegyszer köszönöm Juditnak és Neked, hogy szerettek, s köszönöm az újabb kéréseimmel kapcsolatos fáradozásaidat.

Juditnak kézcsókom küldöm, Téged baráti szeretettel
öllellek:
Győző

Juditot csókolom, Magát szeretettel üdvözlöm.

Margit⁵

A novellát küldd, nagy érdeklődéssel várom!!”

Gépirás. – Datálás a postai bélyegzőn: „58. II. 20.”. – Az utolsó, dőlt betűvel szedett sort Csorba kézzel írta a levél végére.

⁴ Szöllősy Kálmán ebben az időben a *Jelenkor* egyik szerkesztője volt.

⁵ Csorba Győzőné, Velényi Margit.

119.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 9.

„Kedves Gyölzókém! [sic!]

A mai délelőttön leendő lakásaitok nézésével foglalkoztunk. Sajnos, egyik sem hibátlan és problémátlan.

Tulajdonképpen a Hungária úti az egyszerűbben beköltözhető. Ez egy bérház, tőlünk és a Thököly úttól nem messze, a lakás, mint tudod, földszinti, elég sötét, elég sivár. A teljesen kikövezett udvarról a konyhába jutunk be, a konyhából két ajtó nyílik, az egyik az éléskamrába, a másik a szobába, a szobát követően van a második szoba, egyik se túl nagy, normális méretűek, az elsőből nyílik a fürdőszoba, ahol a WC

is van, és amely a világítását a konyha felőli falba vágott elég széles világítóablakból kapja. A lakástulajdonos családja valahová vidékre akar költözni, ő maga pedig hét végén járna le hozzájuk. Ezért tulajdonképpen szükségük lenne valahol Pesten egy szobára vagy társbérleti szobára, akármilyen egyszerű férőhelyen, csak hogy ne kelljen munkásszálláson laknia, és a lakásátadás is lebonyolítható legyen, mert egyszerűen megvenni nem lehet, valamilyen, legalább névleges cserére szükség van. Állítólag valaki ígért már nekik egy ilyen szobát plusz 30,000 forintot. Természetesen az ilyen összegek nem valósók, nyilván ha ő 25,000-t és egy szobát kapna, minden további nélkül hajlandó lenne a cserére.

Ennél a lakásnál a kontraindikáció az, hogy nincs ilyen szobátok, és az, hogy elég barátságtalan, nyomott lakás, végső megoldásnak nem felelne meg.

A másik, a Vezér-utcai, alaptónusában már sokkal derűsebb, az egész környék barátságos, csendes utcák, családi házakkal, valódi vidék a fővárosban, a 64-es villamos egy vágyánon közlekedik, kitérővel, teljes pécsi illúziót nyújt. Végállomástól 1 percrenyire, kerttel előtte és kerttel mögötte van a szobanforgó ház, a lakás előtt terasz van, melyhez néhány lépcső vezet, egy elég szép nagy szobába lépünk, ez most konyha, innét jobbkéz felől jól használható udvari szoba nyílik, és a szemközt lévő falán a konyhának van a bejárata a nagy utcai szobának, ez kimondottan nagy, nagyon jól berendezhető, de azért mégsem hodály. A helységek valamennyie világos, megfelelő, barátságos. Ebben a vonatkozásban nem is lenne semmi hiba. Még az sem volna túl nagy baj, hogy a terraszról fölfele menet néhány lépcsőn át lehetne eljutni a padlásfeljáró mellett lévő éléskamrához, ez elég nagy, hosszú, utcai ablakos helység jelenleg egy albérlőcsalád lakik benne, – a WC a terasz alatt van, oda tehát lefelé kell menni (angol). Fürdőszoba viszont nincs, ami, jól tudjuk, nagy hiba. De ez helységileg megoldható lenne, pl. az éléskamrában, de a problémát mélyíti, hogy a háztulajdonos nem engedélyezi a lakásba a víz beszerelését. A konyhában nincs vízcsap, az is a terasz alatt van.

A konyhában jelenleg tűzhely és ipari áram és villanykályha van, néhány nap múlva bekapcsolják az ipari áramot.

Radóné szerint bírósági végzéssel kötelezni lehetne a háztulajdonost a vízvezeték beszerelésének engedélyezésére. Nékik már volt egy perük a háztulajdonossal, aki másutt lakik, és ebbe a lakásba szeretne beköltözni, és a jelenlegi lakását ajánlotta fel csereképpen, de Radóék minden fórumon megnyerték a pert, mert tekintettel 3 gyermekükre, a felajánlott lakást nem fogadták el egyenértékűnek. A 3 gyerek Nálatok is megvan ahhoz, hogy a házigazda ne költözzék oda, de tudomásom szerint az új rendelkezések értelmében a cseréhez a házigazda engedélye szükséges, és nyilván nem fogja engedélyezni, hogy házába megint sokgyermekes család költözzék. Szerintem problémát jelent még az albérlő is, Radóné ugyan az ellenkezőjét állítja, mondván, hogy azok velük együtt úgyis kiköltöznek, már van beadott lakásigénylésük, amúgysem megfelelő nekik a mostani helyzet.

Radóék rokonuktól lakásokatokkal foglalkozó levelet kaptak, a levél és a mi elmondásunk alapján nekik megfelelné, egy-két hét múlva Radóné személyesen is megnézi majd.

Összegezve: fürdőszobahiány, vízvezetékprobléma, az albérlőkérdés és végül a házigazda csereengedélye jelent problémát, amint ezt Ti is megállapíthatjátok. Különben, hogy humoros legyenek, nagyon jó lenne. Véleményem szerint meg kellene próbálni megoldásokat találni a bajokra, mert azt hiszem, ez az a lakás, ami ha jó lesz, éppen Nektek való.

Máskülönben örülünk, hogy már jókedvű vagy, levedből ez kiviláglik. Szóllósy Kálmánnak azért nem írtam, mert a lüke Kalász vagy tíz napig magánál hordozta a levelét, tekintve, hogy nem találkoztunk, aztán meg az én írógépem volt javításban. Kálmánnak elküldtem az új novellámat¹, Ő majd átadja neked, Judit kérdezi, hogy mért neki, azért mert van számára egy nagyobb borítékom. (Abszolút hülyeség a válasz, a Maga számára nincsen? Nem értek semmit...) Egyáltalán nem hülyeség, mert ehhez a levélpapírhoz való borítékba nem férne bele a novella. (Ez se válasz. Node hagyjuk, a Kisfiú ma úgyis riasztóan sokat locsog, én sokkal tömörebben tudtam

¹ Nem tudható, melyik novelláról van szó. A *Jelenkorban* 1962-ben jelent meg először Szántó elbeszélése. (*A haláláig élt = Jelenkor*. 1962. 1. p. 23-28.)

volna referálni.) Ettől a szenvedélyes vitától eltekintve nagyon jól megférünk kritikusommal, mindaketten [sic!] dolgozunk, bár én nem igen tengek túl.

Nagyon köszönöm, hogy megpróbálkozol a Petivel², a közeljövőben mi is lelátogatunk, most is lett volna rá lehetőség, de az itteni elfoglaltságom úgy alakult, hogy nem mehettem. (Megint locsog.) Judit nem hajlandó leírni a válaszat erre a zárójelre.³

Ha lenne még címetek, szívesen referálunk róla, a közeli viszontlátás reményében sok szeretettel ölel, Margitkának és kislányaidnak kézcsókom

Tibor

Nemsokára találkozunk, már irtó jó lesz, addig is minden jót, és sok csók meg üdvözet,
Judit"

Gépirás. – Datálás nincs. – Sorrend a tartalom alapján. – Csorba Győzőné kézírásos megjegyzései az utolsó oldalon: 1. az írásképre merőlegesen: „Szántó Tibor. Kalász Márton, költő Pécs – Bp.”; 2. az utolsó sor alatt „Szántó Péter 1. házasságából született fia. Újságíró”; 3. Szántó Judit aláírása alatt, rá vonatkoztatva: [Szántó] „2. felesége”.

² Szántó Péter.

³ A levelet, mivel Szántó Tibor ekkor már alig látott, felesége, Szántó Judit, gépelte. Az utolsó oldal párbeszédese része a gépelés közben kialakult „csipkelődésre” utal.

120.

Csorba Győző levele Szántó Tiborhoz. 7.

„Pécs, 58. V. 20.

Drága jó Tiborkám,

hosszú hallgatás és szorongás után nagy-nagy örömmel írok most, hogy meghallottam a jó hírt.¹ Ölellek, ölellek,

¹ Szántó teljes fölmentését és rehabilitálását.

ölellek! Győzött tehát az igazság! Most aztán teljes erővel neki a munkának! S hogy mindjárt valami kellemetlent is írjak: ne csak a filmnek, hanem a novellának is. Igen szeretném a magam számára is visszahozni azokat az izgalmas percekét, melyekben egy-egy új írásodat kézbe vettem. Írj tehát és küldd el, boldogan várom, olvasom és véleményezem.

Mióta a Faust-ot átadtam, lelkileg én is megkönnyeb-
bültem, s olykor régi erőmben érzem magam s csípőre tett kéz-
zel kurjantok: »Hol az a macska...« stb.

Pestre költözésem egyelőre reménytelennek látszik. Az
eddig alkalmak gyatrák voltak s most már a tartaléknak ör-
zött pesthidegkuti lehetőség is meghiúsult.

Gózerővel gyűjtögetem verseskötetem anyagát, azonkívül
kis meséket és gyerekverseket írok a Nők Lapja számára G.
Pongrác² szerkesztő úr bátorítása alapján.

Most nem is írok hosszabban, minél hamarabb szeret-
ném ezt a levelet postára tenni, hogy érezd, éppúgy szeretlek,
mint régen.

B. Nejem s a Három Lányom³ nagyon meleg üdvözlétét
is tolmácsolva

igaz barátsággal ölellek

Győző

Juditnak kézcsókom küldöm, s azt üzenem, hogy még nem
feledkeztem meg a tartozásról.”

Kézírás.

² Galsai Pongrác ekkor már Budapesten lakott, szerkesztő volt a *Nők Lapja*-
nál.

³ Csorba felesége, haláláig hűséges és szerető társa Velényi Margit, lányai –
születésük sorrendjében – Eszter, Noémi, Zsófia.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 10.

„Drága Győzőkém,

nemcsak köszöntésem köszönöm, hanem, hogy kesereg-tél, bánkódtál, aggódtál miattam és velem.

Számomra az elmúlt idő érzelmek, barátságok és elvek próbája volt. Hála Isten, valamirevaló ember nem akadt a tőlem patkányként elfutók között.

Nem ott folytatom, ahol abbahagytam, előrébb vagyok, amennyit elvett a sors egészségemből, annyit adott is a belső gazdagodáshoz.

Igazad van, novellát kellene már írni. Nem is félek tőle, eddig pénzt kellett keresni, aztán majd még máskor is kell pénzt keresni, remélem, azért nem lesz belőlem vásári mutatványos.

Sajnálom, hogy egyelőre letettél a szándékokról és nem jössz de belátom, a pillanat – lakás, állás, – ennek nem kedvez. Azért én mégis remélem, lakunk mi még egy városkapun belül és az nem Pécs lesz, mert oda én, élni, soha nem megyek.

A levelezés-barátság bizony csak botladozik, rossz levélírók is vagyunk, meg az elevenség is hiányzik, a hang, az arc, a jövés-menés, a közbeszólás, ami ugyan az életben nem illik, de a levélben sajnos nem lehetséges.

Győzőkém, küldj verseket a lapoknak, rádiónak, ha valami probléma van velük, akkor jelezd nekem, vagy küldd egyenesen hozzám őket.

Nem tudom, tudod-e, de nekem nincs egyetlen Csorba-kézirat sem, ha lehet, akkor gépeltesd új verseidet eggyel többre és adjál belőlük.

Azt hiszem, hamarosan lelátogatok, nevetetlen fiamat, sajnos, röptében ellenőrzöm. Addig is, Kedves Családodat üdvözlöm, Feleségednek tiszteletteljes kézcsókom, a Kislányokat,

akik olyan jól kiimádkoztak,¹ csókoltatom, Téged pedig a régi barátsággal

1958, máj. 26.

ölel
Tibor

Nagyon sok szerető üdvözet Mindnyájuknak; lám, Győző, nem nekünk lett igazunk! A viszontlátásig,

Judit.”

Gépirás. – Az utolsó, dőltbetűs bekezdés Szántó T. feleségének kézírásával.

¹ A vallásosan nevelt Csorba lányok, a mélyen hívő, katolikus Csorba Győzőné „vezetésével”, imádkoztak Szántó szabadulásáért és felmentéséért.

122.

Csorba Győző levele Szántó Tiborhoz. 8.

„Pécs, 58. júl. 21.

Kedves Tiborkám,

mindenekelőtt szeretettel öllelek. Sajnos, a legutóbbi pesti utaimon nem sikerült találkozunk. Igaz, hogy csak néhány órát vagy egészen rövid időt tartózkodtam Pesten, de azért Veled is tudtam volna találkozni, ha lenne telefonod. Jelenleg Pongrác¹ az egyetlen biztosan megglehető ember közületek. Remélem azonban, hogy ami késik, nem múlik.

Utolsó leveledben kérted, hogy küldjem el Számodra újabb verseim kéziratát. Íme csatolom, egész új kötetemet.² Egytel több példányban gépeltük, hogy kérésedet teljesíthes-

¹ Galsai Pongrác.

² A szó ünnepe. – Bp. : Magvető, 1959.

sem. Nemcsak mint barátomnak, hanem mint szerkesztőnek is küldöm. Jót tennél velem, ha elolvasnád és röviden megírnád róla a véleményedet, főként abból a szempontból, hogy van-e reményem a kötet ilyen formában való megjelenésére, illetve hogy megjelenése esetén kb. mekkora viharra számíthatok.

Hozzászokhattál azonban, hogy én Tőled mindig kérek valamit. Most is azt teszem. Az előbbin kívül még két dolgot. Először azt, hogy, ha nem esik nehezedre, kísérd figyelemmel kéziratom sorsát (kinek adják ki szerkesztésre, milyen a belső emberek véleménye, stb.)

A másik kérésem egy ennél furcsább kérdés. Miután már a kéziratot elküldtem a Magvetőnek, akkor vettem észre, illetve jutott eszembe, hogy a 28. lapon szereplő epigrammák közül a VII. számú epigrammában egy »Só és bors« c. epigramma-kötetre hivatkoztam, és éppen ezzel a címmel jelent meg Képes Gézának³ 1955-ben egy epigramma-gyűjteménye. Eszem ágában sem volt Képes Gézát megcsipkedni, én ezt az epigrammát Zs. Gy. idős pécsi költőbarátunk⁴ epigrammáira vonatkoztattam, melyekkel – nyilván még Te is emlékszel rá – oly sokat kínozott valamennyiünket. Azonnal expressz levelet írtam a Magvetőnek és kértem, hogy az említett epigrammát a kötet kéziratából töröljék. Most arra kérnélek, hogy érdeklődd meg, valóban megtörtént-e a törlés.⁵ Nem szeretnék egy ilyen buta véletlen miatt Képes Géza személyében ellenséget szerezni magamnak. Annyit meg szeretnék jegyezni, hogy a törlés kérésére vonatkozó levelet a Magvetőnek ezzel a Te leveleddel együtt adtam postára.

Hogy vagy különben? Örömmel hallottam, hogy regényt írsz. Régen vártam erre. Nagyon szeretném olvasni a már elkészült részt. Ha módod van rá, juttasd el hozzám, sürgősen visszaküldöm.

Mikor jössz Pécsre? Most már igazán illenék meglátogatni végre kedves városodat.

³ Képes Géza (1909-1989) költő, műfordító.

⁴ Zsikó Gyula pécsi „szerző”. A *Jelenkorban* néhány epigrammája, kritikája, recenziója jelent meg.

⁵ Megtörtént, az epigramma kimaradt a kötetből.

Kérésemmel kapcsolatos fáradozásodat előre is köszönöm, Juditnak kézcsókom küldöm, Téged a régi baráti szeretettel

ölellek:

Győző

Pécs, 1958. júl. 21.

Hangulatom különben nem a legjobb. Esztikének és Nócikának⁶ a szemét a múlt héten operálták (kancsalság miatt), szegényeknek mindkét szemük le van kötve, nagyon türelmetlenek és szomorúak.

Viszont örömmel hallottam, hogy a Te szemed határozottan javult. Csak pempőzzél szorgalmasan!

Ölel
Győző

Gépirás. – A dőlt betűkkel nyomtatott részt Csorba kézírással toldotta a levél végéhez.

⁶ Csorba legidősebb és középső leánya. Nócika = Noémi.

123.

Csorba Győző levele Szántó Tiborhoz. 9.

Kedves Tiborkám,

amennyire örültem értő és okos megjegyzéseidnek kötetemmel kapcsolatban, annyira elszomorított leveled egyik mondata, az, hogy „De a találkozni nincs kedvük, az más.”¹ Azt hiszem, igen kínos, kellemetlen, sőt megalázó lenne olyan barátok között, amilyenek mi – legalábbis az én hitem szerint – még mindig vagyunk a magyarázkodás, a »helyzet«, a »félreértés« tisztázása. Csak egyetlen mondatot szeretnék ez-

¹ Sajnos, a hivatkozott levél nincs meg!

zel kapcsolatban írni: ha Bpsten egyáltalán valakivel is van kedvem találkozni, az éppen Te vagy. Vélekedjél erről a kijelentésemről, ahogyan akarsz, nem mondhatok mást, és ezzel szeretném is lezárni és elfelejteni az egész dolgot.

A kötet kéziratát Neked szántam – levelemben utaltam is rá.²

Köszönöm szépen, hogy a Magvetőnél máris érdeklőd-tél kötetem sorsa iránt. Nem címváltozást, hanem kihagyást kértem valóban: egy epigramma kihagyását (előző levelemben a részletek megtalálhatók, s a Magvetőnek is részletesen megírtam).

Örülök, hogy Szombathelyi Ervin lett a szerkesztőm, Ő intelligens, derék ember, bizonyára sikerül szót értenem vele.

Kislányaim már kiszabadultak a klinikáról. Nehéz két hét volt számukra is, számunkra is. Jobb lett a szemük, de egészen nem tűnt el a kancsalságuk. Esztike kissé befelé, Nócika kifelé kancsalít továbbra is. Azt is mondják, hogy esetleg még javul, azt is, hogy szükség esetén még egy kisebb műtétet kellene csinálni rajtuk. Én erre gondolni sem szeretek, mert ha csak burkoltan célzunk is rá előttük, mindkét kislány, főként Eszter, kétségbeesve tiltakozik az ellen, hogy ő valaha is mégegyszer keresztülmenjen hasonló két héten. Majd meglátjuk, hogy mi lesz.

Az itteni helyzetről a két Jóska beszámolt,³ ahogyan nekem elmondták; nincs különös hozzáfűzni valóm. Elképzelheted viszont azt a nyugalmas és termékeny lelkiállapotot, melyben én vagyok. Gyakran nézegetem nagy vonzódással a villamosokat és az autókat. –⁴

² A szó ünnepe. Ld. 122/2. j.

³ Gyenis-, Pál-, esetleg Vörös Józsefről lehet szó.

⁴ Csorba fiatal korában depresszióra hajlamos alkatú ember volt, de később is igen érzékenyen reagált minden őt ért – jó vagy rossz – hatásra.

Jó, hogy újra írsz; kíváncsi is vagyok írásaidra, de ismételten nem kérem őket, mert nyilván akadálya van elküldésüknek.

Juditnak kézcsókom küldöm, Téged mindent
megköszönve a régi barátsággal ölellek:

Győző

Pécs, 58. aug. 12.”

Kézírás.

124.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 11.

„Kedves Győzőkém,

azért válaszolok némi késedelemmel, mert egyrészt nem voltam Pesten, másrészt a Szombathelyivel¹ akartam előbb beszélni, de ez alighanem csak hétfőn sikerül.

A múltkoriakhoz még annyit, – tekintve, már-már úgy érzem, hogy én tartozom valamicske magyarázattal – sejtheted, hogy nem kerestem a hasogatni való szőrszálát. Talán azért reagáltam elevenebben, mert élénken emlékszem, hogy amikor kényszerű távollétem után először közeledtem egykori székhelyem felé, még a város határa előtt, a decemberi latyakban a sertéshizlalda telefonjához masíroztam és felhívtalak, bejelentvén, hogy Szántó ante portas. Ebből aztán, szerencsére, nem is lett félreértés.

Nagyon örülnék, ha a kötetről² tett egy-két észrevételemet valóban használhatónak tartanád. De attól tartok, hogy jobbára félrefogtam, csak Te udvarias vagy.

¹ Szombathelyi Ervin.

² A szó ünnepe. Ld. előző leveleket.

Különben köszönöm szépen a példányt, mondhatnám, becsben őrzöm, de Kalász Marci már jó ideje kölcsönvitte.

Igazán nincs akadály, hogy kéziratot küldjek, hiszen tudod, hogy milyen jót teszel velem, ha elolvasod és megbírálod őket. Mindössze az a probléma, hogy többnyire egy-két példányban gépelem őket és Juditot sem mindig tudom befogni a másolásra. Amint lesz szabad példányom, természetesen élni fogok többéves jogommal és nyakadba zúdítom őket.

Igazán örülök, hogy kislányaid ilyen hamar felépültek. Tudtam, hogy, szerencsére, ez nem komoly műtét, viszont nagyon fájdalmas és azt hiszem, hogy lényegében nem is lehet érzésteleníteni.

Szeretném tudni, hogy most éppen milyen stádiumban van a Faust kiadatása és milyen sikere van első olvasói között.

Bármilyen humoros is, de még mindig nem írom a regényt, csak az előmunkálatokat végzem, s nincs szívem abba hagyni, mert úgy érzem, hogy minden előkészületi nap százalékokkal teszi jobbá, ha így megy, akkor végül meg sem kell írni, maguk az előkészületek irodalmi rangra lépnek.

Az írás feltételei pedig biztosítva vannak, idehaza, kb. kilenc óra hosszat egyedül vagyok, a telefont sem szerelték még fel, remekül lehet dolgozni, nem is hiányzik semmiféle alkotóház, a sok lüke írájával [sic!] egyetemben.

A pécsi emigránsokkal változatlanul találkozgatunk.³ Egy időben vad kártyaszenvedély fogta el a társaságot, de csodálatosképp mindenki sokat vesztett huszonegyen, ezért aztán megjavultunk.

A nagy pécsi patriota, Kopányi⁴, ujjongott, amikor először hallotta, hogy eredeti pécsiekkel helyben találkozhat, de azóta se látjuk, akárcsak, azt hiszem, ő sem látta utilitását a dolognak. Bár változatlanul üzenget, hogy szeretne velem találkozni.

Különben, mondhatom Neked, talán már mondtam is, számomra az elmúlt idők legnagyobb pozitívuma, hogy kitép-

³ Bertha Bulcsu, Galsai Pongrác, Kalász Márton, Lázár Ervin, Kopányi György.

⁴ Kopányi György (1921-) író, dramaturg, Csorba barátja.

tek onnét, ahol a korhadásomig maradtam volna. A korhadás itt sokkal kellemesebb.

Hiába, Neked is csak fel kellene jönnöd, ha másért nem hát az ottani társtalanság elől. A jó társaság idején is eleget voltál magányos, (igen helyesen) – de ez aztán már hajótöréssé vált egy lakatlan szigeten.

Mostanában tudtam meg, hogy a Magvető arra a bizonyos státuszra rajtad kívül Reményi Bélát⁵ is szánta, bár néki megmondták, hogy te ezért meg ezért jobban állsz, mint ő. Végül, talán választani nem tudtak, – visszaadták a státuszt a minisztériumnak. Szép kis történet.

Szombathelyi⁶ után majd értesítést küldök. Gyenis Jóskának⁷ mondd meg, ha látod, hogy kéziratát nyári lektorhiányra hivatkozva még ki sem adták. Kende⁸ kéziratáról Kónyáné⁹ még mindig nem nyilatkozott. Ismét sürgették, de ezek rá sem rántanak, úgy megszokták a lassúságot.

Feleségednek kézcsókomat, üdvözetemet küldöm, Téged a

régi szeretettel ölel

1958, aug. 23. [sic!]

Tibor”

Gépirás.

⁵ Reményi Béla (1914-1962) költő, szerkesztő, Csorba szerette, verset is írt halálakor: *Talán elkésett üzenet. Reményi Bélának. = Séta és meditáció.* – Bp. 1965, Magvető. p. 68-69. = *A lélek évszakai.* – Bp. 1970, Magvető. p. 258-259. = *Összegyűjtött versek.* – Bp. 1978, Magvető. p. 337-338.

⁶ Szombathelyi Ervin.

⁷ Gyenis József ld. 2/16. j.

⁸ Kende Sándor (1918-1992) író, sokáig Pécsen élt. Híres volt az általa vezetett Móricz Zsigmond Könyvesbolt a Széchenyi téren, melyben Versbarátok köre is működött. Csorba és Kende nem voltak barátságban, Csorbának rossz véleménye volt Kende írásairól, amiért az író megharagudott rá.

⁹ Kónya Judit (1930-) szerkesztő, irodalomtörténész.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 12.

Kedves Győzőkém,

kötetedet hálásan köszönöm. Külsejét nagyon sikerültnek tartom, igazán, melengető jó érzés volt kézbe fogni. Bensejét ismertem, de most még jobban tetszett, nemcsak a nyomtatott betű véglegesebb voltáért.¹ Az újraolvasás is sok többletet adott.

Remélem, most már a Faust is hamarosan napvilágot lát.²

Feleségednek kézcsókom küldöm, Téged

1959, márc. 22.

sok szeretettel ölel

Tibor”

Kézírás.

¹ A szó ünnepe. – Bp. : Magvető, 1959. – A kötet kéziratát Csorba már a megjelenés előtt elküldte Szántónak. Ld. előző leveleket.

² A *Faust* fordítás is 1959-ben jelent meg a Magyar Helikon Kiadónál.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 13.

„Kedves Győző,

hálásan köszönöm a Faustot¹ és a szép dedikációt. Nagy-nagy örömmel forgatom a könyvet, talán annak örülök legjobban, hogy immár lassan megérttem hozzá.

¹ Ld. előző levél, 2. j.

Nem [olvashatatlan szó, P. L.]; de furcsállom, hogy Jékely Zsoli nevét vették előbbre, hisz az ábécé és a munka súlya is más diktált volna.²

A kiadás nagyon szép, – hasonlóan súlyos kötés-hiba, remélem, más példányoknál nem fordul elő.

Talán már holnap küldhetek én is a könyvemből.³ Sajnos egy kicsit elcsesztem, – majd meglátod.

Feleségednek kézcsókom, Kislányaidnak is

1960. jún. 11.

Téged szeretettel ölel:

Tibor

Kézírás. – A második oldal alján Csorba Győzőné kézírásával, nyomtatott nagybetűkkel: „SZÁNTÓ TIBOR”

² A *Faust* második része 254 oldal, az első 151. Jékely Zoltán – barátai Zsolinak becézték – az első részt fordította, ezért került az első helyre az ő neve.

³ *Valamelyik parancsolat.* – Bp. : Szépirod. Könyvk., 1960.

127.

Csorba Győző levele Szántó Tiborhoz. 10.

„Pécs, 1961. január 19.

Kedves Tibor,

nagyon szépen köszönöm kötetedet¹ és a számomra érdemtelesen megtisztelő dedikációt.²

¹ *Valamelyik parancsolat.*

² „Csorba Győzőnek, sohasem feledve és mindig áhítva a tanítását, bölcsességét. Személyi kultuszának igaz híve: Szántó Tibor.”

Eddig azért nem írtam, mert néhány sorban véleményemet is szerettem volna Veled közölni, viszont előbb nem volt alkalmam elolvasni a könyvet.

Kusza, rapszodikus és természetesen vázlatos lesz, amit írok róla, részben azért, mert még nem higgadt le bennem eléggé a vélemény, meg azért is, mert fáradt vagyok, s mint tudod, igen nehezen fogalmazok.³

A kötet több írását már ismertem, nagyobb részüket azonban most olvastam először. Ennek azért örültem, mert régi novelláid születésekor többnyire szemtanú voltam, olykor-olykor kicsit bába is, ezért mindig gyanakodtam magamra, hogy nem tudom kellő objektivitással nézni őket. Most megvolt rá a lehetőségem s örömmel és megnyugvással konstatáltam: régebben sem az elfogultság sugallta dicsérő értékelésemet.

Általánosságban és bevezetőnek annyit szeretnék mondani, hogy világszerte közismert »három görbe« stílusod, pontosabban: írói módszered, mely olykor talán kissé »okossá«, közvetlenül céltudatossa tette írásaidat s megmutatta a hús mögött a csontot is, ebben a kötetben már szinte teljességgel eltűnt, illetve nem is tűnt el, hanem olyan művészi fokra emelked, hogy egyáltalában nem vehető észre.

Persze nem egyenértékűek ezek az elbeszélések sem. De szinte mindegyikben valami sajátos művészi célnak, kísérletnek a szándékát lehet felfedezni s ennek ellenére az írásokban semmiféle mesterkéeltség, erőltetettségek nincs.

Fejlődésed igen szemléltetően lemérhető az »Üzemzavar« c. elbeszélésben. Pozsonyi Hugó már egyszer szerepelt egy régi és nem sikerült novelládban a maga komplexusával. Most ez a komplexus és ez a figura bevonul motivációként egy másik novellába, mely egészen finoman tárgyal egy különös lélektani problémát. Ezt az »Üzemzavar«-t egyébként a kötet egyik legjobb írásának vélem.

Ha már itt tartunk, megírom, hogy ezen kívül a »Valamelyik parancsolat«, a »Zárójeles mese«, »Villamos, fekete karikával«, »Betanítás« és az »Egy apától«, szerintem a kötet

³ Itt Csorba természetesen a prózai műfajokra gondol: sokszor elmondta, ő lírai alkat, számára a vers szinte az egyetlen kifejezési forma.

legjobb darabjai. A »Valamelyik parancsolat«-ra büszke lehetsz, mert igen jól sikerült egy Számodra szokatlan területen nagy erővel ábrázolni és mozgatni embereket. Ebben az elbeszélésben talán csak azt az apróságot hibáztatnám, hogy Biczó manővereit az árammal nem mindig tudtam nyomon követni elektrotechnikai szakismereteim hiányában. S talán más is így van.

A »Zárójeles mese« fölényesen magabiztos, szellemes, jóhumorú írás. Nagyon tetszett. Örömmel olvastam a »Villamos, fekete karikával« c. novelládat is. Főként raffinált szerkesztési módszere miatt. A »Betanítás«-ról már egyszer régebben beszélünk. Úgy érzem, ebben is sikerült valamit véglegesen megfogalmaznod.

Nem tudom, hogy a »Három új ausztrál«-t átírtad-e? Ezt én már régebben olvastam, most azonban sokkal jobb a véleményem róla, mint akkoriban volt. Úgy élt bennem, mint egy meglehetősen semmitmondó, szétfolyó írás, most pedig élesnek érzem benne a kontúrokat, s határozottnak a mondanivalóját.

A »Farkasalma« furcsa elbeszélés, kissé inkább regényrészletnek hat. Indítása Kosztolányi-s: egy embersors erőszakos megzökkenése, majd éber figyelése és rögzítése annak, mi lesz a zökkenés következménye. Azt hiszem azonban, kissé elnyújtottad, ha novellaként nézzük.

Véleményem szerint az »Ásó kapa elválasztja«, a »Másfél ember« és talán a »Tél és nyár között« sikerült a legkevésbé. Az első kissé szürke, a második már-már érzelmes, a harmadik is eléggé semmitmondó.

Tudnék még beszélni a »Barát idegenből« címűről,⁴ mely jó írás és példamutató arra, hogyan lehet nem sematikus, nem közvetlenül célratörően is konstruktív lenni.

Az »Öregtelep«-ben igen jónak tartom a lélektani problematikát, de kissé hosszúnak, vagy nem egészen funkcionálisnak minden vonatkozásban a bevezetést. Kálókovitsról többet beszélsz, mint ami szükséges ahhoz, hogy Rebler művésznő szívajdító öncsalását ábrázold.

⁴ Utólag, kézzel beírt szó.

Kedves Tibor, hát röviden ennyit kötetedről. Ha majd személyesen találkozunk, rászánunk egy délutánt. Most kényelmes helyzetben vagyok, mert nem tudsz közbeszólni, akkor majd aligha kerülhetem el.

Sommázva: melegen gratulálok kötetedhez, még egyszer köszönöm a dedikált példányt s a

viszontlátásig a régi és változatlanul
meleg barátsággal öllelek:

Győző

*Gépirás. – Címzés a borítékon: „Szántó Tibor író BU-
DAPEST XVI. Gizella u. 4. II.”. – A címzés téves volt, a levelet
először a Sashalmon levő Gizella utcába próbálták kézbesíteni,
majd a postás ráírta: „Sashalmán ismeretlen”, s a kerületet
XIV.-re javítva kézbesítették végül a levelet.*

128.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 14.

„Kedves Győzőm,

két keddel ezelőtt, a szokásos összejöveten, Galsai barátunk, néhány asztaltárs jelenlétében olyasféle mondkát adott elő, hogy Te beszéltél Vele és féligmeddig megkérted, hogy kérjen meg engem, hogy én dilettáns írások kapcsán ne uszítsam a barátaimat a Jelenkor szerkesztősége ellen.

Elhültem és minden, mert kutya rossz az, ha az embert olyasmiért hibáztatják, amit elmulasztott elkövetni. Magyarázni kezdtem és Galsai akkor, vagy jobban megfogalmazta a közlendőjét, vagy visszakozott, de már úgy mondta, hogy Te nem azt értetted, hogy én a szándékaimat illetően uszítottam, vagy mozgósítottam a Jelenkor ellen, hanem az eredmény vált olyasmivé.

Rossz postást választottál, nem elég szavahihetőt, így azután meglehet, hogy más ellen védekezem, mint ami a vád.

Tényállás: Gyenis két ízben, Borsos¹ egyszer megkért, hogy több, illetve egy írásról mondjak véleményt. Természetesen eleget tettem a kérésnek. Gyenis először küldött írásairól egytől-egyig leszedtem a keresztvizet, mégha egészében konstatáltam is bennük előrelépést a stiláris biztonságot illetően. (Most jut eszembe, hogy háromszor küldött kéziratot.) Második alkalommal küldte el az Ági bűnét. Nyomdafestéket nem tűró hangon reagáltam rá. Harmadszor az említett írás új változatát küldte el, ha lehet, akkor még gorombábban reagáltam rá, de az akkor érkező Pár szem krumpli című elbeszéléséről a legjobb véleményem van. Fél óra hosszát tudnám dicsérni.²

Borsos Jóska a kisregényét küldte el.³ A munkámat félretéve nekiültem és aztán oldalakon át bíráltam, dicsértem. Mondta, és tudom is, hogy haszonnal.

Mindezekben a Jelenkor nem szerepelt. Magánvéleményt mondtam, mi mást is vártak volna tőlem? Gyenis írásai, akkor már, tudtommal, passzék voltak a Jelenkornál, és joggal. Most azonban azt hallottam, hogy az Ági bűnét hozzátok le és nem azt, amelyet én jónak tartottam.⁴ A Jelenkornak, gondolom, nem azért olyan az ízlése, amilyen, hogy a Gyenist ellenem hangolja, és nyilván az én ízlésem sem azért olyan, amilyen, hogy a Gyenist a Jelenkor ellen hangoljam.

Győzőkém, becsületszóra hidd el, hogy véleményem megformálásakor a Jelenkor a gondolataim legtávolabbi zugában sem létezett. Nekem a mostani Jelenkorral, mindeddig nem volt perem, nem volt ügyem, sem elszámolnivalóm.

Ez állításomnak az lehet a próbája, hogy mi érdekem fűződhetne a Jelenkor elleni bármilyen akcióhoz? Semmi, semmi, semmi.

Talán tudod, néhány évvel ezelőtt és aztán nem is olyan régen, alkalmam lett volna ismét tevékenykedni Pécsett.

¹ Gyenis József és Borsos József.

² Az Ági bűne nem, de a Pár szem krumpli c. novella megjelent (*Jelenkor*. 1964. 4. p. 307-315.)

³ Borsos Józsefnek nem jelent meg kisregénye a *Jelenkorban*, csak novellái.

⁴ Ld. 2. j.

Még csak tárgyalásba sem bocsátkoztam az ügyben. Elsősorban lelki okokból, másodsorban okosság okából. Nálad hivatkozhatok a Feltámadás Makucskán-ra.⁵

Az új Jelenkorral, a Mészáros⁶ utánival soha nem volt bajom. Szegény Reményi Bélától kezdve barátaim sorát utasítottam oda. (Itt hadd említsem meg, hogy Ambrózy Ágoston⁷ elmondta nekem – a verseit nem láttam – hogy tizenöt éve sehová nem adott verseket, de most azt szeretné, ha a Jelenkor reprezentatív módon tenné közzé a küldötteket.)

Nem is védekezem tovább, mert ilyen büntetlenül ez már nehezemre esik. Egyébként a Gyenisnek, Borsosnak küldött levelek másolata megvan, készséggel szolgálhatok velük, bármikor.

Védekezem a vád ellen, pedig, lassan, már védekeznem kellene a Jelenkor ellen. Legutóbbi lentjártamkor mesélte Szöllősy és Borsos⁸, hogy pótlólag tudták meg, azzal vádolták őket, hogy ők Szántó kémjei.

De ki az a Szántó, kérdem én, akit illetékes helyen felkérnek a Jelenkor szerkesztésére, nem vállalja, viszont azok, akik vele barátkoznak, kémgyanúsakká válnak?⁹

Félre ne érts: nem Veled civódom, Neked panaszkodok. Az a gyanúm, hogy a Jelenkornál akadhat valaki, aki akinek mentséggként kézenfekvő a bajok egy részét a Szántó aknamunkájával magyarázni. Esküszöm, hogy nem gondolok konkrét személyre, mert olyannyira nem ismerem a folyóirat belső életét, de gyanakodnom mégiscsak kell, mert hogy kerülök én

⁵ Csorba színpadra alkalmazta Szabó Dezső *Feltámadás Makucskán* című művét, bemutatója 1945. július 2-án Pécsi Nemzeti Színházban volt. (*Feltámadás Makucskán* : Politikai szatíra 5 színben = *Sorsunk*, 1945. 3-4-5. p. 115-128. = Klny. Pécs, 1945. 16 p.)

⁶ Mészáros Ferenc politikai megbízottként volt a *Jelenkor* főszerkesztője Tüskés Tibor kinevezéséig. Ld. Csorba Győzőné megjegyzését, Szántó 17. levelének végén.

⁷ Ambrózy Ágoston (1914-) író.

⁸ Szöllősy Kálmán, Borsos József. Szöllősy és Borsos szerepéről ld.: *A város oldalában*. p. 180.

⁹ Szántó Tibort Egri Gyula, az MSzMP akkori pécsi titkára, felkérte a *Jelenkor* szerkesztésére, ő azonban nem vállalta: „Szántó Tibor azt mondta, hogy ahonnan őt rabszállító kocsin vitték el, akárhogy jön is vissza, ő ott nem fog még egyszer szerkeszteni.” Ld. *A város oldalában*. p. 168.

a Jelenkor szőnyegére, amikor én annak még csak a közelébe sem mentem?

Gyanakvásomat, nyilván, élteti a Végjáték kritika ügye is. Mint mondtad, Tüskés Tibor nem ismerte fel a kritika jellegét, ez legfőképpen azért különös, mert hiszen Ő maga is foglalkozott az üggyel. Különös az is, hogy Te csak nyomtatásban láttad, a normális az lett volna, hogy legalább a tényt, hogy ezekről meg ezekről a könyvekről írunk, közöljék Veled, és akkor, Te, ha érdekel, megnézhetted volna, hogy az igazsághoz, vagy, ha úgy tetszik, a folyóirat szándékához közel áll-e a folyóirat véleménye.¹⁰

Nem vagyok se mérges, se bús. Vártam is a levéllel és most már az se fáj, ha csakugyan élt, vagy él olyasféle elképzelés, mint, amit a Galsai először továbbított.

Nem kívánok pillanatnyi győzelmeket elérni és nem kívánom pillanatra kívágni magam pillanatnyi szorongatott helyzetemből. Kérlek, hidd el, hosszú távra, halálomig állom a szavam, hogy eddig nem volt perem az új Jelenkorról. A barátainak a barátja vagyok, ha megkérnek rá. akkor mondok véleményt a munkájukról. Ha sületlenséget mondtam volna és azt érvként használták volna fel, akkor csak engem járattak volna le.

1964, márc.5.[sic!]

Sok szeretettel üdvözl:

Tibor

Kedves feleségednek tiszteletteljes kézcsókom küldöm."

Gépirás. – A levél végén a dőlőbetűs részek kézírással.

¹⁰ Szántó Tibor *Végjáték* c. könyvéről (Bp. : Szépirod. Könyvk., 1963.) Farkas László írt kritikát a *Jelenkor* 1964. 1. számában. (p. 92-93.)

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 15.

„Kedves Győző,

kérlek, bocsáss meg a késedelmes reagálásért. A kötetet¹ rögtön kézbe vettem, és hálát, örömet éreztem akkor is, amikor még nem olvastam el. Csak apránként olvastam, ennek oka, hogy a szemem valami rossz passzban van, és, alighanem, marad is.

Vagy te nőttél nagyon nagyot, vagy én öregedtem, értem meg kellőre, de köteted még ilyen egységes, megrázó és bizonyára maradandó élményt még² nem nyújtott. Dehogy akarom én leszólni a szeretett előző vers-sereglegéseket, egy valamivel ifjabb költő és egy sokkal ifjabb vers-olvasó összekötő kapcsait, és emlékéit annak, amikor a költemények keltette elektromos hullámok már megindítottak és már másmilyenre hangoltak bennem érzelmeket, emlékeket, gondolatokat és felismeréseket, olyan egyszerű bonyolultsággal, mint ahogy távirányított gépekhez megy a parancs.

A költészeted, azt hiszem, olyan magaslatra emelkedett, amikor már dráma is, és epika is, és ugyanakkor megmaradt elem-tisztaságúan lírának. És ez, így, sokkal különb műfaj, mint egyszerűen az elbeszélő költemény.

Részekben olvastam a művedet és így még szembeszökőbb volt, hogy mennyire egységes, mennyire feltételezi és megvalósítja a folyamatosságot, a téma, a probléma egységét, vagy legalábbis egymáshoz kapcsolódását. Mondom; minden nap vártam a folytatást, és nem is maradt el soha, életbölcsességgel, emberszabású filozófiával gazdagodva lapozhattam a folytatáshoz, az új vershez.

Kötetedet terjeszteni fogom, aztán pedig a kezem ügyében tartom.

Gondolhatod, hogy a költői mesterséget illetően még dicséretet mondani sem bátorkodom. Minden részletes bíráló-

¹ *Séta és meditáció.* – Bp. : Magvető, 1965.

² Utólag, kézírással betoldott szó.

tom annyi, hogy a legemlékezetesebb verseket megemlítem, de úgy tolulnak ide a címek, hogy lassanként itt a tartalomjegyzék: Faültető, Két hang, Mint kezdetben, Megfelelések, Holnap már, Bízató, Késő dalok, Nyárelő, Alsóbélatelep, 1963³, Falu szélén, Téli éjszakák, Anyám halottas ágyon, Két bátyámra, Barátaim barátaim, Talán elkésett üzenet, Már nem odázhatom, Riadozó kezed, Lányok.

Kívánok minden-minden jót és azt, hogy ami így is, úgy is rossz és fájó, és várható, és elkerülhetetlen, azt továbbra is váltsd át nekünk ennyi szépségre, ennyi okos-jóra.

Feleségednek kézcsókom, kisasszony lányaidat szeretettel üdvözlöm

1965, ápr. 27.

Tibor”

Gépirás. – A második oldal alján Csorba kézírásával: „Szántó Tibor Bp. VII. Rottenbiller u. 27.”. – A második oldal alján, ismeretlen kézírással, nyomtatott nagybetűkkel: „SZÁNTÓ TIBOR”

³ A község neve és az évszám együtt a vers címe: *Alsóbélatelep, 1963*

130.

Csorba Győző levele Szántó Tiborhoz. 11.

„Pécs, 65. dec. 20.

Kedves Tibor,

csak most írok, meglehetősen késve, s köszönöm meg könyvedet.¹ Örömmel és izgatottan olvastam végig: nagyon tetszett. Azt az igényt és megvalósítást éreztem benne, ami az igazi ifjúsági irodalom fő törvénye, hogy t. i. esztétikumában egyáltalán ne legyen »ifjúsági«.

¹ *Tízezer rendszám* : Ifjúsági regény. – Bp : Ifjúsági K., 1965.

Pompásan és szívszorítóan álmodsz, álmodod vissza főképp gyermekkorodat. Ezt köszönöm Neked először, ezért vagyok hálás, mert visszavittél engem is a gyerekkorba, ahova, úgy látszik, egyre jobban esik az embernek menekülnie, minél felnőttebb lesz.

Emlékszem, meséltél már Tomiról, akit megtanítottál játszani, s nyilván emlékszel, hogy én is meséltem Neked az én Tomimról, akivel én ugyanúgy voltam.²

Ez a könyved megint olyan nagyon közel vitt Hozzád, hogy újra élesen fáj útjaink szétkanyarodása. Ismerlek, s Te is engem. Kicsit fölöslegesen kemény a nyakunk. Még egymással szemben is. Talán a fejünk is.

Egyszer kifogásoltad valamelyik versemben az »alázat« szót.³ Utána rájöttél, hogy nincs igazad. Most tehát megvolna már az alapunk a visszatalálásra egymáshoz. Miért nem élünk vele?

Hidd el, én Pesten már többször kerestelek volna. De adminisztrációs analfabétizmusom, s beteges fantáziám mindig visszariasztott tőle. Rettogtem találkozni J.-tal.⁴ S a közös lakás mindig ennek a lehetőségével ijesztett. Te meg egyre-másra jártál itt – utólag többnyire értesültem róla – de elkerültél.

Mondd, Tibor, nem lehetne ezen változtatni? Ha az első lépés megtétele probléma, vedd ezt a leveletem annak.

Szomorúan hallottam, hogy szemed ismét rakoncátlankodik. Szöllősy K. már régebben beszélt róla, most legutóbb pedig Szombathelyi Ervin a közgyűlésen. Azt is emlegették,

² Ld. *Elvesztett otthonok*, Csorba Kabdebó Lórántnak adott nyilatkozata = *Elvesztett otthonok* / Kabdebó Lóránt. – Debrecen : Csokonai K., 2003. – p. 162.

³ Számítógépes kereséssel kideríthető, hogy Csorba a verseiben közel harmincszor használja az *alázat* szót, alanyesetben és toldalékos formában, sőt, egy Csorba-vers is viseli ezt a címet. (Érdekes, hogy a gyalázat – ugyanezen számítógépes kereséskor – 15-ször volt fellelhető a versek szövegében.)

⁴ Szántó Judit, Szántó Tibor második felesége. Csorba valóban abszolút pontos láttelepet ad magáról, ill. „beteges fantáziájáról”: azzal, hogy előre elképzelt bizonyos dolgokat, szinte predesztinálta magát egy-egy helyzetre, s ha rossz előérzete – „rossz fantáziája” – volt bizonyos bekövetkezendő eseményekről, sokszor inkább elodázott vagy végleg elhalasztott akár fontos találkozókat, megjelenéseket, fellépéseket, látogatásokat is.

hogy Svájcba készülsz. Akkor talán ez a levelem nem is talál otthon. – Nagyon Veled érzek, és gyógyulást, addig meg erőt kívánok.

Lám, a regényről akartam írni, s ez lett belőle. Nyilván megérzed, hogy mégis arról írtam.

Valamikori válaszodat várom, s a könyvedhez melegen gratulálva ölellek

valóban a régi barátság
minden szeretetével:
Győző

Kellemes karácsonyt és boldog újévet is kívánok!
Gy.”

Kézírás.

131.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 16.

„Kedves Győzőm,

már válaszolok is a leveledre. Kezdem azzal, amiről már beszéltem is Neked: ma már értékelem és sokra tartom az alázatot. A magam tisztázó-szándékú levélben nem akarok vitát kezdeni, hiszen eddig közöttünk csak okos dolgokban volt vita. Az első lépéstől nem az alázat hiánya őrzött meg engem, hanem inkább a törleszkedni nem akarás, és csak részben az egészséges sértődöttség. Hiszen háborítatlan véleményem az, hogy a távolító lépteket is Te tetted meg. Mégpedig azokban az időkben, amikor a Gizella úton laktam, örökké otthon seggeltem, Judit dolgozott, tehát engem megtalálni, vele nem találkozni nem jelenthetett problémát, és Te, néhányszor Pestre jöttél és mentél haza, találkozás nélkül. Ez nekem durván fáj,

és a felismerés keserű sajkását még ma is tudom érezni. Hiszen nem így képzeltem a rendet. Azt hittem, hogy pécsi életemből, a barátaim élén, megmaradt nekem egy testvérbátyám, az okosabbik, a bölcsebbik testvér. És tapasztalnom kellett, hogy a tőlem elinduló szálak nem feszülnek meg. És a felismerés döbbenetében olyan jelek is hangsúlyt kaptak, amelyeket addig a hobbant túlérzékenységem szimptómáiként izolálni tudtam.

De most még előbb két mozzanatot az én reagálásaimról.

Amikor a börtön után először mentem Pécsre, azzal az érthető nekiszánással, hogy a hatóság, amely rajtam vesztett, most, esetleg, ismét rám rakja láncát, lásd Csikor¹, – de amikor a város határába értünk autóval, egy sertéshizlaldához, akkor nem az anyámat hívtam fel telefonon, és nem mást, hanem csak Téged, hogy: Szántó ante portas.

Még előbb, amikor a szabadlábra-kerülésem után először jöttél el a Rottenbiller utcába, micsoda pokoli, bizarr, szinte perverz csinnyem [sic!] volt az, hogy odasúgtam Neked: vesszünk össze. És a környezetünk elképedésére rögtönöztünk egy összeveszést, és abban éppen a hihetlensége volt a legsebbe, az a tudat, hogy ennek sosem volt előzménye, és sosem lesz folytatása, ez nem igaz, ilyen nincs, ez épp annyira nem létezik, mint ahogy az ember egyik füle nem üti meg a másik fület. Azt meg kell hagyni: azóta sem veszekedtünk.

Tehát a Gizella-úti időkben, amikor magam sziklát is másztam volna azért, hogy Veled találkozzam, tengert is úsztam volna érte, amikor reménykedve mentem a Vezér utcába és máshová, hogy lakást találjak Nektek, akkor durván fájt, hogy másoktól értesültem ittjártadról, és akadtak külső, vagy belső hangok, amelyek azt súgták, hogy immár miért lennék érdekes számodra.

És akkor meg kellett vizsgálnom magamban, hogy jelenthettem-e én a számodra csak megközelítőleg is annyit, mint amennyit Te jelentettél a számomra. Emlékeztem, hogy a

börtönben hányszor elnéztem azt a falat, amely a Ti akkori otthonotok irányát elállta, és tudtam arról, hogy Te távcsővel vizsgálgattad a börtönablakokat, és hogy milyen vigasztartátumokban részesítettétek Juditot, és mindez a barátságunkat igazolta, de nem értettem, hogy egyetlen verset sem írtál az ablakodhoz látszó börtönről, amely elnyelte a barátodat. Bizonyosan tudod, nem az irodalomtörténeti lábjegyzet viszket nekem, de nem értettem, hogy a vers-érzelmeidig nem hatolt az ártatlannak meghurcoltatása. Én bizonyos, hogy egy ciklust telesajogtam volna Veled.²

Aztán a másik: eljöttél tanúnak, ami akkor nem is volt veszélytelen dolog és ismerve a jogosultan rebbenő természetet, szép és bátor tett volt, bár... a vallomásod hőfokát keveselltem, nem voltál elég felháborodott az igazságtalansággal szemben. – Most ne háborodj fel a hálátlanságomért, mert én akkor frissiben is úgy magyaráztam magamnak: Te eredményt akarsz elérni, és úgy véled hatásosabbnak, ha a bíróságot nem traktálozod szubjektivitással. Csakhogy én a helyedben ezt nem tudtam volna megtenni. Igaz: nem vagyunk egyformák. Én addig mondtam volna a védőbeszédemet, míg le nem lőnek. Bár elismerem, talán kevesebb eredményt értem volna el.

Gyenis Jóska szenvedélyesen védett, és még, amikor a börtönben ültem, ordított a pécsi utcákon. Nekem később azt mesélték, hogy Te óvtad Őt, azért túl sokat ne ordítózzon, mert azért nem lehet tudni pontosan, hogy a vádakból mennyi igaz. (És hozzáteszem, hogy mennyi az igaz ennek a kijelentésednek a valódiságából, mármint, hogy mondtál-e ilyesmit egyáltalán.) Az persze nem kétséges, hogy a párttitkár Gyenisnek kevesebb bántódástól kellett tartania, mint neked.

De mondom tovább, hogy egyetlen morzsa se maradjon a barátságunk mézében.

Én egy kicsit művinek éreztem azt, ahogy Te a Juditra megharagudtál és egy kicsit üstökénél előráncigálnak az eset

² Csorba Szántó Tibornak ajánlotta az *Egy régi folyóiratra* c. versét, *Szántó Tibor szellemének – nem múltó baráti szeretettel* alcímmel = *Szántó Tibor és a Dunántúl : Emlékezések és repertórium* / Szerk. Tüskés Tibor. – Pécs : Baranya Megyei Könyvtár, 1988. – (Pannónia Könyvek.) p. 7. – Megjelent az *Anabázis és az Összegyűjtött versek* c. Csorba kötetekben is, alcím nélkül.

súlyát. Mi nem beszéltünk erről, de másnak a sértődéssel indokoltad a nem találkozásainkat. Én meg úgy gondoltam, magad is érzed, hogy közös barátaink számára disszonáns a mi barátságunk formavesztése, és mások is gondolhatnak olyasmire, hogy volt Szántó – nincs Szántó.

Belátom, egy inszinuáció többszöri felhánytorgatását tartalmazza ez a levél, de hát kellett, kellett keresni valami magyarázatot.

Mit tettem? A helyzetet valóságosnak fogtam fel, és, úgy éreztem, befejeztem azt, amit Te diktálni kezdél.

Számomra, a múltba tekintve, háborítatlanul a legfényesebb barát, tanító-mester maradtál. A jelenben pedig az a nagyon okos kritikus, akitől művenként kapok, egy eligazító levelet.

Arra viszont esküszöm, hogy soha nem vétkeztem ellened. Valótlan, hogy Szöllősy, Borsos renitenskedését én fűtöttem volna. Rólad mindenkor a szívem szerint nyilatkoztam, és az utolsó verseskötetednek jobban semmikor sem örülhettem volna.

Kérdeztél, vagy talán nem is kérdeztél, de beszélni csak úgy tudok, ha nem hallgatok, ha el nem hallgatok semmit, és most már, a mi hangtalan vitáinkról nekem nincs is több mondanivalóm.

Boldog vagyok, hogy sikerült a regényemmel benned húrokat megérintenem. Nagyon, nagyon örülök.³

Karácsonykor egy napra leutazom, de most aligha juthatok el Hozzátok, mert olyan családi zúrjeim lesznek. Majd mesélek. Genfből⁴ január végén térek vissza, aztán, nyilván, leutazom.

A szemem nem éppen virányos, meg talán semmi sem.

³ Tízezer rendszám. Ld. előző levél 1. j.

⁴ Szántó szemműtétre ment egy genfi klinikára.

Éppen azért van kívánnivalóm az új évtől, és Neked, a Családodnak, nem kevesebb buzgalommal kívánok minden jót, és addig is kellemes ünnepeket. Valamint köszönöm a leveledet.

1965,dec,22, [sic!]

Szeretettel ölel, Feleségednek kézcsókom

Tibor”

Gépirás. – A levél harmadik oldalán, az írásképre merőlegesen, két sorban, Csorba Győzőné kézírásával: „Szöllősy Kálmán: könyvtáros, Pécs Borsos József: Pécsi Rádió szerkesztője, író. – A borítékon a címzés: „Csorba Győző író Pécs Damjanich u. 13/3”. A feladó: „Szántó Tibor, Bp. VII Rottenbiller u. 27” – A boríték bal oldalán, a címzésre merőlegesen, Csorba kézírásával: „Válasz: 65. XII. 27.”– Sajnos, a válasz nincs meg!

132.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 17.

„Kedves Győzőm,

levélváltásunk óta szétszabdalt a lelkem, ami nem baj, ha a vagdalkozás, önvagdalkozás gyógyító.

Napokig sajgott bennem az aggodalom, hogy a levelem nem sikeredett-e másmilyenre, mint amilyennek lennie kellett volna. Azt a levelet ugyanis pillanatok alatt írtam, mert mentem az orvoshoz és magammal akartam vinni, hogy feladjam.

Lehetséges, hogy a felsorakoztatásomban sok vádat hordtam össze, mintha bizony Veled kapcsolatban másról sem tudnék, de úgy volt ez, mintha lencse-válogatással lettem volna megbízva, akkor csak azt szedegettem, ami rossz, vagy mondhatnám, nem közénkvaló.

Mindent kiszedegettem, olyasmit is, aminek gondoltán megannyiszor elszégyelltem magam, mert hogy jövök én ah-

hoz, – valóban, igazán – hogy a Te költészetedbe tárgyként betolakodjam?! A gondolat létét csak az önfájdító, magam sa-nyargató bizonyíték keresés táplálta.

Mert azt Te nem is tudod, hogy bennem, már-már el-tokosodva, milyen fájó, érző seb volt a mi kapcsolatunk semmi-lyensége.

A vádjaimról nem beszéltem, mert a helyzetbe bele-nyugodtam. Most meg, amikor szoltam róluk, nem azért tet-tem, hogy az egész kapcsolat lehetetlenségét bizonyítsam, ha-nem azért, hogy megmagyarázzam, miért nem tettem meg én az első lépést, és azért, hogy a barátságunk ne szervesen elte-metett anyagra épüljön, ne azon épüljön újjá.

Talán nem derült ki egyértelműen, hogy én nem el-mondtam, hanem kimondtam, varázslat módjára el is pusztí-tottam a fantomokat.

A részletek igazságánál, vagy valótlanságánál sokkal érdekesebb az, hogy Te lehetővé tetted számomra ezt a meg-szólalást.

Ami a Mészáros-féle kézfogást illeti, kaptam én már ezért Tőled. Nem szeretem a theatralitást. Nyújtotta a kezét, mások is álltak ott, elfogadtam. Aztán bent a teremben szét-morzsoltam a fickót.¹ Szembesítettek. Teljesen az a sematikus jelenet játszódtott le, hogy a vádlottból vádló lett, a vád tanújá-ból meg semmi. A terem rendjére felügyelő rendőrőrmester a tárgyalási nap végén azt mondta nekem: – Jól elintézte azt a pofát, esküszöm, azt hittem, hogy már úgy kell kicipelni, mert így² remegett a lába, majdnem összeszarta magát.

Befejezem a levelet, mert már össze-vissza gépelek a nagy pakolgatás és ügyintézés közepette.

Azt szeretném, ha szívből lezárnánk a történeteket és a nem-történeteket.

¹ Mészáros Ferenc. A tárgyalásról ld. *A város oldalában*. p. 168.

² Tollal aláhúzott szó.

Még egyszer a legjobb kívánságok az egész Családnak.

Talán átadták a könyvtárban az üzenetet, hogy a Karcsonyt követő napon telefonon kerestelek.

1965, dec, 31, [sic!]

Baráti öleléssel

Tibor.”

Gépirás. – A második oldal alján Csorba Győzőné kézírásával: „Mészáros: a Dunántúl napilap szerk. A Dunántúl pécsi folyóirat főszerkesztőjévé nevezték ki, de sikerült összefogással leváltatni a pártbizottságon, mert azok támogatták.” – A kézírásos szöveg fölött ugyancsak kézírással egy kérdőjel látható, mellette ismeretlen kézírással, nyomtatot nagybetűkkel: „SZÁNTÓ TIBOR”

133.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 18.

„Kedves Győzőm,

az életem új mechanizmusához tartozik, hogy lényegtelen dolgokkal kell foglalkoznom és a lényegesek úgy maradnak el, mintha örökéletű lennék. E téren azonban még nem tudok bizonyosat. Ezt a levelet is már jóideje szerettem volna megírni.

Genfben mindkét szememen operálgattak. A Filatovról¹ elnevezett placenta beültetést csináltak. A jobb szememmel ez már 1956-ban megtörtént. Akkor semmit sem használt. Most a szemem még olyannyira sem használható, mint Svájc előtt.

¹ Filatov, Vlagyimir (1875-1953) orosz szemész professzor.

Múlt év nyarán, hosszas előélet után feleségül vettem egy lányt.² Közös előéletre gondolok. Szerettem volna elkerülni, hogy a jelenlegi családi fészkeembe cipeljem. Hónapokig laktunk külön, Ő albérletben. Aztán most, amikor a télbe fagytak a költözködések, mégis itt egy fedél alá kerültünk.

A feleségem, úgy hiszem, mértéken felül szeret engem, de ez az érzés abnormális reakciókat vált ki belőle. Féltekenységében, fantáziálásában már-már önveszélyes, és ezáltal számomra veszélyesebb, mintha engem veszélyeztetne. Tehát, más egyébről nem is szólva: megvan a magam öröme.

Dolgoznom is kellene a lelki és testi nyomor közepette. A Szépirodalminak kisregényeket, a Filmgyárnak a Tízezer rendszámból³ filmet, a Mórának új ifjúsági regényt, a Népszavának havi néhány tárca-novellát, novellát kellene írnom. Közben a lakáscserével is foglalkozom. Múlt vasárnap és ma is jelent meg hirdetésünk róla. Telefonok, látogatások, viszontlátogatások. Bámulom, hogy micsoda erős ember vagyok. A volt anyósom többhelyütt aláaknázza az előszobát, de én már megszoktam, hogy a légnyomás segítsen a kívánt helyre és a repszekkel borotválkozzam.

Köldökömre egy pillantást sem kell vetnem ahhoz, hogy a testet öltött lelkibajaimat szemügyre vegyem.

Svájcot különben kitűnően érzékelttem. Az Isten és a ceruza talán megbocsájtja nekem, ha azt dünnyögöm, hogy meglehetősen hely. Szinte felfoghatatlanul meglehetősen.

A magam problémáiról, gondolom, mondhattam újat. Rólad, a verseid ismeretéig bezárólag, többet tudhatok. Menynyire sajnálom, hogy a szerzői ested idején nem vetődtem Pécsre.⁴ Ez pathetikusan hangzó mondat, de igaz. Hallottam Kálmántól,⁵ hogy gyönyörű este volt.

² Szántó Tibor harmadik felesége Márton Klára író. (Szántó 1966-ban elvált második feleségétől Szántó Judittól, de egy ideig még volt anyósával élt egy lakásban. Ld. a következő bekezdéseket.)

³ *Tízezer rendszám* : Ifjúsági regény. Bp. : Kozmosz, 1965.

⁴ A szerzői estről ld. Szederkényi Ervin: *Csorba Győző szerzői estje = Dunántúli Napló*. 1966. febr. 1. p. 9.

⁵ A nevet Csorba Győzőné húzta alá, s egy lapalji jegyzetet is írt hozzá: „Szöllősy Kálmán könyvtáros”.

Már régebben megborzongatott és felháborított az a MÉH-telepbeli szörnyűség, amikor – már csak sejtem, hogy melyik – kislányodat halántékon hajították. Nemhiába, hogy én már mániákusan aggódok minden szerettemért, ha nem percnnyire pontosak.⁶

Első rátára talán ennyit. Gondolom, ne kezeljük penzumként a levélírást. Jó lenne, ha akkor írnánk, ha lelki igényünk támad rá. Ez nem akar recept lenni, de talán így lenne a jó.

Feleségednek sok szeretettel küldöm a kiérdemelt tiszteletemet, Téged baráti szeretettel ölel

1966, febr,6.

Tibor”

Gépírás. – Az aláírás alatt Csorba Győzőné kézírásával: „Szöllősy Kálmán könyvtáros”

134.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 19.

„Mindannyiotokat sok szeretettel üdvözlö
Szántó Tibor”

Képeslap, kézírás. – A lapot Szántó felesége címezte meg, a címzés: „Csorba Győző Pécs Damjanich u. 13/3” A lap felírata: „MÁTRAFÜRED Mátrai táj”. – Datálás a postai bélyegzőn: „Mátrafüred [...] 13” Az év és a hónap olvashatatlan.

⁶ A családtagok nem emlékeznek az említett esetre.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 20.

„Kedves Győző, ezen a tájon, a szemészeti klinikán – éppenséggel – vagyok. Levelet majd Pestről. Ölel A Sasszemű (Tibor)”

Képeslap, kézírás. – A lap címezése: „Csorba Győző író Pécs Damjanich u. 13/3”. – A lap felirata: Szeged. Aradi vértanúk útja. – Datálás a postai bélyegzőről: „Szeged 1966. ápr. 7.”. – A lap alján ismeretlen kézírással, nyomtatott nagybetűkkel: „SZÁNTÓ TIBOR”

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 21.

„Kedves Győzőm,

visszatértem az írógépemhez, innét aztán a jövő héten átkapcsolhatok az élőszóra, ha Pécssett találkozhatunk. Valami zenementes jó kiskocsmá alkalmas lenne.

A rég nélkülözött kidumálás előtt most csak egy kicsit kalandozgatok a gépirásba kíváncszó mondanivalók közt.

A jómultkorjában hallgattalak a rádióban verset mondani. Tudod, amikor a szerzői ested pótlásaként elhangzott Tüskés Tibor bevezetője is. A versek és előadásuk is mély tiszteletet keltettek bennem és az oldalamnál fülelő vadonatúj feleségem a személyedet is megszerette a kibeszéded által.¹

Szeged, az orvosom jóvoltából, eléggé reménykeltő helynek látszik. Ha valahol, akkor ott reparálni fognak a tekintetemen egy kicsikét. Jelenleg még csak kísérleteznek velem. Egy levágott marhának a szeméből kivonták a festék-

¹ Bertók László *Csorba Győző* c. bibliográfiájában nem említi ezt a(z) – esetleg 1965-ös – rádióműsort, a hagyatékban eddig én sem találtam nyomát.

anyagot, aztat [sic!] beültették a karomba és majdan kivágják onnét, valamint magyar és nemzetközi pirulákat kapok, mert a nyakamban, tán, túlműködnek a mirigyek. Az ürbe, egyelőre, még nem akarnak kilőni, de nem is mennék oda, míg nem garantálnák, hogy ott is a leghaladóbb társadalmi berendezkedés körülményei között kóvályoghatok.

Különben tökéletesen igazad van, amikor arról írsz, hogy sajátosan alkalmazom a magam életére az erkölcsi normákat. Maximalizmusomban magam aztán valóban soha nem kíméltem. Erről a problémáról tavaly már valami kisregényt kezdtem, de a munkát idén még nem is folytattam.

És nagyon igazad van, amikor Weörest² idézed, az Isten által sem szántott papírmezőm kapcsán.

Itt nagy borulás lesz. A Magvetővel, a Szépirodalmival, a Filmgyárral és a Móra Kiadóval van szerződése. Itt pedig már tényleg csak az Isten jöhetne el hozzám egy kicsit maszekolni. De az se megoldás. Mert utána, amit Ő írt, azt is csak átírnám.

A legjobb mégis az lenne, ha az a karombeli marhaszem fiadzana meg a szememben. Nincsen tempó a munkámban, tudod.

Győzőkém, hidd el, nem úgy nézek vissza a múltamra, hogy sóbálvánnyá váljak, sőt, a jövőmmel elégedett lennék. Szigorú önvizsgálattal már-már kinyilváníthatom magam magamnak (és csak Neked), hogy azérés java része már megtörtént, most már el kell kezdeni az igazi termés betakarítását. Ehhez egészség és egészséges életkörülmények kellenek. De nem is ezért mondom, hanem hogy a tirki-tarka múltból de nagyon vonzana ott ülni a bástya-kuckó-szobádban,³ és nem lenni attól tizenegy évnnyire.

Nodehát.

² Weöres Sándor (1913-1989) költő, műfordító, Csorba egyik legjobb barátja.

³ Csorba Győző „munkaszobája”, a régi pécsi városfal egy őrtornya volt, ahol tavasztól ősziig zavartalanul, a világtól szinte teljesen elzárva dolgozhatott. Az őrtorony a Kulich Gyula utcai háza kertje végén, az Aradi vértanúk (Petrezse-lyem) útjáról látható ma is. Ide csak az juthatott el, akit a kerten átengedett Csorba Győzőné.

1966, ápr, 27

Családostól, mindenestől
szeretettel ölel
Tibor”

Gépírás.

137.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 22.

„Kedves Győző,

valamelyest kilábolván a költözködés és a berendezkedés bonyodalmaiból, tudósítalak, hogy címem: V, Veres Pálné utca 29, telefon: 184-123.

Ez már egy normális hely. Legutóbb írtam is két tiszteletes elbeszélést. Úgy látszik, én csak akkor tudok tőlem telhetőt nyújtani, ha mindentől elfüggetlenítem magamat. Mostanság és a jövőben is ilyesmire törekszem. Nem célzom meg senkinek a tetszését, pardonját. A magam legszigorúbb ítélete szerint igyekszem dolgozni. Legalábbis hébe-hóba’.

A szemem állapotát leszámítva kitűnően lennék, de az ilyen leszámítolás nehéz ügy.

Veled miképpen halad az idő?

Úgy gondolom, hogy a költészetednek az általad már elért magaslatában ritka lehet a levegő. Nem lehet ott ugrabugrálni. Az érthető.

Egyébiránt lenne miről beszélgetnünk. Remélem, hamarosan vagy ott, vagy itt letelepszünk egy aszal sarkához.

1967, okt, 1,

Baráti öleléssel

Feleségednek kézcsoókom
Tibor”

Gépírás.

Csorba Győző levele Szántó Tiborhoz. 12.

„Pécs, 67. okt. 16.

Kedves Tibor,

nagyon köszönöm, hogy írtál. Örülök a jóhírnek. Édesanyádtól már tudtam, hogy végre sikerült elköltöznötök. Így van jól. Bizonyára segít ez majd az írásban s Feleségednek is a megnyugvásban. Mert művészet ide, bölcsesség oda, annyira mindig köznapiak maradunk, hogy laknunk valahol kell.

Azt viszont szomorúan olvasom, hogy szemed nem javul. De talán a békesség itt is használ majd.

Azért vártam a válasszal, mert reméltem, hogy 17-én vagy 18-án találkozhatunk Pesten. Sajnos, nem. 18-án ugyanis egy küldöttséggel 1 (egy) hétre Jugoszláviába megyek. Ám a vonat dél tájban indul, s én reggel megyek föl Pestre, s még meg kell szereznem az útleveletem a Műv. Minisztériumban, s a többi egy s mást az Írószövetségben. Attól félek, hogy nem lesz könnyű.¹

Hogy visszafelé mi lesz, azt még nem tudom.

Itthon nálunk nincs különös újság. Gürcölünk. Új kötetem tavasszal jön a Magvetőnél.² Mi van a Te regényeddel?

Kedves Nejednek kézcsókom, Téged nagyon melegen ölellek, s egész családom köszöntését küldöm:

Győző”

Kézírás.

¹ Október 18-án magyar íróküldöttség utazott Jugoszláviába. Tagjai: Darvas József, Csorba Győző, Gyárfás Miklós, Nagy László, Palotai Boris, Pilinszky János, Szederkényi Ervin. Belgrádban, Kragujevácon és Újvidéken szerepeltek. = *Jelenkor*. 1967. 11. 1087.

² *Lélek és ősz* : Versek. – Bp. : Magvető, 1968.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 23.

„Kedves Győző,

köszönöm jóleső leveledet.

Ami a példányszámodat illeti, csak azt ajánlhatom, okosabbat nem tudok; örülünk, hogy könyvünkből egy példány sem fog maradni a boltokban. Az ÁKV¹ majdan a következő ellen nem emelhet eladhatatlansági kifogást.

Hallgattalak a Rádióban. Jó volt az egész, még sokáig elüldögéltem volna ott, talán tudod, hogy nagy tisztelője lennék a latin irodalomnak, az ókorinak, de bizony csak keveset ismerek belőle.²

A műsor számomra is sok nóvumot szolgáltatott. Rájöttem, hogy nem ismertem kellően a munkásságodat.

Örömmel hallgattalak, ezt a lényegyet mondó és okos tónust ismerem. Így szólsz, amikor nem egyvalakihez beszélsz, hanem sokakhoz.

Pákolizt Pistától már megérkezett a közlést-bejelentő levél, de azért nagyon örültem mindannak, amit nem hivatalosan értésemre adtál, természetesen leveled tényét is teljes diszkrécióval kezelem.

A novellák³ értelmezését illetően, mégis az lenne a legjobb, ha maradnánk az első adott, leírt értelménél. Olyasféleképpen lehet ez, mint amikor a ki van írva: »Vigyázz, ha jön a vonat!«

Ez a tábla elsősorban és átlagosan ezt jelenti. De a hősök számára, vagy az öngyilkosjelölt számára talán felszólítást jelent az óvatlanságra.

¹ Állami Könyvterjesztő Vállalat.

² *Műfordítók műhelyében. Látogatás Csorba Győzőnél.* Bevezeti Berza László. = Magyar Rádió, Petőfi Adó, 1966. nov. 24.

³ *Titoktartás = Jelenkor.* 1968. 4. sz. p. 307-316.; *Vulkán vendéglők = Jelenkor.* 1968. 6. p. 497-511.

Remélem, majd elolvasod a szóbanforgó írásokat, és remélem, azt is, hogy várakozásodban nem fogsz csalódni és Veled együtt én sem.

Bízva a mihamarabbi szerencsés találkozásunkban,
sok szeretettel ölel,
feleségednek kézcsókom,

1968, január 24.

Tibor

Géczy Jóska most már jó helyre, a Kudász féle Szívklitikára⁴ került. Lényegesen jobb állapotban van.”

Gépirás. – A második oldal alján ismeretlen kézírással, nyomtatott nagybetűkkel: „SZÁNTÓ TIBOR”

⁴ Kudász József (1904-1981) szív- és érsebész professzor, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Ér- és Szívsebészeti Klinikájának vezetője.

140.

Csorba Győző levele Szántó Tiborhoz. 13.

„Pécs, 1968. február 4.

Kedves Tiborom,

amúgyis akartam már írni: megköszönni kedves leveled a fordítás-műsoromról. Most ezt együtt teszem a »Bálnákról«¹ megköszönésével. Vártam már, annál is inkább, mert G. Pongrác² itt járt és közölte, hogy megjelent. Pongráccal egyébként érdekes beszélgetést folytattunk: pécsi hírekről tájékoztatott engem, többek közt Várkonyi N. és Rajnai viszonyának megrom-

¹ *Bálnákról is beszéltünk.* – Bp. : Európa, 1968.

² Galsai Pongrác.

lásáról, ami kb. féléve történt, de én még nem tudtam róla. Hát látod, így élek én ebben a városban.³

Regényedet persze ismét elolvastam, azonnal, hogy megkaptam. Változatlanul, sőt jobban tetszik, mint az első alkalommal. Kitűnő, egészen eredeti, egyéni szemléletű, szuverén törvényrendszerű könyv. Azt hiszem, ennél biztosabban már nem lehet mozogni az anyagban. Minden hivatkozó leleplezés-igény nélkül remekül megfogtad benne a mai ember talán legtragikusabb traumáját, ami aligha kötődik országokhoz, legfeljebb a civilizáció valamilyen fokához. Paolo figurája mint kontraszt- vagy mérték-motívum vagy vigasztalás vagy nosztalgia vagy minden együtt ugyancsak igen szerencsés. Nem az Ember ő, hanem még ember, akinek legalább kellene lennünk, s lehetnénk⁴ is, ha a homo sapiens méltóságában vagy egyszerűbben: rendelt rangján meg akarunk maradni. Könyved dokumentum-értékű, a szó magas, művészi értelmében, s úgy gondolom, ez a legtöbb, amit egy regényről el lehet mondani. S Neked nem kell magyaráznom, hogy ez az eredmény korántsem jó meglátás következménye csupán, nem is az elmondásé általában, hanem azé, hogyan ismerted fel mindezt és hogyan mondtad el.⁵ Ez pedig már töményen művészi kérdés, művészeti kategória. Ahogyan a mániákus ismétlődés apró, látszólag jelentéktelen variációiban a figurák és a cselekmény kibomlik, teljessé válik, az egészen mesteri. Nincs a regénynek egyetlen pontja, ahol a feszültség alábbhagyna, az érdekesség

³ Várkonyi Nándor (1896-1975), irodalom- és művelődéstörténész, könyvtáros, Pécs „szent öregje”, Csorba atyai jóbarátja, a *Sorsunk* szerkesztője. Várkonyi Nándor halála után négy verset is írt Csorba: *Apa-sírató*, *V. N., V. N. után*, *Koszorúzás*. *V. N. emlékének*. Ezek közül talán a legismertebb az *Apa-sírató*. *Várkonyi Nándor halott*. c. vers, mely először a *Jelenkorban* volt olvasható (1975. 6. sz. p. 518-519.), majd megjelent az *Észrevételek* és az *Összegyűjtött versek* c. kötetekben is. – Rajnai László irodalomtörténész, műfordító Pécsen élt, dolgozott a *Jelenkor* számára is, elhagyatottan halt meg pécsi otthonában. Halála után „felfedezték”, kiadták műveit. Várkonyival előbb kitűnő viszonyban volt, később megharagudott rá – ok nélkül. A Várkonyi-Rajnai afférról és utóéletéről ld. az *A város oldalában* c. kötetet, p. 101-102., Pintér László cikkét – *A provincialista bosszú* – (és a hozzá kapcsolódó írásokat) az *Argus* 2004. 7-8. számában = http://www.argus.hu/2004_07/ta_pinter.html

⁴ Aláhúzások a kéziratban.

⁵ Aláhúzások a kéziratban.

szürkülne. A különféle előre- és visszamutatások, a nagyon szűkszavú, de mégis gazdag, sokrétűen sugárzó fogalmazás külön érényed.

Boldogan élveztem azt a ragyogó mértéktartást is, mellyel egyrészt tudsz adni annyi couleur locale-t, hogy az ember fenntartás nélkül Szicíliában, Palermóban érezze magát, ugyanakkor ez mégse legyen számára annyira fontos, hogy akárcsak egyetlen pillanatra is eszébe jusson a problémát oda szűkíteni.

Aztán örültem annak is, hogy milyen sokat tudsz az emberről. Ez ugyan mindig érényed volt, de ahogy tudásod nőtt, úgy találtál egy-egy mondatoddal mind közelebb a »tízes« körhöz, úgy lehattél folyton kevesebb szavú. Most már a mondatok sorozatosan a »tízesbe« csapódnak.⁶

Kedves Tiborom, röviden csak ennyit új vagy megerősödött benyomásaimról. Tudod, hogy még más mondanivalóm is van könyvedről, hiszen akkoriban egy egész estén át beszélgettünk róla.

Köszönöm a megtisztelő dedikációt is, a legméltóbban azzal köszönöm, ha megírom: közös múltunk néhány éve nekem is kifogyhatatlan éléskamráma ma is.⁷

Feleségednek tisztelő kézcsókom küldöm, Téged a régi változatlan barátság melegségével

ölellek:

A Család is melegen üdvözl.

Győző

⁶ Csorba írta az *Összegyűjtött versek* c. kötetet utószavában (*Magamról, verseimről*): „A kifejező eszköz akkor a legjobb, ha a legtalálóbb. Esményem: a tömör, szigorúan funkcionális fogalmazás és vers-szerkesztés. Amikor minden szóra bízunk valamit abból, amit el akarunk mondani. Iszonyodom a hígságtól, a szöveg üresjárataitól, a pongyolaságtól.” Másutt azt fejtegette, hogy lehet elérni tíz találatot 2-3 lövésből is, de az az igazi, ha egyből a tízes körbe lő az ember, vagyis két-három szó helyett egy szóval éri el a kívánt hatást, érzelmet, helyzetábrázolást.

⁷ A dedikáció: „Múltunk közös részéből még ma is táplálkozva, küldöm Csorba Győzőnek szeretettel Tibi”

Géczy Jósát szeretettel köszöntöm, s gyógyulást kívánok Neki. Gyakran eszembe jut.

Gy.”

Gépirás. – A dőlt betűkkel nyomtatott „utóirat” kézírással.

141.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 24.

„Kedves Győző,

köszönöm szépen a leveled, és általában köszönöm azt, hogy minden könyvem útján a legfontosabb irányt jelentheted.

Megkapom a könyvet, küldöm a Győzőnek és szorongva várom a levelet.

Ebben a relációban tanultam meg azt, hogy az az ember teremthet magában igazi csendet, az odafigyeléshez, a behelyezkedéshez, akár az átlényegüléshez is, éppen az az ember, akiben egy teljes és gazdag világ él, tehát jogosan lehetne benne nagy lárma is.

Ebből jogosan következik, hogy éppen az üres fráterek süketek, nem hallanak meg egyebet, mint a maguk tíz centiméteres magnószalagját.

Te a szándékot is mindenkor megértetted, még azt is, ami sokszor a tollban maradt. Együttérző jóindulatod alighanem egy kicsit elfogulttá hangolt a javamra. Mások ellenkező előjelű indulatainak elviselését néhányadmagaddal vidámabbá tetted számomra.

Most ez alkalommal jó lenne megmutatni Neked egy-két másoktól érkezett – értő és érző levelet. De mi nem szoktunk dicsekedni, legalábbis egymásnak semmiképpen nem.

Ha tudom, hogy nóvumot mondok, akkor Rajnai kontra Várkonyi ügyben én is pletykálhattam volna. Majd legközelebb.¹

Bp, 1968, február 20.

Baráti szeretettel ölel:

Tibor

Kézcsók a családnak.”

Gépírás. – A levél végén Csorba Győzőné kézírásával: „Várkonyi Nándor, Pécs, Sorsunk főszerk. Rajnai László, Pécs, műford., író”

¹ Ld. 140/3. j.

142.

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 25.

„Szeretetteljes üdvözetek Tibor neje”

Képeslap, kézírás. – Datálás a postabélyegzőn: „1968. 07. VII.”. – A kép felirata: Praha St. Nicholas' Church from Vrtba Garden” – A címzés Szántó Tiborné kézírásával: „Csorba Győző Pécs Damjanich u. 17. Hongrie. – A „neje” aláírás Szántó T. nejének kézírása. – A képeslap alján Csorba Győzőné kézírásával: „Szántó Tibor író és felsége”

Szántó Tibor levele Csorba Győzőhöz. 26.

Kedves Győző,

mindenekelőtt köszönöm az örvendetes ajándékot,¹ és máris köszöntöm a teljesítményt, a teljesítést. Az biztos, hogy még beljebb hatoltál valami nehéz közegbe, még beljebb, mint eddig. A teljesítményedből igazán mitsem von le az, hogy ma – öregebben, próbáltabban – jobban tudom értékelni, mint akkor, amikor jobbadán csak tetszett.

Bocsánat a késedelmes reagálásért, de csak akadályok leküzdése után ülhettem neki a levélírásnak.

Hiszem, hogy jó úton jársz, amikor sok úton jársz, alighanem többen, mint eddig.

Káprázatos, hogy mi van mindenütt, bizony igaz, és Te keresed a ritmust, a rendet.²

És rengetegszer megtalálod, sokszor a látszólagos aritmiában, és rendetlenségben.

Magam is azt hiszem, hogy minden rugóra jár.

Tanúsíthatom, hogy »dolgaid« nehezedtek, bonyolódtak. És hogyne hinném el, hogy szerettél volna méltó lenni hozzájuk, hogyne hinném, amikor lettél is.³

Külön örülök humorodnak, amelynek semmi köze a tréfacsináláshoz.

Az irónia keserű levét bölcsesség édesíti a humor nedvévé.

Kitűnőnek tartom, hogy a »Család« ciklust ilyen tágan értelmezted.⁴

¹ A *Lélek és ősz* c. Csorba-kötet. (Bp. : Magvető, 1968.).

² Utalás Csorba *Ritmus, rend, zene* c. versére.

³ A kötetben megjelent *Jobb ha előbb* c. versről van szó, mely így kezdődik: „Dolgaim nehezednek bonyolódnak / de legyenek csak az én dolgaim”, majd így fejeződik be: „Dolgaim nehezednek bonyolódnak: / szeretnék méltó lenni dolgaimhoz // A felnőtt nem kíván gügyögni”

⁴ A ciklusban Kodálytól Kafkaig, Rousseautól a költő egyik bátyjáig nagyon sokan megszólíttatnak.

Hadd sorolja fel, csak úgy kapásból, néhány olyan verset, amely mélyen a szívemben rezonál: Bolyongó, az »Áprilisi változatok« (közülük különösen a második), Példa, Jön az angyal, Fordított kígyó, Otthon Három lány.⁵

A borítólap viszont nemigen tetszik. Nem és nem.

A munkádhoz jó erőt kívánva,

1968, május 13

baráti szeretettel ölel

Tibor

Feleségednek tisztelő kézcsókom.

Gépirás. – A második oldal alján Csorba Győzőné kézírásával: „Szántó Tibor”

⁵ A vers címe: *Otthon Három lány*.

144.

Csorba Győző levele Szántó Tiborhoz. 14.

„Pécs, 68. júl. 8.

Kedves Tiborom,

megkaptam, köszönöm, s elolvastam az »Élet, halál, cigaretta«-t.¹ (A cím kicsit erőltetett, mint novella-cím is, bár hatásos.)

Örültem, hogy a kötet nagy részét nem ismertem. Ilyenformán módomban volt Téged ismét fölfedeznem mint novellaíró.

A kötetről az általános benyomásom: roppant igényes, szigorúan válogatott, eredeti könyv. Mennyi mindent látsz és meglátsz az életből! Nem akarok olcsó játékot űzni, de azt hiszem, hogy fizikai látásod megromlása csodálatosan élessé

¹ *Élet, halál, cigaretta* : Elbeszélések. – Bp. : Magvető, 1968.

tette belső látásodat. Lehet, hogy csak képzelődöm, de nem tudok szabadulni a kettő közötti kapcsolat gondolatától.

Aztán a líra! Mindjárt az első novellában »A megismerkedés«-ben, de ugyanúgy »A felmondás ideje«-ben, a »Házasság céljából«-ban, a »Tiszta lappal befejezni«-ben.

Örömmel olvastam a humor különféle változatát is: a könnyedén fitorostól (»Aréna a bádogpultnál«), a tragikomikusig (»Az el nem illanó gáz«.)

Tudsz közvetlen realizmust csinálni (»Akad mindenféle ember«), s raffináltan áttételes lenni (»Titoktartás«)

És mennyi figurád van s milyen igazak! Az »Akad mindenféle ember« anyaga pl. aligha a Te élményvilágod. S mégis milyen élő alakokat teremtettél benne, s milyen igaz levegőt! – Erről jut eszembe: izgalmas lenne alkotáslélektanilag megtudni, hogy meglehetősen elzártságodba hogyan kerülnek az indító motívumok, s hogyan gazdagodnak művé. Bizony, ez az alkotás csodája!

Kedves Tiborom, bocsáss meg, hogy csak összevissza dadogok, ebben a szörnyű melegben képtelen vagyok értelmesen összefoglalni azt a nagyon jó benyomást, amit könyvedből kaptam. Nyilván lesz még alkalmunk személyesen is beszélgetni erről.

Így utólag szeretném még egyszer megköszönni múltkori kedves vendéglátásodat, igazán jól esett. Különben kár volt sietnem, mert a békéscsabai vonat onnan jött és ment is mindjárt vissza, tehát nem lehetett előre beszállni.

Mikor jössz Pécsre?

Feleségednek tisztelő kézcsókom, Téged

változatlan szeretettel ölellek:

Győző

Kézírás.

Csorba Győző levele Szántó Tiborhoz. 15.

„Üdvözllet és kézcsók Rómából.¹ Csorba Győző
69. VII. 7.”

Képeslap, kézírás. – A címzés: „Szántó Tibor író Budapest V. Veres Pálné u. 29. UNGHERIA”. – A kép: Citta del Vaticano Cappella Sistina – II. Profeta Isaia (particolare).

¹ A költő háromszor járt Rómában. Először 1947-1948-ban fél évig volt a Római Magyar Akadémia lakója, neves művészek társaságában. Ld. *Római feljegyzések* / szerk. Csuhai István. – Pécs : Pro Pannónia K., 2002. A költő a képeslapot második olaszországi útjáról küldte. A *Római feljegyzések*-ben is megjelent interjúban – Csiszár Mirellával, p. 100-115. – erről is beszél röviden. Az útról bővebben: *A hét halom városában*. [Sorozat.] = *Dunántúli Napló*. 1969. okt. 9. 2., okt. 10. 2., okt. 11. 2., okt. 12. 2., okt. 14. 2.

UTÓSZÓ

Az előzmények

Alig volt vége a Csorba Győző-Fodor András levelezéskötet bemutatójának 2005. novemberben Pécsen a Művészetek Házában, Szirtes Gábor, a Pro Pannonia Könyvkiadó vezetője, a Csorba hagyaték „örökös” kiadója már azt kérdezte tőlem, hogy akkor most mi lesz a következő kötet, amit ki lehet adni 2006-ban Csorbától? Nem tudtam azonnal válaszolni, kis gondolkodási időt kértem.

Az nyilvánvalónak tűnt, hogy a Csorba levelezésből lehet válogatni, a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárának katalógusát nézegetve látszott is sokféle lehetőség, végül feltűnt, hogy hiszen Bertha Bulcsu mellett – Csorba és Bertha levelezéskötetét 2004-ben adtuk ki – van még olyan a levelezőpartnerek között, aki pécsi volt, vagy legalábbis pécsi tartózkodás után költözött Budapestre. Így alakult ki aztán a „névsor”: Galsai Pongrác, Kalász Márton, Lázár Ervin, Szántó Tibor. A levelek számából következtetni lehetett arra, hogy azok egy kötetben „elférnek”, a nevekből meg arra, hogy megfelelőképpen érdekes és színvonalas lesz a tartalom is ahhoz, hogy a várhatóan Csorba születésének 90. évfordulójára (2006. november 21.) megjelenő kötet a költő emlékéhez méltó tisztelgés legyen.

A levelek olvastán rögtön igazolást nyert, ami azért addig is ismert volt előttem: a levélírókat nem csak Csorbához, hanem egymáshoz is erős kötelékek fűzték, hiszen „pesti létükben” is tartottak – persze azért különböző erősségű – kapcsolatot egymással. Talán éppen „pécsiségük” terelte össze őket időnként, mindaz, amit Pécsen szívtak-gyűjtöttek magukba. Különösen Galsai és Szántó kapcsolata volt szoros, baráti, s talán csak Kalász Márton „lógott ki” a „pécsi” sorból kicsit, de az természetes is volt, hiszen őt származása, nyelvismerete sokáig és sokszor Németországba „utasította”. Szomorúan vettem tudomásul, hogy a kiválasztott auktorok arányosan oszlanak meg az élők és holtak birodalmában: Galsai Pongrác és Szántó Tibor már a földöntúli szerkesztőségéből figyelik „ideáti” társa-

ik, Kalász és Lázár működését. És hát persze a túlvilági szerkesztőségben van már Csorba is, a másik fél, akinek a levelek szóltak. Tőle is már odaát közölnek... 1995-ben, Csorba halálával, átbillent a mérleg: az élők kisebbségbe kerültek... (Ld. 73/2 és 131/2. j.)

Szerencsére az élők maguk és a holtak rokonai, jogutódai beleegyeztek a közlésbe (a jog nem törődik holmi érzelmekkel, él-nem él a szerző, valakinek a hozzájárulása kell a közléshez), Szirtes Gábor elfogadta a tervet, Szirtes Gábor kiadói pályázatát pedig az NKA, neki lehetett látni a kötet kiadásának.

Tények, számok a levelekről

A levelezés hiányos. Nem olyanképpen, mint a Csorba-Bertha, Csorba-Fodor levelezés, hogy egy-egy levél, képeslap nincs meg, hanem, sajnos, sokkal lényegesebb hiányok vannak: Galsai örökösei nem találták meg Csorba Galsaihoz írt leveleit, tehát ez a levelezés „egyoldalú” lett, „csak” Galsai levelekkel szolgálhat az összeállító. Kalász Márton szomorúan vallotta meg engedélykérő telefonbeszélgetésünk során, amit egy Csorba-rádióműsorból már tudtam is: költözései során Csorba levelei elvesztek. A levelezésnek tehát ez a része is „féloldalas”. Itt ráadásul a levelek számbavétele után az is kiderült, hogy Kalász Márton Csorbának írott gyűjteménye sem teljes: 1985 után egyetlen Kalász levél sincs, sem a Petőfi Irodalmi Múzeumban, sem a Csorba hagyatékban. Hogy hova keveredhettek el, nem tudom, csak annyi biztos, hogy itt meg tíz év hiánnyal találtam szembe magamat, hiszen 1995-ig még éppen ennyi ideje volt a feleknek a levélírássra, s bizonytalán írtak is leveleket az alatt az idő alatt. A Lázár és a Szántó féle rész már jobb helyzetet mutat: itt oda-vissza megvan – még ha hiányosan is – a levelezés. Így jött össze végül a kötetben olvasható 145+1 levél, képeslap, távirat. (Galsai egy datálás nélküli levelét – 21/1. sz. – a szerkesztés lezárása után találtam meg a hagyatékban, s hogy ne kelljen az egész mutatót átírni, nem adtam neki „önálló” sorszámot.)

Időrendben az első levél Csorbától van: 1955. február 21-e előtt adta postára (nincs datálása), a második Szántóé,

éppen az 1955. február 21-ei. Időrendben az utolsó levél 1994. február 8-ai keltezésű, Lázár küldte, Csorba pedig időrendben utolsó levelét pontosan Lázár Ervinnek írta, 1993. március 13-án. Vagyis a levelek 1955. február és 1994. február között 49 évet, kishíján egy fél évszázadot fognak át. És micsoda fél évszázadot! A kötet leveleiben, ha sok helyen csak utalásszerűen, óvatosan is, de egy teljes történelmi korszak sejlik föl, mely a Rákosi rendszer „másodvirágzásának” majd dicstelen bukásának idejében kezdődik, nagyrészt a Kádár-korszak „vidám barakkjában” játszódik, és az első szabadon választott magyar kormány leváltásához közeli időben fejeződik be. Különösképpen a Csorba-Szántó levelezés érdekes ebből a szempontból, hiszen Szántó a konstrukciós perek egyik vádlottja volt, igaz szerencsés vádlottja: kiderült, amit a feljelentők is nyilván tudtak: a ráfogott „bűnökből” semmit nem követett el. De erről majd később...

A leveleket a „budapesti” szerzők nevének betűrendjében, azon belül pedig természetesen a datálás időpontja szerint közlöm, így a kötetben az első Galsai 1959. február 2-án feladott levele lett, az utolsó pedig Csorbának az 1969. július 7-én Rómában feladott, Szántónak címzett képeslapja.

A levelek szerzők közötti megoszlása: Galsai Csorbának 21+1; Kalász Csorbának 43; Lázár Csorbának 27, Csorba Lázárnak 13 (összesen 40); Szántó Csorbának 26, Csorba Szántónak 15 (összesen 41), mindösszesen tehát 145+1, vagyis 146. Sajnálatos, hogy a 146 levélből csak 28 Csorbáé, pedig – ismerve lelkiismeretességét és precízségét – nyilván mindegyik neki írtra válaszolt. Csorba jogász és könyvtáros is volt, tudta milyen értékes dokumentum lesz majd minden levél, amit kapott, gondosan gyűjtötte azokat, levelezőtársai (vagy azok örökösei) viszont talán nem tulajdonítottak olyan nagy fontosságot megőrzésüknek, vagy – Kalász esetében – a költözések közben elvesztették azokat. Csorba, sajnos, csak ritkán készített másolatot saját leveleiről, inkább életének későbbi időszakában, általában akkor, ha neki dedikált kötetet kapott, s azt köszönte-kritizálta-dicsérte meg. Ilyenkor a piszkozatot vagy jegyzeteit a könyvben hagyta. Így maradtak meg pl. a Kalász-kötethez írt jegyzetlapok is, amelyekről majd még szó lesz...

A levelek között van egyszerű levél, képeslap, expressz levél, sőt, távirat is, legtöbbjét Pécsen vagy Budapesten adták fel, de szép számmal van köztük másutt, Székesfehérváron, Szigligeten, Érden, Pécelen, sőt, Ramocsaházán, no meg külföldön – Varsó, Phenjan, Róma – feladott levél is, ez pedig nem éppen a címben foglalt feladási helyre – Budapest – utal. A levelek olvasás közben mindenféle jó, „címnek való” mondat, szövegrész felbukkant. Mint pl.: „A korhadás itt sokkal kellemesebb.” (Szántó 12. levél), vagy „Iszonyú honvágyam van.” (Kalász 5. levél), vagy „... laknunk valahol kell.” (Csorba 12. levél), de legjobban tetszett Galsai mondata: „Jelenléted naponta hiányzik.”, (13. levél). Ám, mivel az NKA-pályázat szövegébe a *Budapesti levelek* cím került, „munkacím” kiegészítés nélkül, azon változtatni már nem lehetett, s végül igaz is, amit sugall, hiszen a leveleket budapesti állandó lakcímmel (is) rendelkező írók küldték Csorbának...

A jegyzetek és a levelek egyszerűbb visszakeresése érdekében folyamatos levélszámozást alkalmazok, de azon belül saját sorszámot kapnak az írók levelei, így az is kiolvasható a számokból, ki hányadik levelét írta éppen partnerének. (A levelek időrendjéről, formájáról, feladási helyéről a Függelékben külön táblázatok is olvashatók.)

A levelek felépítése:

1. sor: a levelek sorszáma: félkövér betűk, középre zárt:

144.

2. sor: a levelek küldője-címzettje, a levél szerző szerinti sorszáma: félkövér betűk, középre zárt:

Csorba Győző levele Szántó Tiborhoz. 14.

3. sor: a levél első sora, mely mindig idézőjellel kezdődik, utána a dátum vagy a megszólítás következik a levél írásképeinek megfelelően jobbra, vagy balra zártan, esetleg új be-

kezdésben (ahol a datálás a levél végén van), normál betűkkel, pl.:

„Pécs, 68. júl. 8.

Kedves Tiborom,

4. sor: a levél szövegének első sora, amelyet a levél írásképeinek megfelelően bekezdésben, vagy sor elején, kisbetűvel, vagy nagybetűvel írtam, mint pl. a fenti levél első sorát:

megkaptam, köszönöm, s elolvastam az »Élet, halál, cigarettá«-t.¹ (A cím kicsit...

¹ *Élet, halál cigaretta* : Elbeszélések. Bp. : Magvető, 1968.

Amint fent látható, a szöveg alatt található a jegyzetek (vagy a lap alján, ha a szöveg a következő oldalon folytatódik). Nem biztos, hogy ez a szerencsés változat, megtöri a levelek folyamát, írásképet, de biztosan rossz lett volna az is, ha állandóan a könyv végére kellett volna lapozni a jegyzetek olvasásához.

A levél utolsó szava után mindig idézőjel következik.

A könyvben közölt levelek szedéstükre követi az eredeti formát a bekezdések, sorközők, datálás formája tekintetében is. Amennyiben a levelezők idézőjelet használtak, azt „belső” idézőjellel (» «) jelöltem.

Minden levél után rövid ismertetést adok dőlt betűkkel, lehet, csak annyit: „*Gépirás.* vagy *Kézírás.*”, de lehet hosszabb szöveg is, ha a levélhez több megjegyzés szükséges, pl. az írásképről, borítékról, címzésről, stb.

Csorba Győző levele Szántó Tiborhoz. 14.

„Pécs, 68. júl. 8.

Kedves Tiborom,

megkaptam, köszönöm, s elolvastam az »Élet, halál, cigarettá«-t.¹ (A cím kicsit erőltetett, mint novella-cím is, bár hatásos.)

Örültem, hogy a kötet nagy részét nem ismertem. Ilyenformán módom volt Téged ismét fölfedeznem mint novellaíró. [...]

Mikor jössz Pécsre? [...]

Feleségednek tisztelő kézcsókom, Téged
változatlan szeretettel ölellek:
Győző”

¹ *Élet, halál cigaretta* : Elbeszélések. Bp. : Magvető, 1968.

A levelekben és jegyzetekben előforduló személy- hely- és testületneveket, mű- és folyóirat-címeket a *Mutató*ban gyűjtöttem össze. A *Mutató* használatához annak rövid előszavában adok magyarázatot.

A levelek tartalmáról

Nem vagyok irodalomtörténész, még csak „műkedvelésből” sem. Könyvtáros vagyok, aki összeállított egy levelezéskötetet, amelynek egyik levélírójával éppenséggel (nem vér)rokon kapcsolatban volt. Engedtessek meg mégis – vagy talán éppen ezért –, hogy szubjektív véleményemet elmondhassam a levelekről, levelezőpartnerekről.

Nem kívánok minden a levelek olvastán felmerülő kérdéssel foglalkozni, hiszen azok olyan széles skálán mozognak,

hogy a reflexiók megtölthetnének egy – vagy több – újabb kötetet. Csak a pécsiek közül is mennyi név olvasható Szederkényi Ervintől Várkonyi Nándorig, Kormos Istvántól Weöres Sándorig, Kende Sándortól Pál Józsefig, vagy a törtetők és dilettánsok közül Tárja (Toszenberger) Bélától T. E. L.-ig. (A név-és címmutatóban több mint 650 tétel szerepe, melyeknek legalább fele személynév!) Szeretném viszont néhány mondattal felvázolni a levelezőpartnerek arcképét, Csorbához való viszonyulását, főképpen pedig Csorba és Szántó különösen érdekes kapcsolatáról szeretnék egy kicsit bővebben írni, mert azt gondolom, ahhoz, ami a kettejük levélváltásában olvasható, elkel némi „útmutató”.

Mindegyik levelezőtárs erős egyéniség, kitűnő alkotó, de természetesen más-más alkat. Vérmérsékletük (Galsai, Szántó heves, szangvinikus, Kalász inkább melankóliára hajló, Lázár mindig vidám, mindenből tréfát faragó, saját bevallása szerint is lusta), élettapasztalatuk (Galsai városi polgár, Szántó városi proletár környezetben, Lázár és Kalász falun nőtt fel) választott műfajuk (prózaíró, költő) a levelek hangnemére, hangulatára, stílusára is rányomja bélyegét. Galsai a levelekben is „harsány”, nevetésre kész, joviális, csipkelődő, Lázár önirónikus, vidám, játékos, Kalász tépelődő, alkotói gondokkal bibelődő, Szántó pedig indulása, meghurcoltatása miatt több politizáló, vívódó, elemző levelet írt.

A levelek elolvasása után sok olyan dolog lett világossá, vált érthetővé, ami előtte talán homályban volt, vagy legalábbis fénytörésben. Világossá vált, miért volt, hogy Csorba, mikor meghallotta, Galsai telefonál, már húzta is maga alá a széket. Galsai szövegét nem lehetett hallani, csak a költőt lehetett látni, hallani, amint hangosan nevet, vagy éppen némán, kitáguló orrlikkal, szinte fuldokolva várja a poént... Galsai, csakúgy, mint a levelekben, a telefonban is harsányan, vidáman adhatta elő történeteit, nyilván szabadszájúbban is, mint amit a papír – mégha barátnak írt is rajta – elvisel. S mivel jól tudta, hogy Csorba szereti a „zaftos” történeteket, pesti pletykákat – le is írta ezt a költőről készített „szabálytalan arckép”ben – hát nem mérte „szűkmarkúan” vidám történeteit, de közös pécsi élményeiket, történeteiket is, melyek idővel már

valóságos legendákká alakultak, szinte minden beszélgetésük alkalmával egymásra „licitálva” elevenítették fel. Kár, hogy a szó elszáll, azokból a telefonhívásokból nem maradt fenn semmi, csak a kép: Csorba önfeledten nevet... Nagy kár az is, hogy nincsenek meg Csorba (válasz)levelei, nyilván érdekes lenne megfigyelni, ott is alkalmazkodott-e a partner stílusához, ahogyan az megfigyelhető a Lázárnak vagy a Szántónak írt levelekben. Így csak sejteni lehet, milyen kritikákat írt Galsai könyveiről, esszéiről. Milyen lehetett a végső megfogalmazása, kibontása annak a Galsai „regényéhez” írt kritikának, melyet olyan sommásan foglal össze a borítékon: „Nem! Toronyóra lánccal.” (19. levél), s mely kritikát Galsai olyan (látszólag?) egykedvűen, malíciával fogad... (21. levél). Talán egyszer csak előkerülnek azok a levelek is... Csorba és Galsai viszonya baráti, közvetlen, Galsai állandóan csipkelődik (magával is, sajátmagát is ki-kicsúfolja!), ugratja Csorbát, de mindig áradozva dicséri Csorba neki küldött köteteit, ugyanakkor sohasem „alázatos”, egyenrangú félként viccelődik, mintha gyerekkori jóbarátok lettek volna. Rávette a költőt arra, ami annak soha nem jutott volna eszébe: verseket küldött a Nők Lapjának. Galsai segített Csorbának pesti ügyek intézésében, sőt, a pécsi költő pesti útjain Galsai volt az egyetlen „elérhető” barát – Fodor Andráson kívül –, mert – a 60-as, 70-es években, amikor Csorba még gyakrabban járt Pestre – neki volt telefonja. Galsai nem „szívbjajos”: kért ő is támogatást, jó véleményt, ajánlást József Attila-díjra, sőt a maga közvetlen modorában arra buzdítja táviratában Csorbát, hogy „tájjelegű, élményszerű estebéddel” várják őket, mikor Mátyásval megérkeznek Pécsre. (16-18. levél.) Ezeket az ebédeket, vacsorákat aztán meg is kapták: Csorba felesége gondoskodott róla, hogy emlékeztetések legyenek.

Kalász Márton egészen más alkat, mint Galsai. Levelei szinte bevezetést adnak az alkotáslélektanba. A költő komoly, vívódó ember, költészetében éppúgy, mint magánéletében, s gondjait, kétségeit megkapó, megható őszinteséggel tárja fel Csorba előtt. A Kalász indulása idején kialakult mester-tanítvány, néha kicsit szinte apa-fiú kapcsolat feszélyezettsége, alá- fölé rendeltsége mintha a baráti, kedves, őszinte sza-

vak mögött is felderengene, a késői levelekben is. (Nincs az a játékos hang, mint Galsai vagy Lázár esetében.) Kalász – mint már utaltam rá – kissé kilógott a pestiek „pécsi köréből”. Nem csak azzal, hogy sokat volt külföldön, Berlinben, Németországban pl. hosszú éveket, hanem azzal is, hogy „társadalmi” funkciói is voltak: több évig a stuttgarti Magyar Kulturális Központ igazgatójaként dolgozott, a Vörösmarty Társaság elnökeként is tevékenykedett, sőt 2001-től a Magyar Írószövetség elnöke lett, – ezzel pedig a „nagypolitikába” is bekerült, hiszen az Írószövetség a politika számára mindig is kényes terület volt. (Ld. pl. 1956. előtti és alatti, majd a Kádár-kori, vagy akár jelenkori szerepét.) Ugyanekkor Galsai és Lázár „csak” „irodalmi munkatársként” (szerkesztőként, állandó tárcaíróként stb.) dolgozott, s legföljebb vidám, baráti asztaltársaságokban elnökölt, Szántó pedig – az őt ért sértések, méltánytalanságok, okatlan büntetőpere és rossz szeme miatt – 1957. után zárkózottabban élt, semmilyen funkciót nem vállalt. Kalász tehát alkata, pozíciója miatt is higgadtabb, visszafogottabb mint a többi „pesti” levelező. Persze, lehet, ezt csak én érzem így, döntsön az olvasó. Az biztos, hogy itt is kérdőjeleket hagy a Csorba levelek hiánya, mondhatnánk úr maradt a Kalásznak küldött levelek helyén.

Kalászt Csorba indította irodalmi-költői útjára. Így mesél erről beszélgetéskötetében (*A város oldalában.* p. 163.): „A tagságra [*A Pécsi Írócsoport tagságáról van szó, P. L.*] jelentkezőnek közölnie kellett, hogy kit szeretne bírálójának. Előfordult, nem is egy alkalommal, hogy valakit nem vettünk föl, mert a lektora olyan szigorú volt, hogy nem ajánlotta, és nem védte meg senki. Ilyenkor a jelentkezőt elutasítottuk, illetve azt mondtuk neki, majd később próbálja meg újra. Én személy szerint csak arra emlékszem, hogy Kalász Marcit én bíráltam, és én javasoltam a föl vételét. Már előbb is be-bejárogatott hozzánk, de csak ezzel a szertartással lett az írócsoport tagja. Akkor én voltam harmincegynéhány éves, Galsai, Szántó huszonvalahány évesek. Én ott, ebben a csapatban nagyon jól éreztem magam. Elég cifra világ járta, egymást is védtük.” Csorba később is figyelemmel kísérté Kalász költői útját, emberi sorsát. Bizony nagyon kevesen voltak olyanok, akiknek a

kedvéért Budapestre utazott volna, hogy bevezetőt mondjon írói estjén. A pécsi költő idősebb korában már nem szeretett „fellépni”, minden „megjelenés” – ünnepélyen, fogadáson, Írószövetségben – két-három napra kizökkentette alkotó tevékenységéből. Tehát ha Pestre ment Kalász kedvéért – akkor az az elismerés legmagasabb foka volt nála. Ez számomra azt mutatja, a kötelék ugyanolyan erős volt a két költő között, mint a költő és az írók között, csak más hangulatú: mindig komoly hangú, tartalmú irodalmi kérdések, családi témák kerültek terítékre leveleikben.

Csorba máskor sem „hagyta magára” Kalászt. Vegyünk csak egy példát: Kalász Márton elküldte Csorba Győzőnek a Szépirodalmi Könyvkiadónál 1978-ban megjelent *Szállás* c. kötetét, a következő dedikációval: „Győzőnek igaz szívvel, baráti öleléssel küldi 1978. július 27-én Marci”. Csorba szokásos alaposságával nézte át a kötetet, s ugyancsak szokásához híven, berakta a könyvbe a versekről írt jegyzetét. Nem akármilyen „jegyzet” ez: négy sűrűn teleírt oldal, a kötet egy híján minden verséről tartalmaz egymondatos, néhány szavas kritikát... Hihetetlen alaposság, mágond, mindenre kiterjedő figyelem. Vajon mennyi, milyen formába került ebből a köszönőértékelő levélbe? Hogy ezt a kérdést megválaszolhatjuk-e valamikor, arra talán kevesebb az esély, mint a Galsainak küldött Csorba levelek előkerülésére, hiszen Kalásznál a verdikt kimondatott: Csorba levelei elvesztek.

A Kalász kötet esetében tapasztalt alaposság és szigor nem „egyedi” jelenség, emiatt néha aggódtak a már „befutott” alkotók is, mikor Csorbának adták olvasásra művüket: vajon mit mond róla? Lehet, hogy félték, de mégis adták, mert tudták, hogy Csorba véleménye mindig helytálló, megalapozott, hiteles.

Lázár Ervin, a harmadik levelezőpartner is tudta ezt, amikor így írt levelében: „Örülök, hogy a könyvet jónak tartod, mindig bíztam a véleményedben, s ez most megnyugtató.” (66. levél.) Vagy ez a Lázár „vallomás” is Csorba véleményének értékéről árulkodik: „A múltkori leveledet is nagyon köszönöm. [Bertha] Bulcsu mondta, hogy azt hitted, megsértődtem, holott éppen ellenkezőleg. Örültem, hogy nem semmitmondó levelet írtál. S ráadásul a bírálatod szóról-szóra igaz. Miért sértődtem

volna meg? Én is tudom, hogy nem jó regény, ez a tigris [A *fehér tigris*. – Bp. : Szépirodalmi Könyvk., 1971. P. L.] majd legközelebb megpróbálok jobbat írni, s szeretném, ha arról is őszintén írnál, mert ez annak a jele, hogy tartasz valamire. Ez pedig nekem nagyon fontos.” Pedig Csorba ebben az esetben talán „túl erős” kritikát írt (vagy Lázár „dolgozott még kicsit” a regényen), hiszen a *Fehér tigris* ezután még vagy három kiadást megért... Lázár többször emlegeti Csorbát interjúkban, visszaemlékezésekben, mint pl. Bertha Bulcsu vele készített interjújában: „Nekem az első igazán jó tanácsokat Pálinskás Gyuri adta. Első novelláimat a Gyuri olvasta el. A másik, akit pizszokul szeretek, az a Csorba Győző. Mindig azt hittem róla, hogy nem kedvel túlzottan, de segítőkészen és tárgyilagosan elemezte minden munkámat. Végül orákulummá vált. Aki Pécsen írni kezd, nem kerülheti el Csorba Győzőt.” (Bertha Bulcsu: *Interjú Lázár Ervinnel = Jelenkor*. 1969. 7-8. sz. p. 682-688.) Lázár egy visszaemlékezésében elmondta azt is, azal küldték Csorbához, ne ijedj meg, ha Csorba azt mondja, rossz, amit csináltál. Ez nála nem visszautasítás, hanem azt jelenti, hogy tehetséget lát benned és majd megmagyarázza, mit csinálj máshogyan. S Lázár úgy emlékezik, hogy Csorba első reagálása a novellájára az volt, hogy az rossz, mire ő megnyugodott, mert tudta, hogy Csorba ezzel a rosszallással ki-mondta róla az ítéletet: érdemes folytatnia az írást.

De Lázár, amellet, hogy Csorbát orákulumnak tartotta, egyben alkotótársa is lett: egyenrangú fél, aki tisztelettel, de mindenféle feszélyezettség nélkül, kicsit Galsaihoz hasonlóan, ugratva, viccelődve beszél a „nagy” költővel. S ráadásul Lázár Ervin olyan kedvesen adja elő megkésett válaszainak, intézkedéseinek magyarázatát, mondhatni olyan kecsesen hajol el a költő dorgálásai előtt-mellett, olyan ellenállhatatlan humorral oldja mindenkori késedelmeinek következményeit (pl. „Késedelmes Ervin”, a 102. levél aláírásában), hogy még Csorba is csak mosolyog, legyint, s megbocsát ennek a kedves fickónak, akinek a tehetsége óriási, a könyvei pedig mindig boldoggá teszik. Hát lehet az ilyen emberre haragudni? Természetesen azért a kritika, a művek elemzése, sohasem maradhat el. (Sajnálhatjuk, hogy a *Fehér tigris*-re küldött válasz szintén a hi-

ányt gyarapítja...) Persze Lázárt sem kell féltetni, Csorba ide, Csorba oda, megírja ő, ami nem tetszik neki. Tőle olvastam talán az egyik legtalálhatóbb kritikát Csorba költészetéről: „Kedves Győző, ma reggel megkaptam a könyvedet, nagyon örültem neki, ezért azonnal írok is. Nagyon szomorú könyv. Én különben azt tartom, hogy a szomorúság a legfontosabb a világon. Minden benne van, ami lényeges. De azért néha lehetne jobb kedved. Lehetnél kicsit vidámabban szomorú.” (72. levél.) Csorba, mikor már félig bénán a Pécsi Orvostudományi Egyetem Idegklinikáján feküdt agyvérzése után, szinte minden látogatásunk alkalmával (minden nap, néha naponta többször is) elmondta, hogy tudja, kevés a humor és a vidámság, játékoság a verseiben, azok túl komorak, és bizony ezt hibának tartja. Mintha Lázár mondatait visszhangzaná csak sötéten, szomorúan, bánatosan. Mennyire másképpen fogalmazza meg ezt Lázár, mint a nagybeteg Csorba tette: egyszerűen, szinte könnyeden, mégis milyen pontosan: „Lehetnél kicsit vidámabban szomorú.” Mennyi minden benne van ebben az egyszerű mondatban! Kritikusok, irodalomtörténészek valószínű oldalakat teleírhatnának, akkor sem jutnának ennyire közel Csorba költészetének (és emberi habitusának) egyik lényeges pontjához, mint az író ezzel az egyetlen mondatával.

Csorba és Szántó

Csorba viszonya Szántóval a legbonyolultabb: a kezdeti tartózkodó-semleges kapcsolat barátsággá erősödik, majd erős külső hatásra (1956, intrikák, pletykák, Szántó túlérzékenysége), egy időre zavarossá válik, végül normalizálódik. Talán nem lesz felesleges, a leveleken kívül, további dokumentumokkal is alátámasztott tiszta képet adni róla, annál is inkább, mert sokan „hallottak” Csorba és Szántó viszonyának megromlásáról „valamit”, s ahogyan ez a pletykáknál lenni szokott, sokféleképpen magyarázzák, értelmezik azt.

Szántó alakjának és a kapcsolat fázisainak felidézésében Galsai Pongrác és Csorba Győző emlékezéseit hívom segítségül: Galsaitól *A leejtett telefonkagyló* címűt (*Szántó Tibor és a Dunántúl*. – Pécs : Baranya Megyei Könyvtár, 1988. p. 8-21.),

Csorbától pedig az *A város oldalában* című emlékezéskötet idevágó részeit (Pécs : Jelenkor K., 1991.). A Galsai tanulmány esetében a *Szántó* és oldalszám, a Csorba kötet esetében pedig az *A város* és az oldalszám hivatkozási formát alkalmazom.

A kapcsolat kezdete

„A pécsi irodalom léte úgyszólván formális lett. Ezt a »lát-szategzisztálást« az írói vándorgyűlések jelentették... Ebben az irodalmi hecc-köztársaságban, humorral elviselhetővé tett zűrzavarban jelent meg köztünk Szántó Tibor. 1951-et írtunk. Huszonhárom éves volt akkor... Amikor megjelent közöttünk, amolyan »instruktorfélének« néztük. Nem tartottunk tőle, de nem is bízunk benne. Mindegy volt. Irodalomról már régen nem esett szó az irodalomban. Szántó Tibor nevét csak a helyi napilapban megjelent, halvérű karcolataiból ismertük.” (*Szántó*. p. 10.) Milyen volt Szántó előélete? Pécsen született 1928-ban. Négy elemi elvégzése után – még kamaszként – Budapestre „költözött”. „... beállt triciklis kifutónak, piaci hordárnak, kárpitosinasnak, kőműveslegénynek. S hova még? Oda, ahol barátságosabb mosolyú mesternéket talált.” (*Szántó*. p. 11.). 1945-ben aztán, mivel már írogatott, benézett a *Szabadság* szerkesztőségébe. Ott tartották rendőrségi riporternek. 1948-ban visszatért Pécsre. A *Dunántúli Napló* szerkesztőségében kapott munkát, majd a lap kaposvári „mutációját” szerkesztette, miközben magánúton leérettségizett. (V. ö. *Szántó*. p. 11.)

Ezzel az emberrel találkozik Csorba a *Dunántúl* szerkesztőségében, s a felolvasó délutánokon a Nádorban. Az a Csorba, akinek életútja „köszönőviszonyban” sincs Szántóéval – bár talán még nagyobb nyomorból indult, mint az író –, hiszen ő az egyik legjobb pécsi középiskolából egyenesen a Pécsi Tudományegyetemre került, jogi doktorátust szerzett, szerkesztette a *Sorsunk* versrovatát, az első *Dunántúlt*, „saját” folyóiratot adott ki (egy száma jelent meg, *Ív* volt a címe), kezdetben buta, de gazdag családból származó tanulók instruálásából szerzett pénzzel segítette népes családját, dolgozott a megye főispánja mellett, a Pécsi Városi Könyvtárat igazgatta Weöres után, és

persze megjelent már verseskötete, fordításkötete, s fiatal kora ellenére sokan kérték ki tanácsát, bízva értékítéletében. A későbbi barátokat kezdetben a fentieken kívül határozottan megkülönböztette az is, hogy Szántó a „mozgalomból” érkezett, Csorba pedig mindig rettegett attól, nehogy kapcsolatba kelljen kerülnie az általa csúfondárosan mindig csak „pártunk”-nak „pártom”-nak nevezett Rákosi-féle kommunista párttal és utódpártjával. Ez az alaphelyzet bizony nem a legjobb jövővel kecsegtet.

Hogy megtudjuk, miként alakult ez a kapcsolat, merre ágaztak az utak, hosszabban idézek Csorba beszélgetéskötéből.

„CS[uhai] I[stván]: – A második *Dunántúl* 1952-ben indult el. Ez hogyan történt?

CSGY: – Nagyon egyszerűen. Egyszer csak összehívtak néhányunkat és közölték, hogy mostantól fogva lesz egy folyóirat. Ennek a folyóiratnak a megbízott szerkesztője Szántó Tibor lesz, mondták.

CSI: – Milyen volt Szántó Tiborral a kapcsolatokatok?

CSGY: – Nézd, a velünk való kapcsolatának kezdete igen rossz volt. Azt mondanám, hogy nagyon bizalmatlanul fogadtuk. Szántó Tibort én ekkor még csak futólag ismertem. Pécsen született, és különböző dunántúli városokban újságíróskodott, többek között itt a napilapnál, a *Dunántúli Naplónál* is. Huszonnégy éves volt, amikor az irodalmi lap szerkesztőjévé kinevezték. [*Lehetséges, hogy a második Dunántúl szervezése már 1951-ben elkezdődött – ezért kerülhetett Galsai előbb idézett írásába ez a dátum –, de tény, hogy az első száma 1952-ben jelent meg, akkor pedig Szántó „már” 24 éves volt, nem 23, mint Galsainál olvashatjuk. P. L.*] Írói múltja nem volt. Mi azt hittük, amikor a párt ilyen fiatal korában odatette őt hozzánk, hogy ez azért történt, hogy köztünk puhatólózzon. Ezért mindenki kicsit tartózkodott tőle. Pedig csak megbízható párttag volt, és kiemelt káder. »Munkásmozgalmi hős« is, ezt ő később félig-meddig tréfásan mesélte, nem pedig dicsekedve. Tizenhét éves korában fegyverrel őrizte a pesti pártházat. Szegény apját a nyilasok megölték. Tibor vagány volt, de nagyon-nagyon rendes ember. Úgy vagány,

hogy például elfogták és elvitték valamelyik zsinagógába, ott levetkőztettek mindenkit meztelenre, hogy mindenüket elszedjék. Föl kellett tartaniuk a kezüket is. Ő föltartotta, de egyik tenyerében ott volt a pénztárcája, és azt nem vették észre. Szóval vagány gyerek volt. Több ember köszönhetne neki a szabadulását. Egy téglagyárban tartották fogva. Elhatározta, hogy ez ellen valamit csinál. [...] Mert Tibor végrehajtotta azt a klasszikus szökési formát, hogy megbeszélte tízegynéhány, nagyjából az ő korosztályához tartozó fiúval, hogy sorba állítja őket. Az élükre állt, és nagyon szigorú és kellemtelen hangon rájuk ordított, hogy »Munkára indulj!«, Amikor elmasíroztak a portásfülke előtt, még vissza is szólt, hogy »Hé, hogy megy maga, mint egy ez-meg-az...« A kapuőr nem is hitte volna, hogy ezek most lógnak. Kint aztán szaladt, ki merre látott. Így szabadult meg a németek kezei közül. De az elején még nem ismertük, semmit nem tudtunk róla. Én is úgy fogtam föl, ahogy a többiek, hogy Szántó Tibor politikai komisszár. A *Dunántúl* első számában nem is akartam saját verssel szerepelni, mert a verseim nem illettek bele abba a kultúrpolitikába. A *Faust* második részét már fordítottam, abból adtam részleteket.” (A város. p. 160-161.)

Hogy mennyire igaza van Csorbának, elég lesz néhány idézettel bizonyítani. „Vállaljuk feladatainkat, mert megtanultuk Rákosi elvtárstól, hogy »Minél jobban teljesítjük dolgozó népünk javára hazafias kötelességünket, annál jobban szolgáljuk az emberi haladás nagy ügyét és egyben annál hívebb katonái vagyunk a proletárnemzetköziség [sic!], a béke legyőzhetetlen táborának.«” Ez a mondat a *Dunántúl* 1952. évi első, azaz a legelső, számában megjelent *Vállaljuk* c. „beköszöntő” utolsó monda. (p. 2.) Az előzők semmivel nem különböznek ettől, pl.: „A magyar »Távol Moszkvától« és a »Kuznyecki föld« még nem született meg. Vajjon miért lenne lehetetlen, hogy a Dunántúlról írják meg őket? Innét, a bányavidékekről, vagy az olajkutak mellől, az új városokról, a változó falvakról [...] A mi feladatunk sem lehet kevesebb a központi folyóiratokénál. A békeharc nevében fokozzuk a pártszerűséget, növeljük munkánk eszmei és művészeti színvonalát [...] Négy dunántúli megye határos az imperialisták

legelőretoltabb ügynökségével, a Tito és bandatársai járma alatt nyögő Jugoszláviával. A határmenti megyék dolgozói éberren őrködnek, hogy egyetlen átdobott kém se teljesíthesse gazdája parancsát. Nékünk is a néppel együtt kell őrködnünk.”

Vajon mi mást gondolhattak volna Galsaiék Szántóról, aki – ha talán nem is ő írta – nyilván egyetértett a rábízott folyóirat bevezetőjének ideológiájával, célkitűzéseivel, mint hogy politikai komisszár, aki maradéktalanul végrehajthatja és végrehajtatja a „helyes” irányvonal kialakítását a *Dunántúlnál*? Aminek azonnal ékes bizonyítékát is nyújtotta, hiszen az első szám első „szépirodalmi” „alkotása” rögtön a 3. oldalon Urbán László *Ítéld te is!* c. verse, melyben ilyen versszakok olvashatók: „Dübörgő traktor, csatlakozz hát, / ítéld te is, esztergapad, / égesse szét a tőke mocskát / a lángragyulladó harag.” És így tovább, „műről” „műre”... Csorba az egyetlen lehetséges utat választotta – felszólították, hogy segítse a lap kiadását tapasztalataival és írásaival is – : Faust fordításából adott az első számba. Mint a mesebeli leányzó: vitt is ajándékot a királynak, meg nem is...

Nézzük tovább Csorba emlékezését!

„Volt egy egyletünk, ahol minden héten összegyűltünk, és valaki mindig felolvasta valamelyik művét. Komló kiemelt, szocialista város volt akkor, és Szántó Tibor a *Dunántúli Naplótól* kivett egy teljes évi szabadságot, hogy kinn dolgozhasson, kőművesek mellett, és így hiteles képet kapjon a komlóiakról. Akart írni egy komlói regényt, és abból egy részletet olvasott fel. [*Galsai idézett tanulmányában úgy emlékszik, hogy Szántó a Régi rét c. novelláját olvasta fel. P. L.*] Aztán elhangzottak a vélemények. Én egyáltalán nem dicsértem, elég keményen nyilatkoztam róla. Többek között azt mondtam: »Te egy évig voltál ott. Ha Móricz Zsigmond csak egy napra ment volna el, többet tudott volna meg Komlóról, mint te az alatt az egy év alatt.« Sajnos, nagyon letoltam. Később ezt az írását abba is hagyta. Azt hittem, hogy végképp megsértettem. Meglepetésemre nem így történt. Hazakísért, és viselkedésében nyoma sem volt a sértődöttségnek. Attól kezd-

ve, úgy éreztem, még jobban keresi a találkozásokat velem.” (*A város.* p. 161.)

Valószínű, hogy Csorba a kritikájával megakadályozta a dunántúli „Távol Moszkvától”, vagy „Kuznyecki föld” megszületését. S megmentette egyben Szántót attól, hogy később mentegetőznie kelljen, vagy le kelljen tagadnia „korai” műveit. Ha a költő csak ennyit tett volna, Szántó – és a magyar irodalom – érdekében már akkor is hálásak lehetnénk neki. De ő ennyivel, természetesen, nem érte be. Tovább „faragta” Szántó irodalmi, szerkesztői, emberi „vadhajtásait”. Munkája, mivel a „tanítvány” fejlődőképes, figyelmes és tehetséges volt, nem maradt eredmény nélkül, hiszen Csorba emlékezete a két-három évvel későbbi időkből már csupa jókat őrizhetett meg Szántóról, ezért ezt mondja Csuha Istvánnak, a beszélgetőpartnernek az *A város* oldalában c. kötetben:

„Tiborral lassan megbarátkoztunk. Tudod, ő nemcsak rendes ember volt általában, hanem az irodalomban is nagyon céltudatos módon dolgozott, és iparkodott saját magából teremteni valamit. Az egyéves komlói tartózkodása is ezt bizonyítja. Amikor aztán első könyve, egy novelláskötet megjelent, akkor én annak nemcsak hogy minden mondatát elolvastam, és elmondtam a véleményemet róla, de mivel neki a szeme meglehetősen rossz volt, segítettem neki a kötet korrektúrájában is. Ez azzal járt, hogy fél évig vagy egy évig avval dicsekedtem, hogy mondjanak egyetlen mondatot, és akkor én megmondom, hogy Tibor melyik novellájából való. Úgy ismertem azt a könyvet akkor.

Szántó Tiborról idővel bebizonyosodott, hogy nemcsak az irodalomban tud tájékozódni, hanem különleges érzéke van a szervezéshez is. Akkoriban mi tágabb körben, csapatban dolgoztunk. Ez a csapat nem jelentett semmiféle kötöttséget, ámbar Tibor kijárta, hogy egy igazolványt kreált, annak formát is adott, még a fényképünket is beragasztotta, hogy ez és ez a Pécsi Írócsoport tagja. Így született meg az Írócsoport. Nem volt semmi szorosabb irodalmi kapcsolat vagy hasonlóság közöttünk, de péntekenként összejöttünk, ilyenkor valaki mindig fölolvastott valamit, s a többiek megbírálták. Előfordult, hogy két felolvasás is esett egy alkalomra, és több bírálat

is elhangzott. De ahhoz ragaszkodott Szántó Tibor, hogy csak azt engedték az asztal mellé ülni, aki a csoport tagja volt. A tagságot felvétel előzte meg. Ez a föl vétel abból állt, hogy aki jelentkezett tagnak, bejelentette, hogy melyik pénteken kíván felolvasni. Közönséget is beengedtünk a terem fal melletti ülőkéire.” (A város. p. 162-163.)

Megállapítható, hogy Szántó – az első jegecesedési ponton, Csorba és barátai hatására „jó irányt” véve – fölnőtt a feladathoz, „beleért” az irodalomba. A kedvtelésből író „fűzfából” művész, a lelkes hályogkovácsként munkához látó „pártinstriktorból” kiváló, jó szimatú, érzékeny, mindig igazságos, a lehetetlen körülmények között is művészetet megjelentető, s a megjelentetéshez pénzt, papírt is mindig szerző szerkesztő lett.

Csorba tehát 1954-1955-ben már érthetően egyenrangú félként, mi több barátként levelezett Szántóval, hiszen az író hihetetlenül gyors átalakulása lehetővé tette, hogy a kezdetben gyanakvó kényszerkapcsolatból egyenrangú felek szoros kapcsolata alakuljon ki. Ezen a ponton zárult Szántó irodalmi és jellemfejlődésének első szakasza.

1956-1957

A kapcsolatban a második változás az 1956-os forradalom és szabadságharc kapcsán áll be. „Külső” (történelmi, környezeti) és „belső” (jellem- és alkatbeli) okok alakították Szántó magatartását.

Vizsgáljuk meg először Szántó 1956-os „tevékenysége” miatti kényszerű Budapestre költözésének és Csorba Pécssett „ragadásának” következményeit, vagyis a „külső” okokat.

1957-ben Szántót letartóztatták, börtönbe zárták, de „ügyének” tárgyalásán fölmentették. Ezután – bár hívták vissza – Szántó már nem ment újra Pécsre szerkesztőnek. Budapesten maradt. Amint azt levelében gunyorosan megfogalmazta: „A korhadás itt sokkal kellemesebb.” (124. levél). Csorba – a levelezésből pontosan követhető okok miatt – Pécssett maradt. Ez alapjaiban változtatta meg a kapcsolatot, amely a távolság, de főképpen a rosszul, kényszerűségből megválasztott közvetítők miatt romlani kezdett. A levelekben sokszor felbukkan

Szöllősy Kálmán, Borsos József és Mészáros Ferenc neve – hírvivőként is. Csorba mindig távolságot tartott a nálánál mindent sokkal könnyedebben átélő, intrikus alkatú Szöllősytól, később pedig megharagudott rá – és Borsosra is –, mert azok arra szervezkedtek, hogy Tüskés Tibort a *Jelenkor* szerkesztőségéből valahogyan kiakolbólítsák. Később Borsossal normalizálta a viszonyát, de Szöllősyt nem szívelte soha, mindig gyanakodott rá... Azt is tudom, hiszen dolgoztam az általa vezetett Pécsi Városi Könyvtárban, hogy Szöllősy sem nézte soha jó szemmel Csorbát. Az állandó hírvivők tehát, főképpen Szöllősy, nem voltak jóban Csorbával, s egészen biztos, hogy azok a történetek, amelyeket ők meséltek Szántónak – hogy finomak legyünk –, nem mindig fedték a valóságot. Mint ahogyan Csorbához is fals hírek juthattak el Szántóról, hiszen az író például ilyen mentegetőzésre kényszerült: „Arra viszont esküszöm, hogy soha nem vétkeztem ellened. Valótlan, hogy Szöllősy, Borsos renitenskedését én fűtöttem volna. Rólad mindenkor a szívem szerint nyilatkoztam, és az utolsó verseskötetednek jobban semmikor sem örülhettem volna.” (Szántó, 131. levél.)

Különben is, a közvetítő, még ha abszolút jóindulatú is, összekeverhet dolgokat, gondolok itt Galsai szerepére a *Jelenkor-Szántó-Csorba „vita”* kialakulásában: „Rossz postást választottál, nem elég szavahihetőt, így azután meglehet, hogy más ellen védekezem, mint ami a vád.” (128. levél.) Összeviszsa hírek keltek Csorbának a Szántó 1956-os tevékenységét érintő „kijelentéseiről” is. Szántó pontosan érzi, hogy nem föltétlenül igaz, amit Csorba „szájába adnak”: „Gyenis Jóska szenvedélyesen védett [*Szántót, P. L.*] és még, amikor a börtönben ültem, ordítózott a pécsi utcákon. Nekem később azt mesélték, hogy Te óvtad Őt, azért túl sokat ne ordítózzon, mert azért nem lehet tudni pontosan, hogy a vádakból mennyi igaz. (És hozzáteszem, hogy mennyi az igaz ennek a kijelentésednek a valódiságából, mármint, hogy mondtál-e ilyesmit egyáltalán.) Az persze nem kétséges, hogy a párttitkár Gyenisnek kevesebb bántódástól kellett tartania, mint neked.” (131. levél). Hiába ad „fölmentést” azonnal Szántó, hiába látja pontosan, mi történt, a gyanú valahol a lélek mélyén megragad, ott

állandóan rág, mint valami ártó féreg, terjeszkedik, míg végül, mint Szántó esetében is, „túlcsordul”, „kitör”, és mindent felhánytorgató vagdalkozássá válik.

Színezi még ezt a zavaros helyzetet az is, hogy Szántó második feleségében, akivel pedig korábban nagyon jóban voltak, megingott Csorba bizalma. Ennek okáról nem sikerült bizonyíthatóan igaz részleteket megtudnom, következményeiről viszont a levelek is árulkodnak: Csorba arra (is) hivatkozva nem ment el pl. Szántóhoz budapesti útjai alkalmával, hogy nem akar találkozni „Judittal”. Szántó aztán hamarosan elvált második feleségétől, s ez – közvetve ugyan – de igazolja, hogy Csorba Szántó Judittól való elhidegülésének komoly oka lehetett...

Szántó és Csorba egymástól való fizikai eltávolodása a lelki kapcsolatok meggyengülésének forrása lesz, de nem a teljes szakadása. Megint szomorkodhat az ember, hogy a Szántó levelezésből is hiányoznak darabok, például az a Csorba levél is, amelyben a költő Szántó „vádjaira” válaszol. Szántó pontról pontra részletezett kifogásait (131. levél) ismerjük, Csorba válaszát nem. De azért a Szántó levelekből, remélem, az olvasó számára is kihámozható a lényeg: mindennek – külső – oka a távolság és a közvetítők nem pontos, nem mindig tisztességes „munkálkodása”.

Többféle visszaemlékezést hallottam már erről az időszakról, hallottam olyant is, amelyben az előadó utalt arra, neki mennyivel nehezebb helyzete volt, mint Csorbának, mert a „sajnálatos események” idején ő itthon volt, Csorba meg nem. Nem tudhatjuk, kinek volt könnyebb helyzete: annak, aki itthon volt, és lakásában csendben üldögélt az „események” alatt, vagy annak, aki külföldön, s állandóan rettegett családjá sorsa miatt, mert csak annyit tudott itt-ott elkapott mondatokból (Csorba a szovjet megszállás alatt lévő kelet-német területen volt 1956. október-novemberben tanulmányúton), hogy hazájában harcok vannak, s „támadják a népi demokráciát”. Csorba helyzete már csak azért sem volt könnyű – később sem –, mert Pécsen őt nem nagyon tudták megkerülni: bármit akart a „pártom”, őt mindig előrángatták, tudták, hogy nélküle semmi nem lesz hiteles. Csorba így foglalta ezt össze: „Amikor a »pár-

tom« alakított, vagy akart alakítani egy újabb irodalmi életet, mindig az elsők között voltam, akiket beidéztek.” (A város. p. 172., de ld. még például a Csorba-Fodor levelezésben idézett besúgói jelentést = „... *hűséges baráti ölelésemet küldöm...*”. – Pécs : Pro Pannonia, 2005. – 32. levél 10. jegyzete. p. 61.) Következésképpen a Szántó ügyből sem maradhatott ki, s 1957. júniusban kihallgatták a Baranya Megyei Könyvtárban, hátha mond valami terhelőt Szántóra. Nem mondott. Éppen ezért a budapesti tárgyalásra 1958-ban már nem is kellett volna elmenne, de Csorba elment, mert segíteni akart a barátján. Nézzük meg időrendben, hogyan is zajlottak ezek az események, hogy megfelelően lehessen értékelni Szántónak a 131. és 132. levélben leírt kifogásait.

Csorba 1957. júniusi, Szántó ügyében történt kihallgatásának jegyzőkönyve

A család megkapta az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Hivatalától a kihallgatás jegyzőkönyvét, mely mindenben igazolja a Csorba által az *A város oldalában* c. beszélgetéskötetben elmondottakat.

A jegyzőkönyv címlapja (betűhív szedésben):

„A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG BELÜGYMINISZTERIUMA

SZIGORÚAN TITKOS!

SZERV: **BM.**

OSZTÁLY: **BARANYA M.**

28-5481/57 SZÁMÚ

Vizsgálati dosszié

Dr KERTÉSZ ENDRE és Trsa ÜGYÉBEN

II. KÖTET

A NYOMOZÁS KEZDETÉNEK IDŐPONTJA: 1957 VII 12

A NYOMOZÁS BEFEJEZÉSÉNEK IDŐPONTJA: 1957 VIII 2

ARCHIV SZÁM:.....”

(A lap bal felső sarkában „TÁRGYKÖRBE SOROLVA” feliratú bélyegző, benne kézírással a dátum: „1971. VII. 18.”. Az álló betűs rész a papírra nyomtatott szöveg, a félkövér dőlt betűkkel szedett részt vastag tollal, nyomtatott nagybetűkkel írta a lap kitöltője. Archív szám nincs beírva a kipontozott helyre.)

A jegyzőkönyv 1. oldala:

„Baranyamegyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztálya

Tanúkihallgatási jegyzőkönyv

Készült 1957 évi június hó 4 napján a *Megyei Könyvtárs [sic!] II. ker., Geisler Eta* utca 8 szám fsz. emelet ajtó alatt helyiségben. [sic!]

A tanú (neve, szül. éve és helye, foglalkozása, lakása: *dr. Csorba Győző / Pécs, 1916 november 21, anyja: Borsódi Mária:/ Pécs, Kulich Gyula utca 19. Szig. sz.: RH-I.....*

A gyanúsítotthoz, valamint az ügyben egyéb érdekelttekhez való viszonya: *érdektelen*

Az eljárás tárgyául szolgáló bűncselekmény következtében kárt szenvedett-e? *nincs.* [sic!]

(A tanúkihallgatásnál figyelemmel kell lenni a BP. 55. és 56. §-aira. A BP. 57 §-ában foglaltakra figyelmeztetni kell a tanút,

és mind a figyelmeztetést, mind a tanúnak idevonatkozóan tett nyilatkozatát be kell jegyezni.)

A tanú – a törvényes jogra, valamint hamis tanúzás következményeire való figyelmeztetés után – vallomását az alábbiakban adja elő:

(Az álló betűkkel szedett szöveg a nyomtatvány szövege, a dőltbetűkkel szedett részeket írógéppel írták be a kipontozott, ill. üres helyre.)

Nézzük most Csorba visszaemlékezését, s utána a vallomás megfelelő részeit.

„Köztudomású, azt hiszem, hogy akkor [1956. december, 1957. január, P. L.] már a Magyar Írók Szövetsége is, és a pécsi írócsoport is lényegében meghalt, vagy halálán volt. Megjelent Tamási Áron *Gond és hitvallás* című nyilatkozata, amiben az akkori hatalom urai tulajdonképpen egy búcsút és egy kitarásra fölszólító felhívást éreztek. Ezért nagyon hamar illegális kiáltványnak nyilvánították. Ezt onnan is tudom, hogy engem is kihallgatott a politikai rendőrség, de nagyon udvariasan, mert eljöttek a könyvtárba, és még egy gépírónőt is hoztak magukkal. Velem nem tudtak sokra menni. Én november 24-én jöttem meg az NDK-ból, úgyhogy én a *nagy októberi szocialista ellenforradalom* idején nem voltam itthon. Most egyik nap úgy mondta valaki, hogy az *események*... Emlékszel talán, amikor ezt még nem volt szabad minősíteni. Már az is baj volt, ha az ember csak annyit mondott, hogy az *események*. Mondom, én akkor nem voltam itthon, november 24-én jöttem meg, bármennyire szeretnék volna, nem tudtam arról az időről mesélni...” (A város. p. 165-166.)

A jegyzőkönyv szövege:

*„Mit tud Szántó Tibor 1956 novembertől 1957 májusáéi el-
lenséges tevékenységéről [sic!]?*

*Szántó Tibort több éve ismerem. De tudomásom szerint
az elmúlt évek alatt párt vagy néppellenes cselekedetet nem köve-
tett el.*

*Én 1956 november 24.-én érkeztem Pécsre. Így Szántó
október 23-tól november 24-ig tartó tevékenységét nem ismerem.*

*Hazaérkezésem után bizonyos hangokat tevékenységével
kapcsolatosan hallottam, de ezek csak másodkézből hallottam
[sic!], azért ezekre vallomásomban nem térek ki.”*

A két szöveg között semmi eltérés nem található. A vissza-
emlékezés pontos. Bár Csorba elzárkózik a vallomástól, azt
azért tudhatjuk, melyek voltak Szántó ellen a vádak, hiszen
azok egy részét maga az író tárja fel a 114. levélben: „Nem
ismerem valamennyi vérvádat, de amikről hallottam, mint pl.
az 1951-es kirúgásom, párttagsági könyvem ünnepélyes
megégetése, a rádió nov. 4. utáni megszállása vagy miafenéje,
ezek mind ócska és otromba hazugságok. Ahhoz, hogy egyálta-
lán ilyesmiket fülbesúghassanak, engem ki kellett vonniuk a
forgalomból” (Ld. 114. levél.) Csorba végig bízott Szántó „ártat-
lanságában”, nem ült fel a „fülbesúgásoknak”, nem is beszélt
azokról a kihallgatáson, hiszen csak „másodkézből hallotta”
őket.

Nézzük tovább, mit mondott Csorba Csuhaínak a beszélge-
téseketben:

*„... viszont amikor arról a Tamási Áron-féle szövegről be-
széltem, akkor a nyomozó hangsúlyozta, hogy az „illegális röpi-
rat” volt. Én kijavítottam, hogy akkor, amikor Tamási azt
írta, még nem oszlott fel az Írószövetség, tehát nem volt illegá-
lis, hiszen Tamási mint szövetségi vezető fogalmazta meg ezt a
szöveget. [Azon túl, hogy Tamási Áron a „Gond és hitvallás”-t
mint a Szövetség vezetője „fogalmazta meg”, azt 1956. december
28-án a Magyar Írók Szövetsége taggyűlése az Írószövetség elvi
nyilatkozataként fogadta el. P. L.] De a nyomozó megjegyzése-*

met figyelmen kívül hagyta, s a jegyzőkönyvbe a saját felfogását íratta bele.

A jegyzőkönyv szövege:

„Tudomásom van arról, hogy Szántó Tibor a magyar írók szövetsége [sic!] által kiadott „Gond és Hitvallás” című illegális röpiratot birtokolta és ezt az ő szűkebb körében, többek között nekem is megmutatta. A megmutatás alkalmával azt mondotta még nekem, hogy ez az írás még valamelyik Pesti [sic!] lapban valószínűleg meg fog jelenni.

1957 január első napjaiban mutatta meg Szántó nekem a fent említett röpcédulát, amely géppel volt sokszorosítva.

Hollétéről semmiféle tudomásom nincs.”

A jegyzőkönyv megint tökéletesen egyezik a visszaemlékezéssel, a kihallgató tiszt hazug és erőszakos módon azt íratta a jegyzőkönyvbe, amit hallani akart, nem pedig amit hallott. Miért igyekezett ennyire? A rendszer is így működött akkor, a vádakát „kreálni” kellett (és kreálni kellett vádakát!), de az is biztos, a hadnagy nem volt teljesen „érdek nélküli” az ügyben. Csorba (egybehangzóan más pécsi kortársakkal) ezt mondja róla: „Nem tudom, milyen rangja volt, azt tudom csak róla, hogy fűzfa prózairóként már többször próbálkozott a *Dunántúlnál*, de mert írásait nem közöltük, ezért várta az alkalmat, hogy bosszút álljon. Ezt különféle módokon csinálta. És minthogy *prózá*t nem tudott írni, és nem verseket, ezért nem nekem volt vele bajom. Hanem Szántó Tiborra haragudott elsősorban, és másodsorban Galsaira. Dehát Galsai csak másodhegedűs volt, ellene nem folytattak eljárást. Viszont Szántó Tibort még annak az évnek [1957. P. L.] a májusában letartóztatták.” (A város, p. 166.)

A rendőrnnyomozó tehát a hivatalos nyilatkozatot Csorba tiltakozása ellenére „illegális röpirat”-ként definiálta, Csorba azonban, mint jogász, tudta azt – ahogyan meg is fogalmazta – hogy ez nem tartható vád, s azt is, amit a nyomozó talán észre sem vett, hogy a jegyzőkönyv is tartalmazza az ellentétet: „a magyar írók szövetsége által kiadott [*Kiemelés tőlem. P. L.*]

illegális röpirat". Az pedig, hogy Csorba elmondta, Szántó mutatta neki a *Gond és hitvallást*, abszolút indifferens, hiszen erről Szántó is beszélt, s ez köztudott volt. Ráadásul miért ne lehetett volna az Írószövetség „hivatalból” megkapott nyilatkozatát az alkotó- szerkesztő-társaknak megmutatni? Csorba itt olyasmit ismer el, ami nyilvánvaló volt, amit sokan tudtak és elmondtak, tehát azt letagadni értelmetlen lett volna.

Lássuk tovább az emlékezést:

„Még Szántó Tibor letartóztatása előtt, 57 kora tavaszán egyszer a városi rendőrkapitány, aztán a hadtestparancsnok, nem tudom, milyen tiszt, velük Baranya megye első párttitkára, és egy állítólagos szovjet költő, összehívott bennünket a pécsi írócsoport helyiségében. [*Lám, már megint „szólt a pártom”, P. L.*] Nekünk azt mondták, hogy ez a Lev Osanyin nevű költő írta a Világifjúsági Találkozó szövegét, hogy »Egyenlő, mert egyenlő az ember, bár a bőre barna vagy fehér...« Valami ilyen szöveget írt. Ez is jött velük. Még bemutatót is tartott nekünk. »Hát hogy lehet, hogy így viselkedtek szovjet katonákkal? Egy fronton állunk, hát aki egyszer innen lő arra, egyszerűen csak átszalad a másik oldalra, és onnan lő erre? Hát ilyen emberek is vannak?« S közben fel-alá járkált. Az itt élőket ők mind kommunistának tartották, és személyes sértésnek vették, hogy valami nem tetszik az embereknek. De nem is értették, hogy mi a baj.

A találkozón felelősségre vonták Szántó Tibort, hogy mit mondott Laki Istvánnak, a rendőrkapitánynak az utcán, azokban a napokban, október huszonharmadika zavaros napjaiban [...] Akkor azt mondta ugyanis Szántó Tibor, hogy igazán nem volt szép a szovjet hadseregtől, hogy bejelentették, kivonulnak az országból, de a határon megfordultak, és éppen ellenkezőleg, visszamentek Pestre. »Hogy mondhat ilyet egy kommunista?«, csóválták ezek a fejüket. Szántó Tibor hozzátette, hogy egy katonának is meg kell tartania a szavát. S hogyha egy egész nép azt várja, hogy kivonulnak az országból, és éppen az ellenkezője történik, hát akkor ne várják el, hogy még szeressek is őket, mondta. Lényegében, mai szemmel ez teljesen ártalmatlan és szelíd megjegyzés volt, de ezen akkor a vendégek felháborodtak.” (*A város.* p. 166.)

És lássuk a vallomást:

„Amikor 1957 április 24.én [sic!] Lev Osanyin elvtárs vezetésével ittjárt [sic!] küldöttség felkereste az Írószövetséget Osanyin elvtárs beszélgetést folytatott a pécsi írókkal. Itt ezen a beszélgetésen feltette Szántó Tibornak a kérdést, hogy mi a véleménye a szovjet csapatok magyarországi beavatkozásáról, mert ő úgy értesült, hogy Szántó Tibor helytelenítette ezt, mire Szántó Tibor válaszában azt mondotta, hogy nem a tényt magát kifogásolja, hanem a körülményeket és a módját, azért mert az ellenforradalmi újságok a közvéleményt úgy tájékoztatták, hogy a szovjet csapatok kivonulnak és ahelyett, hogy kivonultak volna váratlanul megtámadták Budapestet.

Erre Osanyin elvtárs azt felelte, hogy Kádár elvtárs kérte, amire a beszélgetésnek ezen része be is fejeződött.

Kell-e magyarázni Csorba rafináltságát? Itt megint olyasmit mondott el, amit úgyis mindenki tudott, hiszen az „Osanyin elvtárs” és még más „fontos elvtársak” jelenlétében hangzott el. Ráadásul úgy fejezte be az esemény ismertetését – Kádár elvtárs kérte, hogy a szovjet csapatok támadják meg Budapestet –, hogy a nyomozó gyorsan le is zárta a kihallgatást:

„Mást fenti kérdésre előadni nem tudok, jelen tanúvallomási jegyzőkönyvem az igazságnak megfelelően tettem meg [sic!], melyet elolvasás után hh. aláírom. [sic!]

Kfm.

Felvette:

xxxxxxxxxxxxxx
rny. hdgy.

dr. Csorba Győző
tanú.

ÁBM-3.1.9-V-143793/1”

(A vallomást üres írólapra írógéppel írták, az aláírások gépírással megismételve is olvashatók, így a rendőrnnyomozó hadnagy neve is, de azt nem írom ide, kerülendő az esetleges kellemetlenségeket.)

A jegyzőkönyvbe csak az első kérdést vették fel, a következőket – bár a jegyzőkönyv bekezdéseiből nyilvánvaló és Csorba visszaemlékezéseiből is tudható, hogy voltak – nem. A szöveget betűhíven, kihagyás nélkül közöltem.

Gondolom, ezzel Csorba 1957-es tanúkihallgatásának ismertetése lezárható.

Szántó Tibor ügyének 1958. júniusi budapesti tárgyalása

Sajnálatos, hogy a Szántó ügyének budapesti tárgyalásán történtek dokumentumai nem állnak rendelkezésünkre, azonban annak megismerésében Szántó levelei és Csorba visszaemlékezései is sokat segítenek.

Itt most már nem annyira a külső, mint inkább a „belső”, jellembeli, vérmérsékleti, alkati és felfogásbeli különbségek okozzák a „vitát” a két fél között. Mert mit is kifogásol Szántó az említett levelekben? Főképpen a mellette való kiállás, a budapesti tárgyaláson tett Csorba vallomás „hőfokát” kevesellte, s azt, hogy a költő nem volt elég felháborodott az igazságtalansággal szemben. De maga magyarázza meg ugyanott, miért érthető Csorba viselkedése: „eljöttél tanúnak, ami akkor nem is volt veszélytelen dolog és ismerve a jogosultan rebbező természetedet, szép és bátor tett volt...”, továbbá: „Most ne háborodj fel a hálátlanságomért, mert én akkor frissiben is úgy magyaráztam magamnak: Te eredményt akarsz elérni, és úgy véled hatásosabbnak, ha a bíróságot nem traktálod szubjektivitással. Csakhogy én a helyedben ezt nem tudtam volna megtenni. Igaz: nem vagyunk egyformák. Én addig mondtam volna a védőbeszédemet, míg le nem lőnek. Bár elismerem, talán kevesebb eredményt értem volna el.” Szántó saját maga cáfolja kifogásait ezekkel a mondatokkal. Csorba tudta, hogy bátran, de okosan, a tényekre támaszkodó érveléssel is lehet eredményt elérni, Szántó viszont, habitusából fakadóan, valami „hősi” pózt vett fel, s elismerte ugyan, hogy „nem va-

gyunk egyformák”, de mégis az várta volna el Csorbától: viselkedett volna úgy, ahogyan ő. Elismeri, hogy ő talán kevesebb eredményt ért volna el az „ide lőjetek”-szerű magatartásával, de Csorbától mégis azt kívánta volna.

Csorba a beszélgetéskötetben a következő vonásokkal teszi árnyaltabbá Szántó portréját: „Tóth Bálint mesélte nekem, hogy 56 után valamelyik börtönben ült. Egyszer csak a folyosón nagy ordítást hallottak, és nem tudták, hogy mi az. Aztán ilyen mondatokat: »Maga ne beszéljen így velem, ki maga?«... Később derült ki, hogy Szántó Tibor veszekedett a smasszerrel. Akkor se adta be a derekát. Amikor kihallgatták az ÁVH-n – ezt ő maga mondta el nekem –, forró nyár volt. Május végén vitték el, nyár lett tehát, mikor az első kihallgatások folytak. Egy ízben roppantul megszemjázott, és kért egy pohár vizet. Láttam, hogy a pohárba valami port kevertek bele, és inkább nem ivott. Megcsinálták vele azt, hogy a szemébe világítottak, úgy faggatták. Tízszer leírátták vele az önéletrajzát, mindig ugyanazt kellett írnia. Kihallgatói kétóránként váltották egymást. De vele nem sokra mentek.” (A város. p. 167.) Való igaz, ehhez a fajta magatartáshoz viszonyítva Csorba tényleg „rebbenő természet” volt: fél karja hiányzott, emiatt fokozottan félt az erőszaktól, de öregkorára már a közönség előtti megjelenést is kerülte. Tehát ő mindenképpen az okos, higgadt megoldások híve volt... Nem szerette a konfrontációt, vállalt kompromisszumokat is, de soha, senkivel szemben nem félt megmondani a véleményét – erről is sok történetet mesélhetnének párttitkárok, besúgók, „hamiskártyások” – csak nem „ordítózva” tette azt. S az is igaz, hogy ezzel mindig több eredményt ért el, mint Szántó a maga harsány ellenkezésével, vagy Gyenis a pécsi utcákon való ordítózásával... Ráadásul „... a párttitkár Gyenisnek kevesebb bántódástól kellett tartania, mint neked.” (Ld. 131. levél.) Szántó tisztességét mutatja, hogy itt is maga menti fel Csorbát, rögtön a vádjá megfogalmazása után.

Nézzük, hogyan viselkedett Csorba és Szántó a tárgyaláson? A költő érzékletesen mondja el ezt is:

„A [*Szántó Tibor*] tárgyalásán én tanú voltam. Egy Szeke-res nevű bíró vezette a tárgyalást. Láthatóan pártolta a vád-

lottakat, ami ritka kivétel volt akkoriban. Tőlem két író tár-sunk vádjai felől érdeklődött. Két író jelentette föl elsősorban Szántó Tibort. A bíró megkérdezte, hogy mi a véleményem az állításaikról. Én valótlannak minősítettem őket. »Hát akkor mit gondol, miért jelentették föl? Például miért mondták, hogy Szántó Tibor eltépte a pártigazolványát, és leeresztette a WC-be?«. Azt feleltem, hogy mást nem tudok mondani, csak azt, hogy mind a kettő tehetségtelen dilettáns, akiknek nem sikerült megjelenniük a *Dunántúlban*. Ezért elkeseredtek, és így akartak bosszút állni Szántó Tiboron, a szerkesztőn. A bíró elfogadta a vallomásomat. (Ld. még *Szántó*. p. 16.)

Szántó Tibor megtette azt a tárgyaláson, hogy beleszólt. Volt itt egy újságíró, a napilap szerkesztője, akivel Szántó Tiboréknak meggyűlt a bajuk. Gyöngé jellemű ember volt, írói ambíciókkal, de tehetség nélkül. Mikor Hruscsov Sztálint leleplezte, azonnal hozott egy novellát, amiben Sztálint gyalázta, Szántó Tibor ezt nem közölte. Egy ízben csúnyán összevesztek, és Szántó Tibor attól kezdve csak úgy volt hajlandó írni a napilapban, hogy cikke végére záradékot tett: „Megszámoltam, hogy hány szót használtam föl. Ha kihagynak belőle, tudni fogom.” Ez az ember – ezt nem én láttam, mondom, én nem voltam itthon, de Szántó Tibor is látta, és többen látták – a városi tanács bejáratánál hóna alól árulta azt a címeres újságot, amit az úgynevezett ellenforradalmárok adtak ki. Mikor ő tett vallomást, akkor Szántó Tibor egyszerűen közbeszólt, félhangosan, hogy »hazudik«. Pedig hát nem volt szabad. A bíróságon az ilyesmi szigorúan tilos. De Szántó Tibor folytatta: »És amikor te ott árultad a címeres újságot, azt már elfelejtetted?« (A város. p. 168.)

Szántó a 132. levélben saját szerepét a következőképpen ismerteti: „Ami a Mészáros-féle kézfogást illeti, kaptam én már ezért Tőled. [*Mészáros Ferenc volt a Csorba-idézetben is említett egyik újságíró-szerkesztő. P. L.*] Nem szeretem a theatralitást. Nyújtotta a kezét, mások is álltak ott, elfogadtam. Aztán bent a teremben szétmorzsoltam a fickót. Szembe-sítettek. Teljesen az a sematikus jelenet játszódott le, hogy a vádlottból vádló lett, a vád tanújából meg semmi. A terem rendjére felügyelő rendőrőrmester a tárgyalási nap végén azt

mondta nekem: – Jól elintézte azt a pofát, esküszöm, azt hittem, hogy már úgy kell kicipelni, mert így remegett a lába, majdnem összeszarta magát.” Hát, ez biztosan nem Csorba stílusa, ezt a fajta „hősködést” nem érdemes számon kérni rajta. De jól mutatja az ő viselkedésének helyességét, amit Szántótól már idéztem: „Én addig mondtam volna a védőbeszédemet, míg le nem lőnek. Bár elismerem, talán kevesebb eredményt értem volna el.” És valóban, Szántót az ítélet tisztázta, mindenféle vád alól felmentették, s ez az időszak – büntetőjogi szempontból – reá nézve mindenféle következmény nélkül zárult le. S ebben a felmentésben Csorba önként tett vallomása is erősen közrejátszott.

S bár a tárgyalást Szántó büntetőjogi következmények alóli fölmentésével zárták, a herce-hurca, a börtönben töltött idő, mégis egész életre kiható következményekkel jártak számára. Ezt bemutatja emlékezéseiben Csorba is.

„CS[uhai] I[stván]: – Huszonnyolc éves korában befejeződött a szerkesztői pályája. *[Szántónak. P. L.]*

CSGY: – Nagyon fiatalon. Persze, azt a néhány hónapot *[amit börtönben töltött, P. L.]* már nem adhatta vissza neki senki. Nem is tudták volna visszaadni, mert a szeme azalatt annyit romlott, hogy amikor kijött, hajsza hján már vak volt. Nekem elmondta, és hiszek neki, mert soha nem vezetett félre ilyen dolgokban, hogy egészen komolyan azon töri a fejét, hogy öngyilkos lesz. *[Ezt erősíti Galsai is az említett tanulmányában. P. L.]* De hát akkor a felesége valahogyan le tudta beszélni erről. Ő ugyanis tudott a szándékáról. Tibor elhatározta, hogy technikai eszközöket felhasználva, kétszeres áttétellel azért is írni fog. Rámondja magnóra a szöveget, majd a magnót lehallgatja, és lehallgatás közben úgy javítja, hogy a javított szöveg egy másik magnóra kerül rá. A szöveg így már csiszoltabb, fésültebb lett, és a szemét nem kellett használnia, csak annyira, hogy a technikai eszközöket kezelje. (Ugyanerről Galsait ld.: *Szántó*. p. 8.) Mindenesetre ez is mérhetetlenül vonzó és imponáló jellemvonása volt, hogy nem mondott le a nehézségek miatt az írásról, hanem kitalálta a módját, hogyan tudna jobban írni, mint korábban. Mert az nem vitás,

hogy a művei egyre inkább igazi érett művek lettek.” (A város. p. 169.)

A 131. levélben felsorolt további Szántó-„vádpontokkal” – nem látogatta őt Csorba, amikor Budapesten járt, nem írt róla versciklust, amikor a börtönben volt, elhitte a róla terjesztett álhíreket – nem is kívánok részletesebben foglalkozni, hiszen a figyelmes olvasó nyilván észreveszi, hogy azokat ugyanúgy maga Szántó cáfolja, amint tulajdonképpen saját maga cáfolta legfontosabb „vádpontját” is.

Megállapítható, hogy az 1956-1958-as események sorozata Szántó életében a második nagy vízválasztó volt lelki, értelmi, érzelmi életének alakulásában is. Megtapasztalta a rendszer összes aljasságát, elvesztette hitét sok addig barátjának vélt emberben, s majdnem Csorbában is megingott a bizalma. Szántó az őt ért atrocitás miatt elköltözött Pécsről, visszahúzódó, zárkózott ember lett, bár sokat és sokfelé dolgozott, mégiscsak néhány barátjával – mint éppen Galsai – érezte jól magát. Sokáig gyűlt benne a keserűség, mígnem beállt a Csorbával való kapcsolatában a változás (1965. karácsony előtt, a 131. levélben), csak ez most ellenkező irányú, mint az 1952-1956 közötti volt: az akkor kialakult szoros barátságra a gyanú árnyéka vetült, a kötelékek gyengültek. Szerencsére Szántó – szinte azonnal, már a következő (132. levélben) – korrigál, enyhítve előző levele hangját, s azzal fejezve be az újabbat: „Azt szeretném, ha szívből lezárnánk a történeteket és a nem-történeteket.”. S valóban, a kapcsolat, bár nem izzik már azon a hőfokon, mint előtte, azért fennmarad, s valami konszolidált állapotba jut vissza – a „mi szemszögünkből” még 13 levél „erejéig.” (Nemcsak levélben, az életben is találkozott még Csorba és Szántó ezután is, nagy barátságban. S amint látjuk, kötetüket is változatlan szeretettel ajánlották egymásnak.)

Nyilvánvaló számomra, hogy ebben a kapcsolatban Csorba volt az erősebb fél, ő volt az, aki nem változott, akinek szinte eszmélése pillanatától változatlan volt az életről, művészetről, politikáról való véleménye, s nem tudta megtörni azt sem 1956, sem a Kádár-rendszer, sem pedig az 1989-1990-ben zajló események, melyek annak összeomlásához vezettek.

Szántó volt az, aki másféle vérmérséklete, habitusa, másféle tapasztalatai miatt a bemutatott változásokon ment keresztül. Végtelenül tisztességes, színes, érdekes egyéniség, de hirtelen „lobbanó” természetű ember volt, könnyebben hitt mindenféle ármánykodó „közvetítőknak”, ócska tanoknak, hogy aztán annál keserűbben döbbenjen rá börtöncellájában, vagy éppen szabadon, de megcsalatra, a valóságra...

A már fiatal korában „orákulummá” váló költő és a változásokra fogékony, lobbanékony író barátságának kikezdéséhez majdnem 10 évre volt szükség (1956-1965), mert az olyan erős volt, hogy az „intrikusok”, a „közvetítők”, a „fülbesúgók” valóságos hálózata is csak ennyi idő múlva tudott rést ütni rajta. De csak rést, amelyet a felek aztán gyorsan ki is javítottak, „betömtek-betapasztottak”.

A rothasztó levegőjű besúgórendszer groteszk voltát bizonyítja, hogy a párttal szemben mindig gyanakvó Csorbának kellett tanúskodnia az „elvbarátai” által ártatlanul megvádolt párttag mellett. A rendszer a levelezők vitájának „happy end”-je ellenére mégis eredményesen működött, hiszen még azt a Csorbát is gyanúba lehetett keverni egy kikerülhetetlen tanúvallomás és egy önként vállalt bírósági tanúskodás ürügyén, aki maga is megfigyelt volt, akiről éppenséggel besúgói jelentések készültek. A lelki, szellemi elferdülés olyan mocsarra volt ez az időszak, amelynek „lecsapolása” mára sem fejeződött be, s valószínű nem is fog mindaddig, amíg a benne részt vevők unokái is ki nem halnak, s csak az érdek nélküli történészek és a válogatás nélkül megtekinthető dokumentumok maradnak a porondon...

A levelezéskötetet afféle bedekker és anziksz a korról, a levélírók stílusának és a levelek tartalmának megfelelően mulatságos vagy tragikus, szórakoztató vagy elszomorító, éppen ezért tanulságos és érdekes olvasmány, egyben tisztelgő főhajtás a 90 éve született költő emléke előtt. Jószívvel ajánlom mindenkinek, akit érdekelnek a levelezőtársak és a kor, amelyben éltek.

Szeretném hinni, hogy a levelekben és a jegyzetekben szereplő sok hivatkozás a művek iránt is felkelti az olvasókban

az érdeklődést, mert a levél – mégha fontos, érdekes is – csak kiegészítés, magyarázat, ami a fontos, az a mű: a vers, a regény, a novella, a műfordítás.

Köszönetek

Köszönöm *Csorba Győzőnének, Margitkának*, hogy hozzájárult a közléshez, mindvégig támogatott a munkában, a néha nehezen olvasható kézírás „megfejtésétől” emlékeinek felelevenítéséig.

Köszönöm *a levelezőpartnereknek ill. örököseiknek*, hogy szintén hozzájárultak a közléshez.

Köszönöm *Varga Katalinnak, a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára* kedves vezetőnőjének, a munkámhoz nyújtott segítséget. Szerencsésen találkozik személyében a tudás a foglalkozása által megkövetelt segítőkészséggel és odaadással.

A Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára munkatársainak szintén köszönettel tartozom segítőkességükért.

Köszönöm *Kiss Tamásnak*, a POTE Könyvtár kiváló könyvtárosának, hogy a jegyzeteket szakmai szempontból alaposan átnézte és javaslataival, korrigálásával azok pontosságán sokat javított.

S végül kiemelten köszönöm *dr. Szirtes Gábornak*, hogy Csorba Győző 90. születésnapjára is lehetővé tette egy újabb „Csorba-kötet” kötet megjelentetését.

Pintér László

A LEVELEK IDŐRENDI TÁBLÁZATAI

Galsai Pongrác levelei Csorba Győzőhöz

Sorszám	Forma	Írásforma	Datálás	Honnan
1	levél	kézírás	1959. febr. 02.	Bp.
2	levél	gépírás	s. a.	Bp.
3	levél	gépírás	1959. márc. 16.	Bp.
4	levél	gépírás	s. a.	Bp.
5	levél	gépírás	s. a.	s. l.
6	levél	gépírás	1961. szept. 01.	Bp.
7	képeslap	kézírás	1972. júl. 20.	Balatonszéplak
8	levél	gépírás	1972. aug. 18.	Bp.
9	levél	gépírás	1974. dec. 13.	Bp.
10	levél	gépírás	1975. okt. 06.	Bp.
11	levél	gépírás	1975. okt. 15.	Bp.
12	levél	gépírás	1975. dec. 22.	Bp.
13	levél	kézírás	1976. szept. 16.	Bp.
14	levél	gépírás	1977. febr. 01.	Bp.
15	levél	gépírás	1978. máj. 26.	Bp.
16	levél expr.	kézírás	1978. szept. 27.	Bp.
17	távirat	távirat	1978. szept. 22.	Bp.
18	levél	kézírás	s. a.	Bp.
19	levél	kézírás	1979. aug. 24.	Bp.
20	levél	kézírás	1979. nov. 07.	Bp.
21	levél expr.	kézírás	1980. jan. 23.	Bp.
21/1	levél	kézírás	s. a.	[Érd]

Kalász Márton levelei Csorba Győzőhöz

Sorszám	Kalász	Forma	Írásforma	Datálás	Honnan
22	1	képeslap	kézírás	nincs	Weimar
23	2	képeslap	kézírás	nincs	Berlin
24	3	levél	gépírás	1958. nov. .05	Bp.
25	4	levél	gépírás	1962. febr. 08.	Ramocsaháza
26	5	levél	kézírás	1962. febr. 22	Ramocsaháza
27	6	levél	kézírás	1962. máj. 02.	s. l.
28	7	levél	kézírás	1965. máj. 12.	s. l.
29	8	levél	kézírás	1967. jún. 24.	s. l.
30	9	levél	gépírás	1968. jún. 23.	Székesfehérvár
31	10	levél	gépírás	1969. szept. 04.	s. l.
32	11	levél	gépírás	1969. szept. 18.	s. l.
33	12	levél	gépírás	1970. jan. 22.	s. l.
34	13	levél	gépírás	1970. máj. 21.	s. l.
35	14	levél	gépírás	1970. szept. 19.	s. l.
36	15	levél	gépírás	1970. nov. 10.	s. l.
37	16	levél	gépírás	1971. márc. 03.	Berlin
38	17	levél	kézírás	1971. máj. 11.	Berlin
39	18	levél	gépírás	1972. máj. 05.	Berlin
40	19	levél	kézírás	1972. aug. 03.	Székesfehérvár
41	20	levél	gépírás	1973. febr. 23.	Berlin
42	21	levél	gépírás	1974. okt. 17.	s. l.
43	22	levél	gépírás	1975. jan. 20.	s. l.
44	23	levél	kézírás	1975. dec. 04.	s. l.
45	24	levél	kézírás	1976. júl. 31.	s. l.
46	25	levél	kézírás	1976. okt. 05.	s. l.
47	26	levél	kézírás	1977. jan. 27.	s. l.
48	27	képeslap	kézírás	1977. aug. 29	Székesfehérvár
49	28	kartonlap	kézírás	1977. szept. 30.	s. l.
50	29	képeslap	kézírás	1977. nov. 05.	Székesfehérvár
51	30	levél	kézírás	1978. máj. 28.	s. l.
52	31	levél + mell.	kézírás	1978. jún. 06.	s. l.
53	32	levél	kézírás	1979. jan. 09.	Székesfehérvár
54	33	levél	kézírás	1979. máj. 01.	s. l.
55	34	levél	kézírás	1979. szept. 06.	s. l.
56	35	levél	kézírás	1979. dec. 09.	s. l.
57	36	levél	kézírás	1982. máj. 29.	s. l.

58	37	levél	kézírás	1983. okt. 25.	s. l.
59	38	képeslap	kézírás	1984. ápr. 17.	s. l.
60	39	levél + mell. meghívó	gépírás	1985. jan. 12.	s. l.
61	40	levél	kézírás	1985. márc. 05.	Bp.
62	41	levél	kézírás	1985. márc. 21.	Bp.
63	42	levél	kézírás	1985. ápr. 3.	Bp.
64	43	képeslap	kézírás	1985. dec. 1?	Bp.

Csorba Győző és Lázár Ervin levelezése

Sorszám	Feladó	Forma	Írás típusa	Datálás	Honnan
65	Csorba 1	levél	kézírás	1966. okt. 15.	Pécs
66	Lázár 1	levél	kézírás	1966. okt. 21.	Bp.
67	Lázár 2	levél	kézírás	1968. okt. 03.	Varsó
68	Lázár 3	levél	kézírás	1969. szept. körül	s. l.
69	Lázár 4	levél	kézírás	s. a.	s. l.
70	Lázár 5	levél	kézírás	s. a.	s. l.
71	Lázár 6	levél	kézírás	1970. szept. 30.	Bp.
72	Lázár 7	levél	kézírás	1972. máj. 31.	Bp.
73	Lázár 8	levél	kézírás	[1974.] ??	Pécel
74	Lázár 9	levél	kézírás	1977. máj. 03.	Pécel
75	Csorba 2	levél	kézírás	1979. dec. 04.	Pécs
76	Lázár 10	képeslap	kézírás	1979. dec. 27.	Bp.
77	Lázár 11	képeslap	kézírás	1980. dec. 17.	Bp.
78	Lázár 12	levél	kézírás	1981. máj. 11.	[Bp.]
79	Csorba 3	levél	kézírás	1981. szept. 07.	Pécs
80	Lázár 13	képeslap	kézírás	kb. 1982. nov.	[Bp.]
81	Csorba 4	levél	kézírás	1983. szept. 29.	Pécs
82	Csorba 5	levél	kézírás	1983. nov. 19.	Pécs
83	Lázár 14	levél	kézírás	1983. nov. 23.	Bp.
84	Csorba 6	levél	kézírás	1984. jan. 29.	Pécs
85	Lázár 15	levél	kézírás	1984. febr. 01.	Bp.
86	Csorba 7	levél	kézírás	1984. febr. 25.	Pécs
87	Lázár 16	levél	kézírás	1984. febr. 29.	Bp.
88	Csorba 8	levél	kézírás	1984. máj. 09.	Pécs
89	Csorba 9	levél	kézírás	1985. ápr. 06.	Pécs
90	Lázár 17	levél	kézírás	1985. máj. 27.	Bp.
91	Lázár 18	képeslap	kézírás	1985. dec. 18.	Bp.
92	Csorba 10	levél	kézírás	1986. máj. 12.	Pécs
93	Lázár 19	levél	kézírás	1988. máj. 26.	Bp.
94	Csorba 11	levél	kézírás	1989. aug. 17.	Pécs
95	Csorba 12	képeslap	kézírás	1990. ??	Pécs
96	Lázár 20	képeslap	kézírás	1992. dec. ??	Bp.
97	Lázár 21	levél	kézírás	1993. jan. 21.	Bp.

98	Csorba 13	levél	kézírás	1993. márc. 13.	Pécs
99	Lázár 22	levél	kézírás	1993. márc. 29.	Bp.
100	Lázár 23	levél	kézírás	1994. febr. 08.	Bp.
101	Lázár 24	képeslap	kézírás	s. a.	Phen- jan
102	Lázár 25	képeslap	kézírás	s. a	[Bp.]
103	Lázár 26	levél	kézírás	s.a.	Bp.
104	Lázár 27	képeslap	kézírás	s.a.	[Bp.]

Csorba Győző és Szántó Tibor levelezése

Sorszám	Feladó	Forma	Írásforma	Datálás	Honnan
105	Csorba 1	levél	gépirás	s. a.	[Pécs]
106	Szántó 1	levél	gépirás	1955. febr. 21.	Szigliget
107	Csorba 2	levél	gépirás	s. a.	[Pécs]
108	Szántó 2	levél	gépirás	1955. aug. 04.	[Bp.]
109	Szántó 3	levél	gépirás	1955. dec. 14.	s. l.
110	Szántó 4	levél	gépirás	1956. máj. 22.	[Pécs]
111	Csorba 3	levél	kézírás	1956. okt. 5.	Berlin
112	Szántó 5	levél	gépirás	1957. márc. 5.	Pécs
113	Csorba 4	levél	kézírás	1957. nov. 21.	Pécs
114	Szántó 6	levél	gépirás	1957. nov. 22.	Bp.
115	Szántó 7	levél	kézírás	1958. jan. 07.	Pécs
116	Szántó 8	levél	gépirás	1958. jan. 21.	s. l.
117	Csorba 5	levél	kézírás	1958. febr. 06.	Pécs
118	Csorba 6	levél	kézírás	1958. febr. 20.	Pécs
119	Szántó 9	levél	gépirás	s. a.	[Bp.]
120	Csorba 7	levél	kézírás	1958. máj. 20.	Pécs
121	Szántó 10	levél	gépirás	1958. máj. 26.	[Bp.]
122	Csorba 8	levél	gépirás	1958. júl. 21.	Pécs
123	Csorba 9	levél	kézírás	1958. aug. 12.	Pécs
124	Szántó 11	levél	gépirás	1958. aug. 23.	[Bp.]
125	Szántó 12	levél	kézírás	1959. márc. 22.	[Bp.]
126	Szántó 13	levél	kézírás	1960. jún. 11.	[Bp.]
127	Csorba 10	levél	gépirás	1961. jan. 19.	Pécs
128	Szántó 14	levél	gépirás	1964. márc. 5.	[Bp.]
129	Szántó 15	levél	gépirás	1965. ápr. 27.	[Bp.]
130	Csorba 11	levél	kézírás	1965. dec. 20.	Pécs
131	Szántó 16	levél	gépirás	1965. dec. 22.	[Bp.]
132	Szántó 17	levél	gépirás	1965. dec. 31.	[Bp.]
133	Szántó 18	levél	gépirás	1966. febr. 06.	[Bp.]
134	Szántó 19	képeslap	kézírás	kb. 1966.	Mátrafüred
135	Szántó 20	képeslap	kézírás	1966. ápr. 07.	Szeged
136	Szántó 21	levél	gépirás	1966. ápr. 27.	[Bp.]
137	Szántó 22	levél	gépirás	1967. okt. 01.	[Bp.]
138	Csorba 12	levél	kézírás	1967. okt. 16.	Pécs
139	Szántó 23	levél	gépirás	1968. jan. 24.	[Bp.]
140	Csorba 13	levél	gépirás	1968. febr. 04.	Pécs
141	Szántó 24	levél	gépirás	1968. febr. 20.	Bp.

142	Szántó 25	képeslap	kézírás	1968. júl. 07.	Prága
143	Szántó 26	levél	gépírás	1968. máj. 13.	[Bp.]
144	Csorba 14	levél	kézírás	1968. júl. 8.	Pécs
145	Csorba 15	képeslap	kézírás	1969. júl. 7.	Róma

BETŰRENDES MUTATÓ

A mutatóba a levelekben és a jegyzetekben és található személy-, hely- testület és intézményneveket, valamint mű- és kötetcímeket vettem fel.

Ha a nevek vagy címek a levél szövegében és a jegyzetben is szerepelnek, csak jegyzetként veszem fel azokat. Ha a levél szövegében egy személy, hely stb. neve többször fordul elő, azt természetesen csak egyszer írom be a mutatóba.

A „saját” levelezés jegyzeteiben szereplő levélíró nevét – pl. ha Szántó Tibor leveleinek jegyzeteiben Szántó Tibor neve is olvasható – nem veszem fel a mutatóba, azonban ha más író levelében fordul elő a neve – pl. Galsai leveleiben, vagy azok jegyzeteiben –, akkor természetesen a mutatóba is bekerül a név.

A tételek után szereplő jelzetben a / (dőltvonal) előtt a levél száma, utána pedig a jegyzet száma található. Ha a személynév, cím stb. csak a levélben olvasható, jegyzet nem készült róla, akkor csak a levél száma szerepel a tétel után. A levelek után írt megjegyzésekben olvasható nevek tételeiben a tételszámok után M betűt írok, ahol a levélhez melléklet került Mell. rövidítést.

A mű- kötet- és folyóiratcímeket dőlt betűvel írom.

A mutató betűrendjét számítógép alakította ki, ezért az a könyvtárakban szokásos szabályoktól a névelők esetében eltér.

A [...] -zárójelben felvett első két Csorba vers a *Hátrahagyott versek* c. kötet két olyan darabja, melyeknek a költő nem adott címet, a kötetbe a kezdősorral kerültek be.

A datálásban levő helyneveket nem vettem fel.

Az aláírásokban szereplő családtagok nevét (Judit, Margit stb.) nem vettem fel, csak ha magyarázatra szorul, ki az aláíró, tehát a névhez jegyzet is tartozik.

A könyvek kiadási helyét és kiadóját sem vettem fel, ha azok a címleírásban szerepeltek.

Az előszóban, utószóban, függelékben előforduló neveket és címeket a mutatóba nem vettem fel.

A

[*Aludtam s késekkel kutat-tak...*] (Csorba vers) 64/1
 [Itt voltam-e még...] (Csorba vers) 64/1
 „... élni kell, ameddig élünk.” :
Csorba Győző és Bertha
Bulcsu levelezése, 1961-1995
 (Csorba-Bertha levelezéskötet)
 33/2; 66/1; 72/2
 „Miben a hűség gyökere?”
 (Wallinger E. tudósítása a
 Kossuth Adó Csorba estjéről)
 74/3
*12+1 fő : Szabálytalan arcké-
 pek* (Galsai kötet) 3/2; 10/1;
 13/3
30 év (a Magvető és a Szépiro-
 dalmi Könyvkiadó közös könyv-
 sorozata) 54/1; 103/1
A besurranó szerkesztő (Galsai
 kötet) 13/2
A búcsúlevél vége (Galsai elbe-
 szélés) 20/3
A bűvész (Lázár novella) 79
A fehér tigris (Lázár kötet)
 72/3
A felmondás ideje (Szántó
 elbeszélés) 144
A Franka Cirkusz (Lázár kö-
 tet) 95/1
A haláláig élt (Szántó elbeszé-
 lés) 119/1
A hazavágyódás és töprengés
költője (Csorba írása Kalász
 Mártonról) 60/3
A hét halom városában (Csor-
 ba sorozata római útjáról a
Dunántúli Naplóban) 145/1
A kártevők (Kalász vers) 26

A kisebb út (Lázár elbeszélés)
 81/1
A kisfiú (Lázár elbeszélés) 65
A kuka (Lázár elbeszélés) 79
A leejtett telefonkagyló (Galsai
 tanulmány Szántóról) 13/2
A lélek évszakai (Csorba kötet)
 33/4; 34/1; 35/2; 35/5; 71/1;
 124/5
A magyar nyelv szótára
 („Czuczor-Fogarasi szótár”)
 113/5
A mandarinkalap (Molnár
 Kata regénye) 5/5
A Masoko Köztársaság (Lázár
 kötet) 79/1
A megismerkedés (Szántó
 elbeszélés) 144
A növekedés évtizede (Tüskés
 T. írása Csorbáról) 56/4
A provincialista bosszú (Pintér
 L. írása) 140/3
A retemetesz (Lázár elbeszélés)
 79
A szavak bolyhai (Csorba
 kötet) 93/1; 93/2
A százpettyes katica (Lázár
 elbeszélés) 79
A szó ünnepe (Csorba kötet)
 3/1; 3/3; 122/2; 123/2; 124/2;
 125/1
A város oldalában (Csorba
 beszélgetés-kötete) 2/2; 2/16;
 3/2; 4/1; 5/16; 105/5; 105/10;
 105/12; 105/14; 108/1; 108/4;
 114/2; 128/8; 128/9; 131/1; 132/1;
 140/3
A világ küszöbei (Csorba kö-
 tet) 57/1; 75/6; 78/1
A Zsolnay gyár története
 (Nikelszky Géza könyve) 20/11

Abody Béla 5/13; 11/7; 12;
 106/1; 106/2; 109/4
 Aczél György 115/5; 12/4; 20/7
Advent (Csorba vers) 72/1
 Ady Endre 15
 Ágh István 56/3
Ági büne (Gyenis elbeszélés)
 128/2
Akad mindenféle ember (Szántó
 elbeszélés) 144
 ÁKV Id. Állami Könyvterjesztő
 Vállalat
 Állami Könyvterjesztő Vállalat
 139/1
Alsóbélatelep, 1963 (Csorba
 vers) 129/3
 Ambrózy Ágoston 128/7
*Amelyről nem adott hírt egyetlen
 betű sem...* (Szántó írás a
Jelenkorban) 111/2
 Amerikai Egyesült Államok
 14/2
Anabázis (Csorba kötet) 9/1;
 14/7; 42/2; 43/1; 73/1; 131/2
Anabázis (Csorba vers) 11/2
 Andersen-diploma 95/M
Angelica (Galsai esszé) 11/1;
 15/1
 Angelika Presszó (Budapest)
 15/1
Antanténusz (Galsai kötet)
 20/1
Anyám halottas ágyon (Csorba
 vers) 129
*Apa-sírató. Várkonyi Nándor
 halott* (Csorba vers) 140/3
Áprilisi változatok (Csorba
 vers) 143
 Arany János 75/6
 Aranyossy Magda 111/12
 Aranyossy Pál 111/12

Arcok és vallomások (a Szép-
 irodalmi Könyvkiadó könyvso-
 rozata) 7/2
Aréna a bádognapnál (Szántó
 elbeszélés) 144
Árgus (folyóirat) 140/3
Ásó kapa elválasztja (Szántó
 elbeszélés) 127
Az el nem illanó gáz (Szántó
 elbeszélés) 144
*Az Élet és Irodalom látogató-
 ban Csorba Győzőnél* (Lázár
 E. interjúja) 68/1
Az első fejezet (Szántó elbeszé-
 lés) 107/6
Az elsőtitű (Szántó elbeszé-
 lés) 107
Az eltűnt idő nyomában
 (Proust regény) 83
Az érdes világosság költője
 (Tüskés Tibor kritikája Kalász
 kötetéről) 38/2
Az időtlen idő lírája
 (Baránszky Jób L. írása Csor-
 báról) 56/2

B

Bab Berci kalandjai (Lázár E.
 kötet) 94/1
Bábel volt Véménd (Thiery
 Árpád szociográfiája) 41/4
Babits Mihály 5/13; 15
Bajor Gizi játéka (Galsai
 kötet) 8/2
 Balaton 7; 8; 106
 Balatonederics 29; 45/2
Baltoni éjszakák (Szántó
 elbeszélés) 106/3
 Balatonszepezd 45/4
 Balatonszéplak 7; 8
 Balázs Anna 2/6; 5/6

Bálnákról is beszéltünk (Szántó kötet) 140/1
 Balogh Péter 73/4
 Bán Magda 60/5
 Baránszky Jób László 56/2; 56/3
 Baranya (megye) 41; 46
 Baranya Megyei Könyvtár (Pécs) 2/15; 42/4; 105/5; 105/9; 107/7; 114/2
Barát idegenből (Szántó elbeszélés) 127
Barátaim barátaim (Csorba vers) 129
 Barthes, Roland 52/Mell.
Bartusek (Lázár elbeszélés) 65
Béke és Szabadság (folyóirat) 106/5
 Békés Megyei Könyvtár (Békéscsaba) 44/1
 Belgrád 138/1
 Bella István 101
 Belügyminisztérium ld. Magyarország. Belügyminisztérium
 Berkes Erzsébet 85/2; 86/1; 87/1
 Berlin 23/M; 28/2; 35; 37/1; 41; 42; 46; 111
 Berlin. Karl Liebknecht Strasse 37
Bersien und Meister Schräubchen (A *Berzsián és Dideki* c. Lázár kötet német nyelvű kiadása) 81/2; 84; 85; 86; 88
 Bertha Bulcsu 12/4; 33/2; 39/6; 45/1; 45/4; 66/1; 72/2; 124/3
 Bertók László 58/2 136/1
 Berza László 139/2
Berzsián és Dideki (Lázár kötet) 75/1; 81/2; 84; 85; 88

Berzsián költő köszönti mestert (Lázár Csorba-köszöntője) 75/2
Betanítás (Szántó elbeszélés) 127
Bezieseri lehetetlenségek (Szántó kötet) 111/11
 Biczó (Az *Üzemzavar* c. Szántó elbeszélés egyik alakja) 127
 Bihari Sándor 29/2
Bíztató (Csorba vers) 129
Bob Berci kalandjai (Lázár kötet) 94/1
 Bognár [???] (Csorba egyik lehetséges budapesti lakáscsere-partnere) 118
Boldog gyöttelelem (Kardos Tibor írása) 35/5
Boldog véreim (Ágh István kötete) 56/3
Bolyongó 34 (Csorba vers)
 Borsos József 111/5; 128/1; 128/3; 128/8; 131
Búcsú a hótól (Mezsirov kötet) 42/5
 Budapest 1; 2; 3/2; 6; 8; 10; 12/4; 13; 15/1; 20; 27; 38; 55; 60/1; 62/1; 63/1; 68; 87; 105 106/5; 108/2; 110; 113/4, 114; 115/1; 117; 118/2; 119; 120/2; 122; 123, 124; 130; 131; 138
 Budapest. Bosnyák tér 118
 Budapest. Gizella út 131
 Budapest. Hungária körút 118; 119
 Budapest. Pesthidegkút 113/4; 120
 Budapest. Rottenbiller utca 131
 Budapest. Thököly út 119
 Budapest. Veres Pálné utca 137

Budapest. Vezér utca 118;
119; 131

C

Capriccio (Lázár hangjáték)
79
Cavcadze, Il'e Grigorevic
25/2
Cholnoky László 2/9
Cid (Corneille drámája) 1/5
Cocteau, Jean 2/10
Continental Szálloda (Buda-
pest) 106
Corneille, Pierre 1/5
Család (Csorba versciklus a
Lélek és ősz c. kötetben) 143
Csányi László 2/12; 5/13; 74/3
Csekey István 5/13
Csikor Kálmán (pécsi rendőr-
tiszt) 131/1
Csillag (folyóirat) 2; 5/8
Csiszár Mirella 145/1
Csohány Gabriella 5; 106/2
Csonkacsütörtök (Lázár kötet)
65/1
Csorba Eszter 75/4; 75/5;
120/3; 122/6; 123
Csorba Győző: Bibliográfia
(Bertók László bibliográfiája)
58/2; 136/1
Csorba Győző emléke (Csorba
emlékkötet) 10/1
Csorba Győző szerzői estje
(Szederkényi tudósítása) 133/4
Csorba Győző vendégeként
(Csányi László tudósítása a
Kossuth Adó Csorba estjéről)
74/3
Csorba Győzőné 21/1 levél/1;
100; 105/14; 107; 108/1; 108/4;

118/5; 120/3; 121/1; 128/6;
133/5; 136/3; 141/M
Csorba Noémi 41/5; 42/4; 75/5;
120/3; 122/6; 123
Csorba Zsófia 18/1; 55/1; 75/5;
75/6; 81; 84; 86; 88; 120/3
Csortos Gyula (Galsai kötet)
7/2; 8/1
Csuha István 2/2; 145/1
Csukás István 29/2; 108/7
Csurka István 8/8
Czuczor Gergely 113/5

D

Dal az emberekről (Csohány
G. kötet) 106/2
Darvas József 26/2; 138/1
Dávid tánca (Csorba vers)
83/4
Déli Pályaudvar (Budapest)
60/8
Dialógus. Az ötvenéves
Vigiliának (Csorba vers) 60/2
Diószegi András 6/3
DISz ld. Dolgozó Ifjúság Szer-
vezete
Dolgozó Ifjúság Szervezete
106/1
Drezda 111
Dunántúl (folyóirat) 24/1;
73/2; 105/2; 105/6; 106/1;
106/2; 106/4; 106/6; 108/8;
108/9; 111/1; 111/8; 112/1;
131/1
Dunántúli Magvető (könyvki-
adó) 109/3
Dunántúli Napló (napilap)
74/3; 105/13; 133/4; 145/1

E

Egri Gyula 128/9
Egy apától (Szántó elbeszélés) 127
Egy falusi állatorvos halálhírére (Csorba vers) 36/2
Egy hipochonder emlékiratai (Galsai kötet) 8/4; 9/3; 12
Egy lapát szén Nellikének (Lázár elbeszélés) 79
Egy régi folyóiratra (Csorba vers) 73/2; 131/2
Egy régi szilveszter (Galsai írás) 10/1
Éjjeli körmenet (Kalász kötet) 33/5; 35/6; 38/2
Éji lovas (Cavcavadze verseskötet) 25/2
Éjjel (Balázs Anna dokumentum-elbeszélése) 5/6
Élet és Irodalom 9/2; 10/1; 11/5; 11/6; 12/3; 66/3; 66/4; 68/1
Élet, halál, cigaretta (Szántó kötet) 144/1
Elisium (Keszi Imre regény) 111/14
Eljön mindenképp (Csorba vers) 93/2
Első fejezet (Szántó elbeszélés) 105/8; 107/6
Elvesztett otthonok (Csorba nyilatkozat) 130/2
Elvesztett otthonok (Kabdebó Lóránt kötete) 130/2
Emlékezés egy planétára (Kunert kötet) 31/1
Énekszó (Lázár elbeszélés) 65
Eörsi István 106/1
Érd. Fürdő utca 21/1 levél
Erdély 45

Érdes világosság (Szakolczay Lajos írása Kalász Mártonról) 56/1
Erős Zsuzsa 81/3
Eső után (Csorba vers) 2/6
Este hét után (Galsai kötet) 11/6
Észrevételek (Csorba kötet) 14/1; 47/1; 74/2; 140/3
Európa Könyvkiadó 2/2; 2/11; 26/1; 31; 32/1; 41; 46/2

F

Fábián István 6/4; 13/5; 15/3; 111/2
Fábián Zoltán 107/9
Falu szélén (Csorba vers) 129
Farkas Imre (zeneszerző) 14/6
Farkas László 36/1; 128/10
Farkasalma (Szántó elbeszélés) 127
Faust (Goethe drámája) 1/2; 2/2; 2/3; 2/4; 4/1; 108/1; 108/4; 120; 124; 125/2; 126/2
Faültető (Csorba vers) 34; 129
Fazekas Anna 111/13
Felhő (Csorba versciklus) 15/5
Felhő. F. I. emlékének (Csorba vers) 15/4
Feltámadás Makucskán (Szabó Dezső írása) 128/5
Feltámadás Makucskán (Szabó Dezső írásának színpadi változata Csorba átdolgozásában) 128/5
Ferenczy Béni 105/12
Fészek Művészklub (Budapest) 60/1; 60/Mell.
Filatov, Vlagyimir 133/1
Fodor András 60/7; 60/9
Fogarasi János 113/5

Fordított kígyó (Csorba vers) 67/2; 71; 93/2; 143
Földes [??] 108/1
Följegyzés (Csorba vers) 34
Fráter Lóránd 14/6
Freud, Sigmund 75
Fülöp (Szántó novella) 106
Fülöp László 56/3
Fürnberg, Louis 117/3

G

Galsai Brigitta Borbála 9/4
Galsai Pongrácz 106/2; 106/3; 107/1; 109/2; 109/4; 110; 117/2; 120/2; 122/1, 124/3; 128; 140/2
Garai Gábor 20/9
Géczy József 105/6; 139; 140
Genf 131/4; 133
Goethe, Johann Wolfgang 1/2; 108/1
Gondolat (a Kossuth Rádió irodalmi-művészeti műsora) 60/4
Görbül az idő (Csorba kötet) 90/1
Gyárfás Miklós 138/1
Gyenis József 2/16, 5/11, 5/12; 123/3; 124/7; 128/1; 131
Győri Franciska 60/M

H

Ha okos vagy, mint a kígyó (Lázár elbeszélés) 65
Hajdinák Éva 75/4; 75/5
Hajdinák Szilvia 75/5
Hajdúság 40
Hajnal Gábor 31/1
Halfár Rudolf 105/5
Hallama Erzsébet 88/1
Halle 111

Halottszállítók (Lázár elbeszélés) 65
Haraszi Sándor 106/5
Három archép (Csorba versek) 3/2
Három új ausztrál (Szántó elbeszélés) 127
Hátrahagyott versek (Csorba kötet) 64/1; 75/6; 92/1
Hazám (Kalász vers) 27/4
Házasság céljából (Szántó elbeszélés) 144
Helikon Könyvkiadó ld. Magyar Helikon Kiadó
Helyettem írták (rádióműsor) 83/2; 92
Hetey Ottóné 107/7
Hidas Antal 14/12
Hírek Árgyelusnak (Kalász kötet) 38; 41; 42
Hitel (folyóirat) 96/1; 97; 98/1
Hó alatt. Kalász Mártonnak (Csorba vers) 39/2
Hóban (Lázár elbeszélés) 65; 79
Holnap már (Csorba vers) 129
Hölderlin??? 111/4
Hulló karácsonyfák (Galsai kötet) 11/1

I

Időjáték (Csorba kötet) 7/1; 8/5; 39/1; 39/2; 72/1
Illés Endre 42/3
Illyés Gyula 5/3; 15
Imádkozó sáska (Kalász kötet) 55/2
Inkább feketék (Csorba versciklus) 96/M; 98/1
Irodalmi mindenek (Csorba vers) 3/2

Irodalmi Újság 2; 5

Írószobák (Simon István interjúkötete) 42/1

Írószobám (A Magyar Rádió sorozata) 42/1

Istenről, öregedőben (Csorba vers) 90/2

J

Jahn Ferencné 4/1

Jandó Jenő 60/Mell.

Janus Pannonius 39/5

Jékely Zoltán 1/2; 2/4; 11/4; 14/10; 15; 126/2

Jelenkor (folyóirat) 2/11; 2/13; 2/14; 2/16; 4/2; 5/1; 5/2; 5/12; 5/14; 6/1; 14/13; 20/5; 27/2; 27/4; 38/2; 105/5; 105/14; 108/8; 111/2; 111/3; 118/4; 119/1; 122/4; 128/2; 128/3; 128/6; 128/9; 128/10; 138/1; 139/3; 140/3

Jelenkor Kiadó 108/9

Jelenkor. Szemle rovat 2/8; 5/10

Jobb ha előbb (Csorba vers) 143/3

Jovánovics Miklós 11/5; 12; 85/1

József Attila 15; 52/1 levél

József Attila-díj 14; 20/6; 20/12; 21/1 levél/M; 38/1; 39/4; 92/2

Jön az angyal (Csorba vers) 143

Jugoszlávia 138/1

Juhász Ferenc 15

Kabdebó Lóránt 130/2

Kafka, Franz 143/4

Kaján Tibor 6/2

Kalász István 37/1

Kalász Márton 89; 109/5; 111/7; 117; 118; 119; 124/3

Kalász Orsolya 37/1; 42

Káldi János 108/8; 108/9

Kálnoky László 2/2; 108/1; 108/4

Kálókovits (Az *Öregtelep* c. Szántó elbeszélés egyik alakja) 127

Kaposvár 13

Kardos Tibor 35/3

Kárpáti Pál 39/3; 45/5

Kende Sándor 2/13; 8/9; 124/8

Kenguru (Bertha Bulcsu regénye és filmje) 12/4

Képes Géza 122/3

Kertész Péter 60/M

Késő dalok (Csorba vers) 129

Keszi Imre 111/14

Két bátyámra (Csorba vers) 129

Két hang (Csorba vers) 129

Kettőshangzat (Csorba műfordításkötete) 13/1; 46/1; 74/1

Kézdy György 60/Mell.

Kiadói Főigazgatóság 106/7; 108; 115

Kiadói Tanács 106/7

Kisdobos (gyermeklap) 2/7

Kiss Károly 5/14; 5/15; 5/16

A kisebb út (Csorba vers) 83/1

KISz ld. Magyar Kommunista

Ifjúsági Szövetség

Knokke 35

Koczás Sándor 59/1

Kodály Zoltán 143/4

Kodolányi János 106/4; 116
Komolytalan rovat (Szőlősy sorozata a *Dunántúli Napló*-ban) 105/5
 Kónya Judit 124/9
 Kopányi György 124/3; 124/4
 Korea 101
 Kormos István 29/2
Kortárs (folyóirat) 2/8; 6; 24/2; 26; 42/1
 Kossuth Adó ld. Magyar Rádió. Kossuth Adó
 Kossuth-díj 63/1; 89/1
Koszorúzás. V. N. emlékének (Csorba vers) 140/3
 Kosztolányi Dezső 15; 127
 Kovács Dorka 75/5
Köd a városon (Csorba vers) 8/6
 Költészet Napja 33
 Köpeczi Béla 108/6; 115/4
Körkép (Az *Új Írás* rovata) 56/3
Körtefa (Csorba vers) 36/2
 Kragujevac 138/1
 Kreka László, ifj. 75/5
 Kreka Miklós 75/5
Kritika (folyóirat) 9/5
 Kudász József 139/4
 Kulturális Kapcsolatok Intézete (Budapest) 35; 36
 Kuncz Aladár 6/1
 Kunert, Günter 31/1; 41/2

L

Ladányi Mihály 86/3
 Lakatos Kálmán 5/14
Lányok (Csorba vers) 129
 Lapkiadó Vállalat 85/3
 Latinovits Zoltán 14/4

Látogatóban (az *Élet és Irodalom* sorozata az 1960-as években) 66/4; 68/1
Látogatóban. Kortárs magyar írók vallomásai (az *Élet és irodalomban* megjelent interjúkból szerkesztett kötet) 68/1
 Lázár Ervin 124/3
 Lázár Fruzsina 89
 Lázár Zsigmond 89
 Leikauf [???] 107/3
Lélek és ősz (Csorba kötet) 30/2; 30/3; 67/1; 67/2; 138/2; 143/1
 Lipcse 111
Lisztporban (Szántó elbeszélés) 107/8
 Lodzi Színház 6/5
 Lovász Pál 13/4
 Lukács László 60; 61/4; 62

M

Mádi Szabó Gábor 83/3
Magamról, verseimről (Az *Összegyűjtött versek* c. Csorba kötet utószava) 140/6
 Magvető Könyvkiadó 2/2; 33; 109/3; 115/1; 122; 123; 124; 136; 138
 Magyar Filmgyártó Vállalat 133; 136
 Magyar Filmszemle 12/4
 Magyar Helikon Kiadó 1/2; 2; 4/1; 108/1; 125/2
Magyar Hírlap (napilap) 8
 Magyar Írók Szövetsége 5/8; 26/2; 41; 87/3; 108/6; 117/1; 138
 Magyar Írók Szövetsége Dél-Dunántúli Csoportja 2/14; 108/8; 112; 118/3

- Magyar Írók Szövetsége. Költői Szakosztály 60/Mell.
 Magyar Írók Szövetsége. Közgyűlés 27/3
 Magyar Írószövetség 83/1
 Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség 106/1
 Magyar Kultúra Háza (Berlin) 33;37/2; 41/1
Magyar Nemzet (napilap) 81/1; 81/4; 83/1; 84/3, 85/2; 85/4; 86/2; 87/2
 Magyar Rádió 16/2; 42/1; 60/5; 136
 Magyar Rádió. Kossuth Adó 42/1; 60/4; 74/3
 Magyar Rádió. Petőfi Adó 60/6; 139/2
 Magyar Szocialista Munkáspárt 26/2; 108/2; 115/2; 115/5; 128/9
 Magyar Televízió 4; 34; 55
 Magyar Újságírók Szövetsége. Társasház (Balatonszéplak) 7
 Magyarország 44; 51; 106/7
 Magyarország. Belügyminisztérium 33/3
 Magyarország. Művelődési Minisztérium 138
 Mándy Iván 3/2; 12; 16/1; 20/13
Már nem odázhatom (Csorba vers) 129
Maradjatok reggelig (Galsai kötet) 11/1
Március (Csorba kötet) 12/1; 44/1
 Márton Klára 133/2
 Martyn Ferenc 12/1; 44/1
Másfél ember (Szántó elbeszélés) 127
 Mastroianni, Marcello 14/3
 Mátrafüred 134/M
Megfelelések (Csorba vers) 129
Meleg tenyérben (Csorba vers) 64/1
 Melles Rezső 107/4
 Mészáros Ferenc 4/2; 105/14; 128/6; 132/1
 Mexikó 14/2
Meztelen a király (Bertha portrékötete) 39/6
 Mezszirov, Alekszandr Petrovics 42/5
Miért nem szeretem Zsercsanyinovot? (Galsai elbeszélés) 11/1
Mind többeket (Csorba vers) 85/4
Mint kezdetben (Csorba vers) 129
 Mira ld. Polgár Mária
Modern Könyvtár (Az Európa könyvkiadó sorozata) 31
 Módos Péter 29/2; 45
 Molnár Kata 5/4
 Monfalcone 75/5
 Moór Mariann 60/Mell.
 Móra Ferenc Könyvkiadó 133; 136
 Móricz Zsigmond Könyvesbolt (Pécs) 124/8
 Moszkva 20
 MÚOSZ ld. Magyar Újságírók Szövetsége
Műfordítók műhelyében. Látogatóban Csorba Győzőnél (A Magyar Rádió mősora) 139/2
 München 53
 Művelődési Minisztérium ld. Magyarország. Művelődési Minisztérium
Művelt Nép (folyóirat) 5

N

Nádas Pál 111/12
 Nádas Péter 111/12
 Nádor Kávéház (Pécs) 111/10
 Nádor Szálló (Pécs) 13; 16/2
 Nagy László 138/1
 Nagy Októberi Szocialista
 Forradalom 20/14
 Nagykanizsa 5/4
Nagyvilág 117
 NDK ld. Német Demokratikus
 Köztársaság
 Nellike [??] 111/8
 Nemes Nagy Ágnes 14/11
 Német Demokratikus Köztár-
 saság 31; 32; 41
 Német Szövetségi Köztársaság
 84/2
 Németh Tibor 60/6
 Némethi Irén 20/10
 Németország 18/1; 75/5; 75/6;
 111; 118;
Népszabadság (napilap) 7; 86;
 20/3
Népszava (napilap) 133
Nézzük a tévét (Galsai kötet)
 20/1
 Nikelszky Géza 20/11
 NOSZF ld. Nagy októberi
 Szocialista Forradalom
Nosztalgia (Csorba vers) 24/2
Nótás kapitány (Farkas Imre
 dalmű) 14/6
 Novarro, Ramon 14/2
 Nők Lapja 2/5; 4; 7/3; 8/6; 9;
 20/10; 120/2;
 NSzK Ld. Német Szövetségi
 Köztársaság
Nyárelő (Csorba vers) 129
 Nyíró József 14/6

O, Ö

Ocsúdó évek (Csorba kötet) 30;
 34; 106/7
 Olaszország 75/5
 Öcsibácsi ld. Fábrián István
Öregapó madarai (Lázár kö-
 tet) 73/4
Öregtelep (Szántó elbeszélés)
 127
 Örkény István 21/1
Összegyűjtött versek (Csorba
 kötet) 2/6; 3/2; 15/2; 39/2; 15/2;
 51/1; 52/1 levél; 56/2; 56/3;
 124/5; 131/2; 140/3; 140/6;

P

Pákolitz István 2/14; 108/8;
 139
 Pál József 2/15; 123/2
 Palermo 140
 Pálincás György 53/3
 Palotai Boris 2/12; 5/13; 138/1
 Pándi Pál 9/5
Pannónia könyvek (a Baranya
 Megyei Könyvtár sorozata)
 108/10; 131/2
 Paolo (a *Bálnákról is beszél-
 tünk* c. Szántó kötet főszerep-
 lője) 140
Pár szem krumpoli (Gyenis
 József elbeszélése) 128/2
 Párizs 35
 Pécel 73/3
 Pécs 1; 2/3; 2/13; 2/15; 3; 4;
 5/15; 6; 8; 9; 11; 12/4; 13; 14;
 16/2; 20/11; 24/1; 25; 26, 27,
 33; 38; 39/5, 40; 42; 53; 55; 68;
 73; 74; 75; 83; 84; 88/2; 105/13;
 109/3; 111/5; 113/4; 117; 118/1;
 118/2; 121, 122/4; 124/8; 128/9;

131; 133; 136/3; 140/3; 141/M;
 144
 Pécs. Aradi vértanúk útja
 136/3
 Pécs. Damjanich utca 2/3
 Pécs. Kulich Gyula u. 136/3
 Pécs. Mecsekalja 15
 Pécs. Petrezselyem u. 136/3
 Pécs. Széchenyi tér 13; 106;
 124/8
 Pécsi Dózsa (futballcsapat)
 118/3
 Pécsi Filmszemle 21/4
 Pécsi Ifjúsági Ház 53/2
 Pécsi Munkásszínház Aka-
 démia 1/4
 Pécsi Művészetek Háza 81/3
 Pécsi Nemzeti Színház 128/5
 Pécsi Orvostudományi Egye-
 tem 18/1
 Pécsi Orvostudományi Egye-
 tem. Ideggyógyászati Klinika
 64/1; 92/1
 Pécsi Szikra Nyomda 107/3;
 107/4; 110/4
 Pécsi Tanárképző Főiskola
 2/14; 2/15; 5/16
 Pécsi Tudományegyetem 5/13
 Pécsi Városi Könyvtár 105/5
Példa (Csorba vers) 143
 Petőfi Adó ld. Magyar Rádió.
 Petőfi Adó
 Phenjan 101/M
 Pilinszky János 4/3; 14/9; 15;
 38; 138/1
 Pintér Ábel 75/5
 Pintér Ádám 75/5
 Pintér Bálint 75/5
 Pintér László 41/5; 42/4; 140/3
 Pintér Mátyás 75/5
 Pintér Viola 75/5
 Pius (pápa) VI. 11/1

Polgár Mária 2/12
 Pozsonyi Hugó (az *Üzemzavar*
 c. Szántó elbeszélés főhőse)
 127
 Prága 142/M
 Prell, Bianca 75/5
 Prell, Christian 75/5; 84; 88

R

Rádai Eszter 60/6
 Radnóti Miklós 15
 Radó György (Csorba egyik
 lehetséges budapesti lakáscse-
 re-partnere) 118
 Radó Györgyné 119
 Rajczy [??] (elvtárs) 106
 Rajnai László 8/3; 140/3;
 141/M
 Rákossy Gergely 8/8; 10; 12/2
 Ramocsaháza 25/M
Rapszodiáink évada (Kalász
 kötet) 25/1
Rapszodiáink évada (Kalász
 vers) 27/4
 Rebler művésznő (az *Öregtelep*
 c. Szántó elbeszélés egyik
 alakja) 127
Régi rét (Szántó elbeszélés)
 106/1
 Reményi Béla 124/5; 128
Rendet (Kalász vers) 26
 Révfülöp 8/7; 39; 42; 45/3; 57
Riadozó kezéd (Csorba vers)
 129
Ritmus, rend, zene (Csorba
 kötet) 80/1
Ritmus, rend, zene (Csorba
 vers) 143/2
 Róma 105/12; 145/1
Római feljegyzések (Csorba
 kötet) 145/1

Rousseau, a vámos (Csorba vers) 30/3; 34

Rousseau, Henri Julien Félix 143/4

Rubin Szilárd 8/8

S

Salamon Ferenc 2/12

Sárga kapualj (Lázár elbeszélés) 65

Sarkadi Imre 105/11; 107

Selleri, Claudio 75/5

Selleri, Giulia 75/5

Semmelweis Orvostudományi

Egyetem. Szív- és Érsebészeti

Klinika (Budapest) 139/4

Séta és meditáció (Csorba

kötet) 15/5; 28/1; 30; 124/5;

129/1

Sík Csaba 52/1

Simeon tűnődése (Csorba kötet) 58/1; 58/2; 59/1; 82/2; 83/1; 83/4

Simf, a füst (Lázár elbeszélés) 79

Simon István 24; 42/1

Só és bors (Képes Géza kötet) 122

Somberek 41; 46; 53/1

Somlyó György 14/5

Soroksár 66

Sorsunk (folyóirat) 5/15; 128/5; 140/3; 141/M

Stralsund 111

Stuttgart 55/1; 75/5

Svájc 130; 133

Szabad Ifjúság (a DISz lapja) 106/1

Szabadság 106/5

Szabálytalan arképek : Csorba Győző (Galsai Csorba-portréja) 10/1

Szabó Dezső 128/5

Szabó Ede 35/4

Szabó Lőrinc 15

Szabolcsi Miklós 5/9

Szabolcska Mihály 14/6

Szakolczay Lajos 56/1; 56/3

Szántó Judit 108/5; 113/1;

113/4; 113/7; 114; 119/3; 130/4; 131; 133/2

Szántó Miklós 113/7

Szántó Péter 108/10; 118/1; 119/2

Szántó Tibor 5/7; 5/11; 11/1;

13/2; 73/2; 111/2

Szántó Tibor és a Dunántúl : Emlékezések és repertórium 108/2; 131/2

Szederkényi Ervin 5/2; 14/13; 20/5; 21/3; 133/4; 138/1

Szeged 135/M; 136

Székely Magda 41/3

Székesfehérvár 30; 50; 65; 66

Székesfehérvár. Velinszky

László telep 30

Szekszárd 5/13

Szemle (Az Új Írás rovata) 56/3

Szépirodalmi Könyvkiadó

21/2; 42; 108/1; 116; 133; 136;

Szicília 140

Szigliget 105; 106/6; 107

Szigliget. Esterházy kastély 105; 106/6

Szigliget. Írók Alkotóháza
105/7
Szombathelyi Ervin 115/1;
115/3, 116; 117; 123; 124/1;
124/6; 130
Szovjetunió 20/14
Szöllősy Kálmán 105/5; 113/3;
118/4; 119; 128/8; 130; 131;
133/5;
Szűcs Andor 4

T

T. E. L. ld. Tóth Ernő László
Takács Imre 30/1
Takáts Gyula 2/12; 5/13; 70
*Talán elkésett üzenet. Reményi
Béának* (Csorba vers) 124/5;
129
Tárja (Toszenberger) Béla
111/6; 114/2
Tél és nyár között (Szántó
elbeszélés) 127
*Tele van a város akácfavirág-
gal* (Szabolcska Mihály vers)
14/6
Téli éjszakák (Csorba vers)
129
Teremtő értékelés (Baránszky
Jób L. kötete) 56/2
Thiery Árpád 41/4
Tirbuk (Szántó novella) 106
Tiszta lappal befejezni (Szántó
elbeszélés) 144
Tiszteletadás Csorba Győzőnek
(A költő 70. születésnapját
köszöntő kötet) 10/1
Titoktartás (Szántó elbeszélés)
139/3; 144
Tízezer rendszám (Szántó
kötet) 130/1; 131/3; 133/3
Tolna (megye) 5/13

Tolna Megyei Népújság 74/3
Tóth Árpád 15
Tóth Dezső 20/8
Tóth Ernő László 11/1
Tóth Tihamér 105/4
Triciklin (Szántó elbeszélés)
105/2
Triciklin (Szántó kötet) 105/1;
105/2; 105/3; 105/8; 105/10;
107/2; 107/6; 107/8
Turóczi Trostler József 1/3; 4/1
Tüskés Tibor 5/1; 5/2; 5/17;
38/2; 38/3; 56/4; 105/5; 108/10;
128/6; 131/2; 136

Ú, Ű

Új Írás (folyóirat) 12; 21; 29/1;
35/1; 36/1; 36/2; 52/2; 53; 56/3;
56/4; 57/1; 59/2; 60
Új Magyar Könyvkiadó 108/3
Új Tükör (hetilap) 52/1; 58
Új Tükör Alkotóház (Érd) 21/1
levél
Urr Ida 86/4
Üzemzavar (Szántó elbeszélés)
127

V

V. N. (Csorba vers) 140/3
V. N. után (Csorba vers) 140/3
*Vadalma, vadalma magva de
keserű. A magyarországi né-
metek népköltése* (Kalász Már-
ton fordításai) 61/2
Vadgalambok (Csorba vers)
36/2
Valamelyik parancsolat (Szán-
tó kötet) 126/3; 127/1
Valamelyik parancsolat (Szán-
tó novella) 127

Válogatott versek, 1945-1975
 (Csorba kötet) 39/2; 54/1;
 103/1
Változás (Csorba vers) 24/2
 Varga Irén 108/10
 Várkonyi Nándor 11/1; 13;
 105/5; 106/4; 140/3; 141/M
Városok a Mecsek alján (Csorba
 rádióinterjúja 1985-ben)
 60/6
 Varsó 67
 Vas István 14/8
 Vathy Zsuzsanna 92/2
Végjáték (Szántó kötet) 128/10
 Velényi Margit ld. Csorba
 Győzőné
Veréb a Jézus Szívében (Lázár
 elbeszélés) 79
 Vidám Színpad (Budapest) 9;
 11/7
 Vidor Miklós 8/8; 20/4
Vigalom 78' (Csorba vers) 78/1
Vigilia (folyóirat) 56/1; 60/2;
 60/3; 61/3; 61/4; 62/1; 62/2
 Világifjúsági Találkozó 41/6
Villamos, fekete karikával
 (Szántó elbeszélés) 127
Villanás (Csorba vers) 81/1

Viola d' amour (Kalász kötet)
 31/2; 33/1
Vissza Ithakába (Csorba kö-
 tet) 39/2
Visszaszámlálás (Csorba vers-
 ciklus) 75/6
 Vörös József 5/16; 6; 123/3
Vulkán vendéglők (Szántó elbe-
 szélés) 139/3

W

Wallinger Endre 74/3
 Weimar 22/M
 Weöres Sándor 15; 51; 136/2
 Werner István 111/3
 Wilde, Oscar 111
 Wittenberg 111

Z

Zala (megye) 29
Zárójeles mese (Szántó elbe-
 szélés) 127
 Zelk Zoltán 8/8
 Zsikó Gyula 122/4
 Zsolnay Gyár (Pécs) 20/11

A LEVELEZŐPARTNEREK RÖVID ÉLETRAJZA ÉS FŐ MŰVEI

CSORBA GYÖZÖ

Pécsett született, 1916. november 21-én. Nagy családban és nagy szegénységben nőtt fel: kilenc testvér közül nyolcadiként.

Szüülővárosát hosszabb időre nem hagyta el, amint azt a *Séta és meditáció* című versében írja: „Nekem: A VÁROS mindörökre.”

Iskoláit is Pécsett végezte, 1935-ben a jezsuita Pius Gimnáziumban érettségizett, államtudományi diplomáját és doktorátusát a Pécsi Tudományegyetemen szerezte.

1944-ben megnősült, felesége – haláláig hűséges támasza, halála után emlékének és hagyatékának fáradhatatlan ápolója – Velényi Margit. Három lánya – Eszter, Noémi és Zsófia – és hét unokája van. Dédunokái születését már nem érhetette meg.

1939-1941 között állástalan diplomás, 1941-1943 között tisztviselő a főispáni hivatalban, 1943-1952-ig a Pécsi Városi Könyvtár vezetője, 1952-1956-ig a Baranya Megyei Könyvtár csoportvezetője, 1956-1976-ig igazgatóhelyettese. Mindig volt „polgári” foglalkozása, az állandó munkahely biztonsága számára szükséges volt családja ellátásához.

1935-ben jelent meg első kötete a *Mozdulatlanság*, 1940-ben első fordításkötete Helinant: *A halál versei*, 1978-

ban *Összegyűjtött versei*-t adja ki a Magvető, 2000-ben pedig *Hátrahagyott versei* látnak napvilágot. A négy kötet köré Baumgarten, kétszeres József Attila és Kossuth-díjas életmű épült föl. Költői, fordítói, irodalomszervezői (a *Sorunk* a *Dunántúl* és a *Jelenkor* szerkesztőségének tagja), könyvtárosi tevékenységében egyaránt kimagaslót alkotott, városa egyik leghíresebb polgára (1986-ban díszpolgára) lett.

Lírájának jellemző területe a lélek, az élet és a halál, a család és a kert, a természet. Politikával verseiben nem foglalkozik, de több „közéleti” verse, epigrammája is ismert.

Weöres Sándor írja róla 1978-ban: „Csorba Győzőben láttam a feltétlenül valódi költőt, a hazugság-mentes abszolút lírikust... Pécsi családi körében, társas magányában az örök-kévalóságnak dolgozik.”

1995. szeptember 13-án súlyos betegség után szeretett városában, családi otthonában hunyt el.

(Az „...élni kell, ameddig élünk.” : *Csorba Győző és Bertha Bulcsu levelezése* c. kötetben – Pécs : Pro Pannonia, 2004 – megjelent életrajz változatlan szövege.)

Fontosabb díjai, kitüntetései:

Baumgarten-díj, 1947; József Attila-díj, 1957; József Attila-díj első fokozata, 1972; Janus Pannonius Művészeti Érem, 1975; Munka Érdemrend arany fokozata, 1976; Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja Irodalmi Szakosztálya emlékplakettje, 1981; Kodály-émlékérem, 1983; Kossuth-díj, 1985; „Baranyáért”-emlékplakett, „Pro Urbe Pécs” kitüntetés, Pécs város díszpolgárává avatják, Áprily-díj, 1986; Grastyán Endre-díj, Magyar Köztársaság Érdemkeresztje Középkeresztje, „Pro civitate” emlék-érem, 1991, Posztumusz Szinnyi Júlia-díj, 1996

Munkásságáról szóló fontosabb irodalom:

Tüskés Tibor: *Csorba Győző* (monográfia, 1986); *Tiszteletadás Csorba Győzőnek* (A 70 éves költőt köszöntő kötet, 1986); *A város oldalában* (beszélgetések, 1991); Bertók László: *Csorba Győző* (bibliográfia, 1993); Tüskés Tibor: *Csorba Győző költészetének kiteljesedése, 1981-1995* (esszék, tanulmányok, 1997); *Csorba Győző, a fordító* (szerk. Tüskés Tibor, 1998)

Mozdulatlanság (versek, 1938); *A híd panasza* (versek, 1943); *Szabadulás* (versek, 1947); *Ocsúdó évek* (önéletrajzi költemény, 1955); *A szó ünnepe* (versek, 1959); *Séta és meditáció* (versek, 1965); *Lélek és ősz* (versek, 1968); *A lélek évszakai* (válogatott versek, 1970); *Időjáték* (versek, 1972); *Anabázis* (versek, 1974); *Március* (tizenhárom vers, 1975), *Észrevételek* (versek, 1976); *Összegyűjtött versek* (1978); *Válogatott versek, 1945–1975* (1979); *A világ küszöbei* (versek, 1981); *Ritmus, rend, zene* (versek, 1981); *Simeon tűnődése* (versek, 1983); *Görbül az idő* (versek, 1985); *Vissza Ithakába* (válogatott versek, 1986); *A szavak bolyhai* (versek, 1988); *Szemközt vele* (versek, 1991); *Egy eltűnt pécsi utcára* (versek, 1991); *Kétféle idő* (versek, 1995); *Csikorgó.* (versek, szerk. Bertók László, 1995); *Csorba Győző válogatott versei* (szerk. és az utószót írta Tüskés Tibor, 1997.); *Hátrahagyott versek* (vál., szerk. Bertók László, közreműk. és a jegyzetek készítette Pintér László, 2000)

Fordításkötetei, drámafordításai, a szerkesztésében megjelent műfordításkötetek

Helinant [de Froidmont]: *A halál versei* (*Les vers de la mort*, 1940); Goethe, Johann Wolfgang: *Faust* 1-2. r. + *Ős-Faust* (*Ur-Faust*) (tragédia, ford. Jékely Zoltán, Csorba Győző, 1959); Brecht, Bertolt: *Válogatott versei* (vál., szerk., utószó: Hajnal Gábor, a 3. kötetet ford. Csorba Győző, 1959); Goethe, Johann Wolfgang: *Faust* (tragédia, ford. Jékely Zoltán, Csorba Győző, 1961); Mezsirov, Alekszandr Petrovics: *Búcsú a hótól* (válogatott versek, 1974); Eschner, Eugen: *Gergő király* [*König Jörg*] (színmű három felvonásban, bemutatta a Pécsi Nemzeti Színház Kamaraszínháza 1975. nov. 1-én = Csorba Győző: *Drámafordítások*, 1998); *Kettőshangzat* (válogatott versfordítások, 1976); Régnier, Robert: *Arisztotelész rablólétrája* [*Dieux, belles et bêtes*] (történelmi groteszk 6 képben = Csorba Győző: *Drámafordítások*, 1998); Hauptmann, Gerhart: *Patkányok* [*Die*

Ratten.] (tragikomédia, bemutatta a Pécsi Nemzeti Színház 1981. ápr. 12-én = Csorba Győző: *Drámafordítások*, 1998); *Janus Pannonius válogatott munkái* (versek, beszédek, levelek, vál., szerk., előszó, ford. Csorba Győző, 1982); Janus Pannonius: *Pajzán epigrammák* (*Jani Pannonii epigrammata lasciva*, szerk., ford., utószó és jegyz. Csorba Győző, 1986); [Helinant] Hélinand De Froidmont: *A halál versei* ([*Les*] *Vers de la mort*, ford., utószó és jegyz. Csorba Győző, 1989); *Drámafordítások* (1998. A kötetben található három drámát ld. külön is felvéve.)

Életrajz:

Galsai Pongrácz író, szerkesztő, publicista, Pécsen született 1927. október 31-én, 1988. ápr. 22-én halt meg Budapesten. Szülővárosában érettségizett, majd a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karán szerzett diplomát. Első írásai a *Pesti Hírlap*ban és a *Sorsunk* c. folyóiratban jelentek meg. 1949-54-ig Pécsen tanított. 1954-1957 között Szántó Tiborral és Csorba Győzővel szerkeszti a *Dunántúl* c. irodalmi folyóiratot. Három évig a Vidám Színpad dramaturgjaként is dolgozott. 1958-83-ig a *Nők Lapja* irodalmi rovatvezetője, főszerkesztője volt. Novellákat, vidám-abszurd cikkeket, karcolatokat írt, állandó szerzőként pedig színház- és filmkritikákat közölt tőle az *Élet és Irodalom*, valamint a *Kortárs* c. folyóirat. 1986-ban megindította a *Grimasz* c. satirikus irodalmi folyóiratot. Első kötete, a *Társtalanok* (írói arcképek) (Pécs, 1957) c. esszégyűjteménye. Kiemelkedő sikere volt a *Záróra a Darlingban* (visszaemlékezések, Bp., 1986) című kötetének, melyben anekdoták sorával mutatta be a második világháború után indult írónemzedék, az Újhold körét. Az *Egy hipochonder emlékiratai* című kötete szintén nagy siker volt, két kiadást is megért (1974; 2., bőv. kiad. 1987), sőt színpadra is alkalmazták. Írt két színészportrét is (*Bajor Gizi játéka* 1971; *Csontos Gyula*, 1972). Kitűnő humorú, jó megfigyelő, anekdotázó kedvű színes egyéniség. Életrajzi elemekkel átszőtt írásai kitűnő segítői kora irodalmi-művészeti életében

tájékozódni kívánó érdeklődőknek. Színes portréi főképpen írók, színészek megismerésében segítenek.

Díjai:

Gábor Andor-díj, 1982; József Attila-díj, 1983.

Kisbibliográfia:

Társtalanok (írói arcképek, irodalmi tanulmányok, 1957); *Bajor Gizi játéka* (életrajz, 1971); *Öltözőtükör* (színészportrék, 1971); *Csortos Gyula* (életrajzi esszé, 1972); *Egy hipochonder emlékiratai* (önéletrajzi regény, 1974; bőv. kiad. 1987); *A besurranó szerkesztő* (tanulmányok, portrék, 1976); *Szabálytalan arcképek* (1978); *Nézzük a tévét* (karcolatok, 1979); *Antanténusz* (elbeszélések, karcolatok, 1979); *Maradjatok reggelig* (elbeszélések, visszaemlékezések, 1982); *Páternosztér* (esszék, portrék, cikkek, 1983); *Hulló karácsonyfák* (elbeszélések, hangjátékok, 1974); *Este 7 után* (kérdő kritikák és mulatságos bírálatok, 1985); *Záróra a Darlingban* (visszaemlékezések, 1986); *Balaton* (fényképalbum, szöveg Galsai Pongrác, 1987, megjelent angol, francia, német, olasz, orosz nyelven is); *Csúnya nők dicsérete* (elbeszélések, tárcák, 1988); *Rakéta Irodalmi Kávéház* (emlékezések, irodalmi történetek, 1988); *Személyleírás* (válogatott elbeszélések, 1990)

Csorba Győző Galsai Pongrácnak ajánlott versei: Folyamat = Simeon tűnődése, 1983.; Túl már : Galsai Pongrác után nagyon nehéz szívvel = Szemközt vele, 1991.; G. P. után = Hátrahagyott versek. , 2000. – A Hátrahagyott versek c. kötetben közölt G. P. után c. vershez jegyzet is tartozik: Csorba a versesfüzetébe (mely időnként naplóként is funkcionált) Galsai halála után egész oldalt betöltő „búcsúztatót” írt: „Galsai Pongrác meghalt. 1988. ápr. 22-én reggel 8 órakor. Ugyanezen a napon reggel 3/48-kor lett rosszul. A hét elején 3 napig Bécsben volt, s jókedvűen tért haza. Márta (a felesége) meg akarta kérdezni kezelőorvosát, elutazhat-e, Pongrác nem engedte. Szegény, szegény, szegény! Margitka is én is nagyon szerettük. Intenzív kórházi kezelése után beszéltem Vele utoljára kb. márc. 25-30 körül. Isten veled, drága Gráci!”

Életrajz:

1934. szeptember 8-án a Baranya megyei kis faluban, Sombereken született, 1952-ben Pécsen érettségizett. 1953-tól állami gazdaságban dolgozott az Ormánságban, majd Siklóson és Szigetváron volt népművelési előadó, művelődésház-igazgató. Első versei a *Dunántúlban* jelennek meg, költői pályáján atyai jóbarátja Csorba Győző indította el. 1957-1970 között a Falurádió riportere volt, majd az Európa Könyvkiadó szerkesztője lett. 1964-ben Kelet-Berlinben ösztöndíjas, 1971-74 a Berlini Magyar Kultúra Házának munkatársa, családjával ott él. 1970-1985 között az Új Írás rovatvezetője, 1986-tól a Vigilia főmunkatársa. 1991-94 a stuttgarti Magyar Kulturális Tájékoztatási Központ igazgatója. Társadalmi feladatokat is vállalt: 1991-ig a Vörösmarty Társaság elnöke volt, 2001-től pedig a Magyar Írók Szövetségének elnöke. Első kötete a *Hajnali szekerek* a Dunántúli Magvetőnél jelent meg, 1955-ben. Indulásakor a népi elkötelezettségű lírai realizmus követője volt, verseiben azonban hamar jelentkezett az elszakadás: a tájéltetés, látványköltészetet föl váltja a gondolatosság. A hetvenes évek végétől verseiben megjelent a kihagyásos mondat, a ritka, régies szófordulat vagy tájszó, sőt – az általa fordított kortárs német költők (Kunert, Fühman, Grass) hatására – a magyar nyelv szokatlan, szinte idegenszerű lehetőségei is

foglalkoztatják. Írt ifjúsági regényt (*Morgató*, 1986), önéletrajzi motívumokkal átszőtt regényt (*Téli bárány*, 1986) is, melyben szülőföldje múlt századbeli első öt évtizedének történetét ismerteti hitelesen. Műfordító, sok német költő versét fordította magyarra, saját versei közül pedig sokat német nyelvre. A Magyar Írók Szövetségének elnökeként végzett tevékenységével az irodalompolitikában jelenleg is fontos szerepet tölt be. A magyar-német kulturális kapcsolatok elmélyítése terén is kiemelkedő szerepet tölt be.

Díjai:

József Attila-díj 1971, 1987; Európa Kiadó Nívódíja 1983, 1984; IBBY-díj 1987; Artisjus Irodalmi Díj 1996

Kisbibliográfia:

Hajnali szekerek (versek, 1955); *Ünnep előtt* (versek, 1961); *Rapszodiáink évada* (Versek, 1963.); *Változatok a reményre* (versek, 1967); *Viola d'amour* (versek; 1969); *Éjféli körmenet* (versek, 1970); *Hírek Árgyélusnak* (versek, 1975); *Megszámított vigasz* : Válogatott versek, 1952-1974 (1976); *Szállás* (versek, 1978); *Az imádkozó sáska* (versek, 1980); *Hozzánk a hóbagoly* (versek, 1983); *Morgató* (ifjúsági regény, 1986); *Téli bárány* (regény, 1986, 1992-ben *Winterlamm* címen német nyelven is megjelent!); *Ki olvas éjszaka verset* (versek magyar és német nyelven, 1987); *Az utolsó érintés* (versek, 1989); *Rejtek* (versek, 1990); *Tört mi* (versek, 1993); *Próba* (versek, 1994); *Sötét seb* (versek, , 1996); *Személyleírás* (versek, 1999); *Tizedelőcédulák* (a magyarországi németiség története, 1999); *A rózsafestő* (versek, 2000); *A lét elrejtetlensége* (új és régi versek, 2003)

Csorba Kalász Mártonnak ajánlott verse, és róla szóló esszéje:
Hó alatt. Kalász Mártonnak (vers) = Csorba Győző: *Lélek és ősz*, 1968; Csorba Győző: *A hazavágyódás és töprengés költője* (esszé) = *Vigilia*. 1985. 5.)

Kalász Márton Csorba Győzőnek ajánlott versei: *A világvégi tanyán*. Csorba Győzőnek = Szállás, 1978.; Sztyepp. Csorba Győzőnek = Tört mi, 1993.; Köszöntő távirat, Csorba Győzőnek = Csorba Győző emléke, 2003. (Csorba hatvanadik születésnapjára írt vers.)

Kalász Márton Csorba Győzőnek ajánlott kötete: *Változatok a reményre*, 1967.

Életrajz:

1936. május 5-én Budapesten született, gyermekéveit, 15 éves koráig, Alsó-Rácegrespusztán töltötte, Tolna megyében. 1954-ben Szekszárdon érettségizett, 1959 az ELTE-n magyar tanári diplomát szerzett. 1958-tól Pécsen a *Dunántúli Napló*, az *Esti Pécsi Napló* és a *Jelenkor* munkatársa volt. Első novelláit Pécsen a *Jelenkor* közölte. 1965-től az *Élet és Irodalom* szerkesztőségi munkatársa, 1971-től szabadfoglalkozású író volt, majd 1989-től az *Új Idők* szerkesztőbizottságának tagja lett. 1989-90-ben a *Magyar Fórum* főmunkatársaként, majd 1992-től a *Hitel* szerkesztőjeként dolgozott nyugdíjazásáig. Első meséskötete az *A kisfiú meg az oroszlánok* 1964-ben, első novelláskötete a *Csonkacsütörtök* 1966-ban jelent meg. – Meséi, meseregényei a világirodalomban is kiemelkedő helyet követelnek maguknak, Andersen diplomával is jutalmazták. Elbeszéléseinek világát „... a valóság, a költészet és mese elemeiből, vaskos, nyers tényekből s illanóan könnyű anyagból formálja nyugtalanítóan széppé s feszültségekkel teljessé.” (*Buddha szomorú*. Bp. : Szépirod. Könyvk., 1973. Fülszöveg.) *Csillagmajor* c. 1996-ban kiadott elbeszéléskötete alapján készült 2004-ben A *Porcelánbaba* c. film. Kitűnő hangjátékait, melyeket a Magyar Rádió sorra bemutatott, a *Franka Cirkusz* c. kötetbe gyűjtötte össze. Sikerét jelzi, hogy sok kötete több kiadást is megért!

Fontosabb díjai: József Attila-díj 1974; Év Könyve jutalom 1986, 1989, 1996; Andersen-diploma; Déry Tibor jutalom 1990; IBBY díj 1990, 1994; Soros Életműdíj 1992; Kossuth-díj 1996; Pro Literatura díj 1999

Kisbibliográfia:

A kisfiú meg az oroszlánok (meseregény, 1964, 2004); *Csonkacsütörtök* (elbeszélések, 1966); *Egy lapát szén Nellikének* (elbeszélések, 1969); *A fehér tigris* (regény, 1971, 1998, 2003); *Buddha szomorú* (elbeszélések, 1973); *A hétfejű tündér* (mesék, 1973, 1980 , hangfelvétel is készült belőle); *Bikfi-bukfenbukferenc* (mese, 1976); *Berzsián és Dideki* (mesék, 1979); *Gyere haza, Mikkamakka* (gyermekregény, 1980); *Szegény Dzsoni és Árnika* (mese, 1981, 2004; videófelvétel 2002); *Öregapó madarai* (ismeretterjesztő könyv kicsiknek, 1981); *A Masoko Köztársaság* (elbeszélések, 1981); *A Négyszögletű Kerek Erdő* (gyermekregény, 1985, 1999, 2002); *Tuvudsz ivigy?* (elbeszélések, 1987); *Bab Berci kalandjai* (gyermekregény, 1989); *A Franka Cirkusz* (hangjátékok, 1990); *A manógyár* (mesék, 1993, bőv. kiadás 2002); *Hét szeretőm* (válogatott elbeszélések, 1994, 2002); *Csillagmajor* (elbeszélések, 1996); *Kisangyal* (elbeszélések, 1997, 2002, 2005); *Hapci király* (mesék, 1998, 2001); *Eredeti üzenet* (irodalmi legendák, történetek, 2000); *Az aranyíjtószó madár*. Ámi Lajos meséinek átdolgozása (2001); *A fájós fogú oroszlán* (hangfelvétel, 2002);

Csorba Győző Lázár Ervinnek ajánlott verse: *Vigalom '78. Lázár Ervinnek* = *A világ küszöbei*, 1981.

Lázár Ervin beszélgetése Csorba Győzővel: *Az Élet és Irodalom látogatóban Csorba Győzőnél.* = *Élet és Irodalom*, 1969. 48. p. 12. = *Látogatóban. Kortárs magyar írók vallomásai. Új gyűjtemény.* Szerk. Lengyel Péter. Bp. : Gondolat, 1970. p. 250-259.

Lázár Ervin Csorba Győzőnek ajánlott írása: *Berzsián költő köszönti mesterét* = <http://www.szepi.hu/irodalom/lazar/berzsian/berzsi3.html>

SZÁNTÓ TIBOR

Életrajz:

Szántó Tibor 1928. január 29-én Pécsen született, Budapesten halt meg, 1970. február 26-án. Négy polgárit végzett szülővárosában, utána kifutó, piaci hordár, kárposztosinas és kőművessegéd volt. 1946-ban Budapesten a *Szabadság* c. lap rendőrségi riportere. Egy ideig Kaposváron, Szekszárdon újságíró. 1948-ban visszaköltözött Pécsre, magánúton leérettségizett és a *Dunántúli Napló* kaposvári kiadását szerkesztette. 1951-ben néhány hónapig Komlón segédmunkás. 1952-ben – 24 éves korában! – a Pécsen megindított *Dunántúl* c. irodalmi folyóirat szerkesztőjévé nevezték ki és 1957-ig szerkesztette azt, Csorba Győzővel és Galsai Pongráccal közösen. A *Dunántúl* az ő szerkesztése alatt kitűnő folyóirattá vált, elsőként közölte Gáll István, Kalász Márton, Sinkó Ervin és mások írásait és jelentős szerepet töltött be a magyar irodalmi életben. Az 1956-os forradalom és szabadságharc után a lapot megszüntették, tkp. „utódjaként” 1958. októberben indult a *Jelenkor* c. folyóirat, amelynek szerkesztését már nem vállalta el. Szántó kezdeményezője volt a pécsi könyvkiadásnak (*Dunántúli Magvető*), fő szervezője volt a Magyar Írók Szövetsége Pécsi Csoportjának, rendszeres irodalmi-művészeti vitaesteket szervezett. Első novelláskötete *Triciklin* címmel 1955-ben Pécsen jelent meg. 1957-ben hét hónapot töltött vizsgálati fogásban, majd felmentették, a jogi következményektől mentesítették. 1958-ban Budapestre költözött. Visszavonultan élt, zárkózottságát növekvő szembaja is növelte, élete végén már

alig látott. Első munkás tárgyú novelláit az ötvenes évek elejétől közölték a lapok. Regényeket is írt, de elsősorban novellistaként ért el sikereket. Műveinek fő értéke a részletmegfigyelések gazdagsága, a lélektani finomságok iránti érzék és a tömör, frappáns jellemzés.

Kisbibliográfia:

Triciklin (elbeszélések, 1955); *Bezières-i lehetetlenségek* (elbeszélések, 1957); *Árnyékvilág* (regény, 1959); *Valamelyik parancsolat* (elbeszélések, 1960); *Végjáték* (regény, 1963); *Tízezer rendszám* (regény, 1965); *Bálnákról is beszélünk* (regény, 1968); *Élet, halál, cigaretta* (elbeszélések, 1968); *A Denevérekastély* (ifjúsági regény, 1971); *Titoktartás* (válogatott elbeszélések, sajtó alá rendezte és az utószót írta Galsai Pongrác, 1971); *A sötétülő ház* (válogatott novellák, 1980)

Csorba Győző Szántó Tibornak ajánlott verse: *Egy régi folyóiratra. Szántó Tibor szellemének - nem múltó baráti szeretettel* = *Anabázis*, 1975 = *Összegyűjtött versek*, 1978 = *Szántó Tibor és a Dunántúl. Emlékezések és repertórium*, 1988.

FÜGGELÉK

DEDIKÁCIÓK A LEVÉLÍRÓK CSORBÁNAK KÜLDÖTT KÖTETEIBEN

A dedikációkat a levélíróknak a Csorba hagyatékban található köteteiből betűhíven másoltam ki. Ha a dedikáció a címlap homlokoldalán volt, a dedikációt a „Cím alatt” megjegyzés előzi meg, más esetben pl. az „A szennycímlap homlokoldalán” megjelölést használok. Csorba a védőborító első füle alá, vagyis az első borítófedél belső oldalára írta megjegyzéseit: „érk”., „megköszöntem” stb., esetleg a címet, ahova a választ küldte. Ilyenkor az „Első borítófedél bal felső sarkában” hely-megjelölést alkalmazom. Aláhúzások az eredeti írásmód szerint.

Galsai Pongrác dedikációi

1. **12+1 fő : Szabálytalan arcképek.** Bp. : Szépirod. Könyvk., 1978. – A szennycímlap homlokoldalán: „Csorba Győzőnek, különös tekintettel »Csorba Győzőre«, régi barátsággal: Pongrác 978. márc. 28.”
2. **Antanténusz.** Bp. : Szépirod. Könyvk., 1979. – A szennycímlap homlokoldalán: „Győzőnek, gyöngébb remekműveimet, szeretettel: Pongrác 1979. jún. 1.” – Első borítófedél bal felső sarkában: „79. VI. 23.”
3. **Bajor Gizi játéakai.** Bp. : Magvető, 1971. febr. 26. – Ajánlás a szennycímlap homlokoldalán: „Csorba Győzőnek, ledér olvasmányul, 26 éves barátsággal: Bp. 971. febr. 26. Pongrác”
4. **A besurranó szerkesztő.** Bp. : Szépirod. Könyvk., 1976. – A szennycímlap homlokoldalán: „Csorba Győzőnek tanulmányaimat és »költeményeimet«, régi barátsággal: G. Pongrác 976. aug. 2.”

5. **Csortos Gyula.** Bp. : Szépirod. Könyvk., 1972. (*Arcok és vallomások*) – A szennycímlap homlokoldalán: „Csorba Győzőnek baráti tisztelettel 1972. júl. 24. egy fővárosi népművelő: G. Pongrác”. – Kiállítva a Csorba Győző Megyei Könyvtár Csorba Emlékszobájában.

6. **Csúnya nők dicsérete : (Mindenféle történetek).** Bp. : Tinódi Könyvk., 1988. – Galsai Pongrác 1988. április 22-én halt meg, a kötetet felesége küldte el Csorbának. Első borítófedél bal felső sarkában: „Érk.: 88. X. 25.”

7. **Egy hipochonder emlékiratai.** Bp. : Szépirod. Könyvk., 1974. A szennycímlap homlokoldalán: „Csorba Győzőnek, aki mindent tud, régi barátsággal: Pongrác Bp. 1974. ápr. 11.”. – Kiállítva a Csorba Győző Megyei Könyvtár Csorba Emlékszobájában.

8. **Egy hipochonder emlékiratai.** 2. bőv. kiad. Bp. : Magvető, 1987. – Cím alatt: „Győzőnek és Margitkának, két élő »hozzátartozómnak« Pécs városában (így igaz!), nagy szeretettel Gráci 1987. jún. 27.” Első borítófedél bal felső sarkában: „É. 87. VII. 1.”

9. **Élettelen élettársak. / szerkesztette Galsai Pongrác ; írták Abody Béla, Bajor Nagy Ernő et al. : ill. Kaján Tibor.** – Bp. : Kozmosz Könyvek, 1983. – Nincs dedikálás, Galsai „csak” szerkesztő.

10. **Este hét után : Kérdező kritikák és mulatságos bírálatok.** Bp. : Magvető, 1985. – A szennycímlap homlokoldalán: „Győzőnek, mesteremnek, barátomnak, komámnak (2. házasság) és Margitkának kivételes szeretettel ajánlom. Galsai Pongrác Érd, 1985. okt. 15.” – Első borítófedél bal felső sarkában Csorba kézírásával: „Érd Fürdő u. 3. sz. 2030 Új Tükör Alk. Ház”

11. **Hulló karácsonyfák.** Bp. : Szépirod. Könyvk., 1984. – Cím alatt: „Győzőnek, régi emlékekkel, jó szívvel, szomorúsággal, Gráci 984. aug. 15.” Első borítófedél bal felső sarkában: „84. szept. 22. Megköszöntem.”
12. **Maradjatok reggelig.** Bp. : Szépirod. Könyvk., 1982. – Cím alatt: „Csorba Győzőnek, a régi időkre emlékezve, amikor néha együtt maradtunk reggelig, baráti öleléssel: Gráci” – Datálás nincs! – A címlap homlokoldalának bal alsó sarkában egy margaréta vonalas rajza látható, mellette: „Margitkának”
13. **Pasziánsz.** Bp. : Szépirod. Könyvk., 1985. Cím alatt: „Csorba Győzőnek, ezt a régóta ígért »archív« pótkötetet (melléklettel!!) 1986. májusában, baráti szeretettel: Galsai Pongrác” A melléklet egy megsárgult 15x11 cm-es lapon egy kövér betűkkel szedett nyomtatott felirat: „Az angyalföldi harangavatás a harangöntő betegsége miatt elmarad!” Jól látszik, hogy „hirdetmény” valahová sokáig fel volt rögzítve: a rajszeg helye világosabb, mint a lap.
14. **Páternoszter : Esszék, portrék, cikkek.** Bp. : Magvető, 1983. Cím alatt: „Csorba Győzőnek több »legkedvesebb versem« költőjének, régi barátsággal: Galsai Pongrác 983. máj. 24.” Első borítófedél bal felső sarkában: „Megköszöntem: 83. VI. 11-én.” – Kiállítva a Csorba Győző Megyei Könyvtár Csorba Emlékszobájában.
15. **Társtalanok : Írói arcképek.** Pécs : Dunántúli Magvető, 1957. A szennycímlap homlokoldalán, a két körcimkével leragasztott cím és szerzőségi közlés alatt: „Csorba Győzőnek sok ilyen és ehhez hasonló műélvezetet kíván, meleg baráti szeretettel: Galsai Pongrác Pécs, 957. máj. 9.” – Kiállítva a Csorba Győző Megyei Könyvtár Csorba Emlékszobájában.

16. **Záróra a Darlingban.** Bp. : Magvető, 1986. A szenny-
címlap homlokoldalán: „Csorba Győzőnek szeretettel,
Csorba Győző legnagyobb magyar mesemondója:
Galsai Pongrác 986. május”

Kalász Márton dedikációi

1. **Éjféli körmenet.** – Bp. : Magvető, 1970. – Cím alatt: „Győzőnek, boldog karácsonyt, szép új esztendőt kívánva, baráti öleléssel küldi 1970. december 17-én Marci”
2. **Hajnali szekerek.** Pécs : Dunántúli Magvető, 1955. – Cím alatt: „Csorba Győzőnek, kedves bátyámnak fiúi szeretettel ajánlom. Pécs, 1955. december 27. Kalász Márton”
3. **Hírek Árgyélusnak.** Bp. : Szépirod. Könyvk., 1975. Cím alatt: „Győzőnek, baráti öleléssel küldi 1976. január 12-én Marci” Első borítófedél bal felső sarkában: „Megköszöntem: 76. jan. 29-én.”. – Kiállítva a Csorba Győző Megyei Könyvtár Csorba Emlékszobájában.
4. **Hozzánk a hóbagoly.** Bp. : Magvető, 1983. – Cím alatt: „Győzőnek régi, igaz barátságom jeléül s tanítványi szeretettel – 1983. március 26. Marci”. – Első borítófedél bal felső sarkában: „Megkösz.: 83. ápr. 27. Új Írás Szerk.”
5. **Az imádkozó sáska.** Bp. : Magvető, 1980. Cím alatt: „Győzőéknek igaz barátsággal küldi 1980. április 24-én Marci”. – Első borítófedél bal felső sarkában: „1980. VI. 3.”
6. **Ki olvas éjszaka verset?** Bp. : Magvető, 1987. – A cím alatt: „Győzőéknek igaz baráti öleléssel 1987. június 30-án Marci”
7. **Megszámított vigasz : Válogatott versek 1952-1974.** Bp. : Szépirod. Könyvk., 1976. – Cím alatt: „Győzőnek, igaz baráti öleléssel 1976. április 14-én Marci.” – Első borítófedél bal felső sarkában: „76. ápr. 26.”

8. **Morgató** : [Ifjúsági regény]. Bp. : Móra Könyvk., 1986.
– „Győzőéknek igaz barátsággal Marci 1986. május 30.”. – Első borítófedél bal felső sarkában: „M. k. 86. X. 5.”
9. **Próba**. Bp. : Magyar Bibliofil Társaság, 1994. – Cím alatt: „Csorba Győzőnek barátsággal küldi Stuttgart, 1994. október Kalász Marci”. – Bibliofil kiadvány, megjelent 50 példányban, könyvesbolti forgalomba nem került. – Kalász Márton versei magyar és – saját fordításában – német nyelven.
10. **Rapszodiáink évada**. Bp. : Magvető, 1963. Cím alatt: „Csorba Győzőnek nagy szeretettel baráti és fiúi öleléssel 1963. június Kalász Márton”. – Kiállítva a Csorba Győző Megyei Könyvtár Csorba Emlékszobájában.
11. **Szállás**. Bp. : Szépirod. Könyvk., 1978. – Cím alatt: „Győzőnek igaz szívvel, baráti öleléssel küldi 1978. július 27-én Marci” – Első borítófedél bal felső sarkában: „78. VIII. 9.”. – Kiállítva a Csorba Győző Megyei Könyvtár Csorba Emlékszobájában.
12. **Téli bárány** : [Regény]. Bp. : Magvető, 1986. – Cím alatt: „Csorba Győzőéknek baráti szívvel küldi Marci 1986. szept. 3.” – Első borítófedél bal felső sarkában: „M. k. 86. X 5.”
13. **Tört mi**. Bp. : Orpheusz K., 1993. – (Orpheusz könyvek) – Szennycímlap homlokoldalán: „Csorba Győzőéknek barátsággal küldi Stuttgart, 1994. jan. 14. Kalász Marci” A kötetben olvasható a Csorba Győzőnek ajánlott *Sztyepp* c. vers is. (p. 23-24.), melynek datálása: „Dzúnmod, Százfa vidéke, 1988.”
14. **Az utolsó érintés**. Bp. : Magvető, 1989. – Cím alatt: „Győzőéknek igaz szívvel küldi Marci 1989. augusztus 2.”

15. **Ünnep előtt.** Bp. : Szépirod. Könyvk, 1961. – Cím alatt: „Csorba Győzőnek hálával, a tanítvány rajongásával küldi Kalász Márton Bp, 1961. febr. 9. – Kiállítva a Csorba Győző Megyei Könyvtár Csorba Emléksobájában.
16. **Változatok a reményre.** Bp. : Magvető, 1967. – A könyv nyomtatott (nyomdai) ajánlása minden példányon az [5.] oldal jobb felső sarkában: „Csorba Győzőnek, szeretett mesteremnek, 50. születésnapjára.” – A személyes dedikáció a cím alatt: „Csorba Győzőnek szeretettel, baráti öleléssel küldi 1968. jan. 4-én Kalász Marci”. – Kiállítva a Csorba Győző Megyei Könyvtár Csorba Emlékszobájában.
17. **Viola d’amour.** Bp. : Magvető, 1969. – Cím alatt: „Csorba Győzőnek meleg baráti öleléssel küldi 1964. dec. 16. Kalász Marci.”

Lázár Ervin dedikációi

1. **Bab Berci kalandjai.** Bp. : Móra Könyvk., 1989. – Cím alatt: „Csorba Győzőnek – unokái ürügyén – nagy tisztelettel és szeretettel Lázár Ervin Bp. 1989. VI. 4.”. – Első borítófedél bal felső sarkában: „Érk. 89. VII. 11. Szamuely u. 18/a 1093 M.k. 89. aug. 17.”
2. **Berzsián és Dideki.** Bp. : Móra Könyvk., 1979. – Cím alatt: „Csorba Győzőnek, aki levél nélkül nem hiszi, hogy szeretik. Pedig higgye. Nagyon sok szeretettel: Lázár Ervin B. 79. szept.” – Kiállítva a Csorba Győző Megyei Könyvtár Csorba Emlékszobájában.
3. **Bikfi-bukfenc-bukferenc.** Bp. : Móra Könyvk., Budapest 1976. – A szennycímlap rectóján: „Kékkel kékkell / zölddel zöldell / sárgával sárgáll / spárgával spárgáll / Csorba Győzőnek sok szeretettel Ervin *Budapest, 1976, II. 1.*”. – A dőltbetűvel szedett rész a könyv adatközlése a címlapon, utána vesszőt írt Lázár, s kézírással egészítette ki a dátumot. – Első borítófedél bal felső sarkában: „76. II. 28.”
4. **Buddha szomorú.** – Bp. : Szépirod. Könyvk., 1973. – Cím alatt: „Csorba Győzőnek – mint amúgy is tudja – igen nagy szeretettel Ervin. Bp. 1974. III. 11.”. – Első borítófedél bal felső sarkában: „74. III. 30.”
5. **Csonakesütörtök : Elbeszélések.** – Bp. : Szépirod. Könyvk., 1966. – „Csorba Győzőnek köszönettel és szeretettel Lázár Ervin” – A dedikációban datálás nincs. – Első borítófedél bal felső sarkában: Bp. : V. ker. Alpári Gy. u. 22.”
6. **Egy lapát szén Nellikének.** Bp. : Szépirod. Könyvk., 1969. – Cím alatt: „Csorba Győzőnek nagyon sok szeretettel és hálával egykori »tanítványa« Lázár Ervin 1969. jún. 4.”

7. **A fehér tigris.** Bp. : Szépirod. Könyvk., 1971. – Címoldalon: „Csorba Győzőnek legszigorúbb s legszeretettebb kritikusomnak szeretettel Lázár Ervin Bp. 72. ápr. 17.” – Első borítófedél bal felső sarkában: „72. ápr. 17.” – Kiállítva a Csorba Győző Megyei Könyvtár Csorba Emlékszobájában.

8. **A Franka Cirkusz : Hangjátékok.** – Bp. : Szépirod. Könyvk., 1990.. – Cím alatt: „Csorba Győzőnek egy élő gránátalmafa reményében, sok szeretettel Ervin *Budapest* 1990. V. 4.” – A dőltbetűvel szedett rész a könyv adatközlése a címlapon, alatta Lázár kézírással írta a dátumot. – Első borítófedél bal felső sarkában: „M. k. 90. június 7.”

9. **Gyere haza Mikkamakka!** – Bp. Móra Könyvk., 1980. – A címoldalon a kiadó közlése alatt: „M. M.* Csorba Győző, valamelyik unokájának, mivel ő már ilyeneket nem olvas sok szeretettel Ervin * (Morózus Mesterem)”. – Első borítófedél bal felső sarkában: „81. III. 17.”

10. **A hétfejű tündér.** Bp. : Móra Könyvk., 1973. – „Csorba Győzőkének tizedik születésnapjára, megkésve ugyan, de nagy szeretettel Ervin *Budapest*, 1973, II. 23.” – A dőltbetűvel szedett rész a könyv adatközlése a címlapon, utána vesszőt írt Lázár, s kézírással egészítette ki a dátumot.

11. **A Masoko Köztársaság.** Bp. : Kozmosz Könyvek, 1981. – Címoldalon a cím alatt: „Csorba Győzőnek, hálaival és szeretettel Lázár Ervin Bp. 81. aug.”. – Kiállítva a Csorba Győző Megyei Könyvtár Csorba Emlékszobájában.

12. **Szegény Dzsoni és Árnika / Réber László rajzaival.** Bp. : Móra Könyvk., 1981. – Cím alatt: „Csorba Győző-

nek, nagyon sok szeretettel, barátsággal Bp. 1981. dec.
Ervin”

13. **Tuvudsz ivigy?** Bp. : Szépirod. Könyvk., 1987. – Cím
alatt: „Csorba Győzőnek, tisztelettel és szeretettel Láz-
ár Ervin *Budapest*, 1987. jún. 10.” A dőltbetűvel sze-
dett rész a könyv adatközlése a címlapon, utána vesz-
zőt írt Lázár, s kézírással egészítette ki a dátumot.

Szántó Tibor dedikációi

1. **Árnyékvilág.** Bp. : Magvető, 1959. – Szennycímlap homlokoldalán: „Csorba Győzőnek, el nem múló hálával a biztatásért, tanításért. Szeretettel Szántó Tibor” – A dedikációban nincs datálás.
2. **Bálnákról is beszéltünk.** Bp. : Szépirod. Könyvk., 1968. – Cím alatt: „Múltunk közös részéből még ma is táplálkozva, küldöm Csorba Győzőnek szeretettel Tibi”. – A dedikációban nincs datálás.
- 3.
4. **Bezièeresi lehetetlenségek.** Bp. : Magvető, 1957. Cím alatt: „Csorba Győzőnek ezt nem adom, hanem sokkal inkább tőled kaptam. Köszönettel 1957. ápr. 21. Tibor”. – Kiállítva a Csorba Győző Megyei Könyvtár Csorba Emlékszobájában.
5. **A Denevér-kastély : Regény.** Bp. : Móra K., 1971. – (*Sirály könyvek*). – Szennycímlap homlokoldalán: „Csorba Győzőnek Szántó Tibor helyett szeretettel Szántó Tiborné Bp. 1971. II. 26.” – Első borítófedél bal felső sarkában: „Válasz: 71. III. 28. Szántó T. né (Margit – Klára) Bp. V. Aranykéz u. 7.”. – (Szántó Tibor 1970. február 26-án meghalt, ezért dedikált felesége, s Csorba ezért küldte Szántó Tiborné címére a köszönőlevelet. Ebből a kötetből készült a *Két pont között a legközelebb a görbe c. film*.)
6. **Élet, halál, cigaretta.** Bp. : Magvető, 1968. – Cím alatt: „Csorba Győzőnek, aki a szívem számára valami nagyon jó intézményt testesít meg. Tibor”. – A dedikációban nincs datálás.
7. **Titoktartás.** Bp. : Magvető, 1971. – Cím alatt: „Csorba Győzőnek tisztelettel Tibor helyett: Margit. 1971. V. 4.” – (Szántó Tibor 1970. február 26-án meghalt!)

8. **Tízezer rendszám : Regény.** Bp. : Kozmosz Könyvek, 1965. – Cím alatt: „Csorba Győzőnek nagyrabecsülés-sel, tisztelettel, szeretettel Szántó Tibor”
9. **Triciklin : Elbeszélések.** Pécs : Dunántúli Magvető, 1955. – Cím alatt: „Csorba Győzőnek – köszönettel – aki nélkül nincs ez a kötet és akit testvéri szeretettel, forrón szeretek. 1955. júl. 11. Szántó Tibor”
10. **Valamelyik parancsolat : Elbeszélések.** Bp. : Szépirod. Könyvk., 1960. – Szennycímlap homlokoldalán: „Csorba Győzőnek, sohasem feledve és mindig áhítva a tanítását, bölcsességét. Személyi kultuszának igaz híve: Szántó Tibor.” – A dedikációban nincs datálás.
11. **Végjáték. : Regény.** Bp. : Szépirod. Könyvk., 1963. – Szennycímlap homlokoldalán: „Csorba Győzőnek, tanítómesteremnek és – ilyenkor – az ifjúságom egy jelenésének is, tisztelettel: Szántó Tibor.” – A dedikációban nincs datálás.

TARTALOM

Levelek tükrében (Pomogáts Béla)	5
Galsai Pongrác levelei Csorba Győzőhöz	11
Kalász Márton levelei Csorba Győzőhöz.....	41
Csorba Győző és Lázár Ervin levelezése.....	87
Csorba Győző és Szántó Tibor levelezése	125
Utószó (Pintér László).....	199
A levelek időrendi táblázatai.....	233
Betűrendes mutató.....	241
A levelezőpartnerek rövid életrajza és fő művei	257
Függelék	271

Megjelenik a Pro Pannonia Kiadói Alapítvány kiadásában, a Pannónia Könyvek Szerkesztőségének gondozásában.

Felelős kiadó: a Kuratórium elnöke

Felelős szerkesztő: Szirtes Gábor

A levelezést sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta:

Pintér László.

A borítót Bognár József tervezte.

Nyomdai előkészítés: B&D Stúdió.

A nyomdai kivitelezést a Molnár Nyomda és Kiadó Kft. végezte 2006-ban.

Felelős vezető: Molnár Csaba

Terjedelem: 18 A/5 ív

A Pannónia Könyvek kiadványai megrendelhetők:

T/F.: 72/213-379, 72/516-866

7601 Pécs, Pf.: 270., www.propannonia.hu, info@propannonia.hu

ISSN 0237 4277

ISSN 1419 1199

ISBN 963 9498 74 2

A PRO PANNONIA KIADÓ AJÁNLATA

Szépirodalom: vers, próza, dráma

Arató Károly: HOL A DALLAM? Vers és próza	500 Ft
Balla D. Károly: HALOTT MADÁRRAL (Válogatott és új versek, keménytáblás)	990 Ft
Balla D. Károly: SZEMBESÜLÉS (regény, keménytáblás)	2300 Ft
Balla D. Károly: VILÁGVÉGE (Válogatott novellák, keménytáblás)	1500 Ft
Bárdosi Németh János: LÉLEK ÉS TENGHER Hátrahagyott versek	560 Ft
Barcs János: LENGYELEK (kétnyelvű – magyar és lengyel – novelláskötet)	800 Ft
Benkő Attila: NÉZEGETŐ (Képversek)	400 Ft
Czigány György: ITT VAN POMPEJI (Versek és prózák)	498 Ft
Czigány György: ÁLMOT, GYÖNGE LEÁNYKÁT (60 vers, Borsos Miklós rajzaival, keménytáblás)	2300 Ft
Czilczer Olga: Felhők, jegyzetlapok (kisregény, keménytáblás)	1490 Ft
Czilczer Olga: ENGEDELMES PLANÉTÁK Prózaversek	1500 Ft
Csorba Győző: DRÁMAFORDÍTÁSOK (Eschner: Gergő Király, Hauptmann: A patkányok, Règnier: Arisztotelész Rablólétrája, keménytáblás)	990 Ft
Csorba Győző: HÁTRAHAGYOTT VERSEK (Szerk. és utószó: Bertók László, keménytáblás)	1690 Ft
Csorba Győző: RÓMAI FÖLJEGYZÉSEK 1947-1948	1590 Ft
Csorba Győző: VALLOMÁSOK, INTERJÚK, NYILATKOZATOK (Válogatta és szerkesztette Tüskés Tibor, keménytáblás)	1990 Ft
Doby János: SZIKRÁNYI ÖRÖKLÉT Válogatott versek (Szerk. és utószó: Szirtes Gábor, keménytáblás)	990 Ft
Dunai N. János: DRÁVASZÖGI KRÓNIKA (Dokumentumregény)	700 Ft
Fischer Mária: ÁLOMHÁZ (versek a szerző rajzaival, keménytáblás)	1300 Ft
Fischer Mária: PIROS MEZŐK Regény	1550 Ft
Fodor András: A SOMOGYI DIÁK (Napló 1945-1947) (Keménytáblás)	1600 Ft
Fülei-Szántó Endre: FORTÉLYOS FOGSÁGBAN. Egy vendégtanár pszichológiai kalandjai a Balkánon	700 Ft
Galambosi László: REGEFA (Gyermekversek, Fábos György rajzaival)	600 Ft
G. Tóth Károly: A BANALITÁSOK KÖNYVE ÉS MÁS TÖRTÉNETEK (Kisprózák)	1350 Ft
Göncz László: OLVADÓ JÉGCSAPOK (regény, keménytáblás)	1790 Ft
Hallama Erzsébet: TALÁLKOZÁS A DELFINNEL (Kisprózák)	600 Ft
Holti Mária: MONDD EL BÚVAL ÉS ÖRÖMMEL (Kisregény és novellák, keménytáblás)	1100 Ft

Illyés Gyula: AZ IGAZ MEGHALLÁSA (Válogatott versek, válogatta: Tamás Attila, keménytáblás)	1850 Ft
Kautzky Norbert: A MINDENSÉG EGY NAPJA (Novellák)	500 Ft
Kautzky Norbert: PÁRBESZÉD (Versek)	600 Ft
Koczián Sándor: „ALIG DERÜLT FÖLÖTTEM...” (Napló és versek)	400 Ft
Kodolányi János: OJBARSZ FUTÁSA (Történelmi regény)	450 Ft
Kodolányi János – Várkonyi Nándor – Sötér István: KELET ÉS NYUGAT HATÁRÁN	300 Ft
Kürti Kovács Sándor: VÉLETLEN GONDOLATOK (Aforizmák)	550 Ft
Kürti Kovács Sándor: IGAZ, AMI IGAZ (Aforizmák, keménytáblás)	1300 Ft
László Endre, N.: A BÜVÖS CIMBALOM (Csallóközi és mátyusföldi mesék) keménytáblás, színes illusztrációkkal	1300 Ft
Lovász Pál: MECSEKI RAPSZÓDIA 1956-os versciklus	1300 Ft
Major Zala Lajos: BETŰK HOMOKON (Versek)	500 Ft
Máté Imre: VÁLLUNKON VÍZÖZÖNNEL (válogatott versek, keménytáblás)	1690 Ft
Mihalik Zoltán: CSAK ÉN VAGYOK, NE FÉLJETEREK... (Versek, tanulmányok, kritikák, keménytáblás)	1690 Ft
Makay Ida: SOKASODÓ ÁRNYAK (Válogatott és új versek, keménytáblás)	1490 Ft
Makay Ida: SZIGETLAKÓ (Új versek, keménytáblás)	700 Ft
MARILYNRE VÁRVA. Mai skót novellák (18 író 18 novellája)	1200 Ft
Méhes Károly: A MÁSIK TÁJ (Versek, keménytáblás)	690 Ft
Mihalik Zsolt – Odrobina Tamás: VEGYESPÖRKÖLT (Versek és képek, keménytáblás)	990 Ft
Pákolitz István: PEPITAFÜZETEMBŐL (Próza és vers)	600 Ft
Pálffy Gyula: PROLETÁR DEKAMERON (regény, keménytáblás)	3000 Ft
Páll Szilárd: A BOLONDOK HATALMA (regény, keménytáblás)	1590 Ft
Pék Pál: ARCCAL A SEMMINEK (Válogatott és új versek, keménytáblás)	1500 Ft
Pék Pál: SZÉLCSÖND ÉS ÚJRA SZÉL Versek	1400 Ft
Rott József: SZIKÁR EMBER LELKE (Válogatott novellák, keménytáblás)	1090 Ft
Rónai Béla: MINT CSEPPBEN A TENGER (Visszaemlékezés, illusztrációkkal)	600 Ft
Sárosi István: KIÉGETT FŰ (Regény)	500 Ft
Sárosi István: JERUZSÁLEM, JERUZSÁLEM... Három dráma	850 Ft
Sárosi István: NEM HALSZ MEG SOHA! Négy egyfelvonásos	1100 Ft
Sárosi István: MIRABELL (Válogatott novellák)	700 Ft
Sárosi István: DIAGNÓZISOK (Drámák, keménytáblás)	1690 Ft
Takáts Gyula: CSU ÉS DRANGALAG Versek (Egry József rajzaival)	450 Ft
Tüskés Tibor: AZ EXPONÁLT IDŐ (esszék és fotók, keménytáblás)	1500 Ft

Irodalomelmélet, irodalomtörténet

Boda Miklós: STÚDIUM ÉS LITERATÚRA (tanulmányok, keménytáblás)	2150 Ft
CSORBA GYÖZŐ, A FORDÍTÓ (Vál.: Tüskés Tibor)	990 Ft
Gilbert Edit, V.: A TANÍTVÁNY, A KRÓNIKÁS ÉS AZ ÁRULÓ. UTAK A MESTER ÉS MARGARITÁHOZ (keménytáblás)	2500 Ft
Hetesi István: MŰVEK, KAPCSOLÓDÁSOK. PUSKIN ÉS TURGENYEV TANULÁNYOK	1200 Ft
Kakuszi B. Péter: MÁRAI SÁNDOR ÉS NÉMETORSZÁG (keménytáblás)	2300 Ft
Lackó András: ÍRÓK ÉS ISKOLÁK (irodalmi interjúk)	1390 Ft
Marafkó László: ELŐKOR (tanulmányok, esszék, interjúk, keménytáblás)	1700 Ft
Martyn Ferenc: LEVELEK TAKÁTS GYULÁNAK (keménytáblás)	990 Ft
„MIT JELENT SUTTOGÁSOD?” ROMANTIKA: VILÁGKÉP ESZMÉK, POÉTIKA	2890 Ft
Nagy Imre: ÁGISTÓL BÁNKIG. A DRAMATURGIA NYELVE ÉS A NYELV DRAMATURGIÁJA (keménytáblás)	2200 Ft
Nagy Imre: BERTÓK LÁSZLÓ (beszélgetés és tanulmány)	1300 Ft
Rajnai László: AZ ÖSSZMŰVÉSZET KÍSÉRLETE (tanulmányok, kritikák, keménytáblás)	2200 Ft
Sánta Gábor: „MINDEN NEMZETNEK VAN EGY SZENT VÁROSA” A DUALIZMUS BUDAPEST-IRODALMA (keménytáblás)	1690 Ft
Sánta Gábor: POR-TÉKA (tanulmányok)	1790 Ft
SZÁNTÓ TIBOR ÉS A DUNÁNTÚL. (emlékezés és repertórium)	500 Ft
Szendi Zoltán: LÉLEK ÉS KÉP. VILÁGKÉP ÉS KOMPOZÍCIÓ THOMAS MANN KISEPIKÁJÁBAN (keménytáblás) (magyar)	1800 Ft
(német)	2200 Ft
Szirtes Gábor: „A FOLYTON MARDOSÓ TITOK” (tanulmányok, esszék, kritikák, keménytáblás)	1790 Ft
Takáts Gyula: AZ IGAZI POÉZIS KERESÉSE. ÍRÁSOK BERZSENYI DÁNIELRŐL	600 Ft
Tolnai Vilmos: BEVEZETÉS AZ IRODALOMTUDOMÁNYBA	1500 Ft
Tüskés Tibor: ILLYÉS GYULA PÁLYAKÉPE (keménytáblás)	1890 Ft
Tüskés Tibor: KODOLÁNYI JÁNOS (keménytáblás)	1800 Ft
Tüskés Tibor: AZ ÉDENALAPÍTÓ (Írások Németh Lászlóról, keménytáblás)	1590 Ft

Az irodalmunk forrásai sorozat
(Valamennyi kötet keménytáblás, cérnafűzött)

Albert Zsuzsa: IRODALMI LEGENDÁK,	1850 Ft
LEGENDÁS IRODALOM 1-2-3-4.	ill. 2300 Ft
BERTHA BULCSU ÉS CSORBA GYŐZŐ LEVELEZÉSE	
1961-1995 (Sajtó alá rendezte és utószó: Pintér László)	2200 Ft
Csorba Győző: DRÁMAFORDÍTÁSOK	990 Ft
CSORBA GYŐZŐ, A FORDÍTÓ (Vál. és szerk.: Tüskés Tibor)	990 Ft
Csorba Győző: Vallomások, interjúk, nyilatkozatok	
(Vál. és szerk.: Tüskés Tibor)	1990 Ft
CSORBA GYŐZŐ ÉS FODOR ANDRÁS LEVELEZÉSE	
1947-1994 (Sajtó alá rendezte és utószó: Pintér László)	2800 Ft
Csorba Győző: HÁTRAHAGYOTT VERSEK	
(Vál. és jegyzetek: Bertók László)	1590 Ft
Csorba Győző: Római följegyzések 1947-1948	
(Szerk. és jegyzetek: Csuhai István)	1590 Ft
CSORBA GYŐZŐ EMLÉKE (Vál. és szerk.: Tüskés Tibor)	2200 Ft
Balogh Piroska: „SZAVAKBAN FÖLFEJTENI...”	
(tanulmányok, esszék, kritikák)	1500 Ft
Bertók László: HAZULRÓL HAZA. ŐSÖK, MŰHELYEK, ÉLET	2600 Ft
A SORSUNK ANTOLÓGIA (Vál. és szerk.: Tüskés Tibor)	2890 Ft
Fodor András: A SOMOGYI DIÁK. NAPLÓ 1945-1947	1600 Ft
Kakuszi B. Péter: MÁRAI SÁNDOR ÉS NÉMETORSZÁG	2300 Ft
Rajnai László: AZ ÖSSZMŰVÉSZET KÍSÉRLETE	
(Tanulmányok, esszék, kritikák. Utószó: Szirtes Gábor)	2200 Ft
Rajnai László: FEKETE KÖNYV. NAPLÓ	
(Sajtó alá rendezte, utószó: Szirtes Gábor)	1690 Ft
Sánta Gábor: FEKETE ISTVÁN (Tanulmányok 2.)	2690 Ft
Szirtes Gábor: „A FOLYTON MARDOSÓ TITOK”	
(Tanulmányok, esszék, kritikák)	1790 Ft
SCHÖPFLIN ALADÁR ÖSSZEGYŰJTÖTT LEVELEI	
(Sajtó alá rendezte: Balogh Tamás)	4500 Ft
Tüskés Tibor: ILLYÉS GYULA PÁLYKÉPE	1890 Ft
Tüskés Tibor: NAGY LÁSZLÓ PÁLYAKÉPE	2500 Ft
VOLT IDŐ. MÉSZÖLY MIKLÓS ÉS TÜSKÉS TIBOR	
LEVELEZÉSE	2600 Ft
Takáts Gyula: ÖT ESZTENDŐ DRANGALAGBAN	
Naplójegyzetek	2600 Ft

A könyvek megrendelhetők:

7601 Pécs, Pf. 270. Telefon: (72) 516-866 Fax: (72) 213-379

E-mail: info@propannonia.hu; www.propannonia.hu

irodalmunk
forrásai

Csorba Győző Kossuth- és kétszeres József Attila-díjas költő – hagyatékának anyagaiból ez egyre erősebb kontúrokkal rajzolódik ki – szinte egyszemélyes szellemi és pedagógiai műhelyként is működött, érdeklődést tanúsítva mindazok iránt, akik megítélése szerint értékalkotók voltak, a magyar irodalmi kultúrát szolgálták.

Egykori tanítványainak, később a fővárosba került, alkotótársakká emelkedett íróknak, költőknek a levelei olvashatók a kötetben. Galsai Pongrác, Kalász Márton, Lázár Ervin és Szántó Tibor személyes hangon szólnak a Mesterhez való viszonyukról, a barátságról, az irodalmi és társadalmi közállapotokról, elismerő szavakkal és kritikával egymás munkáiról, bizonyítva az őszinte szavak emberi kapcsolatokat és az írói alkotómunkát inspiráló, bátorító erejét. A Pomogáts Béla elő- és Pintér László utószavával megjelenő, jelentős jegyzetapparátussal ellátott könyv érdekfeszítő olvasmány, hiteles kordokumentum.

Szirtes Gábor

9789639498747

2.500 Ft